

Geluk in landen

Een empirische studie naar condities
voor een gelukkige samenleving

Happiness in Nations

An empirical study on conditions for a happy society

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam
op gezag van de
rector magnificus

Prof.dr. H.G. Schmidt

en volgens het besluit van het College voor Promoties.
De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 14 oktober 2010 om 13.30 uur

Maarten Cornelis Berg

geboren te Leiderdorp

Promotiecommissie

Promotor:

Prof.dr. R. Veenhoven

Overige leden:

Prof.dr. P.A. Dykstra

Prof.dr. G. Engbersen

Prof.dr. E. van de Vliert

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1 Toenemende belangstelling voor geluk	5
2 Wat heet ‘geluk’?	9
3 Meting van geluk: kritiek en verdediging	22
4 Methoden van (geluks)onderzoek	35
5 Resultaten van geluksonderzoek	41
7 Theorieën over geluk – hoe komt geluk tot stand?	65
8 Geluksinterventies	81
9 Ideologie van het grootste geluk: utilitarisme	84
10 Toepasbaarheid van geluksonderzoek voor beleid	89
11 Probleemstelling en opzet van deze dissertatie	93
12 Literatuur	96
 Hoofdstuk 1: Inkomensongelijkheid en geluk in landen	 105
1 Inleiding	107
2 Methode	111
3 Resultaten	114
4 Discussie en conclusie	122
5 Literatuur	126
 Hoofdstuk 2: Income inequality and happiness in 119 nations: In search for an optimum that does not appear to exist	 133
1 Introduction	135
2 Earlier research	136
3 Method	138
4 Variables and analysis	140
5 Results	142
6 Income inequality and inequality of happiness in nations	144
7 Patterns in parts of the world	145
8 Discussion	146
9 Explanations	148
10 Conclusion	149
11 References	150

Hoofdstuk 3: Doorgeschoten modernisering? Moderniteit en geluk in 141 landen	157
1 Inleiding	159
2 Methode	166
3 Resultaten	172
4 Discussie	178
5 Conclusie	183
6 Literatuur	183
 Hoofdstuk 4: Geloof en Geluk in landen	 187
1 Inleiding	189
2 Dit onderzoek	191
3 Resultaten	197
4 Discussie	203
5 Literatuur	209
 Hoofdstuk 5: Death Penalty and Happiness in States: Was Jeremy Bentham right?	 211
1 Introduction	213
2 Method	215
3 Study 1: Death penalty policy and happiness in 127 nation states in 2006	221
4 Study 2: Death penalty policy and happiness in 46 American federal states (2000 – 2006)	226
5 Discussion	229
6 Conclusion	231
7 References	232
 Conclusies	 233
 Samenvatting	 235
 Summary	 239
 Biografie	 243

Inleiding

1 Toenemende belangstelling voor geluk

Het onderwerp 'geluk' mag zich verheugen in een toenemende populariteit. Het aantal boeken, artikelen, congressen dat over het onderwerp verschijnt neemt in rap tempo toe. In 2008 koos het Centraal Planbureau (CPB) geluk als een van de twee 'speciale onderwerpen' voor de Macro-Economische Verkenning. Bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) wordt nagedacht over geluksmaatstaven die kunnen dienen als alternatief en/of aanvulling voor het Bruto Nationaal Product. Fractieleider Femke Halsema van Groen Links bracht in 2008 haar boek 'Geluk! Voorbij de hyperconsumptie, haast en hufterigheid' uit, een teken dat ook politici nadenken over de vraag welke alternatieve doelstellingen van beleid bestaan behalve maximale economische ontwikkeling.

De Erasmus Universiteit Rotterdam beschikt over een 'researchgroep geluk' en heeft met Ruut Veenhoven een hoogleraar 'sociale condities voor het menselijk geluk'. Veenhoven brengt resultaten van geluksonderzoek bijeen in zijn 'World Database of Happiness'. Econoom Bernard van Praag gebruikt in zijn onderzoek geluk als manier om vast te stellen hoeveel lasten of baten mensen ondervinden ten gevolge van overheidsbeleid. Zo kan hij bijvoorbeeld berekenen hoeveel financiële compensatie mensen zouden moeten krijgen wanneer de overheid hen blootstelt aan geluidsoverlast. Ook zijn er middelbare scholen die cursussen geluk aanbieden aan hun leerlingen.

De belangstelling voor het onderwerp geluk beperkt zich niet tot Nederland. Vaak wordt in dit verband verwezen naar Bhutan dat sinds koning Wangchuck streeft naar het grootst mogelijke 'Bruto Nationaal Geluk' en niet naar het grootst mogelijke BNP. Hoewel vraagtekens geplaatst kunnen worden bij de Bhutaanse, Boeddhistisch gekleurde, conceptualisering van geluk, is geen ander land zo ver gegaan in haar ambities om geluk tot doelstelling van beleid te maken.

Maar ook elders is geluk een thema. Zo organiseerden de Europese Commissie, het Europees Parlement, de OESO en het Wereld Natuur Fonds in november 2007 een prestigieus congres met de titel 'Beyond GDP'. Het doel van deze conferentie was om sociale vooruitgang op een betere en completere manier te kunnen meten. Ook de Franse president Nicolas Sarkozy heeft daartoe een adviescommissie ingesteld waarin economen

en Nobelprijswinnaars Joseph Stiglitz en Amartya Sen zitting hadden. De waarde van gezondheid, onderwijs, veiligheid en sociale verbondenheid zouden te weinig weerspiegeld worden in het BNP, waardoor het moeilijk te zeggen is hoe de Franse economie er nu echt voorstaat. Dit rapport is inmiddels verschenen en heeft veel publiciteit gekregen.

In Groot-Brittannië heeft de, overigens enigszins ideologisch gekleurde, 'New Economics Foundation' (NEF) 'A well-being manifesto for a flourishing society' (2004) uitgebracht. De BBC zond de, losjes op geluksonderzoek gebaseerde, documentaire 'Making Slough happy' uit. Sir Richard Layard, econoom van de London School of Economics en voormalig adviseur van Tony Blair, heeft een invloedrijk boek 'Happiness: lessons from a new science' (2005) gepubliceerd. Hierin relateert hij de waarde van steeds grotere economische groei. Voortbouwend op het werk van Richard Easterlin (1974) betoogt hij dat de grotere welvaart van de laatste decennia mensen niet gelukkiger heeft gemaakt. Hoewel op die conclusie veel af te dingen valt (e.g. Veenhoven en Hagerty, 2006), heeft zijn boek het wetenschappelijk onderzoek naar geluk onder de aandacht gebracht van vele beleidsmakers en geïnteresseerde leken.

Behalve Richard Layard houden toonaangevende wetenschappers als Andrew Clark, Ed Diener, Bruno Frey, Daniel Kahneman en Alois Stutzer zich met het onderwerp bezig. Enkele belangrijke overzichtsboeken zijn 'The psychology of happiness' (Argyle, 1987), 'Wellbeing, the foundations of hedonic psychology' (Kahneman, Diener en Schwarz, 1999) en 'Happiness – a revolution in economics' (Frey, 2008),

Veel onderzoekers zijn lid van de internationale researchassociatie, de 'International Society for Quality of Life Studies' (ISQOLS) die onder meer congressen organiseert rondom 'Kwaliteit van Leven' (overigens een breder begrip dan 'geluk'). Wetenschappelijke tijdschriften over dit thema zijn 'Social Indicators Research' en 'Applied Research in Quality of Life'. Specifiek over geluk gaat het tijdschrift 'Journal of Happiness Studies'.

De toegenomen belangstelling blijkt ook uit de exponentiële ontwikkeling van de onderzoeksoutput. Een 'advanced search' voor 'happiness' via 'google scholar' geeft 2.710 hits voor publicatiejaar 1960, 3.880 hits voor 1980, 6.720 hits voor 1990, 20.400 hits voor 2000 en 32.400 hits voor 2009. Wanneer we naar de 'Bibliography of Happiness' van de 'World Database of Happiness' (Veenhoven, 2010a) kijken, dan komt een vergelijkbaar beeld naar voren.

Behalve een stroming van wetenschappers die primair geïnteresseerd zijn in beleidstoepassingen van geluksonderzoek, is enkele jaren geleden een 'positive psychology' beweging van de grond gekomen die meer gericht is op het geluk van individuen, het ontwikkelen van talent en het verbeteren van organisaties ('positive organisation') (IPPA website). In vergelijking met de traditionele klinische psychologie is de doelgroep anders (mensen die meer uit hun leven

willen halen in plaats van mensen met een psychologisch ‘probleem’) en is er ook een andere focus (het versterken van talenten en bevredigende levensdomeinen in plaats van het wegnemen van de belemmeringen voor geluk). Hoewel critici van mening zijn dat de positieve psychologie zich vooral qua marketing onderscheidt van de traditionele psychologie, heeft de positieve psychologie behoorlijk voet aan de grond gekregen. Dat voormalig voorzitter van de American Psychological Association (APA), Martin Seligman, zijn naam aan de nieuwe stroming heeft verbonden is in dat verband veelzeggend. In zijn boek ‘Authentic Happiness’ (2002) introduceert Seligman de positieve psychologie aan het grote publiek. Een andere bekende naam in dit circuit is Sonja Lyubomirsky. In ‘The how of happiness’ (2008) beschrijft ze haar laboratorium-experimenten naar geluksinterventies op grond waarvan ze mensen concrete gelukstips aandraagt voor een gelukkiger leven. De ‘positive psychology’ cursus aan Harvard was de meest bezochte cursus in de geschiedenis van de universiteit. In 2007 is er bovendien een ‘International Positive Psychology Association’ (IPPA) opgericht.

Waarom vroeger minder in trek?

Het is een interessante vraag waarom geluk de laatste jaren zo in de belangstelling staat. De vraag is echter ook om te keren. Hoe kan het dat een thema met evidente universele relevantie zo lang géén onderwerp is geweest van sociaal-wetenschappelijk onderzoek? In de klassieke oudheid was geluk nog een belangrijk thema voor filosofen. Joep Dohmen geeft in ‘Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven’ (2002) een bloemlezing van filosofische beschouwingen uit die tijd. Ook tijdens de Verlichting was geluk een gewild onderwerp, niet alleen in Frankrijk (Mauzi, 1960), maar ook in de Nederlanden, zoals mooi beschreven door Buijs (2007) in ‘De eeuw van het geluk’. Na beide uitbarstingen van belangstelling is het onderwerp weer op de achtergrond geraakt.

Dat geluk uit de mode is geraakt, is vreemd wanneer we bedenken dat geluk in de moderne tijd tot de meest begeerde dingen in het leven behoort (e.g. Harding, 1985). In bijna elk land, van de Verenigde Staten, Griekenland en Slovenië tot Zuid-Korea, Argentinië en Bahrein, zetten mensen het geluk bovenaan de lijst wanneer hun wordt gevraagd naar hun belangrijkste levensdoel (Diener, 2000; Diener et al, 1995). Amerikanen slaan geluk hoger aan dan geld en zelfs dan in de hemel komen (King en Napa, 1998). Volgens Freedman (1978) zijn mensen zelfs dagelijks met hun geluk bezig.

Een mogelijke verklaring voor het ‘in of uit de mode raken’ van geluk heeft betrekking op de emancipatie van het individu. In tijden waarin het individu geacht werd zich ondergeschikt te maken aan het collectief (de Goddelijke orde tijdens de Middeleeuwen, de natiestaat tijdens de 19^e eeuw, etc.) zou een focus op geluk de bestaande orde hebben ondermijnd. Een oriëntatie op geluk kan alleen gedijen, zoals de geschiedenis heeft aangetoond, in een

individualistisch klimaat zoals bijvoorbeeld het huidige Westerse (Veenhoven 1999, 2010c). Ook anno 2009 zien we dat ‘geluk’ in collectivistische landen als Japan en China minder hoog wordt aangeslagen (Uchida, Norasakkunkit en Kitayama, 2004).

Een tweede verklaring voor de huidige populariteit van geluk (en het ontbreken daarvan in andere tijdvakken) heeft betrekking op de levensomstandigheden. Inmiddels is onze welvaart tot zulke hoogten gestegen dat, misschien wel voor het eerst in de geschiedenis, overleving aan actualiteit heeft ingeboet. Het model van Maslow (1943) volgend kan gezegd worden dat voor de meesten van ons de lagere behoeften grotendeels zijn bevredigd, en mensen zich meer kunnen richten op zelf-actualisatie. Onder slechte levensomstandigheden is een fixatie op geluk niet alleen zinloos, maar mogelijk zelfs contraproductief. Het kan pijnlijk zijn om te dromen van een beter leven wanneer dat leven toch niet tot de mogelijkheden behoort. Daarom gedijen mensen in zware omstandigheden wellicht ook beter als hun cultuur het lijden verheerlijkt of relativeert (zoals in het Boeddhisme) of het hiernamaals centraal stelt, zoals in het (Middeleeuwse) Christendom.

Een derde verklaring heeft te maken met de secularisering. Nu de wetenschappelijke vooruitgang heeft blootgelegd dat de aarde niet het centrum is van het heelal (Copernicus), dat mensen niet fundamenteel, maar slechts gradueel verschillen van andere diersoorten (Darwin), dat we geen kennis hebben van onze werkelijke drijfveren (Freud) en dat God niet bestaat (Dawkins), moeten mensen in toenemende mate leven met de notie dat het leven in wetenschappelijke zin doelloos is. De traditionele religies hebben dan ook terrein prijs moeten geven. Wanneer het leven geen zin heeft, lijkt het enige ‘levensdoel’ (maar niet in teleologische zin) om de gegeven tijd op een zo prettig (gelukkig) mogelijke manier door te brengen. Een vaak daarbij gemaakte denkfout is dat gerichtheid op geluk automatisch hedonisme, nihilisme of egoïsme impliceert. In werkelijkheid zullen veel mensen in hun zoektocht naar geluk proberen een subjectief gevoel van zingeving te cultiveren. De belangstelling voor geluk is dus niet strijdig met een zoektocht naar zingeving. Sterker nog: beide ontwikkelingen lijken hand in hand te gaan. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het succes van bladen als ‘Happinez’ en het Volkskrant-katern ‘Hart en ziel’ die zich zowel op geluk als zingeving richten. Vaak is de zoektocht naar zingeving overigens verweven met spiritualiteit (zie ook Berg, 2008), een aanwijzing dat mensen wellicht toch moeite hebben met het ‘kille’ leven van de geseclariseerde wereld.

Een vierde perspectief heeft betrekking op de belangen van wetenschappers en hun bestaansrecht. Veelal is men binnen de sociale wetenschappen gericht op het in kaart brengen en oplossen van problemen. Sociologen stellen maatschappelijke misstanden vast (ongelijkheid, discriminatie, integratieproblemen) en bieden oplossingsrichtingen aan. Men zou zelfs kunnen betogen dat de socioloog bestaat bij de gratie van de door hem geagendeerde sociale problematiek, net zoals de criminoloog bestaat bij de gratie van misdaad, de politicus bij het

bestaan van maatschappelijke onvrede en de nieuwslezer bij het bestaan van slecht nieuws. Voor een 'positieve' invalshoek als geluk lijkt een minder duidelijke (arbeids)markt te bestaan, om welke reden geluk dan ook relatief weinig aandacht krijgt. Hoewel geluk in vergelijking met enkele decennia geleden volop in de belangstelling staat, is het aantal publicaties nog steeds verwaarloosbaar in vergelijking met de output van klassieke, op problemen gerichte studies.

Tot slot heeft de toegenomen belangstelling voor geluk te maken met de wetenschappelijke vooruitgang in dit veld en de acceptatie van geluksonderzoek als volwaardige wetenschappelijke discipline. Deze wetenschappelijke acceptatie hangt nauw samen met de mogelijkheden om geluk op bevredigende wijze te definiëren, te meten en te onderzoeken.

2 Wat heet 'geluk'?

Het onderwerp van deze dissertatie is 'geluk'. Geluk wordt daarbij gedefinieerd als 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel'¹. Men zou kunnen stellen dat de term geluk door zoveel filosofen, dichters en denkers op zoveel verschillende manieren is gebruikt (zie voor een overzicht: McMahon (2005)), dat geluk niet eenduidig te definiëren is. Wetenschappelijke activiteit vereist echter heldere begrippen. Zonder exact aan te geven wat het onderwerp van deze dissertatie is en op welk begrip de empirische claims betrekking hebben (en op welke begrippen niet), verworden discussies tot een Babylonische spraakverwarring.

2.1 Betekenissen van het woord

Tegen het gebruiken van een heldere definitie kan geen bezwaar bestaan. Tegen onderzoek naar 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel' evenmin. Er zou wel bezwaar kunnen bestaan tegen het gebruik van het label 'geluk' dat, zoals gezegd, verschillende connotaties losmaakt bij mensen. In de Nederlandse taal is die verwarring nog groter dan in het Engels, aangezien het Nederlandse 'geluk' zowel verwijst naar wat Engelsen 'happiness' noemen (het onderwerp van deze dissertatie) als naar 'luck' (mazzel, toeval).

Zelfs wanneer we 'geluk' nadrukkelijk onderzoeken in de betekenis van de Nederlandse vertaling van het begrip 'happiness' is de term omstreden. Met name in de (moraal)filosofie zien we de neiging om 'geluk' een ethische component toe te kennen (Goldstein, 1973; Den

¹ Geluk verwijst naar een bepaalde *mate* van waardering voor het leven, en niet naar het ideale leven. Ook is geluk geen dichotoom concept waarbij slechts onderscheid gemaakt kan worden tussen mensen die gelukkig of ongelukkig zijn.

Uyl en Machan, 1983). Geluk wordt dan een synoniem voor het goede, deugdelijke leven waarin waarden als (bijvoorbeeld) moed, naastenliefde of geestelijke ontwikkeling tot bloei komen².

Een dergelijke brede conceptualisering van het begrip ‘geluk’ wordt in deze dissertatie niet gehanteerd. Mensen verschillen immers in hun opvattingen over wat ‘het goede leven’, ‘het deugdzame leven’ of ‘het ware geluk’ behelst. Het empirische onderzoek naar geluk zou nooit van de grond komen wanneer elke onderzoeker zijn eigen dimensies aanlegt voor wat geluk is en die dimensies op eigen wijze in een bepaalde hiërarchie plaatst. Zelfs het filosofische, non-empirische debat wordt op die manier ernstig bemoeilijkt³. Nu zou men hier tegenin kunnen brengen dat ook de hier gehanteerde definitie omstreden is. Sommige moraalfilosofen zullen aanvoeren dat geluk meer moet zijn dan alleen maar ‘het subjectieve oordeel over het eigen leven’. Toch zullen ook deze filosofen moeten erkennen dat ieder mens een subjectief oordeel over het eigen leven heeft en dat de hier gehanteerde definitie derhalve praktisch hanteerbaar is.

Uiteraard staat het mensen vrij om te vinden dat geluk zoals hier gedefinieerd een minder belangwekkend onderwerp is dan het geval zou zijn bij de door hen zelf gehanteerde definitie. Of dat geluk, zoals hier gedefinieerd, niet nagestreefd zou moeten worden, of in ieder geval ondergeschikt zou moeten zijn aan de door hen centraal gestelde ethische beginselen. Hoe dan ook: het punt blijft dat wetenschappelijk onderzoek niet zonder duidelijk afgebakende begrippen kan en dat deze dissertatie aan die voorwaarde voldoet. De hier gehanteerde definitie is niet de enige definitie of ‘de beste’ definitie, maar wel een definitie die empirisch onderzoek mogelijk maakt en ook nog eens aansluit bij wat velen onder geluk verstaan (Duncan 2005). Dat blijkt ook uit de hoge correlatie tussen antwoorden op enquêtevragen waarin het woord ‘geluk’ gebruikt wordt en vragen waar de sleutelterm ‘levensvoldoening’ is⁴.

Niet alle geluk is ‘goed’

Menigeen heeft moeite een slecht mens die zich prettig voelt ‘gelukkig’ te noemen. Als een misdadiger überhaupt al gelukkig zou kunnen zijn, dan zou hij niet het ‘ware geluk’ kunnen kennen. Zoals gezegd zijn termen als ‘het ware geluk’ problematisch. Op die manier komen er net zoveel definities van het ‘ware geluk’ in omloop als er geluksonderzoekers zijn. Het is ook belangrijk om op te merken dat door geluk op een waardevrije manier te definiëren niet gesteld

---

2 De Griekse term ‘eudaimonia’ wordt in dit verband vaak gebruikt.

3 Binnen de ethiek wordt overigens in toenemende mate gebruik gemaakt van neutrale, waardevrije concepten als ‘pay-offs’, utiliteitsfuncties, etc. Zie bijvoorbeeld Harsanyi (1975), Sugden (2003), Dreier (2004).

4 De resultaten van 42 onderzoeken naar dit verband staan in de World Database of Happiness, collectie Correlational Findings, onder subject code H6.1.1.2 (Veenhoven 2010a)

wordt dat deugden of principes ondergeschikt zijn aan geluk. De vraag welke factoren mensen gelukkig maken is een empirische vraag. Mensen zouden gelukkig kunnen worden van misdaad, drankgelagen en oppervlakkige televisieprogramma's, maar ook van vrijwilligerswerk, klassieke muziek en diepgaande vriendschappen. De hier gehanteerde definitie impliceert op generlei wijze een voorkeur voor bepaalde onderzoekresultaten boven andere onderzoeksresultaten. Er wordt slechts onderscheid gemaakt tussen geluk en de mogelijke oorzaken van dat geluk; tussen een afhankelijke variabele en onafhankelijke variabelen.

Bovendien: zelfs wanneer onderzoek zou uitwijzen dat oppervlakkig vermaak en egoïsme geluksbevorderend zouden werken (quod non), kan men nog steeds morele oordelen hierover hebben. Door moraliteit en geluk van elkaar los te koppelen, kan men veel preciezere, meer gedifferentieerde uitspraken over mensen doen dan wanneer moraliteit en geluk worden samengesmolten. Stel dat persoon A en persoon B beiden behulpzaam zijn en gericht op het welzijn van anderen. Stel voorts dat persoon A zich doorgaans slecht en persoon B zich doorgaans goed voelt. Het zou in dat geval verwarrend zijn om beide personen 'gelukkig' te noemen (vanuit het argument dat beiden immers 'het goede' doen) en zo te suggereren dat A en B tot dezelfde categorie behoren. Het is vanzelfsprekend preciezer en informatiever om persoon A 'een goed, maar ongelukkig persoon' te noemen en persoon B 'een goed en gelukkig persoon'⁵.

Voor- en nadelen van de term

Er is dus geen reden om negatief te staan tegenover onderzoek naar 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel'. Toch blijft de vraag openstaan waarom hier nu uitgerekend het historisch beladen label 'geluk' op moet worden geplakt. Men zou ook consequent het definiendum 'geluk' kunnen vermijden, en in plaats daarvan consequent het definiens ('de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel') kunnen uitschrijven. Dat zou de tekst echter onnodig lang en onleesbaar maken. Het zou wellicht minder storend zijn om het neutrale (en korte) label 'X' te gebruiken, na in het begin van de uiteenzetting te hebben uitgelegd dat 'X' verwijst naar 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel', maar dat lijkt overdreven zuiver in de leer. Bovendien is het de vraag of de term 'geluk' echt wel zo verwarrend is. Zoals al opgemerkt associëren de meeste mensen 'geluk' met een subjectief gevoel van 'voldoening' en herkennen zich in de

⁵ Vergelijkbare begripsverwarring wordt gecreëerd door de 'New Economics Foundation' (2006). Hun 'Happy Planet Index' wordt berekend door de levensvoldoening (subjectief) te vermenigvuldigen met de levensverwachting en het product te delen door de 'ecological footprint'. Hoewel de NEF op haar website toegeeft dat het land dat de index aanvoert (Vanuatu) niet het meest gelukkige land hoeft te zijn, wordt dit beeld door de naam van de index wel gesuggereerd. Zo noemde de BBC-radio Vanuatu op 31 mei 2008 het meest gelukkige land ter wereld. Verder wordt de indruk gewekt dat Groot-Brittannië en de VS (respectievelijk 108e plaats en 150e plaats) ongelukkige landen zijn, terwijl het preciezer en informatiever zou zijn om te zeggen dat het zeer gelukkige landen betreft die wellicht meer aan milieubeleid zouden moeten doen.

definitie van geluk zoals die in dit boek wordt gehanteerd. Bovendien is er een groeiend aantal psychologen, sociologen en economen dat geluk op een vergelijkbare manier definieert (e.g. Veenhoven 2002; Layard, 2005). Zo willekeurig is de gekozen definitie allerm minst⁶. Hoewel er andere definities van geluk mogelijk zijn, wordt geluk hieronder consequent gebruikt in de zin van ‘de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel’.

2.2 Definiërende kenmerken van geluk

De gebruikte definitie van geluk behelst drie kenmerken. Ten eerste is geluk een *subjectief* begrip. Ten tweede verwijst geluk naar *duurzame* ervaring. Ten derde heeft geluk betrekking op *het leven als geheel*.

Kenmerk 1: subjectief

Wanneer een beroemde filmster suïcidaal is zou het merkwaardig zijn om haar gelukkig te noemen, enkel en alleen omdat wij als buitenstaanders haar talent, haar geld, haar baan, haar roem en haar uiterlijk begeren. Talent, geld, leuk werk, roem en uiterlijk zijn wellicht oorzaken van geluk *voor veel personen* (al is het een empirische vraag of dat echt zo is), maar uiteindelijk kan geluk (zoals hierboven gedefinieerd) alleen worden afgemeten aan het oordeel van het subject zélf⁷.

Een vergelijkbaar bezwaar geldt voor de ‘objectieve’ metingen van kwaliteit van leven, zoals bijvoorbeeld de ‘Human Development Index’ (HDI) van de Verenigde Naties. Deze index meet de kwaliteit van leven in landen af aan de koopkracht per hoofd van de bevolking, de

---

6 Overigens wordt ook de term ‘subjective wellbeing’ regelmatig gebruikt (o.a. door Ed Diener) om hetzelfde aan te duiden. Een voordeel van deze term is dat deze minder historische connotaties met zich meebrengt. Een nadeel zou echter kunnen zijn dat ‘subjective wellbeing’ gevoelsmatig niet alleen verwijst naar de waardering voor het leven als geheel, maar tevens naar meer specifieke zaken, zoals bijvoorbeeld ervaren gezondheid en zelfrespect.

7 Het is een lastige discussie of ‘vals bewustzijn’ kan optreden bij geluk. Marx sprak van vals bewustzijn in de context van uitgebuite arbeiders die zelf niet doorhadden dat ze werden onderdrukt. Is het op analoge wijze ook mogelijk dat mensen gelukkig of ongelukkig zijn zonder zich daar bewust van te zijn? Het voorbeeld van een suïcidale filmster lijkt geen voorbeeld van vals bewustzijn, maar eerder bewijs voor het feit dat roem en welvaart niet zaligmakend zijn. Problematischer is het voorbeeld van een persoon die het bewustzijn van zijn ongeluk onderdrukt vanuit wat Freud ‘egodefensie’ zou noemen. De in mijn ogen meest zuivere typering van deze situatie is om een dergelijke persoon gelukkig te noemen zolang zijn egodefensieve strategie werkt. Of het onderdrukken van gevoelens van ongeluk zonder de achterliggende oorzaken te bestrijden ook op de lange termijn effectief is, is uiteraard een andere kwestie. Men zou namelijk kunnen betogen dat bijvoorbeeld een ‘gelukkige’ drugsverslaafde handelt in strijd met zijn ‘objective interests’ (zie ook Railton (2003)) en dat daarmee het predicaat ‘geluk’ nuancering behoeft. Net zo gecompliceerd als het begrip ‘vals bewustzijn’ is het om te spreken over ‘geluk in retrospect’. Wanneer men op het moment van de ervaring ongelukkig is, is men op dat moment ongelukkig. Weliswaar kan uit die ervaring wijsheid voortkomen die mogelijk op de lange termijn geluksbevorderend uitpakt of kan men in een later stadium het oordeel over de toenmalige omstandigheden bijstellen of kan men zich gebeurtenissen anders herinneren dan deze zich hebben voorgedaan, maar het achteraf veranderen van de ervaring zélf is onmogelijk.

gemiddelde levensverwachting bij de geboorte en de mate van scholing. Tegen deze benadering kunnen verschillende bezwaren worden ingebracht⁸.

Ten eerste is het aantal criteria dat kan worden toegevoegd aan de lijst in principe oneindig. Waarom zou men niet ook de mate van democratie toevoegen aan de lijst relevante landkenmerken? Of de kwaliteit van de lucht?

Een tweede punt, dat samenhangt met het eerste, is het arbitraire karakter van de selectie van factoren die tezamen de kwaliteit van leven zouden bepalen.

Een derde bezwaar is dat de componenten van kwaliteit van leven zouden kunnen veranderen naarmate een maatschappij zich ontwikkelt, terwijl dit soort indices ten onrechte de indruk wekken dat de factoren universeel en onveranderlijk zouden zijn. Het milieu zou bijvoorbeeld van ondergeschikt belang kunnen zijn voor ontwikkelingslanden, terwijl het van groter belang is voor het in kaart brengen van verschillen in levenskwaliteit tussen ontwikkelde landen.

Ten vierde maken indices zoals de HDI gebruik van een sommatie of van een andere wiskundige calculatie die meestal een arbitrair karakter heeft. Bij de HDI zijn de drie gekozen factoren exact even belangrijk. Maar waarom zou de levensverwachting niet twee keer zo belangrijk zijn als de koopkracht per hoofd van de bevolking? Of 1.64 maal zo belangrijk?

Ten vijfde kan men niet zomaar de leefbaarheid van een leefomgeving loskoppelen van de levensvaardigheden van de personen die dit gebied bewonen. Of omstandigheden zwaar zijn hangt mede af van de fysieke en mentale gesteldheid (en soms ook preferenties) van de bewoners.

Het belangrijkste bezwaar tegen het gebruik van dit soort indices is het circulaire karakter ervan. Doordat het begrip 'kwaliteit van leven' niet wordt gescheiden van haar voorwaarden, doordat er geen onderscheid is tussen afhankelijke en onafhankelijke variabelen, kan iedere bedenker van een index in feite zelf poneren wat de belangrijke eigenschappen van een samenleving zijn. Een milieuactivist kan wijzen op de hoge correlatie tussen schone lucht en 'kwaliteit van leven', omdat hij kwaliteit van leven (mede) conceptualiseert in termen van een goed milieu. Een grootindustriële kan wijzen op de hoge correlatie tussen economische groei en kwaliteit van leven. Hij heeft immers een andere index gebruikt waarbij juist economische groei een prominente factor is. Kortom: wanneer de kwaliteit van leven op objectieve wijze wordt gedefinieerd⁹, is de 'objectiviteit' paradoxaal genoeg ver te zoeken. De mogelijkheid bestaat immers dat onderzoekers hun meting van levenskwaliteit op voorhand al laten aansluiten bij hun hypothesen. Wanneer we kwaliteit van leven echter niet definiëren als 'ver-onderstelde kwaliteit van leven', maar als '*kennelijke* kwaliteit van leven' (ten uitdrukking

⁸ Dezelfde bezwaren zijn van toepassing op indices die beogen om de leefbaarheid van een *wijk* te meten aan de hand van criteria als het aantal parken, het aantal inbraken en de diversiteit aan restaurants.

⁹ Een bekend voorbeeld is ook Estes' Index of Social Progress (1988).

komend in een hoge subjectieve geluksscore, dan stellen we onbevooroordeeld de oorzaken van ‘kwaliteit van leven’ langs statistische weg vast. Daarover later meer.

Men zou zich kunnen afvragen of het onderscheid tussen de objectieve geluksmethode en de subjectieve geluksmethode wel zo fundamenteel is. Immers: het maakt voor de rangorde van landen weinig uit of we ze beoordelen op hun HDI-score of hun subjectieve geluksscore. Landen met een hoge Human Development Index zijn vrijwel altijd gelukkig, terwijl landen met een lage Human Development Index doorgaans slecht scoren voor wat betreft geluk. Verder lijkt het erg logisch en onomstreden om factoren als koopkracht, levensverwachting en scholing als dimensies van kwaliteit van leven te beschouwen. Niet voor niets correleren alle drie de dimensies van de HDI sterk (en in de verwachte richting) met geluk. Toch zijn er wel degelijk fundamentele verschillen tussen beide methoden.

Ten eerste is er een wezenlijk verschil tussen iets veronderstellen (hoe voor de hand liggend de veronderstelling misschien ook lijkt) en het daadwerkelijk *aantonen*. Vanzelfsprekend hebben wetenschappelijke activiteit en vooruitgang altijd te maken met het laatste.

Ten tweede zijn de in de HDI opgenomen dimensies misschien ‘evidente voorwaarden’ voor een prettige samenleving, maar voor andere landkenmerken is dat veel minder duidelijk. Hoe zit het bijvoorbeeld met inkomensongelijkheid? Veel onderzoekers zien een hoge inkomensongelijkheid als een ondermijning van de kwaliteit van leven in een land en zouden niet terugdeinzen om de mate van inkomensongelijkheid op te nemen in een index die de leefbaarheid meet. Echter, geluksonderzoek levert weliswaar vaak, maar niet altijd verwachte onderzoeksresultaten op. In deze dissertatie zijn twee hoofdstukken opgenomen waaruit blijkt dat de mate van inkomensongelijkheid in landen niet samenhangt met het geluk van de gemiddelde burger. We moeten dus voorzichtig zijn met het hebben van veronderstellingen.

Ten derde zijn we niet alleen geïnteresseerd in welke factoren de kwaliteit van leven ondermijnen of bevorderen, maar ook in het relatieve belang van deze factoren. De onderzoekers van de HDI hebben terecht de koopkracht, de levensverwachting en scholing geïdentificeerd als belangrijke factoren. Maar welke van deze factoren weegt nu het zwaarst? Geluksonderzoek kan deze vraag beantwoorden (door te kijken welk landkenmerk het sterkst correleert met het subjectieve geluk), de objectieve methode niet. De objectieve methode kan slechts veronderstellen en poneren dat een bepaalde factor de meest belangrijke is.

Kenmerk 2: Duurzaam

Een tweede kenmerk van de in dit boek gehanteerde definitie van geluk verwijst naar het min of meer stabiele karakter van geluk. Mensen ondergaan elke dag een groot aantal emotionele toestanden. Ze zijn geïrriteerd, gespannen, geamuseerd, boos, voldaan, etc. Deze emotionele toestanden wisselen elkaar soms in hoog tempo af. Dit boek richt zich echter op de stabiele

basisstemming die aan onze dagelijkse ervaringen en emotionele toestanden ten grondslag ligt en ze in zekere zin overstijgt. In de hier gehanteerde definitie van geluk is het dus mogelijk om gelukkig te zijn met je leven ondanks een slechte dag op (bijvoorbeeld) het werk. Het feit dat iemands (on)geluk per definitie een zekere stabiliteit impliceert wil niet zeggen dat de mate van geluk absoluut vastligt. Niet voor niets wordt hier gesproken van een *min of meer* stabiel fenomeen. Op de langere termijn, ten gevolge van ingrijpende levensgebeurtenissen (positief of negatief) of persoonlijke ontwikkeling, is verandering mogelijk. We zien dit ook terug in het empirische geluksonderzoek: de test-hertest correlaties zijn hoog op de korte termijn, maar iets lager op de langere termijn (Ehrhardt, Saris en Veenhoven, 2000)¹⁰. Voorts blijkt dat mensen goed in staat zijn om onderscheid te maken tussen momentane stemming en hun gemiddelde stemming. De correlatie tussen antwoorden op vragen over het een en vragen over het ander is namelijk niet hoog¹¹.

Kenmerk 3: Leven als geheel

Het derde kenmerk van geluk is dat het betrekking heeft op het leven als geheel. Geluk wordt dus onderscheiden van wat wel 'domeinsatisfacties' wordt genoemd. Mensen zijn in meerdere of mindere mate tevreden over aspecten van het leven, zoals werk, liefde, financiën, de politiek, vrije tijd, etc. Men kan echter gelukkig zijn zonder dat ieder levensterrein optimaal verloopt en ook kan men ongelukkig zijn terwijl er over de meeste levensterreinen niets te klagen valt. Sommige auteurs zien geluk als een samenstelling van domeinsatisfacties. Zo heeft Bob Cummins (2005) een 'Personal Wellbeing Inventory' ontwikkeld, waarbij geluk wordt samengesteld uit verschillende domeinsatisfacties en het relatieve belang dat door de respondent zelf aan de verschillende levensdomeinen wordt toegekend. Doordat respondenten zelf de relatieve gewichten van de verschillende domeinen kunnen vaststellen, zijn sommige kritiekpunten op de objectieve Human Development Index niet van toepassing op de Personal Wellbeing Inventory. Toch kent de Personal Wellbeing Inventory vergelijkbare bezwaren. Zo is het de vraag of de door Cummins genoemde lijst van levensdomeinen wel alles bestrijkt en of de door hem gehanteerde selectie niet arbitrair is. Verder gaat hij er ten onrechte van uit dat mensen precies kunnen inschatten wat voor hen het relatieve belang is van de verschillende levensdomeinen. Tenslotte suggereert zijn benadering dat geluk 'bottom up' wordt geconstrueerd door middel van een mentale calculatie. Het brein berekent als het ware het geluk door een gewogen gemiddelde van de domeinsatisfacties te nemen. Deze aanname is theoretisch aanvechtbaar, maar staat ook op gespannen voet met bevindingen uit empirisch

¹⁰ Er zijn natuurlijk ook individuen waarvoor de test-hertest correlaties laag zijn op de korte termijn. Te denken valt bijvoorbeeld aan mensen die leiden aan een bipolaire stoornis

¹¹ De resultaten van onderzoek over dit onderwerp zijn beschreven in de collectie 'Correlational Findings' van de World Database of Happiness, subject section 'Happiness and Mood' (code M13.2.2).

onderzoek. In werkelijkheid blijken de ‘top-down effecten’ belangrijker te zijn dan de ‘bottom up effecten’: het is eerder zo dat de domeinsatisfacties worden bepaald door het geluk met het leven als geheel dan dat geluk een optelsom is van een aantal domeinsatisfacties (e.g. Heady, Veenhoven en Weary, 1991). Natuurlijk kan (bijvoorbeeld) arbeidssatisfactie bijdragen aan geluk met het leven als geheel, maar het omgekeerde effect lijkt sterker te zijn. Wie gelukkig is heeft een grotere kans om het naar zijn zin te hebben op het werk.

2.3 Verschil met andere kwaliteiten van leven

De conceptuele discussie over geluk merkt op dat vaak wordt goed samengevat in twee schema’s van Veenhoven (2000a). Veenhoven wordt gesproken van ‘Kwaliteit van leven’, terwijl in feite sprake is van vier verschillende kwaliteiten van leven (zie Schema 1).

Schema 1: *Kwaliteiten van leven*

	Extern	Intern
<i>Levenskansen</i>	Leefbaarheid	Levensbekwaamheid
<i>Levensuitkomsten</i>	Nut	Satisfactie

Leefbaarheid

De activiteiten van politici, ambtenaren of maatschappijverbeteraars hebben betrekking op de externe levensomstandigheden van mensen. Door het milieu schoner te maken, de verkeersveiligheid te verbeteren en criminaliteit te bestrijden worden voorwaarden (levenskansen) geschapen voor meer geluk. De voorwaarden zijn *externe* voorwaarden, omdat ze niet in de mens zelf liggen, maar in zijn leefomgeving. Het zijn *kansen* omdat het geluk niet direct, maar indirect wordt beïnvloed. De levenskansen die worden gecreëerd hoeven dan ook niet daadwerkelijk tot meer geluk te leiden, al is dat vaak wel de (al dan niet impliciete) ambitie.

Levensbekwaamheid

Levenskansen kunnen ook *intern* zijn, dat wil zeggen: in de mens zelf zitten. Door middel van scholing, opvoeding, cursussen en therapie kunnen mensen vaardigheden aanleren waardoor ze beter zijn opgewassen tegen het leven. Wanneer iemand sociaal vaardig is heeft hij betere levenskansen dan iemand die niet met mensen om kan gaan. Het begrip ‘levenskunst’ past ook onder de noemer levensbekwaamheid. Het gaat dan bijvoorbeeld om iemand die van een saaie baan toch iets weet te maken of die zijn optimisme weet te behouden na een ernstig auto-ongeluk. De levensvaardigheid van mensen is echter, net als de leefbaarheid van het land waarin zij wonen, een mogelijke *voorwaarde* voor geluk. Maar zelfs wanneer iemand over alle

voorwaarden voor geluk beschikt, hoeft hij nog niet de subjectieve waardering voor het leven te ervaren¹².

Nut

We kunnen bij kwaliteit van leven ook denken aan de *uitkomst* van het leven. Deze uitkomsten kunnen betrekking hebben op de *externe omgeving*. We zeggen dan dat iemand een nuttig leven leidt, bijvoorbeeld wanneer hij veel bijdraagt aan de wetenschap, patiënten geneest, bedrijven opzet, kinderen op de wereld zet, etc. Door moraalfilosofen wordt dit 'nut' soms aangeduid met de verwarrende term 'geluk', maar dit is problematisch om de eerder uiteengezette redenen. Het is ondermeer problematisch omdat er zeer uiteenlopende meningen bestaan over de vraag hoe een nuttig leven er precies uitziet.

Satisfactie

De subjectieve waardering voor het leven(satisfactie) verwijst naar een *interne levensuitkomst*, omdat satisfactie alleen bestaat als de intrapsychische beleving van een individu. Satisfactie is, per definitie, een subjectief fenomeen (net als het, nog preciezer afgebakende, begrip 'geluk').

2.4 Verschil tussen geluk en andere vormen van satisfactie

De satisfactie kan weer worden onderverdeeld in vier verschillende varianten. Deze varianten staan in Schema 2.

Schema 2: *Kwaliteiten van leven*

	Voorbijgaand	Duurzaam
<i>Levensdeel</i>	Genietingen	Deelsatisfacties
Leven als geheel	Topervaring	Geluk

12 Hoewel levenskunst, net als geluk, breed kan worden geconceptualiseerd en kan worden gerelateerd aan persoonlijke ontwikkeling of bepaalde ethische principes, wordt levenskunst hier opgevat als de vaardigheid van het individu om, met de mogelijkheden en beperkingen die voor hem/haar bestaan, zo gelukkig mogelijk te zijn. Het maakt dus deel uit van de 'levensbekwaamheid' uit Schema 1. We kunnen het begrip 'levenskunst' ook doortrekken naar het landniveau. Sommige landen zijn gelukkiger dan men zou verwachten op grond van de objectieve landkenmerken. In dat soort landen lijkt een soort 'cultuurbepaalde levenskunst' te bestaan waardoor men 'er het beste van maakt'. Een voorbeeld hiervan is Colombia. Tegelijk zijn er landen, zoals bijvoorbeeld Rusland, waar men minder gelukkig is dan men zou kunnen verwachten. De Mexicaanse geluksonderzoeker Mariano Rojas (2008) spreekt in dit verband van 'X-inefficiency'. Men weet de levensvoorwaarden in het land niet om te zetten in subjectieve waardering voor het leven.

Genietingen

Genietingen zijn van *voorbijgaande aard* en hebben betrekking op *één levensdomein*. Voorbeelden zijn de voldoening na een productieve dag op het werk of het plezier ten gevolge van de winst van de favoriete voetbalclub. Deze voorbijgaande ervaringen kunnen, hoewel de term ‘genietingen’ anders suggereert, ook van negatieve aard zijn (bijvoorbeeld het aanzien van een saaie film).

Deelsatisfacties

Deelsatisfacties of domeinsatisfacties hebben ook betrekking op *één levensdomein* (werk, relaties, vrije tijd, etc.), maar overstijgen de ervaring van een gegeven moment. Een ruzie met de partner betekent niet meteen dat men *duurzaam* ontevreden is over de relatie. Een gezellige borrel op het werk betekent niet automatisch dat men duurzaam tevreden is met de baan. Terwijl ervaringen elkaar in hoog tempo afwisselen (en zowel positief als negatief kunnen zijn), zijn de domeinsatisfacties min of meer stabiel.

Piekervaring

Veenhoven noemt ook de zogenaamde ‘piekervaring’, een kortdurend, niet-domeingebonden moment waarop het leven even op zijn plaats valt. Dit begrip vertoont verwantschap met het door Csikszentmihalyi (1975) geïntroduceerde begrip ‘flow’. Men verliest het besef van tijd en zichzelf en gaat volledig op in het moment. Het is opvallend dat de frequentie van piekervaringen, net als de frequentie van ‘genietingen’ overigens, niet positief correleert met het geluk. Sterker nog: relatief ongelukkige mensen zouden geneigd kunnen zijn tot escapistisch gedrag (bijvoorbeeld drugsgebruik) en proberen door middel van activiteiten die op korte termijn positieve gevoelens opwekken te ontsnappen aan hun negatieve basisstemming (Diener, Pavot en Sandvik, 1991).

Levensvoldoening

Geluk, het onderwerp van deze dissertatie, en al eerder gedefinieerd als ‘de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel’, verwijst, net als de domeinsatisfacties naar een *duurzame* basisstemming. Geluk heeft echter betrekking op *het leven als geheel*, terwijl de domeinsatisfacties betrekking hebben op slechts één levensdomein. Geluk, zoals hier geconceptualiseerd, wordt ook wel ‘levensvoldoening’ (‘life satisfaction’) of ‘subjectief welbevinden’ (‘subjective wellbeing’) genoemd (Veenhoven, 1984, §2.5).

Is geluk een optelsom van afzonderlijke ervaringen?

Uit het voorgaande blijkt al dat geluk niet simpelweg een optelsom is van de ervaringen (positief of negatief) die tezamen het leven vormen. Redelmeier en Kahneman (1996) hebben

aannemelijk gemaakt dat geluk niet een gewogen gemiddelde is van verschillende affectieve toestanden op verschillende momenten. Proefpersonen moesten in twee condities een zekere mate van pijn, opgewekt door elektrische schokken, doorstaan. In de ene conditie hield de pijn na een bepaalde tijd op. In de tweede conditie werd deze periode verlengd met een aanvullende periode waarin de pijn werd teruggebracht naar een lager niveau van intensiteit. Het bleek dat de tweede groep proefpersonen positiever op de ervaring terugkeek en meer bereid was om de procedure nogmaals te ondergaan. Dit was opmerkelijk te noemen aangezien de tweede groep proefpersonen (opgeteld) meer pijn had moeten doorstaan. Men zou verwachten dat een voortzetting van de pijnlijke procedure (weliswaar op een lager niveau van pijn) onwenselijker zou zijn dan de volledige beëindiging van die pijnlijke procedure. Echter, omdat men in de tweede conditie eindigde met een relatief lage pijnintensiteit en mensen geneigd zijn om hun herinnering te baseren op hun laatste ervaring (het 'recency effect') werd het experiment positiever ervaren.

Wanneer we dit doortrekken naar het geluksonderzoek, kunnen we speculeren over de mogelijkheid dat 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel' geen simpele optelsom is van afzonderlijke ervaringen. Onderzoek suggereert ook dat de relatie tussen geluk met het leven als geheel en afzonderlijke ervaringen eerder 'top down' dan 'bottom up' wordt bepaald (e.g. Heady, Veenhoven en Weary, 1991).

2.5 Geluk: één of twee dimensies?

Het is een interessante vraag of geluk en ongeluk naast elkaar kunnen bestaan. Vanzelfsprekend hangt dit af van het niveau van analyse. Het moge duidelijk zijn dat ieder land zowel gelukkige als ongelukkige inwoners kent. Om te bepalen of een land gelukkig is wordt de gehele geluksverdeling in beschouwing genomen en het geluk van de gemiddelde of de modale burger berekend¹³. Wanneer we ons beperken tot de ervaringen die zich binnen één bepaalde persoon afspelen, dan is de vraag of geluk een multidimensionaal begrip is ingewikkelder. Mensen die zich relatief vaak goed voelen, voelen zich niet per se zelden slecht. Positief en negatief affect zijn ongecorrleerd (Bradburn, 1969). Zo weten we dat mannen en vrouwen

¹³ Sommige onderzoekers meten het geluk van een land af aan de prevalentie van depressie of aan zelfmoordcijfers. Hoe minder depressie in een land, hoe gelukkiger het is. Deze onderzoekers gaan er, waarschijnlijk terecht, van uit dat depressie en geluk onverenigbaar zijn binnen dezelfde persoon. Echter, door uitsluitend te kijken naar een bepaald deel van de geluksverdeling (het percentage ongelukkigen of minst gelukkigen), mis je informatie over de geluksverdeling als geheel. Landen met een hoge prevalentie van depressie (of zelfmoord) zijn niet noodzakelijkerwijs minder gelukkig (Helliwell, 2007). In sommige landen gaat een hoog gemiddeld geluk samen met relatief hoge zelfmoordcijfers. Dit is deels te verklaren door de onderrapportage van zelfmoord in ongelukkige landen. Een andere verklaring is dat gelukkige landen worden gekenmerkt door vrijheid en een cultureel ideaal van zelfbestemming. Overigens hoeft zelfs op individueel niveau zelfmoord niet altijd het gevolg te zijn van chronische ongeluksgevoelens (Sytema en Koopmans, 1998).

gemiddeld ongeveer even gelukkig zijn (Diener et al, 1995), maar dat vrouwen zowel meer positieve als meer negatieve emoties ervaren dan mannen en deze emoties ook intenser ervaren. Ook weten we dat positieve en negatieve emoties in verschillende hersengebieden gelokaliseerd kunnen worden en verschillende evolutionaire functies hebben¹⁴. We komen daarop terug bij de bespreking van theorieën over geluk.

We kunnen ons afvragen of positieve en negatieve gevoelens ook *gelijktijdig* kunnen optreden (“Ik had er gemengde gevoelens over”). Klein (2003) stelt in zijn boek ‘De Geluksformule’ dat dat inderdaad zo kan zijn. Hoe dan ook: het feit dat er positieve en negatieve *emoties* bestaan en dat deze tot op zekere hoogte onafhankelijk van elkaar opereren, neemt niet weg dat *geluk*, zoals in dit boek gedefinieerd, eendimensionaal geconceptualiseerd kan worden. Geluk verwijst immers naar een overkoepelend oordeel over het eigen leven. Dat in dat oordeel zowel positieve als negatieve emoties en stemmingen worden betrokken, doet aan de eendimensionaliteit van dat oordeel niets af. Geluk is, in de woorden van Bentham (1789), “the *sum* of pleasures and pains”.¹⁵

2.6 Componenten van geluk

Op grond van een studie van de empirische en theoretische geluksliteratuur en aanpalende disciplines, poneert Veenhoven (2009) de stelling dat de subjectieve waardering voor het leven als geheel (geluk) niet alleen wordt afgeleid uit positieve en negatieve emoties en stemmingen. Behalve deze ‘affectieve component van geluk’ is er ook nog een ‘cognitieve component’, ook wel ‘contentment’ (tevredenheid) genoemd. Mensen hebben allerlei verstandelijke ideeën over hoe hun leven zou moeten zijn en zijn zich bewust van de mate waarin hun leven aan die standaarden voldoet. Die informatie is belangrijk voor de waardering die ze hebben voor hun eigen leven.

We komen hier uitgebreid op terug in paragraaf 7 over theorieën over geluk. Voor dit moment kan schema 3 (ontleend aan Veenhoven, 2009) al een en ander illustreren. Veenhoven betoogt dat geluk vooral door die affectieve component van geluk wordt bepaald (zie de dikke pijl van ‘hedonic level of affect’ naar ‘overall happiness’) en in minder sterke mate door de cognitieve component (de veel smallere pijl 1). Verder meent hij dat de tevredenheid (cognitieve tevredenheid) mede afhangt van hoe goed we ons voelen (pijl 2). Als we ons goed voelen, ervaren we dat ons leven ons ideaalbeeld benadert (ook al hoeft dat in werkelijkheid niet zo te zijn!). Veenhoven noemt dit het ‘left-right effect’. De affectieve component is van invloed op de cognitieve component, maar niet andersom. Ook wanneer we onszelf voorhouden dat

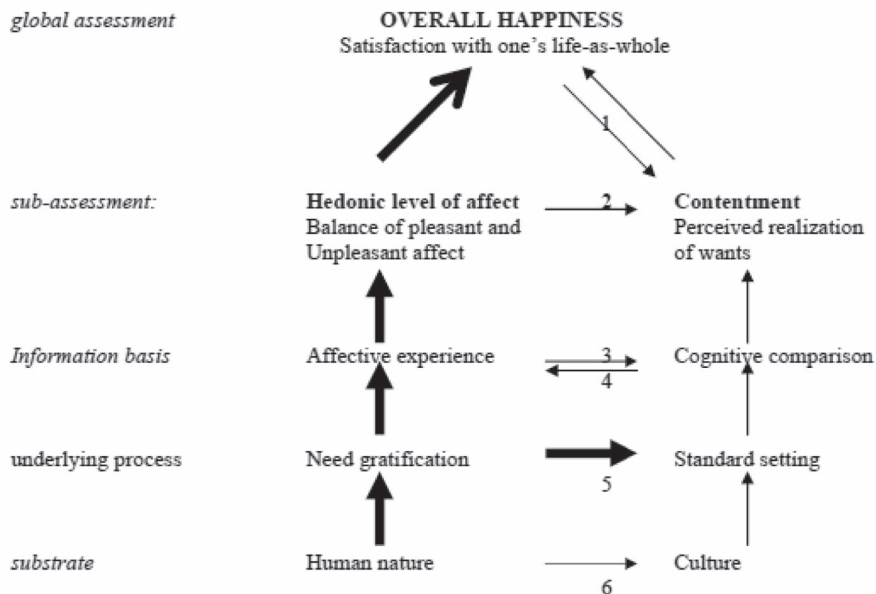
---

14 Mensen met schade aan de linkerkant van de hersenen zijn vaker depressief. Soms is het ook zo dat mensen met schade aan de rechterkant van de hersenen vaak uitgelaten zijn (Robinson en Downhill, 1995).

15 Cursivering niet van Bentham

onze hoofdpijn gisteren nog erger was of dat anderen nog zieker zijn dan wijzelf, ervaren we de hoofdpijn nog steeds als onplezierig. De affectieve component van geluk wordt bepaald door affectieve ervaringen, die weer voortkomen uit de mate waarin ons leven beantwoordt aan menselijke behoeften, die weer hun oorsprong hebben in de menselijke natuur. De cognitieve component van geluk wordt bepaald door verstandelijke beschouwingen over hoe ons leven zich verhoudt tot ons ideale leven. Onze opvattingen over het ideale leven vloeien voort uit de cultuur. Veenhoven ziet cultuur als een afgeleide van de menselijke natuur (pijl 6). Weliswaar zijn er verschillen tussen culturen, maar de (relatief smalle) bandbreedte van deze verschillen heeft een biologisch-evolutionaire oorsprong. Op vergelijkbare wijze zijn onze opvattingen over het ideale leven een afspiegeling van factoren die daadwerkelijk bijdragen aan behoeftebevrediging (pijl 5). Weliswaar is het mogelijk dat mensen dingen aspireren die nauwelijks bijdragen aan behoeftebevrediging (zoals juwelen en sportauto's), maar volgens Veenhoven komen de meeste verlangens voort uit corresponderende behoeften. Zo verlangen mensen naar een boterham als concrete invulling van een (biologische en meer algemene) behoefte aan voedsel.

Schema 3: *De componenten van geluk volgens Veenhoven*

Bron: Veenhoven (2009)

3 Meting van geluk: kritiek en verdediging

Geluk is in paragraaf 2 geconceptualiseerd als een *subjectief* begrip. Iemands geluk kan in de gekozen definitie enkel en alleen worden ervaren door die persoon zelf. Het ligt dan ook zeer voor de hand dat de meting van geluk hierbij aansluit. In dit proefschrift wordt de zienswijze verdedigd dat geluk alleen goed kan worden gemeten door respondenten te vragen naar hun subjectieve geluk en hun eigen uitspraken hierover voor waar aan te nemen. Nadat deze ‘self-report methode’ is geïllustreerd aan de hand van een aantal bruikbare vragen, zal een aantal alternatieve meetmethoden worden besproken die allen een aantal nadelen met zich meebrengen. Tot slot zal de kritiek op de in dit proefschrift gehanteerde methode worden behandeld en uitgelegd waarom deze kritiek slechts ten dele hout snijdt.

3.1 Bruikbare vraagmethoden

Enquêtevragen over geluk kunnen op tal van manieren gesteld worden en niet alle formuleringen sluiten evengoed aan op de hier gehanteerde definitie van geluk. Vragen die wel goed aansluiten op de definitie van geluk (en de componenten van geluk), zijn ondergebracht in de ‘Collection of Happiness Measures’ van de ‘World Database of Happiness’¹⁶. We komen daar later op terug wanneer we het in de WDOH gebruikte classificatiesysteem zullen bespreken.

3.1.1 Vragen naar overall geluk

Een veelgebruikte vraag (in het Engels) is de onderstaande vraag uit de World Value Survey:

“Taking all things together, would you say you are....”

Very happy
Quite happy
Not very happy
Not at all happy

Deze vraag doet recht aan het subjectieve karakter van geluk. Een mogelijk nadeel van deze vraag zou kunnen zijn dat respondenten slechts kunnen kiezen uit vier (verbale) antwoordcategorieën. Dit heeft tot gevolg dat respondenten die in werkelijkheid substantieel van elkaar verschillen voor wat betreft hun ervaren geluk, toch in dezelfde categorie komen.

---

16 http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_quer/hqi_fp.htm

Wanneer de samenhang tussen geluk en een bepaalde determinant van geluk wordt bekeken, zal de correlatie lager zijn dan wanneer de vraag beter zou discrimineren tussen verschillende respondenten. Verder moeten de verbale antwoordopties worden omgescoord tot numerieke equivalenten alvorens de antwoorden statistisch hanteerbaar zijn. De optie ‘very happy’ krijgt dan de score 4, ‘quite happy’ de score 3, etc. Deze methode veronderstelt dat de ‘afstand’ tussen de verschillende antwoordcategorieën steeds even groot is (‘equidistance’), met andere woorden: dat het verschil in ervaren geluk tussen ‘very happy’ en ‘quite happy’ even groot is als bijvoorbeeld het verschil tussen ‘quite happy’ en ‘not very happy’. Dit zou ondermeer betekenen dat een persoon die ‘very happy’ is en een persoon die ‘not at all happy’ is samen gemiddeld even gelukkig zijn als een persoon die ‘quite happy’ is en een persoon die ‘not very happy’ is. Ook deze (twijfelachtige) aanname kan de kracht van de onderzoeksresultaten ondermijnen.

Ook de volgende vraag, tevens uit de World Value Survey¹⁷

“Taking all together, how satisfied or dissatisfied are you
with your life as a whole these days?”

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Dissatisfied								Satisfied	

De respondenten geven bij bovenstaande vraag antwoord op een numerieke (tienpunts) schaal. Een voordeel van een tienpuntsschaal is dat mensen (althans in veel landen) ervaring hebben met dit soort ‘rapportcijfers’¹⁸. Er zijn echter geen fundamentele bezwaren tegen numerieke schalen die uit meer of minder punten bestaan. Wel is het een nadeel dat niet gesproken wordt van ‘unhappy’ en ‘happy’, maar van ‘dissatisfied’ en ‘satisfied’. Zoals in paragraaf 2 is besproken is ‘geluk’ een nog preciezer afgebakend begrip dan ‘satisfactie’. In de Nederlandse vertaling van deze vraag zou de begripsverwarring nog groter kunnen zijn omdat ‘satisfied’ daar wordt vertaald met ‘tevreden’. Dit begrip zou een cognitieve connotatie kunnen hebben, waardoor in feite niet geluk, maar de cognitieve component van geluk (‘contentment’) wordt gemeten.

¹⁷ In de Gallup World Poll wordt dezelfde vraag gehanteerd, maar lopen de responseopties van 0 tot 10 in plaats van 1 tot 10.

¹⁸ Onderzoekers van de University of Michigan werkten in het verleden ook wel eens met zogenaamde ‘smiley’s’ als alternatief voor verbale of numerieke antwoordopties. Dit zou wellicht praktische voordelen bieden bij het ondervragen van bijvoorbeeld kinderen.

3.1.2 *Metingen van de affectieve component van geluk*

Er zijn verschillende bruikbare manieren om te meten hoe prettig of onprettig mensen zich over het algemeen voelen. Soms wordt er gekeken naar de verhouding tussen positieve en negatieve gevoelens. In de 'Collection of Happiness Measures' van de World Database of Happiness (Veenhoven 2010a) is een dergelijke gevoelsbalans gecodeerd met A-B (Affect, Balance). In sommige benaderingen wordt er gekeken naar het gemiddelde stemmingsniveau op verschillende tijdstippen. Dit heeft de code A-A (Affect, Average). Er kan ook gekeken worden naar hoe vrolijk iemand overkomt op anderen. Dit heeft de code A-CA (Affect, Cheerful Appearance). Voor een volledig overzicht van de manieren om affect te meten kan men terecht bij de WDOH.

Gevoels balans schalen: De mate waarin positieve gevoelens opwegen tegen negatieve gevoelens wordt ondermeer gemeten met de 'affect balance scale' van Bradburn (1969).

"During the past few weeks, did you ever feel ....?" (yes/no)

- A. Particularly excited or interested in something?
- B. So restless that you couldn't sit long in a chair?
- C. Proud because someone complimented you on something you had done?
- D. Very lonely or remote from other people?
- E. Pleased about having accomplished something?
- F. Bored?
- G. On top of the world?
- H. Depressed or very unhappy?
- I. That things were going your way?
- J. Upset because someone criticized you?

Items A, C, E, G en I meten positieve affectieve toestanden, terwijl items B, D, F, H en J negatief affect meten. Wanneer je het aantal 'ja's' van de positieve categorie minus het aantal 'ja's' van de negatieve categorie berekent, krijg je de affect balance score. Deze zit tussen de -5 (zeer negatieve balans) en de +5 (zeer positieve balans). Een voordeel van deze methode is dat er wordt gevraagd naar de "afgelopen weken" waardoor de vraag behapbaar blijft en mensen bij de beantwoording kunnen aansluiten bij hun ervaring van de laatste tijd. Verder worden verschillende woorden voor verschillende affectieve toestanden gebruikt, waardoor deze methode minder gevoelig is voor de interpretatie van één enkel woord (zoals 'geluk' of 'satisfactie').

Experience sampling: Een andere manier om te meten hoe prettig iemand zich over het algemeen voelt is door middel van de ‘experience sampling methode’ (afgekort ESM). Bij die methode krijgen respondenten op willekeurige momenten van de dag een signaal dat ze moeten invullen hoe ze zich *op dat moment* voelen (en wat ze op dat moment aan het doen zijn), bijvoorbeeld op een tienpuntsschaal. Een voordeel van deze methode is dat er meerdere meetmomenten per respondent zijn en dat door te middelen over deze meetmomenten de toevalsvariatie verkleind wordt. Deze methode is duur, maar tevens betrouwbaarder dan methoden met slechts één meetmoment. Experience sampling wordt dan ook vooral gebruikt wanneer er slechts weinig respondenten zijn en geen gebruik kan worden gemaakt van de ‘wet van de grote getallen’. In dat geval moet de kwaliteit van de data van elke afzonderlijke respondent geoptimaliseerd worden. Een ander voordeel van deze methode is dat deze kan worden toegepast op mensen die niet in staat zijn tot uitgebreide zelfreflectie, maar wel informatie kunnen verschaffen over hun direct toegankelijke affectieve toestand. Experience sampling kan bijvoorbeeld worden gebruikt voor het meten van de kwaliteit van leven van dementie-patiënten of (jonge) kinderen.

Day Reconstruction Method: Een variant op experience sampling is de ‘day reconstruction method’ (afgekort DRM). In deze methode beschrijven respondenten hun activiteiten van een dag eerder en geven zij voor elk van de activiteiten aan hoe ze zich daarbij voelden. Deze methode biedt praktische voordelen ten opzichte van de experience sampling methode, maar is tegelijk gevoeliger voor vertekeningen door het geheugen. Deze methode wordt momenteel grootschalig toegepast in het GeluksWijzer Project (www.gelukswijzer.nl).

Peer ratings: We kunnen affect ook meten door af te gaan op het oordeel van bekenden. Wanneer een vriend of familielid iemand gelukkig noemt, is het aannemelijk dat de betreffende persoon ook daadwerkelijk gelukkig is. Hoewel deze methode conceptueel onjuist is en alleen de respondent zelf toegang heeft tot zijn eigen ervaring, blijkt het gevoel van mensen redelijk goed af te lezen door anderen¹⁹. Dergelijke ‘peer ratings’ kunnen echter niet worden gebruikt om tevredenheid of ‘overall happiness’ te meten, aangezien gedachten minder goed kunnen worden afgelezen aan uiterlijk gedrag dan gevoelens.

3.1.3 *Metingen van de cognitieve component van geluk*

Zoals beschreven in paragraaf 2.6 kan het leven ook beoordeeld worden aan de mate waarin het aansluit op wensen en verwachtingen.. Deze ‘tevredenheid’ kan op verschillende manieren worden gemeten. Ook deze zijn te vinden in de ‘Collection of Happiness Measures’ van de

¹⁹ World Database of Happiness, collectie Correlational Findings, subject category ‘Happiness and ratings of happiness by peers (code H8.2.2)

World Database of Happiness. Er kan bijvoorbeeld gekeken worden naar hoe het leven zich verhoudt tot het best mogelijke leven. Dit heeft de code C-BW (Contentment, Best-Worst possible life). Er kan ook worden gekeken naar hoe succesvol men is in het realiseren van de voor de persoon zelf belangrijkste aspiraties. Dit heeft de code C-RA (Contentment, Realisation of Aspirations). Andere methoden richten zich meer op objectieve successen in het leven. Voor een volledig overzicht van meetmethoden, zie de WDOH.

‘Striving scale’: De meest gebruikte vraag voor dit doel is de ‘ladder’ van Cantril (1965). Die vraag luidt als volgt :

“Here is a picture of a ladder. Suppose the top of the ladder represents the best possible life (10) for you and the bottom of the ladder the worst possible life (0). Where on this ladder do you feel you personally stand at the present time?”

```

| 10 |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
|    |
+----+
| 0  |

```

Realisering van aspiraties: Een indirecte methode om tevredenheid te meten is om mensen te vragen naar de vijf belangrijkste aspiraties die zij hebben in hun leven en de mate waarin het leven daaraan beantwoordt (vraagtype C-RA).

3.2 Minder bruikbare vraagmethoden om geluk te meten

‘Adjustment scales’

Het empirisch onderzoek naar geluk begon in de jaren 1950 met vragenlijsten naar ‘aanpassing’ aan de oude dag. Die vragen gingen niet alleen over geluk, maar ook over tal van andere zaken

die geassocieerd werden met succesvol ouder worden, zoals sociale contacten, plannen voor de toekomst en veel activiteit. Een voorbeeld van deze methode is Neugarten's 'satisfaction with life index'. Die traditie leeft voort in vragenlijsten van positief psychologische snit zoals het 'six-factor model of wellbeing' van Ryff. Het probleem met deze vragenlijsten is dat ze zich niet beperken tot het kwadrant rechtsonder in Schema 1.

Opgetelde domeinsatisfacties

Sommige geluksonderzoekers denken het geluk te kunnen bepalen door verschillende domeinsatisfacties bij elkaar op te tellen. Bij een dergelijke methode moeten echter keuzes worden gemaakt over welke levensdomeinen wel en welke levensdomeinen niet moeten worden opgenomen. Aangezien het aantal mogelijke levensdomeinen min of meer oneindig is, is de selectie van levensdomeinen onvermijdelijk arbitrair. Net zo problematisch en arbitrair is het vaststellen van het relatieve belang van de geselecteerde levensdomeinen. Bovendien is geluk geen 'bottom-up' calculatie, maar eerder een 'top-down proces' (Heady, Veenhoven en Weary, 1991).

Vragenlijsten met ondeugdelijke items

Geluk kan ook gemeten worden met meerdere vragen en die methode heeft als voordeel dat de meting minder gevoelig wordt voor interpretatie van bepaalde woorden. Die vragen moeten dan wel allemaal over hetzelfde gaan (dat wil zeggen: over geluk in de zin van levensvoldoening), maar dat is vaak niet het geval. Een voorbeeld hiervan is de 'Satisfaction With Life Scale' (SWLS) (Diener et al, 1985). Deze schaal bestaat uit vijf vragen. De laatste daarvan luidt als volgt: "If I could live my life over again, I would not change anything". Dit item is echter niet indicatief voor geluk als 'de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel'. Immers: het is heel wel mogelijk dat men zeer gelukkig is en toch een aantal andere keuzes zou maken als men terug zou kunnen gaan in de tijd.

Overigens is de methode om een concept te meten aan de hand van meerdere items zeer gangbaar binnen de psychologie. Hoewel deze methode in principe ook kan worden gehanteerd in het geluksonderzoek (mits ieder afzonderlijk item valide is), kan ook prima worden gewerkt met meting door middel van één enkel item. Bij het meten van een trek als 'neuroticisme' kun je mensen niet rechtstreeks vragen naar hun score op die trek. Immers, mensen weten lang niet altijd hoe neurotisch ze zijn. Om die reden wordt gewerkt met indirecte vragen ("I change my mood a lot", "I am easily disturbed", etc.). Omdat elk van die vragen slechts gedeeltelijk overlappen met de latente trek, moet een index van meerdere vragen worden gebruikt. In het geval van geluk echter is er geen discrepantie tussen de subjectieve ervaring van de respondent en datgene wat de onderzoeker wil meten. Een enkel item volstaat dan ook. Onderzoek wijst ook uit dat het nauwelijks verschil maakt of geluk wordt gemeten door één enkel item of door meerdere items (Veenhoven, 2002).

Projectieve testen

Een tweede indirecte methode is de projectieve test, zoals bekend uit de psychoanalyse. In deze methode vraagt men een respondent om associaties te geven bij ambigue stimuli zoals Chinese tekens of inktvlekken. Een variant is de ‘Thematic Apperception Test’, waarbij respondenten verhaaltjes moeten bedenken bij plaatjes die ze zien. Wanneer iemand prettige associaties heeft bij ambigue stimuli, zou daar uit kunnen worden afgeleid dat diegene kennelijk gelukkig is, terwijl onprettige associaties indicatief zouden kunnen zijn voor ongeluk. De convergerende validiteit laat echter te wensen over. De resultaten van projectieve metingen komen niet overeen met de resultaten van andere methoden. Ook de predictieve validiteit schiet tekort (Veenhoven, 2002).

Gedragsindicatoren

Ook het afleiden van iemands geluk uit zijn lichaamshouding en gezichtsuitdrukkingen is slechts beperkt mogelijk. Daarnaast leent de methode zich uitsluitend voor het meten van de affectieve component van geluk. De methode is niet geschikt om vast te stellen hoe iemand over zijn leven *denkt*, maar in beginsel wel geschikt om te meten hoe iemand zich op een bepaald moment *voelt*. Bij systematische waarneming daarvan (time sampling) kan een indruk worden gekregen over hoe iemand zich over het algemeen voelt. Deze methode wordt voornamelijk gebruikt als zelfrapportage niet mogelijk is, zoals bij jonge kinderen en demente bejaarden.

Fysiologische indicatoren

Tot slot zou geluk wellicht kunnen worden afgeleid uit objectieve fysiologische indicatoren als bloeddruk, hormoonspiegels of hersenactiviteit. Dit lijkt de meest ‘wetenschappelijke’ invalshoek, maar daar valt veel op af te dingen. Want stel dat we gelukshormonen of gelukspatronen in de hersenen zouden kunnen identificeren, waarom associëren we die dan met geluk? Zoals Daniel Gilbert opmerkt in zijn boek ‘Stumbling on Happiness’ (2006) zouden dergelijke objectieve indicatoren alleen worden geaccepteerd als geluksindicatoren indien zij zouden corresponderen met de subjectieve ervaring van geluk. Een hormoon kan nooit doorgaan voor gelukshormoon wanneer het de biochemische basis van een *negatieve* basisstemming blijkt te vormen. Met andere woorden: de subjectieve ervaring is fundamentele (en in deze context ‘wetenschappelijker’) dan wat doorgaans voor wetenschappelijk doorgaat, namelijk het streven naar objectiviteit.

Overigens is er, los van de conceptuele bezwaren, geen bevredigende fysiologische indicator voor geluk. Geluk verwijst naar een basisstemming, terwijl hersenonderzoek zich beter leent voor emoties. Wel is er onderzoek naar de genetische basis van geluk (e.g. Lykken en Tellegen,

1996; De Moor en Bartels²⁰, 2008). De aan- of afwezigheid van geluksgenen kan echter nooit een goede indicator zijn van geluk, omdat genen slechts een voorspelling doen. Ze bepalen slechts, in de visie van Lyubomirsky, de ‘range’ van mogelijke geluksuitkomsten voor een bepaalde persoon. Het daadwerkelijke ervaren geluk wordt bepaald door een complexe wisselwerking tussen genen en externe levensgebeurtenissen.

3.3 Bezwaren tegen meting van geluk door middel van zelfrapportage

Het in deze dissertatie gehanteerde geluksconcept kan dus het beste worden gemeten door de respondenten zelf en direct naar hun (subjectieve) geluk te vragen. Tegen deze methode zijn diverse punten van kritiek mogelijk:

“Respondenten weten van zichzelf niet hoe gelukkig ze zijn”

Tegen dit bezwaar kunnen we allereerst inbrengen dat de ‘respons rates’ bij geluksenquêtes erg hoog zijn; de “weet ik niet”-optie wordt zelden gebruikt (Veenhoven 2010b). Er zijn dus geen aanwijzingen dat mensen moeite zouden hebben om hun eigen geluk in een cijfer uit te drukken. De vraag is dan of degenen die wél een idee zeggen te hebben zich wel bewust zijn van wat ze daadwerkelijk van hun leven vinden. Dit bezwaar hangt samen met een Freudiaans wereldbeeld. Mensen zouden geen inzicht hebben in hun werkelijke drijfveren en emotionele toestanden. Deze benadering is tegenwoordig omstreden, onder andere omdat Freudiaanse claims moeilijk falsificeerbaar zijn (e.g. Israëls, 1999). Daarnaast werd in een noot over Marx’ ‘valse bewustzijn’ al opgemerkt dat het voor het geluk van een persoon primair relevant dat hij zich gelukkig *voelt*. Het onderscheid tussen ‘werkelijke gevoelens’ en ‘ingebeelde gevoelens’ is daarbij problematisch, zowel praktisch als theoretisch²¹.

“Respondenten liegen tegen de onderzoeker omdat er een maatschappelijke druk heerst om gelukkig te zijn in de moderne samenleving”

Het is noch uit te sluiten, noch te voorkomen dat sommige respondenten in enquêteonderzoek liegen. Dat kan zijn omdat ze een goede indruk willen maken op de onderzoeker, maar ook omdat ze het moeilijk vinden om aan zichzelf toe te geven dat ze ongelukkig zijn. In beginsel worden dit soort risico’s ondervangen door ‘de wet van de grote getallen’. Hoe meer

20 Onderzoek heeft aangetoond dat het gen D4DR op chromosoom 11 ervoor verantwoordelijk is of iemand blijmoedig of een zwartkijker zal worden.

21 Overigens blijkt uit onderzoek van Wessman en Ricks (1966) dat er geen wezenlijk verschil optrad wanneer geluk (van studenten) werd gemeten met een directe vraag in vergelijking met een geluksmeting waarbij diep in het onderbewuste van de studenten werd gegraven en zij gevoelsdagboeken moesten bijhouden. Dat betekent nog niet dat vals bewustzijn nooit zou kunnen bestaan, maar wel dat de mogelijkheid een niet al te groot methodologisch probleem vormt.

respondenten, hoe geringer de invloed van de slechte data. Problematischer is het wanneer er sprake is van *systematische* vertekening. Wat bijvoorbeeld wanneer vrouwen meer geneigd zijn tot sociaal wenselijke antwoorden dan mannen? Dit zou de claim van geluksonderzoekers dat mannen en vrouwen even gelukkig zijn in ernstig diskrediet brengen. Bij landenvergelijkend onderzoek, zoals in dit proefschrift, zijn er doorgaans meer dan twee landen die met elkaar worden vergeleken en dus is het gevaar van dit soort vertekeningen kleiner. Wanneer er op landniveau een duidelijk positieve samenhang bestaat tussen individualisme en geluk, kan die samenhang nauwelijks in twijfel worden getrokken door de stelling dat mensen sociaal wenselijke antwoorden geven. Weliswaar vallen de nationale geluksscores mogelijk te hoog uit, maar wanneer deze vertekening algemeen is zal het voor de analyse van de determinanten van geluk niet problematisch zijn. Maar wat nu als slechts één bepaald land gekenmerkt wordt door sociaal wenselijke antwoorden? Wanneer we een sterke positieve correlatie vinden tussen individualisme en geluk, dan zullen de twijfels met betrekking tot één datapunt het algehele beeld niet kunnen veranderen. Conclusies die worden opgehangen aan een beperkt aantal landen moeten daarentegen met enige voorzichtigheid worden bekeken. Zo is er wel geclaimd dat de VS gekenmerkt zouden worden door een ‘optimistische cultuur’ waarin weinig acceptatie is voor ongelukkigen (Ostroot en Snyder, 1985). Frankrijk zou juist een ‘cynische cultuur’ hebben (Inglehart, 1990) waardoor respondenten geneigd zouden kunnen zijn om lagere geluksniveaus te rapporteren dan de daadwerkelijk ervaren geluksniveaus. Wanneer bijvoorbeeld de invloed van sociale zekerheid op geluk wordt onderzocht door de VS en Frankrijk te vergelijken, dan zijn dit soort vertekeningen natuurlijk erg relevant.

“Wanneer twee verschillende respondenten hun leven beoordelen met een identiek cijfer, wil dit nog niet zeggen dat zij even gelukkig zijn. Misschien hebben zij verschillende ideeën over welke cijfers corresponderen met welke geluksniveaus”

Dit bezwaar is door Gilbert (2006) wel aangeduid als de ‘samengedrukte taal-hypothese’²². Hij haalt het voorbeeld aan van een Siamese tweeling die niet weet hoe het is om in een normaal lichaam te leven. Laten we aannemen dat de Siamese tweeling het eigen geluk beoordeelt met een 8. Laten we voorts aannemen dat de Siamese tweeling niet heeft gelogen en ook niet lijdt aan ‘vals bewustzijn’. De tweeling weet hoe gelukkig zij is. Maar zelfs onder die voorwaarden kan de tweeling niet weten hoe het is om met een normaal lichaam te leven. En dus kan de kwaliteit van het eigen leven nooit goed worden vergeleken met het geluk van een ander. In feite is dit bezwaar niet alleen van toepassing op uitzonderlijke gevallen, zoals Siamese tweelingen, maar op iedereen. Hebben wij dezelfde standaarden wanneer we een cijfer toekennen aan ons leven? Theoretisch gezien is dit een terechte vraag (zie ook Smart en Williams, 1973). Vanuit

---

22 In de economie wordt dit het probleem van de ‘interpersoonlijke nutsvergelijking’ genoemd.

een empirische benadering kunnen echter wijzen op de talloze betekenisvolle correlaties tussen geluk en andere variabelen (bijvoorbeeld levensduur). Hoewel niet valt uit te sluiten dat twee bepaalde personen even gelukkig zijn en hun leven toch een ander cijfer geven, komen dergelijke vertekeningen (van substantiële omvang) ‘kennelijk’ niet vaak voor.

“Respondenten zijn niet in staat om door hun stemming van dat moment heen te kijken, waardoor momentane factoren als het weer een vertekenende invloed hebben”

Wanneer we geluk onderzoeken zijn we geïnteresseerd in de stabiele basisstemming van mensen en niet in hun stemming van dat moment. Wanneer door toevallige omstandigheden van het moment de basisstemming naar de achtergrond wordt gedrongen, is dat dus een probleem. Onderzoek toont ook aan dat respondenten positievere antwoorden op geluksvragen geven bij mooi weer of na een zege van het nationale voetbalteam (Schwarz en Clore, 1983). Echter, wanneer enquêtes op verschillende momenten worden afgenomen en voldoende respondenten worden gebruikt, vallen dit soort toevalsfluctuaties tegen elkaar weg. Tegenover enquêtedagen met slecht weer staan immers dagen met goed weer. Deze ‘mood bias’ kan bovendien worden voorkomen door respondenten eerst te vragen hoe ze zich op dit moment voelen, en dan pas te vragen hoe ze zich in het algemeen voelen. Die methode wordt onder andere gebruikt in het gememoreerde GeluksWijzer Project.

“Elke respondent verstaat iets anders onder geluk. Wanneer je respondenten niet duidelijk maakt hoe ze tot een oordeel moeten komen, is de poging om geluk te meten sowieso zinloos”

Dit bezwaar lijkt geen stand te houden. Weliswaar kunnen de *voorwaarden* voor geluk voor ieder individu of iedere samenleving anders zijn, maar het hebben van een positief of minder positief oordeel over het eigen leven is iets waartoe ieder mens in iedere cultuur in staat blijkt te zijn (Veenhoven, 2010b, § 2). Wanneer aan respondenten wordt gevraagd om hun geluk te kwantificeren of een verbale antwoordcategorie te kiezen, doet de overgrote meerderheid dat ook probleemloos, het percentage dat de optie ‘weet niet’ aankruist is typisch kleiner dan 1% (Veenhoven, 2010b, scheme 1). Dat mensen geluk opvatten als de subjectieve waardering voor het leven als geheel, blijkt ook uit de hoge correlatie tussen antwoorden op vragen waarin andere kernwoorden worden gebruikt, zoals ‘tevredenheid’ met het leven en de mate waarin men het eigen leven het ‘best mogelijke’ benaderd²³.

²³ De resultaten van dit onderzoek staan op de World Database of Happiness, collectie ‘Correlational Finding’, subject section H6.1.1 (Veenhoven 2010a).

“Landenvergelijkend onderzoek is onmogelijk, omdat men in elke cultuur iets anders onder geluk verstaat. Wellicht is de preoccupatie met geluk zelfs iets typisch Westers”

Zoals gezegd kunnen de voorwaarden voor geluk van land tot land verschillen. In het ene land zou geluk meer kunnen afhangen van de relaties met anderen, terwijl in het andere land de mate van materiele welvaart sterker samenhangt met geluk. Het zou ook zo kunnen zijn dat men in sommige landen uiting mag geven aan het eigen levensgeluk, terwijl dat in andere landen ontmoedigd wordt. Dat neemt allemaal niet weg dat ieder mens, in ieder tijdvak en in iedere cultuur, een samenvattend oordeel kan geven over hoe het leven bevalt. Alle talen kennen woorden voor geluk (Veenhoven, 2002). De universaliteit van geluk kan niet los worden gezien van de biologische aard en functie van geluk. We komen daar later op terug. Voor nu volstaat het te constateren dat geluk in alle culturen herkend wordt aan dezelfde gezichtsuitdrukkingen (Ekman en Friesen, 1975).

“Landenvergelijkend onderzoek is onmogelijk, omdat niemand kan bewijzen dat ‘happy’ in het Engels naar precies hetzelfde gevoel verwijst als ‘heureux’ in het Frans of ‘glücklich’ in het Duits. In het woordenboek zijn deze woorden vertalingen van elkaar, maar ze hebben wellicht subtiel verschillende betekenissen”

Tegen dit bezwaar kan worden ingebracht dat de keuze van de enquêtevraag nauwelijks invloed heeft op de rangorde die tussen landen bestaat. Of je geluk nu meet door te vragen naar ‘geluk’, ‘levensvoldoening’ of ‘tevredenheid’: in alle gevallen is Nederland gelukkiger dan Japan (Veenhoven, 1993: 55). Dit suggereert dat er sprake is van een daadwerkelijk bestaand verschil en dat er geen sprake is van een (sterke) vertekening ten gevolge van subtiële taalverschillen. Desalniettemin zijn taalverschillen een interessant onderwerp. De hier genoemde redenatie is één van de redenen dat de researchgroep ‘geluk’ aan de Erasmus Universiteit Rotterdam een ‘Scaling Project’ is gestart. Hierover later meer.

3.4 Betrouwbaarheid

Behalve te reageren op mogelijke punten van kritiek, kunnen we kijken naar algemene methodologische standaarden waaraan goede meetinstrumenten moeten voldoen. Een eerste criterium daarbij is de betrouwbaarheid van geluksmetingen. Metingen door middel van self-reports zouden consistente resultaten moeten opleveren. Onderzoek laat zien dat dat inderdaad zo is. Op de korte termijn is de test-hertest betrouwbaarheid hoog. Naarmate er meer tijd zit tussen de meetmomenten wordt de test-hertest betrouwbaarheid vanzelfsprekend lager (Ehrhardt, Saris en Veenhoven, 2000). Immers, de levensomstandigheden en persoonlijkheid zijn op de korte termijn stabiel, terwijl over een langere periode de kwaliteit van leven in-

grijpend kan veranderen²⁴. Overigens vallen toevalsfluctuaties op groepsniveau weg door ‘de wet van de grote getallen’. Het is met name de kennis die voortkomt uit dit soort onderzoek die wordt gebruikt voor beleidstoepassingen.

3.5 Validiteit

Ten tweede moeten we kijken naar de validiteit, de mate waarin geluksmetingen daadwerkelijk geluk meten, en niet een ander construct. De ‘concurrent validity’ is hoog. De oordelen van respondenten over hun eigen leven corresponderen in sterke mate met de oordelen van vrienden (Magnus en Diener, 1991) of partners van de respondenten (Hinton, 1979)²⁵.

De belangrijkste reden om positief te oordelen over de hier gehanteerde meetmethode (‘self reports door middel van één enkele vraag’) is de systematiek in de data. Vooruitlopend op paragraaf 5 over de resultaten van geluksonderzoek, kan worden opgemerkt dat er duidelijke verschillen bestaan tussen landen en dat deze verschillen verklaard kunnen worden uit verschillende landkenmerken. Anders gezegd: de landen waarvan men zou verwachten dat ze gelukkig zijn (vanwege bijvoorbeeld hun welvaart, democratie of stabiliteit), zijn dat ook. De verklaarde variantie van de belangrijkste factoren is ook hoog. Het gemiddelde geluk in landen varieert tussen de 3.2 en de 8.2 op een tien puntsschaal. Ongeveer 75% van de verschillen in nationaal geluk kan worden toegeschreven aan ‘harde’ landkenmerken (Veenhoven, 2004). In paragraaf 5.1 (Tabel 1) wordt een aantal landkenmerken genoemd die tezamen zelfs 94% van de variantie verklaren.

Een dergelijke systematiek zien we niet alleen *tussen* landen, maar ook *binnen* landen. Tal van factoren (persoonlijkheid, het al dan niet hebben van een relatie, geloof in God, etc.) vertonen een duidelijke relatie met geluk²⁶. Wanneer respondenten niet zouden weten hoe gelukkig ze zijn, wanneer ze zouden liegen over hun geluk, wanneer iedereen zijn eigen geluksschaal zou hanteren, wanneer men zich uitsluitend zou baseren op het weer, wanneer iedereen zijn eigen geluksdefinitie zou gebruiken, wanneer geluk een uitsluitend cultureel bepaald concept zou zijn of wanneer ‘geluk’ zich onmogelijk zou laten vertalen in het Duits of in het Engels, dan

²⁴ De kleiner wordende test-herstest correlaties betekenen dus niet dat de betrouwbaarheid minder wordt. Ten gevolge van leer-effecten neemt de betrouwbaarheid van geluksrapportages juist toe wanneer je ieder jaar dezelfde vragen stelt aan mensen.

²⁵ Wel is er een positieve samenhang tussen geluksscores en scores op sociale wenselijkheid schalen. Zie World Database of Happiness, Correlational Findings, subject category ‘Happiness and Response tendencies (code I5.3.3). Gegeven de inhoud van de items van deze schalen valt een dergelijke samenhang echter te verwachten.

²⁶ De correlaties *binnen* landen zijn wel een stuk lager dan de correlaties tussen landen (Veenhoven 2010a). Dit is deels een gevolg van het feit dat in het laatste geval met landgemiddelden gewerkt wordt waarbinnen allerlei individuele verschillen tegen elkaar wegvallen.

zou geluksonderzoek een onoverzichtelijke brij gegevens opleveren, waarin geen enkel patroon te ontdekken zou zijn en waarin geen enkele verwachting empirisch ondersteund zou kunnen worden. Het tegendeel is het geval. Daarmee is niet gezegd dat de verschillende bezwaren onzinnig zijn, maar wel dat hun importantie niet overschat moet worden. Het meten van geluk wordt niet alleen gerechtvaardigd door het belang van het onderwerp, maar zeker ook door de vele en inhoudelijk goed te interpreteren samenhangen die het geluksonderzoek heeft blootgelegd. Een van die samenhangen is overigens dat geluk de levensduur voorspelt (Veenhoven 2008), hetgeen suggereert dat geluk een signaal voor ‘goed functioneren’ is.

3.6 International Happiness Scaling Interval Study

Zoals hierboven met een voorbeeld is uitgelegd, worden antwoorden op een verbale schaal vaak numeriek gemaakt. Wanneer respondenten kunnen kiezen uit ‘very happy’, ‘fairly happy’ en ‘not very happy’, worden daar de numerieke getallen 3, 2 en 1 aangehangen. De aanname daarbij (de ‘cardinaliteitsaanname’) is dat de afstanden tussen de verbale antwoordopties identiek zijn. Dat wil zeggen: dat het verschil in geluk tussen ‘very happy’ en ‘fairly happy’ identiek is aan het verschil in geluk tussen ‘fairly happy’ en ‘not very happy’.

Deze aanname wordt door het onderzoeksteam van Ruut Veenhoven getest in de ‘International Happiness Scale Interval Study’²⁷. In het kader van die studie worden veelgebruikte geluksvragen met verbale antwoordopties voorgelegd aan beoordelaars (meestal studenten) met de vraag om een 0-10 schaal in te delen in intervals die overeenkomen met die opties. Op basis van de antwoorden kan bijvoorbeeld worden vastgesteld dat bij de in 3.1.1 genoemde vraag de optie ‘zeer gelukkig’ correspondeert met het interval van 10 tot 8 en de optie ‘helemaal niet gelukkig’ met het interval 4 tot 0²⁸. Die uitkomsten kunnen worden gebruikt om gewogen gemiddelden te berekenen. Dit zou kunnen leiden tot sterkere samenhangen tussen geluk en correlaten dan voorheen. Mogelijk wordt de samenhang tussen twee variabelen in veel onderzoek onderschat door de tekortkomingen van een simpele numerieke transformatie zoals die vaak wordt gebruikt.

Een ander voordeel van deze ‘rescaling’ is dat de antwoorden van uiteenlopende vragen worden getransformeerd naar dezelfde 0 – 10 schaal. Daardoor worden uiteenlopende data onderling veel beter vergelijkbaar. Dit maakt het bijvoorbeeld mogelijk om tijdsreeksen met ontbrekende datapunten aan te vullen. Of om samenhangen te bestuderen met een veel grotere hoeveelheid data.

---

27 http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/scalestudy/scale_fp.htm

28 http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_quer/hqi_fp.htm.

De onderzoeksgroep van Veenhoven doet bovendien niet alleen onderzoek naar geluksvragen in het Nederlands taalgebied, maar heeft samenwerkingsverbanden met een groot aantal buitenlandse onderzoekers. Dit leidt ook tot mogelijke verbeteringen van landenvergelijkend onderzoek. Hoewel voor landenvergelijkend geluksonderzoek doorgaans gebruik wordt gemaakt van vertalingen van één en dezelfde vragenlijst, is het maar de vraag of vertalingen daadwerkelijk precies dezelfde betekenis hebben. Betekent ‘gelukkig’ in het Nederlands wel precies hetzelfde als ‘happy’ in het Engels of ‘glücklich’ in het Duits? Mogelijk ondermijnen subtiele taalverschillen de mogelijkheden om de onderzoeksgegevens uit verschillende landen te vergelijken. Aangezien de International Happiness Scale Study deze (mogelijke) problemen aan het licht brengt en beoogt te corrigeren (door verschillende transformatiescores te gebruiken voor verschillende talen), zou het zo kunnen zijn dat sterkere verbanden worden gevonden wanneer de gewichten die door deze methode tot stand komen worden gebruikt. Deze gewichten zullen worden opgenomen in de WDOH, zodat ze kunnen worden gebruikt voor het berekenen van getransformeerde geluksscores.

4 Methoden van (geluks)onderzoek

Paragraaf 3 richtte zich op het meten van geluk. Deze meting dient natuurlijk doorgaans een doel. Men heeft een bepaalde vraag waar men antwoord op wil hebben. Die vraag is meestal waarom de een gelukkiger is dan de ander; wat maakt gelukkig?

4.1 Onderzoeksdiseins

Cross-sectioneel onderzoek

Bij ‘cross-sectie analyse’ worden relaties tussen verschillende variabelen op een bepaald tijdstip geanalyseerd. Zo kan men bijvoorbeeld zien welke landen op dit moment het gelukkigst zijn, of mannen gelukkiger zijn dan vrouwen, en hoe de relatie is tussen vrouwenemancipatie en geluk in landen.

Een probleem van ‘cross-sectioneel’ onderzoek kan zijn dat het moeilijk is om causale verbanden vast te stellen. Doordat het moeilijk is om de verschillende (potentiële) oorzaken uit elkaar te trekken (het probleem van ‘confounding’) en doordat er een heel web van effecten kan zijn (soms zelfs in tegengestelde richting), is het niet mogelijk om met absolute zekerheid uitspraken te doen over de aard van de samenhang tussen de bestudeerde begrippen. Wanneer mannen gelukkiger zouden zijn dan vrouwen, zou dat kunnen liggen aan hun man-zijn, maar ook aan hun betere financiële positie. Hypotheses over de determinanten van geluk kunnen dus niet ‘bewezen’ worden door de resultaten van cross-sectioneel onderzoek. Er zijn altijd

alternatieve verklaringen mogelijk voor de onderzoeksresultaten (de ‘interne validiteit’ is beperkt). Het is natuurlijk wel zo dat cross-sectioneel onderzoek een bepaalde theorie of claim kan ondersteunen. Ook kunnen schijnverbanden tot op zekere hoogte worden uitgesloten via partiële analyse. We komen daar in paragraaf 4.2 op terug.

Tijdreeksanalyse (‘longitudinaal onderzoek’ of ‘follow up onderzoek’)

Bij tijdreeksanalyse wordt een studie gemaakt van een variabele over de tijd. Zo kan men bijvoorbeeld bestuderen of Nederland minder gelukkiger is geworden ten gevolge van de economische neergang van 2009. Wanneer dezelfde mensen worden gevolgd in de tijd spreken we van ‘panel onderzoek’.

Tijdreeksanalyse biedt betere mogelijkheden om oorzaak-gevolg-relaties vast te stellen. Wanneer men bij een (voldoende grote) groep mensen waarneemt dat het geluk in de jaren na de huwelijksvoltrekking hoger ligt dan de jaren daarvoor, is het aannemelijk dat het huwelijk de oorzaak is van de hogere geluksscore. Waar men bij cross-sectie analyse niet zou hebben geweten of getrouwde mensen gelukkiger zijn of dat gelukkige mensen eerder geneigd zijn om te trouwen, kan men met behulp van ‘panel data’ preciezere uitspraken doen. De methode leent zich zowel voor onderzoek op micro-niveau (leidt het huwelijk tot meer geluk?) als voor onderzoek op macro-niveau (wat waren de effecten van de kredietcrisis op het geluk in Nederland?²⁹).

Helaas kent ook tijdreeksanalyse haar beperkingen. De gebeurtenis die wordt onderzocht kan immers samenhangen met andere gebeurtenissen. Wanneer mensen gelukkiger zijn na hun huwelijk, kan dat liggen aan het huwelijk zelf, maar misschien ook aan het feit dat mensen sowieso gelukkiger worden met het ouder worden. Wanneer Nederland minder gelukkig werd na het uitbreken van de kredietcrisis, kan dat liggen aan de crisis zelf, maar misschien ook aan het op dat moment verdwijnen van een populair televisieprogramma bij de publieke omroep. Uiteraard zijn sommige interpretaties aannemelijker dan andere interpretaties. Wanneer het geluk van veel mensen tot aan het huwelijk vrijwel stabiel is, en vrijwel direct na het huwelijk scherp stijgt om vervolgens een nieuw evenwicht te vinden, dan is dat een sterke indicatie dat het huwelijk geluksbevorderend werkt. Een probleem blijft evenwel dat niet vast te stellen is welke aspecten van het huwelijk voor de stijging in geluk verantwoordelijk zijn. De stijging zou veroorzaakt kunnen zijn door het huwelijk zelf, maar ook door bijvoorbeeld de fiscale voordelen die de overheid aan het huwelijk verbindt.

---

29 Een voorbeeld van onderzoek op macro-niveau is het (quasi)experiment ‘Making Slough happy’. Een aantal sociale wetenschappers trachtte om, in opdracht van de BBC, Slough, een stadje dat in de populaire televisieserie ‘The Office’ wordt afgeschilderd als saai en deprimerend, gelukkiger te maken door een aantal gerichte interventies.

Experimenteel onderzoek

Bij experimenteel onderzoek worden proefpersonen ‘at random’ toegewezen aan verschillende experimentele condities (manipulaties). Wanneer voldoende proefpersonen worden gebruikt moeten de experimentele condities op elke relevante eigenschap gelijk zijn aan elkaar. Wanneer er zich verschillen voordoen tussen de verschillende groepen proefpersonen, moeten deze dus het gevolg zijn van de manipulatie (en niet van een andere factor). Zo kan een stevige oorzaak-gevolg relatie worden vastgesteld. Helaas lenen de meeste factoren die interessant zijn in het geluksonderzoek zich niet voor experimenteel onderzoek. Wanneer men bijvoorbeeld geïnteresseerd is in het verschil in geluk tussen mannen en vrouwen, kan men niet sommige personen ‘at random’ toewijzen aan de groep mannen en anderen aan de groep vrouwen. Het geslacht is al bepaald. Andere factoren zouden in theorie wel manipuleerbaar zijn (bijvoorbeeld het al dan niet hebben van een lichamelijke handicap), maar dit zou op onoverkomelijke ethische bezwaren stuiten.

Geluk is ook moeilijk te gebruiken als manipulatievariabele. Los van de ethische aspecten is geluk, per definitie, vrij stabiel op de korte termijn. De stemming van het moment kan echter makkelijker gemanipuleerd worden. Men verbetert bijvoorbeeld de stemming van een groep proefpersonen ten opzichte van een controlegroep door hun een klein cadeautje te geven (bijvoorbeeld een blikje cola). Vervolgens bestudeert men het effect van deze ‘mood-induction’ op bijvoorbeeld de creativiteit. (e.g. Isen, Daubman en Nowicki, 1987).

Men kan geluk wel als afhankelijke maat gebruiken in experimenteel onderzoek. Maar omdat geluk op de korte termijn vrij stabiel is en ongevoelig is voor bescheiden veranderingen in de omgeving, kan het moeilijk zijn om effecten aan te tonen. Op de langere termijn kan men geluk wel gebruiken als indicator van de effectiviteit van bepaalde interventies. Men stelt bijvoorbeeld een groep bloot aan een bepaalde vorm van therapie. Deze (experimentele) groep krijgt bijvoorbeeld de opdracht om de gelukkigste momenten uit het leven in herinnering te roepen. Vervolgens wordt het geluk vergeleken met de controlegroep die aan andere dingen heeft gedacht. Voor een aantal van dit soort experimenten, zie ‘The how of happiness’ (Lyubomirsky, 2008).

Ook kunnen we quasi-experimenteel onderzoek doen met geluk als onafhankelijke variabele. Het geluk wordt dan niet gemanipuleerd en de ‘proefpersonen’ worden niet random toegewezen aan experimentele condities, maar toch kunnen we zo vrij goed in kaart brengen wat de effecten zijn van geluk. We kunnen bijvoorbeeld een groep gelukkige ‘singles’ (zelfbeoordeling 7 of hoger) en een groep ongelukkige ‘singles’ (zelfbeoordeling 6 of lager) nemen en kijken of er relatief meer mensen trouwen uit de groep gelukkige singles.

4.2 Analyse methoden

Distributie

Soms willen geluksonderzoekers simpelweg een kengetal hebben, zoals een gemiddelde of een standaarddeviatie. Men wil dan bijvoorbeeld weten hoe gelukkig de gemiddelde Nederlander is. Of hoe groot de spreiding in geluk is in Nederland.

Vaak ook zal men gemiddelden met elkaar willen vergelijken. Men vergelijkt dan bijvoorbeeld het geluk van heteroseksuele mannen en homoseksuele mannen. Met behulp van een t-toets kan men kijken of dit gemiddelde geluk significant van elkaar verschilt.

Correlatie

Bij correlationeel onderzoek naar geluk wordt de lineaire samenhang bestudeerd tussen geluk en een andere (niet-nominale) variabele. Deze methode leent zich zowel voor bestudering van samenhangen op individueel (micro) niveau (Is er een samenhang tussen het lichaamsgewicht van mensen en hun geluk?) als op geaggregeerd (macro) niveau (Is er een samenhang tussen de mate van biodiversiteit in landen en het geluk in deze landen?). Wanneer onderzoek, bijvoorbeeld naar de relatie tussen biodiversiteit en geluk, een sterk positieve samenhang zou laten zien kan dit op verschillende manieren geduid worden. Ten eerste kan het positieve verband duiden op een oorzakelijke, causale relatie. Mensen voelen zich prettig in de natuur, en dus is een land met een grote biodiversiteit leefbaarder en gelukkiger.

Een tweede mogelijkheid is dat het positieve verband tussen biodiversiteit en geluk een schijnverband is ('spurieuze correlatie'). Een grote biodiversiteit werkt niet geluksbevorderend, maar bijvoorbeeld welvaart wel. Doordat rijke landen meer investeren in biodiversiteit lijkt het alsof biodiversiteit positief uitwerkt op het geluk van mensen, terwijl dat in werkelijkheid niet zo is. Men kan een dergelijk schijnverband aantonen door de invloed van biodiversiteit statistisch te controleren voor welvaart. De 'partiële correlatie' tussen biodiversiteit en geluk, gecontroleerd voor welvaart, zou dan (veel) geringer moeten zijn dan de 'simpele correlatie'. Een probleem is natuurlijk dat er oneindig veel (potentiële) factoren zijn waarvoor je zou kunnen controleren.

Een derde mogelijkheid is dat de positieve samenhang tussen biodiversiteit en geluk geen indicatie is van een positief effect van biodiversiteit op geluk, maar van het omgekeerde effect. Wellicht maakt biodiversiteit niet gelukkiger, maar zijn gelukkige mensen meer geneigd om zich om het milieu te bekommeren.

Een vierde mogelijkheid is dat de positieve samenhang tussen biodiversiteit en geluk gemedieerd wordt door een andere variabele. Biodiversiteit heeft dan geen zelfstandige invloed op het geluk van mensen, maar wel een aantal bij-effecten die geluksbevorderend werken. Een grote biodiversiteit kan bijvoorbeeld goed zijn voor het toerisme en de economie.

Tot slot kan de positieve samenhang tussen biodiversiteit en geluk een onderschatting betekenen van de werkelijke positieve effecten van biodiversiteit. Wellicht is er een sterk positief direct effect van biodiversiteit op geluk, maar leidt een grote biodiversiteit tegelijk tot minder industriële ontwikkeling en welvaart. Deze verminderde welvaart ‘dempt’ het positieve effect van biodiversiteit op geluk, waardoor ten onrechte geconcludeerd zou kunnen worden dat biodiversiteit überhaupt weinig invloed heeft op het geluk. Echter, voor een rijk persoon die geen last heeft van de negatieve welvaartsgevolgen van de biodiversiteit, heeft de biodiversiteit wel degelijk een sterk positief effect.

Een probleem van correlationeel onderzoek (het berekenen van correlatie-coëfficiënten) is dat slechts de mate van lineaire samenhang wordt vastgesteld. Een correlatie-coëfficiënt van nul kan de indruk wekken dat er geen betekenisvol patroon in de data zit, terwijl in werkelijkheid er een onmiskenbare curvilineaire relatie is. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat een zeer lage biodiversiteit geluksondermijnd werkt. Naarmate de biodiversiteit toeneemt stijgt het geluk mee. Op een gegeven moment keert de wal echter het schip. Wanneer de biodiversiteit nog verder toeneemt, ondermijnt dat de moderne economie en het geluk van de bevolking. Een manier om dergelijke (omgekeerde) U-verbanden op te sporen, is door niet eenzijdig gefixeerd te zijn op de correlatie-coëfficiënten, maar ook de ‘scatterplots’ te bekijken.

Regressieanalyse

Bij regressieanalyse wordt een afhankelijke variabele verklaard of voorspeld uit één (enkelvoudige regressieanalyse) of meerdere (multipel regressieanalyse) onafhankelijke variabelen (‘predictoren’). Regressieanalyse is zowel toe te passen op cross-sectionele data als ook op ‘follow up’ data. We zouden bijvoorbeeld het geluk in landen kunnen verklaren aan de hand van drie nationale kenmerken: de mate van welvaart, de mate van democratie en de biodiversiteit. Elk van deze onafhankelijke variabelen heeft in de schatting van het regressiemodel een regressiecoëfficiënt die iets zegt over de mate waarin de betreffende variabele bijdraagt aan een betere verklaring van het geluk.

Het voordeel van (multipel) regressieanalyse is dat de invloed van en wisselwerking tussen verschillende variabelen kan worden bestudeerd. Deze methode geldt dan ook als geavanceerder dan het louter rapporteren van simpele of partiële correlaties. Regressieanalyse kent echter haar beperkingen. Daarbij is het onderscheid tussen voorspellende en verklarende regressieanalyse van belang. Bij *voorspellende* regressieanalyse wil men slechts een zo goed mogelijke schatting doen van ontbrekende informatie. Wanneer men bijvoorbeeld niet beschikt over de geluksgegevens van een bepaalde groep mensen, maar wel informatie heeft over hun persoonlijkheid, hun huwelijks staat en hun inkomen, dan zou men met behulp van een regressiemodel het geluk van de betreffende personen kunnen schatten uit de beschikbare informatie. Het is goed denkbaar dat er verschillende regressiemodellen (met

verschillende regressiecoëfficiënten voor de verschillende predictoren) geschat kunnen worden die vergelijkbaar scores voor wat betreft hun voorspellende waarde. Vanuit het oogpunt van voorspellende regressieanalyse zijn deze verschillende modellen dus even bruikbaar. Ze suggereren echter heel andere onderliggende mechanismen. Het ene model zou de schijn kunnen wekken dat de huwelijks staat van een persoon het meest indicatief is voor zijn geluk, terwijl in het andere model het inkomen als belangrijkste predictor geldt.

Wanneer we meer willen weten over de *werking* van geluk, zullen we aan *verklarende* regressieanalyse moeten doen. De regressiecoëfficiënten moeten niet alleen praktische (voorspellende), maar ook theoretische betekenis hebben. Ze moeten iets zeggen over de samenhang tussen de onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele (geluk). Dat betekent dat we multicollineariteit (correlatie tussen de predictoren) moeten vermijden, omdat door multicollineariteit de regressiecoëfficiënten veranderen. Vaak wordt enige mate van multicollineariteit geaccepteerd, aangezien predictoren altijd enigszins met elkaar samenhangen. We moeten echter voorzichtig zijn met het (blijven) toevoegen van extra predictoren. Hoe groter het aantal predictoren, hoe groter de multicollineariteit en hoe minder de regressiecoëfficiënten iets zeggen over de samenhang tussen de predictor en de afhankelijke variabele. Veel onderzoekers nemen deze nadelen op de koop toe en kiezen voor een complex model met veel onafhankelijke variabelen. Deze keuze is met name aanvechtbaar wanneer onderzoek met macro-data wordt gedaan, want in landenvergelijkend onderzoek is het aantal datapunten altijd beperkt. In het geluksonderzoek hebben we scores van ruim honderd landen (terwijl dit tot voor kort zelfs aanzienlijk minder was). Wanneer op grond van zo weinig datapunten een regressiemodel wordt geschat met een groot aantal onafhankelijke variabelen, zijn de bijbehorende regressiecoëfficiënten erg onstabiel. Het toevoegen of weglaten van enkele landen kan het model ingrijpend veranderen. Dat is ernstig omdat juist op grond van die regressiecoëfficiënten uitspraken gedaan worden over de onderzoeksvraag (“Leidt een grotere biodiversiteit in landen tot meer geluk?”). Het is dus belangrijk dat de complexiteit van de onderzoeksmethode en de daarbij gemaakte keuzen aansluiten bij de beschikbaarheid en de kwaliteit van de data. In dit proefschrift wordt daarom steeds nadrukkelijk gekozen voor relatief simpele onderzoeksmethoden.

‘Multilevel analyse’

Het probleem van een klein aantal datapunten bij landenvergelijkend onderzoek wordt soms opgelost door zogenaamde ‘multilevel analyse’. Hierbij worden niet alleen macro-data, maar ook micro-data gebruikt. De macro-data (landkenmerken) worden vervolgens behandeld als micro-data (individuele kenmerken) die landgenoten gemeen hebben. De voordelen van multilevel-analyse voor landenvergelijkend onderzoek zijn dat gecontroleerd kan worden voor relevante individuele kenmerken en dat het aantal datapunten enorm wordt vergroot. Echter, deze vergroting van het aantal datapunten hoeft niet altijd een verbetering te zijn.

In het hoofdstuk over inkomensongelijkheid en geluk wordt verwezen naar een studie van Alesina, DiTella en MacCulloch (2004) over hetzelfde onderwerp. In deze studie wordt de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk in landen bestudeerd op grond van slechts twaalf landen. Aangezien inkomensongelijkheid slechts betekenis heeft op macro-niveau, zijn er twaalf relevante eenheden van observatie. De vergroting van het aantal datapunten door middel van multilevel-analyse is in dit geval slechts een cosmetische operatie.

5 Resultaten van geluksonderzoek

Het empirisch geluksonderzoek heeft een hoge vlucht genomen en genereert inmiddels een groeiende stroom aan onderzoeksresultaten. Die onderzoeksresultaten worden bijeengebracht in de World Database of Happiness, waarover later meer. De onderzoeksresultaten zijn onder te verdelen in resultaten op micro-niveau (kenmerken van gelukkige en minder gelukkige individuen) en resultaten op macro-niveau (kenmerken van gelukkige en minder gelukkige landen, regio's, bejaardentehuizen, etc.). Een ander onderscheid is het onderscheid tussen studies naar de oorzaken (determinanten) van geluk en studies naar de gevolgen (consequenties) van geluk³⁰. Een en ander is weergegeven in schema 4. Deze paragraaf volgt deze indeling.

Schema 4: Vier soorten onderzoeksresultaten

	Determinanten	Consequenties
Macro-niveau	Paragraaf 5.1	Paragraaf 5.2
Micro-niveau	Paragraaf 5.3	Paragraaf 5.4

5.1 Determinanten op macro niveau: geluk in landen

Om te weten welke factoren bepalend zijn voor de mate van geluk in landen, moeten we eerst voor een substantieel aantal landen weten hoe gelukkig men daar (gemiddeld) is. Overzicht 1 geeft de gemiddelde geluksscores van de vijf hoogst scorende landen, de vijf laagst scorende landen en vijf landen uit de middenmoot. De scores hebben betrekking op de periode 2000-2009³¹.

³⁰ Het is overigens niet altijd mogelijk om te bepalen of een bepaald kenmerk de oorzaak of het gevolg is van geluk. In paragraaf 5.1 wordt een aantal 'determinanten' van geluk besproken. Zo zien we een negatieve samenhang tussen de corruptie in landen en het geluk van die landen. Hoewel we dat hier interpreteren als zou corruptie het geluk in landen ondermijnen, kan het niet op voorhand worden uitgesloten dat een ongelukkig land eerder tot corruptie is geneigd. De causaliteit kan beide kanten opwerken.

³¹ De volledige lijst van de geluksscores in 148 landen is te vinden op: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/RankReport_AverageHappiness.htm

Overzicht 1a: gemiddelde geluksscores van de vijf best scorende landen

Land	Geluksscore
Costa Rica	8.5
Denemarken	8.3
IJsland	8.2
Zwitserland	8.0
Canada	8.0

Overzicht 1b: gemiddelde geluksscores van vijf gemiddeld scorende landen

Land	Geluksscore
Frankrijk	6.6
China	6.4
Iran	5.8
India	5.5
Filippijnen	5.5

Overzicht 1c: gemiddelde geluksscores van de vijf slechtst scorende landen

Land	Geluksscore
Benin	3.0
Burundi	2.9
Zimbabwe	2.8
Togo	2.6
Tanzania	2.6

Verband met landkenmerken

De landkenmerken die in dit boek worden bekeken op hun samenhang met geluk zijn inkomensongelijkheid, moderniteit, de doodstraf en religie. Vanzelfsprekend zijn er tal van andere landkenmerken die men zou kunnen onderzoeken. In Tabel 1 worden de bovengenoemde geluksscores gecorreleerd met een aantal van die landkenmerken³². Het valt

32 Het is opvallend dat Costa Rica het best scorende land is. Dit kan te maken hebben met het feit dat de score van Costa Rica gebaseerd is op een relatief kleine steekproef (N=1.000). Voorts is de score van Costa Rica gebaseerd op één survey, terwijl de score van bijvoorbeeld Denemarken een gemiddelde was van vijf surveys. Zie voor dit soort technische details: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/RankReport_AverageHappiness.htm. In eerdere surveys waarbij andere geluksvragen werden gebruikt (Latinobarometro) scoorde Costa Rica ook aardig, maar minder goed dan in Overzicht 1a. Overigens kent de gehele lijst van 148 landen niet veel van dit soort opvallende scores.

33 Anders dan gebruikelijk wordt hier geen toets voor de 'significantie' van de door ons gevonden verbanden gedaan. Die toetsen informeren over de kans op een fout van de eerste soort: de kans op een statistisch effect in de steekproef, terwijl dit effect niet in de populatie bestaat. Aangezien er hier geen sprake is van een random steekproef (alle landen waarvoor de relevante gegevens beschikbaar zijn, zijn gebruikt), heeft de p-waarde geen toegevoegde waarde ten opzichte van de 'effect size' (de correlatie coëfficiënt) en de 'N' (het aantal gebruikte landen).

Tabel 1: *Correlaten van gemiddeld geluk in landen 2000-2009*³⁴

	Nulde orde correlatie	Aantal landen (N)	Partiële correlatie gecontrol- eerd voor koopkracht
Aantal psychiaters	+0.60	97	+0.15
Beperking burgerlijke vrijheden	-0.53	127	-0.02
Bevolkingsdichtheid	+0.08	125	-0.22
Bevolkingsomvang	-0.01	125	+0.06
Biodiversiteit	+0.19	125	+0.23
Corruptie	-0.79	133	-0.10
Defensie uitgaven	-0.00	121	-0.07
Democratie	+0.65	131	+0.21
Effectiviteit van de overheid	+0.80	133	+0.16
Failed States Index	-0.79	127	-0.18
Gendergelijkheid	+0.82	96	+0.44
Gezondheidszorguitgaven	+0.59	129	+0.06
Globalisering	+0.71	59	-0.03
Human Development Index	+0.80	132	+0.44
Intelligentie	+0.63	133	+0.19
Lastendruk	-0.31	129	+0.02
Omvang van de overheid	-0.04	122	+0.05
Onderwijsuitgaven	+0.45	116	+0.16
Overheidscontrole op prijzen en lonen	-0.46	96	-0.05
Overheidsoverdrachten en subsidies	-0.55	101	-0.13
Rechtsstaat	+0.77	133	+0.05
Rechtszekerheid	+0.75	122	+0.21
Koopkracht per hoofd van de bevolking	+0.82	131	
Seks frequentie	-0.00	40	+0.07
Stabiliteit	+0.58	132	-0.04
Vrede	+0.45	107	-0.00
Vrijheid voor het bedrijfsleven	+0.70	129	+0.18
Vrijhandel	+0.55	122	+0.21
Verklaarde variantie (R^2) ³⁵	94.4%		

³⁴ De correlaties zijn berekend op grond van de datafile 'States of Nations 2009B', die deel uitmaakt van de World Database of Happiness. De codes van de variabelen zijn: geluk (HappinessBW11Gallup_2006.09), koopkracht (rgdp_05), aantal psychiaters (Psychiatrists_2004), beperking burgerlijke vrijheden (Civilliberties_04), bevolkingsdichtheid (PopulationDensity_2005), bevolkingsomvang (PopulationSize_2005), biodiversiteit (biodiversity_05), corruptie (Corruption3_2006), defensie uitgaven (MilitaryExpense1b_2005), democratie (DemocracyIndex5_06), effectiviteit van de overheid (GovEffectiveness_2006), Failed States Index (FailedState_2006), gendergelijkheid (GenderEqualityGDI_05), gezondheidszorguitgaven (Globalization_2006), Human Development Index (HDI_2005), intelligentie (IQ_2006), lastendruk (FiscalFreedom2_2006), omvang van de overheid (GovIntervention1_2006), onderwijsuitgaven (EducationExpense1_2002.05), overheidscontrole op prijzen en lonen (ControlWagesPrices_2005), overheidsoverdrachten en subsidies (GovTransfers1_2006), rechtsstaat (RuleLaw_2006), rechtszekerheid (LegalSecurity1_2006), seks frequentie (Sex Frequency_2005), stabiliteit (PoliticalStability2_2006), vrede (PeaceIndex_07), vrijheid voor het bedrijfsleven (BusinessFreedom2_2006) en vrijhandel (FreeTrade1_2006). Meer informatie over de conceptualisering en de meting van de variabelen is te vinden op de website van de 'World Database of Happiness': http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/statnat/statnat_fp.htm

³⁵ Voor het berekenen van de verklaarde variantie zijn alleen die variabelen uit Tabel 1 gebruikt die in tenminste 100 landen gemeten zijn.

op dat in alle gevallen van een betekenisvolle samenhang, deze samenhang in de verwachte richting is. Dat is sterk bewijs voor de validiteit van de in dit boek gehanteerde manier om geluk te meten. Ander bewijs voor de validiteit van de geluksmeting is de zeer sterke correlatie tussen subjectief geluk en objectieve indices voor de kwaliteit van leven, zoals de Failed States Index of de Human Development Index. Dat neemt echter niet weg dat, zoals eerder al uitgelegd, een subjectieve geluksmeting conceptueel juist is en ook andere voordelen kent.

Wat ook opvalt is dat er veelal grote verschillen zijn tussen de simpele correlaties en de partiële correlaties na controle voor koopkracht. Rijke landen scoren vaak eveneens beter op andere nationale determinanten van geluk, zoals democratie, rechtszekerheid en politieke stabiliteit. Het is op grond van deze eenvoudige tabel niet te zeggen of welvaart het resultaat is van democratie of een goed functionerende rechtsstaat of dat in rijke landen eerder dergelijke omstandigheden tot stand komen. Hoe dan ook: door het samengaan van verschillende nationale kenmerken, is het op grond van deze tabel niet eenvoudig om de impact van afzonderlijke determinanten te bepalen. Toch zijn er ook factoren die, na controle voor welvaart, zelfstandig met het nationale geluk samenhangen: hoe groter de biodiversiteit, de democratie, de gendergelijkheid, de score op de Human Development Index, het nationale IQ, de rechtszekerheid, de vrijheid voor het bedrijfsleven en de vrijhandel, hoe groter het nationale geluk. Ook een effectieve overheid en relatief hoge overheidsuitgaven (als percentage van het BBP) lijken geluksbevorderend. Een hoge bevolkingsdichtheid en een hoge score op de Failed States Index hangen juist samen met een lagere geluksscore.

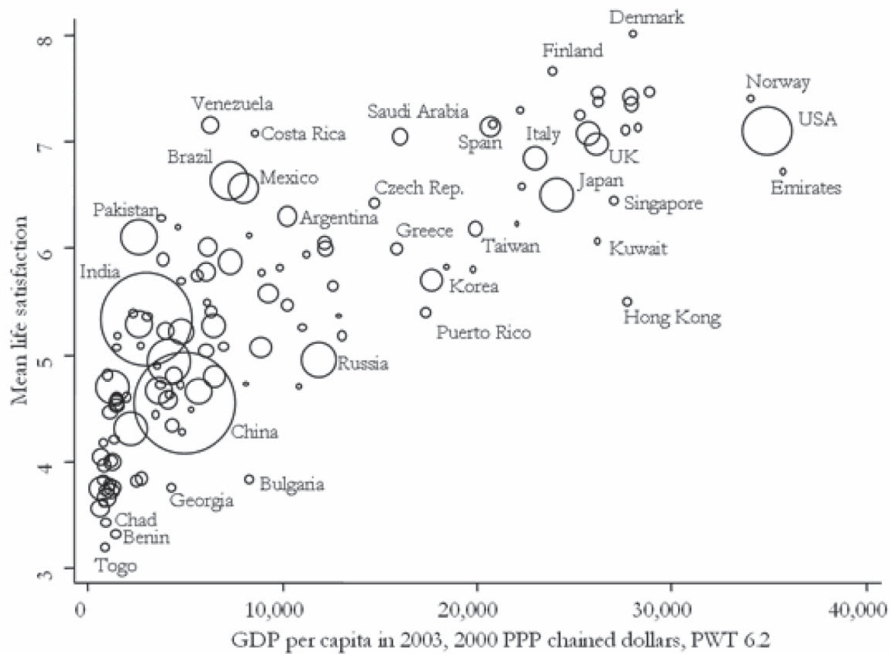
5.1.1 Welvaart en geluk in landen

Over veel voorwaarden voor een gelukkige maatschappij bestaat weinig verschil van inzicht tussen verschillende onderzoekers. Dat heeft enerzijds met de empirische eenduidigheid van de verschillende studies naar het betreffende onderwerp te maken, en anderzijds met de geringe inhoudelijke controverse rond het onderwerp. Zo is er bijvoorbeeld weinig discussie over het onderzoeksresultaat dat democratie en geluk positief met elkaar samenhangen. Frey en Stutzer (2002) toonden zelfs aan dat het binnen een land (Zwitserland) goed kan zijn om te verhuizen naar een kanton met relatief veel directe democratie. Een verhuizing van Geneve naar Basel zou volgens deze auteurs, in termen van geluk, equivalent zijn aan een salarisverhoging van achthonderd euro in de maand naar drieduizend euro.

Er zijn echter ook meer omstreden onderwerpen binnen het geluksonderzoek. Het bekendste voorbeeld daarvan betreft de relatie tussen het gemiddelde inkomen in een land en het gemiddelde geluk. Zoals Tabel 1 heeft uitgewezen is er een zeer sterke samenhang tussen welvaart en geluk. Punt van discussie is echter hoe de vorm van dit verband eruit ziet.

Aan de ene kant is er een kamp van onderzoekers dat betoogt dat de relatie tussen welvaart en geluk op nationaal niveau een patroon van afnemende meeropbrengsten vertoont. Dat betekent dat mensen voldoende geld nodig hebben om te kunnen voorzien in hun basale, menselijke behoeften, maar dat er al vrij snel een omslagpunt wordt bereikt waarna extra geld geen extra geluk toevoegt. Deze opvatting is deel van de ‘Easterlin paradox’. Volgens Easterlin (1974) zijn allerlei Westerse landen na de Tweede Wereldoorlog veel rijker geworden, maar niet gelukkiger. Deze interpretatie van de data gaat doorgaans samen met een aantal theoretische veronderstellingen. Ten eerste zou er sprake zijn van afnemend marginaal nut van geld. Voor rijke Westerse mensen voegt honderd euro weinig toe aan hun levensvreugde, terwijl mensen uit ontwikkelingslanden een merkbaar verschil zouden ervaren in de kwaliteit van hun leven. Ten tweede zouden mensen geneigd zijn om hun inkomen te vergelijken met bepaalde standaarden. Wanneer mensen meer gaan verdienen, denken ze op slag ook meer nodig te hebben om goed te kunnen leven. Ten derde geeft (veel) geld ook allerlei verantwoordelijkheden en verplichtingen (e.g. Easterlin, 1995).

Aan de andere kant zijn er onderzoekers (e.g. Schyns, 2003) die een lineair verband vinden tussen welvaart en geluk op nationaal niveau. Ook Hagerty en Veenhoven (2003) hebben kritiek op de Easterlin-paradox, en onderbouwen die kritiek onder andere door nieuwe landen toe te voegen in hun analyse. Een invloedrijk paper is ook dat van Stevenson en Wolfers (2008) die met hun geavanceerde studie tot de conclusie komen dat er nooit een ‘verzadigingspunt’ wordt bereikt en extra inkomen dus extra geluk blijft toevoegen. Figuur 1 is van Deaton (2008) en laat ook een lineair patroon zien.

Figuur 1: *De relatie tussen koopkracht en leventevredenheid volgens Deaton.*

5.1.2 De verzorgingsstaat en geluk in landen

Een gerelateerde (en tevens politiek controversiële discussie) betreft de relatie tussen de verzorgingsstaat en geluk. Deze discussie sluit ook goed aan bij de in dit boek onderzochte relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk. Veel sociologen menen dat een sterke verzorgingsstaat geluksbevorderend werkt, aangezien de essentiële voorzieningen voor iedereen zijn gegarandeerd (e.g. Patek en Radcliff, 2008). Veenhoven (2000b) meent echter dat deze veronderstelde voordelen niet in de data zijn terug te vinden. Ouwenel (2002) vond zelfs dat zelfs werklozen niet gelukkiger zijn in landen met ruime sociale voorzieningen. Wellicht bieden verzorgingsstaten niet alleen voordelen voor mensen met een zwakke sociale positie, maar ook nadelen (zoals het ondermijnen van hoop en initiatief (Murray 1984)). Ook kan het zo zijn dat het middel om de verzorgingsstaat te realiseren (het inperken van de economische vrijheid) erger is dan de kwaal.

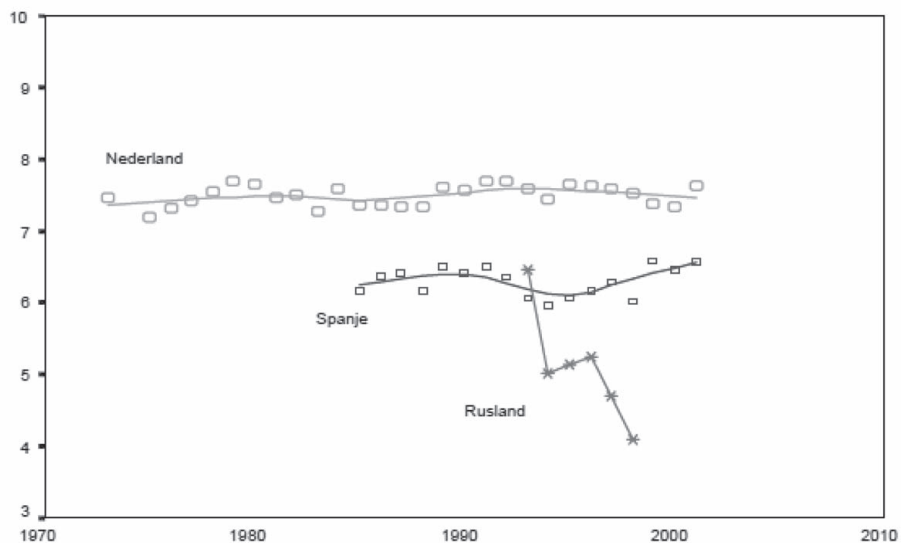
5.1.3 Longitudinaal onderzoek naar gemiddeld geluk in landen

Wanneer geluk in een bepaald land op verschillende tijdstippen op vergelijkbare wijze is gemeten, kan worden gekeken of het geluk is toegenomen of afgenomen in de bestudeerde

periode. Op die manier kan de invloed van bepaalde ontwikkelingen uit de betreffende periode worden bestudeerd. Zo suggereert Figuur 2 bijvoorbeeld dat Rusland last heeft gehad van de overgang naar een vrije markteconomie en van de roebelcrisis. Ook bij panelonderzoek kan een dergelijke causaliteit echter niet worden verondersteld, aangezien er zich op dat moment ook andere maatschappelijke ontwikkelingen hebben voorgedaan die verantwoordelijk zouden kunnen zijn voor de daling in geluk.

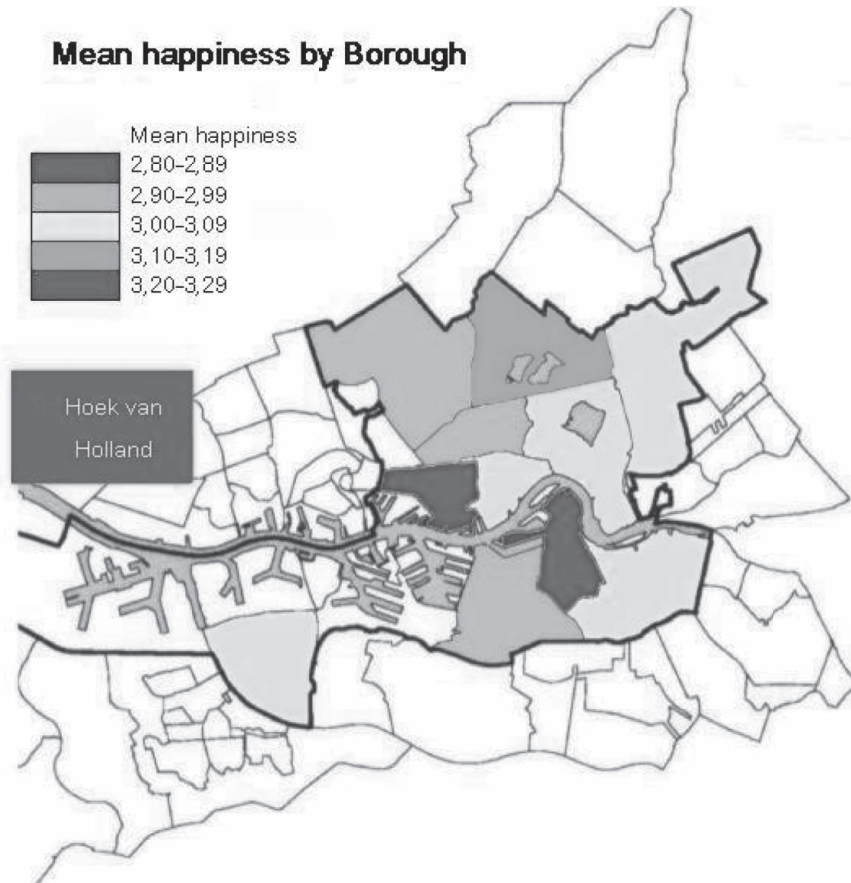
Figuur 2 laat eveneens zien dat het geluk in Nederland redelijk stabiel is gebleven (al neemt het aantal ‘gelukkige levensjaren’, ten gevolge van de stijgende levensverwachting, nog steeds toe), terwijl het geluk in Spanje substantieel is gestegen. Wellicht heeft Spanje veel economisch voordeel gehad van toetreding tot de Europese Unie.

Figuur 2: *Ontwikkeling geluk in Nederland, Spanje en Rusland*

5.1.4 *Andere macro-niveau's van gelukonderzoek*

Vanzelfsprekend kunnen we niet alleen onderzoek doen naar geluksniveau's in landen, maar ook naar staten, kantons, provincies, steden of zelfs wijken. Figuur 3 laat zien dat de betere wijken in Rotterdam, zoals Kralingen, beter scoren qua geluk (N.B. Geluk is hier gemeten met een 4-puntsschaal).

Figuur 3: *Geluk in Rotterdam*

Bron: Ouweeneel (2006)

Onderzoek wijst overigens uit dat het geluk in Rotterdam lager ligt dan in Amsterdam (Ouweeneel 2006, Schyns et al, 2001), en dat het geluk in middelgrote steden als Amersfoort weer hoger ligt dan in de grote steden (Hilhorst en van de Burgwal, 2002). Dit hoeft echter niet te liggen aan de lagere leefbaarheid van de grote steden in Nederland, maar kan ook wijzen op een selectie-effect. De grote steden trekken verhoudingsgewijs veel mensen aan die in armoede leven of te kampen hebben met verslavingsproblematiek of persoonlijkheidsstoornissen.

5.2 Consequenties op macro niveau: geluk in landen

Op macro-niveau zijn oorzaak en gevolg moeilijker uit elkaar te houden dan op micro-niveau. Wanneer we bijvoorbeeld een positieve samenhang vinden tussen economische groei en geluk, dan kan het lastig zijn om te bepalen of economische groei bijdraagt aan het geluk of dat gelukkige landen sneller groeien.

Intuïtief is het echter niet implausibel dat geluk ook op macro-niveau effecten heeft. Een aantal plausible (maar nooit empirisch aangetoonde) gelukseffecten op macro-niveau zijn: de gestage groei van de levensduur, verminderd enthousiasme voor oorlog en geweld; emancipatie van minderheden (minder behoefte aan zondebokken); groei van kennis (door een positief effect van geluk op de creativiteit); toenemend ecologisch bewustzijn (door een geringe preoccupatie met de eigen problemen); verminderd toekomstoptimisme (“het kan alleen maar minder worden”)³⁶.

5.3 Determinanten op micro niveau: individueel geluk binnen landen

We kunnen niet alleen kijken naar de landkenmerken (of provinciekenmerken of stadkenmerken) die samenhangen met het gemiddeld geluk op macro-niveau, maar ook naar de individuele kenmerken die samenhangen met individueel geluk binnen landen. We bespreken hier kort een aantal van die micro-variabelen die op hun relatie met geluk onderzocht zijn.

*Persoonlijk inkomen*³⁷

Terwijl welvaart een van de belangrijkste factoren is voor het verklaren van verschillen in geluk tussen landen, is de samenhang met geluk binnen landen veel zwakker. Met name in rijke landen is de samenhang tussen geluk en persoonlijk inkomen vrij zwak, waarschijnlijk omdat zelfs de minst rijke mensen nog altijd een vrij hoog absoluut niveau van welvaart hebben en dus in staat zijn om te voorzien in hun meest basale menselijke behoeften. Verder is het zo dat veel voorwaarden voor menselijk geluk (kwaliteit van vriendschappen, persoonlijkheid) niet met geld te koop zijn. We zien ook dat het winnen van een loterij mensen op de wat langere termijn niet gelukkiger maakt. Dit lijkt te komen door gewenning of ‘hedonistische adaptatie’. Overigens heeft een hoog inkomen wel allerlei potentiële voordelen. Verschillende auteurs (e.g. Lyubomirsky) hebben erop gewezen dat geld ook op een geluksbevorderende manier kan

³⁶ Dit verminderde toekomstoptimisme lijkt wat minder voor de hand te liggen, maar sluit aan bij de conclusies van het rapport ‘In het zicht van de toekomst’ (2004) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

³⁷ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code 11, Erasmus Universiteit Rotterdam*.

worden gebruikt, bijvoorbeeld door ‘ervaringen’ in plaats van ‘bezittingen’ te kopen, en door vrijheid en onafhankelijkheid te verwerven. Dat neemt niet weg dat de samenhang tussen inkomen en geluk sterker is in arme landen. Dit lijkt te suggereren dat armoede en geluk moeilijk verenigbaar zijn, maar dat rijkdom geen voorwaarde is voor een gelukkig leven.

Prestige³⁸

Er is onderzoek dat suggereert dat banen met veel maatschappelijk prestige meer geluk opleveren dan banen met weinig prestige. Zo zijn managers relatief gelukkig. Het lijkt daarbij echter meer te gaan om de vrijheid en autonomie van dergelijke banen dan om het prestige zelf. Verder is een potentieel risico van prestigieuze (hetzelfde geldt overigens voor goed betaalde) banen dat er een ‘crowding out’ van de intrinsieke motivatie op kan treden. Overigens kan een prestigieuze baan ook prima samengaan met een sterke intrinsieke motivatie. Doorslaggevend is dat succes en prestige niet worden nagestreefd als doelen op zich.

Geslacht³⁹

Het geslacht is een relatief onbelangrijke variabele in het geluksonderzoek. Mannen en vrouwen zijn ongeveer even gelukkig. Het is daarbij opvallend dat het hier gaat om een vrij universeel verschijnsel. Ook in als vrouwonvriendelijk bekend staande landen als Iran zijn er kleine of geen sekseverschillen. Er lijkt overigens wel een interactie-effect met leeftijd te bestaan. Op oudere leeftijd zijn mannen iets gelukkiger dan vrouwen, terwijl op jongere leeftijd vrouwen iets gelukkiger zijn dan mannen. Dit kan (deels) een selectie-effect zijn. Mannen hebben een lagere leeftijdsverwachting. Omdat geluk een voorspeller is van de levensverwachting, zijn oudere mannen verhoudingsgewijs vaak gelukkig. Een andere mogelijke verklaring is dat het zelfbeeld van mannen in relatief sterke mate afhankelijk is van maatschappelijk succes en van vrouwen van het uiterlijk. Die redenatie volgend, zou het leven van mannen steeds beter moeten worden, terwijl het leven van vrouwen steeds moeilijker wordt. Een derde mogelijke verklaring heeft betrekking op leeftijdsverschillen op de relatemarkt. Aangezien mannen vaker een relatie hebben met een jongere vrouw dan vrouwen met een jongere man, is er voor jonge vrouwen verhoudingsgewijs een groot aanbod van potentiële mannelijke partners, terwijl voor oudere mannen hetzelfde geldt. Gezien het belang van liefdesrelaties voor geluk zou dat een factor kunnen zijn. Een verschil tussen vrouwen en mannen is voorts dat vrouwen doorgaans sterkere emoties ervaren dan mannen, zowel positieve als negatieve emoties. Er zijn ook tal van verschillen als het gaat om de prevalentie van depressie en allerlei psychopathologie, maar

---

38 Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code S9, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

39 Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code G1, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

die verschillen wegen tegen elkaar op of komen niet tot uiting in substantiële verschillen in gemiddeld geluk.

Leeftijd⁴⁰

Hoewel de jeugd vaak wordt geassocieerd met geluk, bestaat er weinig samenhang tussen leeftijd en geluk. Voor zover er een samenhang is, lijkt deze het meest op een U-patroon. Vroegvolwassenen en ouderen zijn gelukkiger dan met name de dertigers die overbelast kunnen raken door een combinatie van werkdruk, jonge kinderen en financiële verplichtingen. Dat de ouderdom meestal niet gepaard gaat met ongeluk wil niet zeggen dat ouder worden geen effect heeft op de gemoedstoestand. Personen die langere tijd worden gevolgd, ervaren meer positief affect en minder negatief affect naarmate ze ouder worden. Ze worden, met andere woorden, stabiel in hun gemoed.

Het hebben van een baan⁴¹

Mensen met een baan zijn gelukkiger dan mensen zonder baan. Zelfs wanneer je statistisch ‘controleert’ voor de verschillen in financiële positie, blijven werkende mensen duidelijk gelukkiger. Ook in landen met royale uitkeringen zijn werkloze mensen beduidend minder gelukkig. Een baan kan een bron van structuur in het leven, van sociale contacten en van zingeving zijn en ook een goede manier zijn om de talenten te ontplooiën (en tot ‘zelf-actualisatie’ te komen). Mensen die als zelfstandige werken zijn gelukkiger dan zij die voor een baas werken, wat lijkt te suggereren dat de behoefte aan autonomie vrij fundamenteel is. Werkloosheid laat bij veel mensen diepe sporen na. Dit is reden voor veel gelukseconomen om het garanderen van volledige werkgelegenheid, desnoods door middel van het scheppen van kunstmatige arbeid, tot topprioriteit van beleid te maken.

Het hebben van een liefdesrelatie⁴²

Getrouwde mensen zijn gelukkiger dan ongehuwde mensen. Ten eerste gaat het huwelijk ongezonde gewoontes en verslavingen tegen (Waldron, Hughes en Brooks, 1996). Ten tweede is het huwelijk een instituut waarbinnen correctie van elkaars onmaatschappelijke eigenschappen en gedragingen plaatsvindt. Ten derde biedt het huwelijk goede kansen op regelmatige seks. Ten vierde waarborgen liefdesrelaties, vaak meer nog dan hechte vriendschappen, de behoefte aan intimiteit en relationele diepgang. Uiteraard hangen de voordelen van een (huwelijks)

⁴⁰ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code A4, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

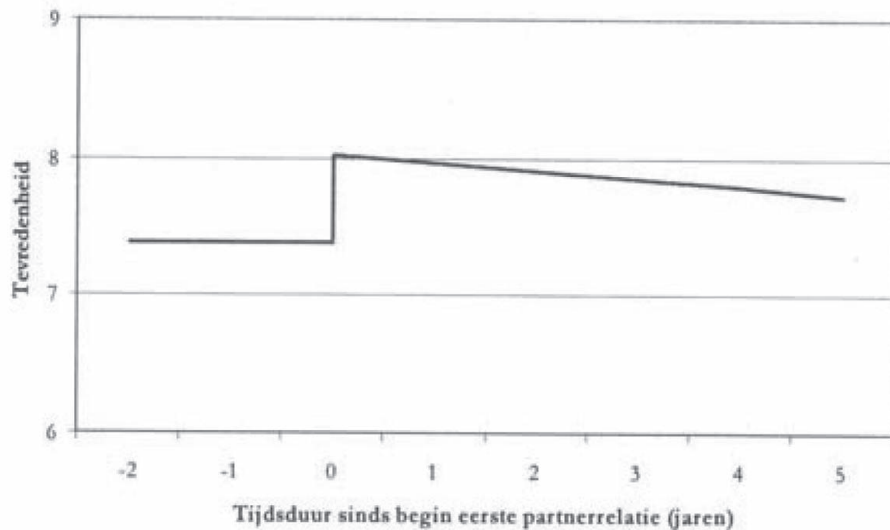
⁴¹ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code E2, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

⁴² Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject codes L12 en M2, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

relatie samen met de kwaliteit van die relatie. Onderzoek laat zien dat de levenspartner niet alleen de grootste bron van satisfactie is, maar ook van conflict.

Van Sluijs (2004) laat zien dat er ook sprake is van een causale relatie (zie Figuur 4). Na het (eerste) huwelijk neemt de levenstevredenheid fors toe. Na de huwelijksdag zakt de tevredenheid weliswaar geleidelijk weer wat in, maar de tevredenheid blijft in de eerste vijf jaar boven het oorspronkelijke niveau.

Figuur 4: Een longitudinaal perspectief op de relatie tussen het (eerste) huwelijk en de levenstevredenheid volgens Van Sluijs.

Het hebben van kinderen⁴³

Wanneer mensen wordt gevraagd wat hun belangrijkste bron van geluk is, scoren kinderen hoog (zie bijvoorbeeld onderzoek van Roos Vonk)⁴⁴. Echter, wanneer onderzoekers het verband tussen kinderen en geluk niet expliciteren en alleen het geluk meten, ontstaat er een

⁴³ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code C3*, Erasmus Universiteit Rotterdam.

⁴⁴ In feite gaat het dan om 'Perceived sources of happiness': *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code Sa02*, Erasmus Universiteit Rotterdam. Uit de Gallup Millennium World Survey (2005) blijkt dat mensen een goede gezondheid zien als belangrijkste bron van geluk, gevolgd door (in volgorde van afnemend belang) een gelukkig gezinsleven, een baan, vrijheid, de afwezigheid van oorlog, de afwezigheid van geweld en corruptie, de levensstandaard, religie en opleiding. Het hebben van kinderen werd niet als zelfstandige keuzeoptie aangeboden, maar valt (voor diegenen met een kinderwens) onder 'een gelukkig gezinsleven'.

ander patroon. Meteen na de geboorte zijn de ouders gelukkiger dan voorheen, maar al snel zakt dit geluk in tot onder het oorspronkelijke geluksniveau. Naarmate de kinderen ouder worden trekt het geluk weer wat bij, maar pas wanneer de kinderen het huis uitgaan is het geluk weer op het oorspronkelijke niveau. Dit patroon geeft een beter beeld dan wanneer expliciet naar de relatie tussen ouderschap en geluk wordt gevraagd. Ten eerste voorkomen ‘inferential techniques’ achteraf sociaal-wenselijke antwoorden. Ten tweede zijn ouders zich niet altijd bewust van met name de indirecte gevolgen van het hebben van kinderen. Zo laat onderzoek bijvoorbeeld zien dat de geboorte van een kind de relatiesatisfactie van beide ouders onder druk kan zetten. Ook beperken kinderen de autonomie over het eigen leven. En kinderen kunnen ook een bron van grote zorgen zijn. Uiteraard zijn er ook grote voordelen aan het hebben van kinderen. Ouders ervaren veel affectie, plezier en hulp van hun kinderen. De balans tussen voordelen en nadelen hangt uiteraard af van de ouders en hun opvoedend vermogen, van de eigenschappen van de kinderen en van de relatie tussen ouders en kind. De conclusie dat kinderen ongelukkiger maken is dan ook niet op iedereen van toepassing. Wel kan gesteld worden dat kinderen doorgaans niet de grootste bron van geluk zijn.

Het hebben van betekenisvolle vriendschappen⁴⁵

Het hebben van vriendschappen hangt sterk samen met geluk. De kwaliteit en intimiteit van vriendschappen is daarbij een sterkere voorspeller dan de hoeveelheid vriendschappen. Eén enkele hechte vriendschap kan, in combinatie met een netwerk van minder hechte relaties, genoeg zijn om eenzaamheid te bestrijden. De voordelen van vriendschap komen grotendeels overeen met de voordelen van een liefdesrelatie, hoewel een liefdesrelatie een nog sterkere voorspeller is.

Religie⁴⁶

Hoewel het meeste onderzoek is verricht naar de relatie tussen Christelijk geloof en geluk, lijkt het erop dat het aanhangen van een religie per saldo positief uitpakt voor mensen. Longitudinaal onderzoek laat zien dat religie een voorspeller is van geluk vijftien jaar later. Het gaat daarbij echter om de netto-som van zowel voordelen als nadelen. De voordelen zijn dat mensen behoefte lijken te hebben aan spiritualiteit, aan een ontsnapping uit het alledaagse. Verder kan religie een bron zijn van sociale contacten in de geloofsgemeenschap. Ten derde kan de band met God een substituuat zijn voor sociale contacten met mensen. Ten vierde kan het geloof een bron zijn van existentiële zekerheid en de angst voor de dood verminderen.

⁴⁵ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code F6, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

⁴⁶ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code R1, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

Ten vijfde kan religie mensen aanmoedigen om gezond te leven en riskant of crimineel gedrag te vermijden. Sowieso kan het geloof mensen helpen structuur in hun leven te brengen. Mogelijke nadelen van religie zijn dat deze in sommige gevallen beklemmend en beperkend uitwerkt. Deze nadelen lijken minder prominent aanwezig bij de minder geïnstitutionaliseerde vormen van spiritualiteit (zie ook Berg, 2008). Bovendien is de balans van voor- en nadelen ook binnen traditionele religies niet universeel. In de USA lijken de voordelen van religie zwaarder te wegen dan de nadelen, terwijl in Nederland en Denemarken de voor- en nadelen elkaar in evenwicht houden.

Gezondheid⁴⁷

Gezonde mensen zijn gelukkiger dan ongezonde mensen. Toch valt in het onderzoek naar de relatie tussen gezondheid en geluk vooral op dat de samenhang veel zwakker is dan men zou verwachten. Mensen blijken vaak goed om te kunnen gaan met zelfs structurele en soms ernstige gezondheidsproblemen. Dit is wellicht te verklaren door neerwaartse vergelijking, adaptatie (gewenning) of ‘emotional coping’ (“Ik kan weliswaar sommige dingen niet meer, maar nog wel dat...”.) Ook zou het zo kunnen zijn dat de ziekte leidt tot spirituele verdieping of hechtere relaties. Psychologen spreken in dit verband wel van ‘posttraumatische groei’.

Geestelijke gezondheid⁴⁸

De relatie tussen geestelijke gezondheid en geluk is sterker dan tussen lichamelijke gezondheid en geluk. Mentale stoornissen tasten de gezondheids-satisfactie meer aan dan andere ziekten. Mentale gezondheid is cruciaal voor ons geluk. Depressie zorgt zelfs voor meer ongeluk dan armoede, terwijl we daar veel meer geld aan uitgeven en het een veel belangrijker politiek thema is.

Uiterlijk⁴⁹

Er is een omvangrijke literatuur over de voordelen van een goed uiterlijk. Vanwege het zogenaamde ‘halo-effect’ associëren mensen een knap of indrukwekkend uiterlijk ook met andere positieve eigenschappen. Zo worden lange mannen bijvoorbeeld vaker als leiders gezien. Knappe kinderen worden ook beoordeeld als sociaal vaardiger en krijgen meer aandacht. Mogelijk leidt dit tot een zichzelf waarmakende voorspelling. Doordat knappe

---

⁴⁷ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code P6, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

⁴⁸ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code M7, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

⁴⁹ Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code A7, Erasmus Universiteit Rotterdam.*

mensen positiever bejegend worden, ontwikkelen ze wellicht ook meer eigenwaarde en is het makkelijker voor hen om zich sociaal op te stellen.

Er is vrij weinig onderzoek naar de vraag of deze voordelen van een aantrekkelijk uiterlijk ook tot uiting komen in hogere geluksscores. Het weinige onderzoek dat er is laat zien dat zelfgepercipieerde schoonheid ('subjectieve schoonheid') sterk met geluk correleert, maar schattingen van schoonheid door objectieve buitenstaanders veel minder. Schoonheid lijkt er dus weinig toe te doen. Belangrijker is het om een goed gevoel over jezelf te hebben.

Ander onderzoek laat zien dat meisjes die in hun studententijd knap waren op middelbare leeftijd niet gelukkiger zijn dan hun leeftijdsgenoten die in hun studententijd minder knap waren. Dit duidt er op dat er ook nadelen zijn verbonden aan een knap uiterlijk. In de eerste plaats maakt mooi zijn het ouder worden traumatischer. Ten tweede stimuleert een knap uiterlijk mogelijk een oriëntatie op complimenten van anderen die een vorm van afhankelijkheid met zich mee brengt⁵⁰.

Intelligentie en opleidingsniveau⁵¹

Intelligentie en opleidingsniveaus zijn vrij onbeduidende factoren in het geluksonderzoek. Een meta-analyse concludeerde dat educatie met name welbevinden beïnvloedde via beroep en niet via inkomen. Andere onderzoekers menen dat opleiding goed is voor het welbevinden omdat we door opleiding meer controle ervaren en betere toegang hebben tot huwelijken en andere vormen van sociale steun. Er zijn echter ook (mogelijke) nadelen verbonden aan een hoge intelligentie. Wellicht gaat een hoge intelligentie soms ten koste van de sociale intelligentie, terwijl deze sociale intelligentie juist wél sterk positief correleert met geluk. Verder kan een hoog IQ wellicht de neiging tot tobben en het overanalyseren van problemen in de hand werken.

Persoonlijkheid⁵²

De meest bepalende factor uit dit overzicht van individuele determinanten is, samen met het hebben van een relatie en/of betekenisvolle vriendschappen, de persoonlijkheid. Persoonlijkheid verwijst naar de geneigdheid om in verschillende situaties en op verschillende moment vergelijkbaar gedrag te vertonen.

50 Al met al lijken mensen een aantrekkelijk uiterlijk meer te begeren dan verklaard kan worden op grond van het geluksonderzoek. Hetzelfde is bijvoorbeeld het geval voor het streven naar meer inkomen. Het menselijke motivatiesysteem blijkt niet uitsluitend te zijn ingericht op geluksmaximalisatie.

51 Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code I3, Erasmus Universiteit Rotterdam*.

52 Zie voor een volledig overzicht van de literatuur: *World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code P3, Erasmus Universiteit Rotterdam*.

Onderzoek laat zien dat extraverte mensen gelukkiger zijn dan introverte mensen, wellicht omdat extraverte mensen gemakkelijker contact leggen. Overigens lijkt extraversie weliswaar positief samen te hangen met positief affect, maar niet negatief met negatief affect. Extraverte mensen voelen zich dus vaker goed dan introverte mensen, maar zijn daarmee dus niet automatisch immuun voor negatieve gevoelens. 'Neuroticisme', net als extraversie een persoonlijkheidseigenschap uit de zogenaamde 'Big 5', correleert sterker met geluk dan alle andere eigenschappen uit de 'Big 5'. Neurotische mensen zijn ongelukkiger dan emotioneel stabiele mensen.

Er bestaan ook zogenaamde 'cognitieve' aspecten van persoonlijkheid, zoals eigenwaarde, optimisme en het ervaren van controle over het leven ('fate control'). We spreken van cognitieve aspecten van persoonlijkheid, omdat het eigenlijk meer gaat om manieren van denken, hoewel ze ook emotionele reacties bevatten. Eigenwaarde correleert in veel studies met welbevinden, met een correlatie van 0,50 of meer. Het hebben en ervaren van controle over het leven is ook zeer wezenlijk. We zien dat bijvoorbeeld bij personeel dat laag in de hiërarchie staat. Deze melden zich vaker ziek en hebben een veel groter overlijdensrisico. Het lijkt daarbij doorslaggevend dat mensen niet zelf kunnen beslissen wanneer ze bijvoorbeeld even pauze nemen of wat ze gaan doen.

5.4 Consequenties van geluk op micro niveau

Geluk is niet alleen te beschouwen als een afhankelijke variabele, maar ook als een onafhankelijke variabele (zie voor een overzicht Lyubomirsky, King en Diener, 2005). Hoe gelukkig iemand is heeft allerlei gevolgen voor de persoon zelf en de maatschappij. Deze gevolgen zijn overwegend positief van aard.

Geluk verbetert de gezondheid

In tegenstelling tot de mythes die rondgaan is er geen onderzoek dat aantoont dat de perspectieven bij (ernstige) ziekte kunnen worden verbeterd door actief te werken aan je eigen geluk. Er zijn echter wel onderzoeken die laten zien dat geluk de werking van het immuunsysteem kan verbeteren. Zo zijn mensen die zich goed voelen minder vatbaar voor een verkoudheidsvirus (Marsland, Cohen en Bachen, 1997). Al met al werkt geluk gezondheidsbevorderend. Deze effecten zijn, in termen van levensverwachting, te vergelijken met het verschil tussen wel en niet roken (Veenhoven, 2008). In een fraai onderzoek werden autobiografieën van een aantal nonnen geanalyseerd. De autobiografieën hadden betrekking op 1932, het jaar waarin ze het klooster ingingen. Het aantal positieve woorden in de biografieën bleek positief samen te hangen met de levensduur vele decennia later (Danner, Snowdon en Friesen, 2001). Gelukkige mensen zijn minder gestrest, waardoor hun immuunsysteem minder wordt belast. Ook zijn

ze matig in het gebruik van genotsmiddelen (Veenhoven, 2003) en komen ze eerder in actie wanneer ze gezondheidsklachten hebben (Ormel, 1980). Waarschijnlijk kunnen gelukkige mensen slecht nieuws beter aan (Aspinwall en Brunhart, 1996) en/of vindt men het prettig om wat aan de eigen gezondheid te kunnen doen (Salovey en Birnbaum, 1989). Gelukkige mensen doen ook meer aan sport.

Geluk vergroot de productiviteit

Er zijn tal van onderzoeken die laten zien dat geluk de productiviteit van mensen kan vergroten. Zo melden gelukkige werknemers zich minder vaak ziek. Ze zijn productiever (Petty, McGee en Cavender, 1984), minder kwetsbaar voor kritiek of tegenslag (Carver et al, 1993), vasthoudender en gedisciplineerder (Aspinwall, 1998) en creatiever (Lyubomirsky, King en Diener, 2005). Ook verdienen ze meer (Diener et al, 2002). Al met al lijkt geluk mensen niet passief en futloos te maken, maar hun actierepertoire juist te verbreden. Dit wordt wel de ‘broaden and build theory of happiness’ genoemd (Fredrickson, 2001).

Geluk versterkt het burgerschap

Hoewel sommige mensen een negatief beeld van ‘geluk’ hebben en gelukkige mensen associëren met egocentrisme en oppervlakkigheid, laat het empirische onderzoek zien dat gelukkige mensen zich makkelijker kunnen richten op de wereld om hen heen. Gelukkige mensen gaan vaker stemmen⁵³, zijn sociaal meer geëngageerd (McAllister, 2005), doen vaker aan vrijwilligerswerk⁵⁴, geven meer geld aan goede doelen (Dunn, Aknin en Norton, 2008) en zijn toleranter⁵⁵.

Geluk vergemakkelijkt het tot stand komen van relaties

Follow-up onderzoek laat zien dat gelukkige singles een grotere kans hebben om binnen een bepaalde termijn te trouwen dan minder gelukkige singles (e.g. Harker en Keltner, 2001). Geluk lijkt te werken als een sociale magneet. Zo laat onderzoek bijvoorbeeld zien dat het voor mensen die lijden aan het ‘syndroom van Moebius’ (een ziekte waarbij verlamming van het aangezicht optreedt) erg lastig kan zijn om vriendschappen te onderhouden (zie Seligman, 2002). Door de aandoening is het voor anderen immers moeilijk om positieve emoties op het gezicht van degene die aan het syndroom lijdt te herkennen. Ander onderzoek laat zien dat wanneer er meerdere lege plekken zijn in de bus, mensen geneigd zijn om naast een gelukkig

53 World Database of Happiness, Correlational Findings, subject ‘Happiness and Voting’ (code P8.2.2.3)

54 World Database of Happiness, Correlational Findings, subject ‘Happiness and Voluntary work’ (code S7.2.3)

55 World Database of Happiness, Correlational Findings, subject ‘Happiness and Tolerant attitudes’ (code T3.2.1)

persoon te gaan zitten (Coney, 1982; Bell, 1978). Gelukkige mensen zijn ook makkelijker in de omgang met partner en kinderen⁵⁶.

6 Accumulatie van kennis over geluk: World Database of Happiness

Sinds enige decennia wordt geluk in de betekenis van ‘de subjectieve waardering voor het leven als geheel’ empirisch onderzocht. In reactie op de snel groeiende onderzoeksoutput (in de jaren 60 werden 200 wetenschappelijke studies naar geluk gedaan, in de jaren 70 al 811) is in 1980 de ‘World Database of Happiness’ (WDOH) gestart door Ruut Veenhoven, socioloog aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Vanaf 1999 staat de database op internet (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>) en is ze door honderdduizenden mensen bezocht.

Het doel van de database was om al het wetenschappelijke onderzoek naar geluk bijeen te brengen om meer overzicht te krijgen in dit onderzoeksveld en te voorkomen dat dubbel werk wordt gedaan. Er werd ook naar gestreefd die onderzoeken te verzamelen die zich slechts ten dele richtten op geluk of überhaupt nooit werden gepubliceerd en daardoor vaak aan het oog van geluksonderzoekers werden onttrokken.

De database is bij uitstek geschikt voor onderzoekssynthetische doeleinden, meta-analyses, het vergelijken van geluk tussen landen of het volgen van geluksscores in de tijd. Op welke manieren wordt geluk gemeten? Welke relaties met geluk zijn onderzocht en wat zijn de witte vlekken van het geluksonderzoek? Op welke onderzoeksvragen bestaat een vrij eenduidig antwoord en welke onderwerpen zijn juist controversieel? Zijn (de meeste) landen de afgelopen decennia gelukkiger geworden of minder gelukkig? De verschillende onderdelen van de World Database of Happiness staan in Schema 5.

*Bibliography of Happiness*⁵⁷

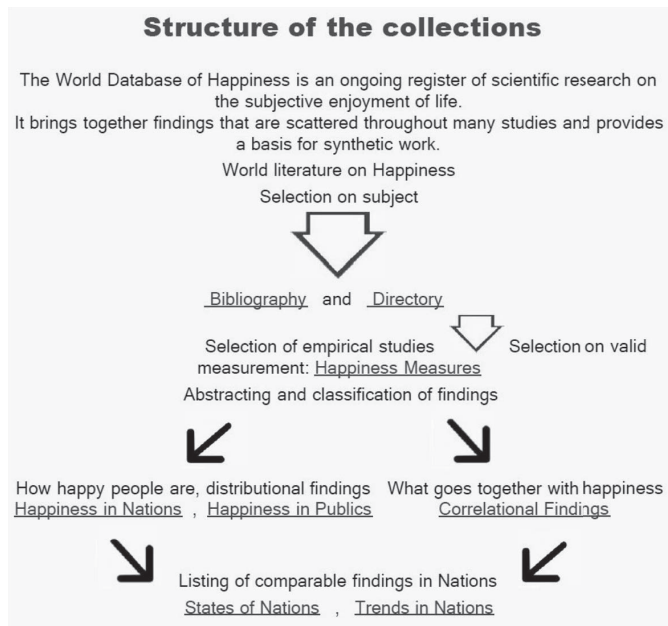
Een belangrijk onderdeel van de database is de bibliografie (‘Bibliography of Happiness’). De bibliografie is een verzameling van referenties (titels, auteurs, etc.) van een kleine 6.000 publicaties (2009) over geluk in de zin van ‘subjectieve waardering voor het leven als geheel’. In sommige gevallen zijn er ook internetlinks naar de oorspronkelijke teksten uit tijdschriften, boeken, dissertaties, etc. Het is de ambitie van de WDOH om zo volledig mogelijk te zijn. Daartoe wordt op verschillende manieren en via verschillende kanalen gezocht naar relevante publicaties. Omdat het al een hele opgave is om compleet te zijn (zeker voor wat betreft de Romaanse en Aziatische taalgebieden), zijn geen onderzoeken naar aanverwante concepten als ‘mentale gezondheid’, ‘optimisme’, ‘levenskunst’ of naar bepaalde domeinsatisfacties

⁵⁶ World Database of Happiness, Correlational Findings, subject ‘Happiness and Intimate relationships’ (code I6.2)

⁵⁷ http://worlddatabaseofhappiness/hap_bib/bib.fp.php

opgenomen in de database. Bovendien voorkomt een duidelijke keuze voor ‘geluk’ conceptuele en methodologische vertroebeling.

Schema 5: *De verschillende onderdelen van de World Database of Happiness*

Binnen de bibliografie zijn de studies gecategoriseerd op onderwerp en subonderwerp. De meest grove indeling daarbij is die tussen conceptuele publicaties (wat moet onder geluk worden verstaan?), publicaties over de meting van geluk, publicaties over de determinanten (oorzaken) van geluk, publicaties over de gevolgen van geluk en publicaties over opvattingen over geluk (hoe belangrijk vinden mensen geluk? Wat verstaan ze eronder?). De categorie van publicaties over determinanten van geluk is verreweg het grootst. Binnen die categorie kunnen we weer verschillende hoofdonderwerpen onderscheiden, zoals geluk en de maatschappij, geluk en sociale status, geluk en intieme relaties, geluk en persoonlijke hulpbronnen, geluk en levensstijl, geluk en doelstellingen, geluk en waarden en attitudes, geluk en levensgeschiedenis, etc. Het overgrote deel van de publicaties is empirisch van aard. De meeste publicaties hebben betrekking op huidige geluksniveau's, terwijl een kleine minderheid zich richt op verwachtingen over toekomstige geluksniveau's of retrospectieve beschouwingen (hoe gelukkig denk je dat je toen was?).

Directory of Happiness Investigators⁵⁸

De 'Directory of Happiness Investigators' is een lijst met ruim 8.000 namen van mensen die op enig moment hebben gepubliceerd over geluk. De meeste van deze mensen hebben over geluk gepubliceerd in de periode na 1975.

Collection of Measures of Happiness⁵⁹

De Collection of 'Measures of Happiness' is een overzicht van 1226 manieren (2009) waarop geluk is gemeten op een manier die aansluit bij de in deze dissertatie gekozen conceptualisering van geluk als 'de subjectieve waardering voor het leven als geheel'. Wanneer ook alle meetmethoden zouden zijn opgenomen die niet aansluiten bij de hier uitgedragen conceptuele en methodologische keuzes en opvattingen, zou de 'Item Bank' vanzelfsprekend nog veel groter zijn.

De verschillende meetmethoden worden op een aantal manieren geclassificeerd. Allereerst worden de items onderverdeeld op grond van de 'soort geluk'. De belangrijkste varianten daarbinnen zijn 'overall happiness' (O) en de componenten van geluk: 'contentment' (C) en 'affect' (A). In de tweede plaats wordt gekeken naar de periode waarop de gelukservaring betrekking heeft. Veel items hebben betrekking op 'current happiness' (c), maar soms wordt er gevraagd naar ervaringen van gisteren (yd). Soms ook is de periode niet gespecificeerd (u).

De meetmethode kan voorts bestaan uit één enkele vraag (single question, sq) of uit 'multiple questions' (mq). Een vierde aspect heeft betrekking op de manier van beantwoording. Soms moet de respondent de geluksvraag beantwoorden door middel van een verbale schaal (v), soms gebruik makend van een numerieke schaal (n). Ten vijfde varieert het aantal antwoordcategorieën.

Een voorbeeld is de volgende vraag (Andrews en Whitey, 1978):

"Taken all together, how would you say things are these days? Would you say that you are....?"

3 very happy

2 pretty happy

1 not too happy

In de Collection of 'Measures of Happiness' heeft deze vraag de code: O-HL/c/sq/v/3/aa. O-HL staat voor 'overall happiness with life'. Er wordt gevraagd naar het huidige geluk ('current happiness', c). Dit gebeurt door middel van één enkele vraag ('single question', sq). De respondent moet antwoord geven middels een verbale antwoordschaal (v). Die schaal

---

⁵⁸ <http://worlddatabaseofhappiness/directory.htm>

⁵⁹ http://worlddatabaseofhappiness/hap_quer/hqi_fp.htm

bestaat uit drie antwoordopties. De toevoeging ‘aa’ is om deze vraag te onderscheiden van net iets andere vragen met dezelfde basiskenmerken.

Collection of Happiness in Nations⁶⁰

‘Happiness in Nations’ is een overzicht van geluksverdelingen per land (of in het geval van Amerika: per staat), per jaar en per geluksvraag. Voor ieder land krijg je een overzicht van alle vragen (items) waarmee geluk ooit is gemeten in het betreffende land⁶¹. In totaal zijn er in de WDOH 4258 onderzoeken (2009) verwerkt die betrekking hebben op het geluk in 206 verschillende landen of staten. Sommige onderzoeken zijn afgenomen in een groot aantal landen met het doel om te kunnen vergelijken tussen landen. Voorbeelden zijn de ‘World Value Survey’ of de ‘Eurobarometer’. Omdat beide ‘international survey’s’ ook nog eens zijn herhaald (de Eurobarometer zelfs elke twee jaar) neemt het aantal onderzoeken voor deze survey’s nog verder toe. Behalve internationale enquêtes zijn er ook ‘national quality of life survey’s’. Een voorbeeld is de studie van Schulz et al (1985) in Oostenrijk. Er zijn ook studies die dezelfde respondenten volgen over de tijd. Voorbeelden van ‘national panel studies’ zijn het Duitse Socio Economic Panel (SOEP) en de American Panel Study on Income Dynamics (1968 – 1972). Tot slot zijn er ook nog studies die nauwelijks gericht zijn op geluk, maar die wel een vraag over geluk bevatten. Omdat dit soort studies vaak gebruik maken van bekende items, kunnen de resultaten van dit soort onderzoek worden gebruikt in tijdseries.

Wanneer we de resultaten van verschillen soorten onderzoek van de laatste decennia bij elkaar voegen, ontstaat er dus een grote hoeveelheid gegevens over het geluk in landen. Voor elk land hebben we een overzicht van de items die in dat land zijn gebruikt voor onderzoek. Voor elk item is er weer een overzicht van alle jaren waarin de geluksvraag aan respondenten is gesteld. Voor elke combinatie van land, item en jaar, staat de gemiddelde geluksscore in de database, alsmede ook de standaarddeviatie (indien deze gegevens bekend zijn). Wanneer het betreffende item niet samengaat met een numerieke 0-10 schaal, zijn het gemiddelde geluk en de standaarddeviatie ook getransformeerd naar zo’n 0-10 schaal. Dit om de vergelijkbaarheid van onderzoeksresultaten te vergroten.

In de Verenigde Staten wordt bijvoorbeeld vanaf 1946 (tot heden) de volgende vraag afgenomen:

“In general, how happy would you say you are?”

3 very happy

⁶⁰ http://worlddatabaseofhappiness/hap_nat/nat_fp.php

⁶¹ Er kan ook juist gezocht worden op item. Vervolgens krijg je per land de jaren waarin de betreffende vraag is gesteld.

2 fairly happy
1 not very happy

De gemiddelde score die respondenten zichzelf gaven in 1946 was 2.29 (SD: 0.64). Omgerekend naar een 0-10 schaal komt dat neer op 7.05 (SD: 2.42). In 2008 was de gemiddelde respondent iets gelukkiger. De gemiddelde score was nu 2.38 (SD: 0.62). Omgerekend naar een 0-10 schaal komt dat neer op 7.59 (SD: 1.68).

Collection Happiness in Publics⁶²

De opzet van 'Happiness in Publics' is vergelijkbaar met 'Happiness in Nations', zij het dat nu niet wordt gekeken naar het geluk in bepaalde landen, maar naar het geluk van bepaalde, niet aan een nationaliteit gebonden, groepen ('publieken'). Overigens is het meeste onderzoek wel Amerikaans of in ieder geval Westers. In de collectie 'Happiness in Publics' staan alle categorieën die ooit in geluksonderzoek zijn onderscheiden. Deze groepen hebben betrekking op onder meer leeftijd, geslacht, etniciteit, opleidingsniveau, religieuze overtuigingen, familiesituatie, gezondheid, inkomen, intelligentie, levensstijl, gezinssituatie, levensgeschiedenis, lidmaatschap van organisaties, beroep, persoonlijkheid, religie en sociale status. In totaal worden 149 'publieken' onderscheiden in de WDOH (2009). Deze komen uit 1199 studies.

Voor elke groep waarin de onderzoeker geïnteresseerd is, geeft de WDOH een overzicht van alle studies waarbij de betreffende groep en geluk met elkaar in verband worden gebracht. Er wordt aangegeven met welk item geluk in de betreffende studie is gemeten en hoe de groep scoort qua geluk. Wanneer we bijvoorbeeld geïnteresseerd zijn in het geluk van vrouwen, vinden we een groot aantal studies die uitsluitend betrekking hebben op vrouwen. In Adler en Golan (1981) is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar (Israëliëse) telefonistes. Hun gemiddelde geluk was 5.6 op een zevenpuntsschaal. Getransformeerd naar een 0-10 schaal komt dat neer op 7.7.

Trends in Nations⁶³

De gegevens uit 'Happiness in Nations' maakt het mogelijk om, in ieder geval voor sommige landen, tijdreeksen op te stellen. Daarvoor moet geluk in meerdere jaren zijn gemeten op identieke of in ieder geval vergelijkbare wijze. De beste tijdreeksen hebben we voor de VS, waarvoor vergelijkbare geluksmetingen vanaf 1946 tot op heden beschikbaar zijn (zie Figuur 5). Voor Japan hebben we vergelijkbare meetpunten vanaf 1958. In 1973 werd de

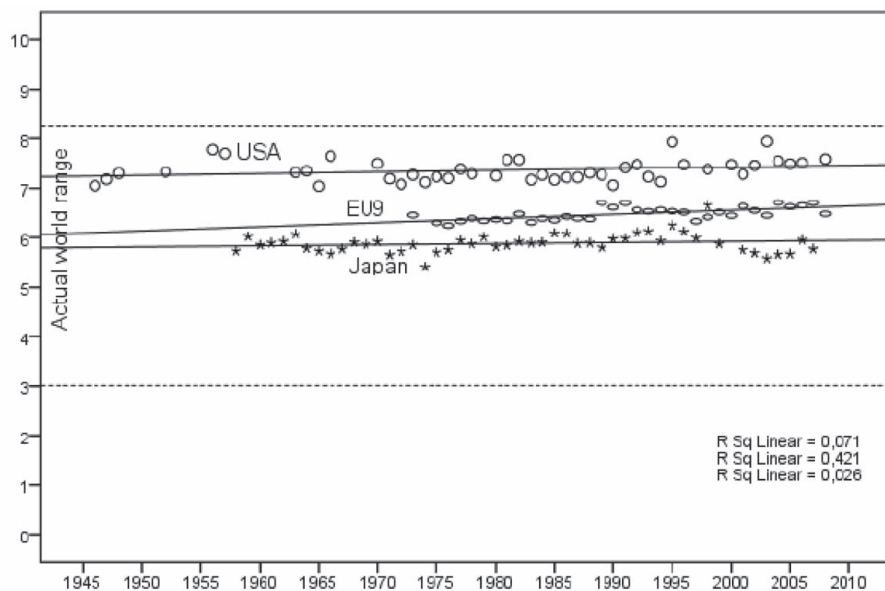
---

62 http://worlddatabaseofhappiness/hap_pub/pub_fp.php

63 <http://worlddatabaseofhappiness/trendnat/framepage.htm>

Eurobarometer voor het eerst afgenomen. Sindsdien hebben we vergelijkbare meetpunten voor België, Denemarken, (West-)Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Italië, Luxemburg en Nederland. Inmiddels zijn er nog meer landen waarvoor we een tijdreeks hebben van meer dan twintig jaar.

Figuur 5: De geluksontwikkeling in de VS, Japan en 9 EU-landen van 1946 tot 2010

Bron: World Database of Happiness, datafile *Trend in Nations*.

Collection of Correlational Findings⁶⁴

De collectie 'Correlational Findings' bevat empirische observaties over condities die systematisch verschillen tussen meer en minder gelukkige mensen. Wanneer een artikel (uit de 'Bibliography of Happiness') onderzoeksgegevens bevat over de samenhang tussen geluk en andere variabelen, wordt die samenhang in een 'onderzoeksexcerpt' beschreven door de medewerkers van de WDOH. Een excerpt bevat een beschrijving en een codering van de manier waarop geluk is gemeten en een beschrijving van de variabele waar geluk mee correleert. Er staat beschreven hoe sterk de statistische samenhang is en op hoeveel waarnemingen de

⁶⁴ http://worlddatabaseofhappiness/hap_cor/cor_fp.htm

samenhang gebaseerd is. In totaal bevat de WDOH 12.033 ‘correlational findings’ uit 1199 studies. De kracht zit vooral in de classificatie van die ‘findings’ op onderwerp.

Wanneer we bijvoorbeeld willen weten wat de samenhang is tussen geluk en de hoeveelheid vrije tijd die iemand heeft, zoeken we onder ‘current leisure time’. Hier blijken acht empirische studies over te bestaan. In Brinkerhoff en Jacob (1986) vinden we bijvoorbeeld een correlatie van +0.14 ($p < 0.001$, $n = 510$). Hoe meer vrije tijd iemand zegt te hebben, hoe gelukkiger hij/zij is.

*States of Nations*⁶⁵

We zijn niet alleen geïnteresseerd in samenhangen tussen geluk en andere variabelen op micro-niveau, maar ook in dergelijke samenhangen op macro-niveau (landen, staten, provincies, gemeenten, wijken, etc.). Het SPSS-databestand ‘States of Nations’ (STATNAT), de belangrijkste bron van empirische informatie voor deze dissertatie, richt zich uitsluitend op landen⁶⁶.

‘States of Nations’ bevat gegevens over 155 landen (2009). Het gaat daarbij om variabelen die in meerdere landen op vergelijkbare wijze zijn gemeten, zodat landenvergelijkend onderzoek mogelijk is. Vanzelfsprekend verschilt de lijst landen waarvoor gegevens bekend zijn per variabele. Voor sommige variabelen zijn gegevens bekend van meer dan honderd landen, terwijl sommige variabelen slechts in een beperkt aantal landen zijn gemeten. De variabelen in ‘States of Nations’ vallen uiteen in twee categorieën.

Geluk: Allereerst zijn er de variabelen die betrekking hebben op geluk. Het gaat dan om het gemiddelde geluk in landen, de ongelijkheid in geluk in landen, het voor ongelijkheid gecorrigeerde geluk en het aantal gelukkige levensjaren. Het *gemiddelde* geluk is de meest voor de hand liggende indicator voor het geluk in een land (wanneer we uitgaan van een utilitaristisch perspectief en van Bentham’s pleidooi voor “the greatest happiness for the greatest number”). Dit gemiddelde kan worden berekend vanuit de micro-data van individuele respondenten.

Vanuit een egalitaristische filosofie kan echter worden beweerd dat een land met een kleine spreiding in geluk beter zou moeten scoren dan een land met een grote *ongelijkheid* in geluk. Om die reden kunnen we ook het voor ongelijkheid gecorrigeerde geluk (‘inequality adjusted happiness’) berekenen.

Tot slot zou men een lang en gelukkig leven hoger kunnen waarderen dan een kort en gelukkig leven. Om die reden kan men ook de *gelukkige levensjaren* (‘happy life years’) berekenen. Daartoe moet men het gemiddelde geluk in een land vermenigvuldigen met de gemiddelde levensverwachting en het product delen door honderd.

⁶⁵ http://worlddatabaseofhappiness/statnat/statnat_fp.htm

⁶⁶ Findings over samenhangen op landniveau zitten ook al in ‘Correlates’. ‘Statnat’ dient om meer van dat soort gegevens te genereren.

Elk van de vier categorieën kennen weer verschillende variabelen die uit verschillende onderzoeken komen. En sommige van die variabelen kennen weer meerdere jaren van meting. ‘States of Nations’ bevat aldus een groot aantal variabelen die betrekking hebben op geluk. Op dit moment is de Gallup World Poll een belangrijke databron vanwege het grote aantal landen waarin geluk is gemeten.

Landkenmerken: Behalve gegevens over geluk bevat ‘States of Nations’ een groot aantal variabelen die betrekking hebben op andere landkenmerken dan geluk op het gebied van bijvoorbeeld consumptiepatronen, cultuur, demografie, misdaad, onderwijs, economische en politieke vrijheid, geografische kenmerken, bestuur en institutionele kwaliteit, sociale cohesie, welvaart en interne stabiliteit. Door geluksvariabelen te relateren aan variabelen uit deze categorie kunnen we in kaart brengen wat de voorwaarden zijn voor een gelukkige samenleving.

7 Theorieën over geluk – hoe komt geluk tot stand?

Paragraaf 5 over de resultaten van geluksonderzoek gaf slechts een klein deel van de individuele en nationale kenmerken die met geluk in verband zijn gebracht. Het aantal publicaties over geluk en de daarin gerapporteerde samenhangen, zoals die zijn opgenomen in de ‘World Database of Happiness’, is vele malen groter. Een punt van kritiek op de database zou kunnen zijn dat er simpelweg (grote hoeveelheden) data bijeen worden geschept die niet worden geduid of geïnterpreteerd binnen een groter theoretisch kader. Deze kritiek is niet alleen van toepassing op de database zelf, maar ook op de (‘inductieve’) werkwijze van veel afzonderlijke geluksonderzoekers (Ormel et al, 1997). Vaak nemen zij de data als uitgangspunt en wordt vervolgens pas de verklaring voor die resultaten gezocht. In methodologisch jargon staat dit bekend als ‘harking’ (hypothesizing after results are known). Uiteraard wordt bij het verklaren van resultaten zoveel mogelijk aangesloten bij geaccepteerde wetenschappelijke kennis en theorievorming, maar dat neemt niet weg dat de data sturend zijn en de theorie volgend is. Binnen zo’n inductieve aanpak wordt empirisch vastgesteld welke manieren van sociale organisatie goed werken, zelfs als men geen overeenstemming kan bereiken over de vraag *waarom* die manieren zo goed werken. Daarvoor is het wel nodig dat men een algemeen geaccepteerd criterium heeft om het succes van een maatschappij aan af te meten.

Het in dit boek gehanteerde criterium (geluk) en de in dit boek gebruikte conceptualisering daarvan (de subjectieve waardering voor het leven als geheel) passen binnen een inductieve zoektocht naar goede manieren om beleid te maken. Omdat geluk verwijst naar een subjectieve

ervaring, staat niet op voorhand vast wat de voorwaarden voor een gelukkige maatschappij zijn, maar moeten deze voorwaarden langs empirische weg in kaart worden gebracht.

Hoewel geluksonderzoek (onderzoek naar de determinanten en gevolgen van geluk) dus overwegend een inductief, empirisch en a-theoretisch karakter heeft, is de bestudering van geluk zelf allerminst een a-theoretische aangelegenheid. In deze paragraaf wordt een aantal theorieën uit de biologie, de psychologie, de sociologie, de antropologie en de economie besproken. Ondanks de verschillende disciplines waaruit is geput, is er in feite slechts een beperkt aantal ideeën dat het denken over geluk beheerst. Het psychologische principe van sociale vergelijking is bijvoorbeeld verbonden met de sociologische leer van sociaal-constructivisme, met kritiek vanuit economische hoek op de 'ratrace' en zelfs met de Boeddhistische religie. De Calvinistische idee van predestinatie hangt samen met de psychologische 'setpoint theorie'. Theorieën over menselijke behoeften kunnen niet los worden gezien van evolutionair-functionele beschouwingen over de aard van de mens.

7.1 'Set-point theorieën'

De 'set point theorieën' behelzen dat we voorgeprogrammeerd zijn voor een bepaalde mate van geluk, ongeacht hoe ons leven er objectief voorstaat. Lykken (1999) heeft onderzoek gedaan naar tweelingen en op grond daarvan geconcludeerd dat geluk in grote basis genetisch bepaald is. In die visie beschikt ieder persoon over een eigen geluksniveau, net zoals mensen verschillen in intelligentie, uiterlijk, etc.

Wanneer wordt beweerd dat we voorgeprogrammeerd zijn voor een bepaald geluksniveau, kan er sprake zijn van een directe genetische programmering of van een indirect verband via onze persoonlijkheid. In het laatste geval gaat het om een afgezwakte setpoint theorie. Persoonlijkheid verwijst naar de geneigdheid om op verschillende momenten en in verschillende situaties vergelijkbaar te reageren op de dingen die we meemaken. Vanwege onze, grotendeels genetisch bepaalde, persoonlijkheid fluctueert ons geluk minder dan het geval zou zijn geweest zonder het bestaan van een persoonlijkheid. Onze persoonlijkheid heeft een directe invloed op ons geluk. Zo is het voor extraverte mensen bijvoorbeeld gemakkelijker om succesvol te zijn in het bevredigen van de menselijke behoefte aan contact. Daarnaast is onze persoonlijkheid van invloed op de dingen die we meemaken (e.g. Wiseman, 2003). Extraverte mensen trekken bijvoorbeeld meer positieve levensgebeurtenissen aan, terwijl neurotische mensen de neiging hebben om meer negatieve levensgebeurtenissen over zichzelf af te roepen (zie ook Heady en Wearing, 1992). Heady en Wearing laten met hun 'dynamische equilibrium theorie' dan ook zien dat mensen geneigd zijn om op de korte termijn gelukkiger of ongelukkiger te worden als reactie op een bepaalde gebeurtenis, maar dat het geluk op de

lange termijn vaak bepaald wordt door de persoonlijkheid. Daar moet bij worden opgemerkt dat onze persoonlijkheid niet 100% genetisch bepaald is en dat de invloed van onze persoonlijkheid op ons geluk niet allesbepalend is (Bartels en Boomsma, 2009)

Een probleem van de (individuele) setpoint theorie is dat het lastig te beredeneren is vanuit die benadering waarom mensen zo bezig zijn met hun eigen geluk en er vrijwel dagelijks over nadenken (Freedman, 1978). Waarom evalueren we ons leven als we elke dag tot dezelfde conclusie komen?

Andere onderzoekers benadrukken niet de individuele 'setpoint', maar gaan uit van een algemeen menselijke 'setpoint'. Volgens Cummins, Gullone en Lau (2002) zijn mensen gemotiveerd om hun geluk tussen de 7 en de 8 (op een tien puntschaal) te houden, net zoals ons lichaam een temperatuur van om en nabij de 37 graden Celsius aanhoudt. Wanneer mensen onder de 7 zouden zitten en mogelijk zelfs diep ongelukkig zouden zijn, zouden ze de energie missen om voor zichzelf en hun naasten te zorgen. Wanneer ze boven de 8 zouden zitten zouden ze misschien lui of roekeloos worden. Daarom is er een homeostatisch proces in werking dat er voor zorgt dat we redelijk opgewekt in het leven staan, terwijl er altijd nog iets na te streven valt. Dit klinkt wellicht aannemelijk, ware het niet dat de feiten uitwijzen dat veel mensen niet tussen de 7 en 8 zitten. De empirie wijst zelfs uit dat er landen zijn waarin het *gemiddelde* geluk onder de 4 ligt. Nu zou daar tegen in te brengen zijn dat ongelukkige (depressieve) mensen ziek zijn en dat hun natuurlijke homeostatische proces in feite verstoord is. Het feit dat zij niet tussen de 7 en de 8 scoren is dan in feite onnatuurlijk, net zoals heel ongelukkige landen (landen met hongersnood, burgeroorlogen, etc.) overduidelijk disfunctioneren. Echter, de theorie van Cummins verklaart niet waarom mensen, ook mensen die niet lijden aan een klinische depressie of geestelijke stoornis, verschillen in geluk. Zijn theorie verklaart evenmin hoe het kan dat persoon A weliswaar nu gelukkiger is dan persoon B, maar dat dit over tien jaar weer anders kan zijn (e.g. Ehrhardt, Saris en Veenhoven, 2000).

7.2 Functionele theorieën van geluk

Biologen of evolutionair psychologen die zich bezig houden met geluk benadrukken vaak de functie van geluk (Grinde, 2002). Vanuit een functioneel perspectief is het onwaarschijnlijk dat alle mensen voorbestemd zijn voor hetzelfde geluksniveau. En ook als mensen een verschillend geluksniveau hebben, lijkt het onaannemelijk dat ons individuele geluksniveau gefixeerd is. Aangezien het ervaren van geluk een universeel fenomeen is, ligt het voor de hand dat er een bepaald evolutionair voordeel is verbonden aan deze menselijke ervaring.

Wat is de functie van geluk? Hoe is het hebben van een positieve of negatieve ervaring van het leven als geheel geëvolueerd als eigenschap van de menselijke soort? Deze evolutionaire

invalshoek veronderstelt dat mensen als soort beter zijn aangepast aan hun omgeving door het hebben van een overkoepelend oordeel over hun leven. Succesvolle aanpassing van diersoorten aan hun omgeving heeft niet alleen te maken met factoren als kracht, snelheid of de regulering van lichaamstemperatuur, maar in grote mate ook met effectieve informatieverwerking. Welke kansen en bedreigingen zijn er in de omgeving en hoe moeten soorten daar op inspelen? Succesvolle soorten moeten kansen en bedreigingen op de een of andere manier registreren. Bij veel diersoorten voltrekt de informatieverwerking zich op een onbewust niveau. Wanneer we naar simpele diersoorten, zoals reptielen, kijken dan worden zij in hoge mate gestuurd door instincten. Wanneer een reptiel een natuurlijke vijand ziet, duikt hij instinctief weg. Dit instinct is het gevolg van een langdurig proces van natuurlijke selectie. Die exemplaren die, om wat voor reden dan ook, wegduiken voor bedreigingen, hebben een betere overlevingskans en voortplantingskans. Hun genetisch materiaal zal dus oververtegenwoordigd zijn in de volgende generatie van de soort. Na vele generaties zal het wegduiken deel uitmaken van de, genetisch bepaalde, eigenschappen van die soort.

In de loop der tijd zijn er zoogdieren ontstaan die beschikken over een complexer centraal zenuwstelsel. Deze zoogdieren beschikken niet alleen over een 'reptielenbrein', maar tevens over een limbisch systeem dat nauw verband houdt met het optreden van emoties. De evolutionaire waarde van deze tweede hersenlaag heeft opnieuw te maken met de registratie van bedreigingen en kansen. Wanneer er zich een dreiging voordoet is angst een signaal voor een zoogdier dat hij moet vluchten, vechten of verstijven. Wanneer een mens geïsoleerd dreigt te worden, is zijn eenzaamheid een teken dat hij beter aansluiting kan zoeken bij een groep. Wanneer anderen over hem heen lopen is de boosheid die dit oproept een aansporing om zijn eigen grenzen beter te bewaken. Dit soort emoties, die optreden bij alle zoogdieren, hebben een specifieke oorzaak, een specifiek object en zetten een specifiek actiesignaal in werking. Wanneer dieren regelmatig positieve emoties ervaren en zelden negatieve emoties, dan is er sprake van een positieve basisstemming. Wanneer juist de negatieve emoties de overhand hebben, is er sprake van een negatieve basisstemming. Dit is de affectieve component van geluk. Anders dan dieren kunnen mensen hun basisstemming ook inschatten. Door ons verstand weten we hoe we ons de afgelopen tijd gevoeld hebben, ook wanneer we ons op dit moment anders voelen dan 'de afgelopen tijd'.

Mensen beschikken, net als de meest ontwikkelde zoogdieren, niet alleen over een reptielenbrein en een limbisch systeem, maar ook over een neo-cortex die het mogelijk maakt om de 'dierlijke impulsen' bij te sturen door middel van hoogwaardige cognitieve activiteit. Mensen kunnen, ook wanneer zij boos worden gemaakt, bedenken dat het verstandiger kan zijn om weg te lopen en pas later te reageren. Wanneer zij trek hebben, kunnen ze besluiten dat het handiger is om vast te houden aan een zelfgekozen dieet. Door dit soort verstandelijke activiteit is de mens in staat om nog effectiever te opereren in zijn omgeving,

ook omdat emotionele impulsen geëvolueerd kunnen zijn in omstandigheden die niet langer van toepassing zijn in de moderne maatschappij. De impuls om te eten wanneer er voedsel beschikbaar is, is geëvolueerd in tienduizenden jaren van voedselschaarste, maar niet langer functioneel in de moderne consumptiemaatschappij.

Het vermogen om na te denken over het eigen leven maakt dat mensen in meer of mindere mate tevreden kunnen zijn met hun eigen leven. Ze stellen vast dat ze beter of juist minder functioneren dan een jaar eerder ('intertemporele vergelijking'), dat ze beter of juist minder functioneren dan vrienden of familie ('interpersoonlijke vergelijking') en dat ze beter of juist minder functioneren dan de doelen die ze zich hebben gesteld. De uitkomsten van dit soort vergelijkingsprocessen is een bepaalde mate van levenstevredenheid ('contentment'), de cognitieve component van geluk. Deze levenstevredenheid kan ook betrekking hebben op één enkel aspect van het leven. Zo kan men tevreden zijn over zijn huwelijk, maar juist ontevreden over zijn financiële situatie.

De neo-cortex stelt niet alleen mensen in staat om levenstevredenheid of ontevredenheid te kunnen ervaren, maar ook om deze cognitieve component van geluk te kunnen integreren met de informatie die mensen ontleen aan hun affectieve systeem (basisstemming / 'mood'). Zodoende kunnen zij een overkoepelend oordeel vellen over hun leven als geheel en geluk ervaren. De informatie uit het affectieve systeem lijkt overigens zwaarder te wegen voor dat eindoordeel dan de informatie uit het cognitieve systeem (e.g. Zajonc, 1984; Damasio, 1994). In tegenstelling tot de uitgangspunten van de meeste economen, sociologen en filosofen, die de mens primair als 'homo sapiens' zien en de menselijke rationaliteit benadrukken, hebben mensen een grote evolutionaire geschiedenis met andere zoogdieren gemeen⁶⁷.

Functies van geluk

Wat is de meerwaarde van de beoordeling van het leven als geheel (geluk) boven de ervaring van emoties? Waar emoties fungeren als actiesignalen op specifieke terreinen, fungeert geluk als een globaler actiesignaal. Geluk met het leven als geheel is een meta-signaal om de levenswijze die tot geluk heeft geleid voort te zetten (Veenhoven 2009, 2010d). Anderzijds is ongeluk een aansporing om het leven tegen het licht te houden en eventueel wijzigingen door te voeren. Positieve of negatieve emoties kunnen slechts dienen als signalen om op specifieke levensgebieden actie te ondernemen, en zelfs dat is niet altijd duidelijk. Wanneer je

⁶⁷ De scheidslijn tussen affect en cognitie is niet altijd heel erg duidelijk. Wanneer we bijvoorbeeld minder verdienen dan onze collega is dat een constatering (cognitief) die echter weer van invloed is op onze stemming (affect). Andersom zal onze stemming van invloed zijn op hoe we ons leven en de afstand tot ons geaspireerde leven percipiëren (e.g. Veenhoven, 2009). Hoe affect, cognitie en geluk zich precies tot elkaar verhouden is een complexe vraag. Voor de gehanteerde definitie van geluk ("de subjectieve, min of meer stabiele waardering voor het leven als geheel") volstaat echter te weten dat deze waardering wordt samengesteld uit stemming en uit gedachten, en dat onze stemming in dat samengestelde oordeel het zwaarst weegt.

onzeker bent op je werk, is dat een specifieke aansporing om bijvoorbeeld meer te investeren in de beheersing van je vak. Maar of het ook een aansporing is tot het nemen van drastische maatregelen (bijvoorbeeld ontslag nemen) hangt mede af van de informatie die je krijgt uit je geluksniveau. Wanneer je gelukkig bent met je leven, zal onzekerheid op een bepaald levensterrein (je werk) meestal geen afdoende reden zijn om het hele leven overhoop te halen (ontslag te nemen). Wanneer een bepaald probleem zodanig gaat overheersen dat het geluk met het leven als geheel erdoor ondermijnd wordt, kan dat wel een gepaste reactie zijn.

Er zijn aanwijzingen dat met name negatieve evaluaties van het eigen leven werken als actiesignaal⁶⁸, en dat negatieve gevoelens een sterkere signaalwaarde hebben dan positieve gevoelens (Larsen, 2009). Vanuit een evolutionair perspectief heeft het vermijden van gevaar altijd een hogere prioriteit dan het opzoeken van een nóg betere habitat, en daarom zijn we extra gespitst op negatieve situaties. Sommige onderzoekers (b.v. Frijda, 1986, Freud 1948) menen dan ook dat de mens per saldo is voorbestemd voor ongeluk. Dit blijkt echter niet te kloppen: de meeste mensen zijn, althans in de moderne, Westerse maatschappij, gelukkig. We leven daar momenteel langer en gelukkiger dan ooit in de menselijke geschiedenis (Veenhoven, 2006, 2010c). Het is echter aannemelijk dat pessimisten als Schopenhauer in hun tijd dichterbij de waarheid zaten dan zij in de huidige context hadden gedaan.

De functie van geluk is dus om mensen te informeren over het niveau van hun leven en de eventuele gedragsaanpassingen die dat oproept⁶⁹. Dat geluk inderdaad een signaalfunctie kan vervullen en ons handelen kan beïnvloeden blijkt onder andere uit een experiment van Bargh en Chartrand (1999). Proefpersonen kregen positieve woorden (zoals ‘muziek’) en negatieve woorden (zoals ‘worm’) te zien op een computerscherm. Telkens als ze een positief woord

---

68 Men zou hiertegen kunnen aanvoeren dat depressiviteit juist met passiviteit gepaard gaat. Depressiviteit is echter een klinisch syndroom, waarbij per definitie geen sprake is van normaal, adaptief handelen. Gewone, niet-klinische niveaus van onvrede kunnen mensen wél aansporen tot het doorvoeren van veranderingen.

69 Het feit dat geluk als actiesignaal fungeert, wil niet zeggen dat ons gedrag volledig gestuurd wordt door geluksmaximalisering. Het menselijk motivatiesysteem heeft zich veel complexer geëvolueerd. Onze behoefte aan eten of seks lijkt niet altijd (uitsluitend) door geluk te zijn ingegeven. Evolutionair psychologen hebben gesuggereerd dat mensen biologisch voorgeprogrammeerd zijn voor 50-50 denken en billijkheid (e.g. Skyrms, 1996). Daarmee zien mensen voldoende toe op hun eigen behoeften, maar waarborgen ze tegelijk de maatschappelijke stabiliteit. Of een dergelijke biologische neiging tot altruïsme ook direct te koppelen is aan individuele geluksmaximalisatie valt te betwijfelen. Mensen kunnen, doordat zij kunnen denken, doelbewust hun eigen geluk opofferen aan het geluk van anderen of een nobele zaak. Natuurlijk levert het gevoel ‘het goede te doen’ mogelijk weer gevoelens van geluk op, maar of die opwegen tegen het gemaakte offer is lang niet altijd duidelijk. Sowieso is het duidelijk dat mensen, zelfs al zouden ze hun eigen geluk willen maximaliseren, lang niet altijd in staat zijn om hun leven te leiden op een manier die dat maximale geluk ook tot stand brengt. Een van de factoren die dat in de weg staat is gebrekkige wilskracht en een oriëntatie op de korte termijn. Daardoor kunnen we geneigd zijn om ons lange-termijn geluk op te offeren aan korte-termijn genietingen. Andersom kunnen mensen, bijvoorbeeld tijdens het sporten, pijn lijden omwille van voldoening op de wat langere termijn (Csikszentmihalyi). Al met al lijkt het menselijke motivatie- en gedragsstelsel te complex om alleen in termen van geluk te kunnen benaderen.

kregen te zien, moesten ze een hendel naar zich toe trekken. Wanneer ze een negatief woord kregen te zien, moesten ze de hendel van zich afduwen. In een andere conditie kregen de proefpersonen tegenovergestelde instructies. Bij de positieve woorden moesten ze de hendel van zich afduwen, terwijl ze deze juist naar zich toe moesten trekken bij de negatieve woorden. Uit het feit dat proefpersonen in de tweede conditie meer moeite hadden met de taak (blijkend uit significant hogere reactietijden), kunnen we opmaken dat we van nature gewend zijn om het goede op te zoeken en het slechte verre van ons te houden.

Geluk kan alleen een signaalfunctie vervullen en ons handelen sturen wanneer ons geluksniveau varieert. Mensen zijn de meest flexibele diersoort op aarde. In plaats van gedetermineerd te worden door externe stimuli uit de omgeving, kan de mens de omgeving deels naar de hand zetten door middel van zelfgekozen gedrag. Ons zelfgekozen gedrag hangt deels af van de informatie die we krijgen uit onze emoties en ons geluksniveau. Wanneer ons geluk een gefixeerd, constant niveau zou hebben, zou de informatiewaarde nihil zijn. Een aardige analogie is die van geluk als een brandalarm. Een bruikbaar brandalarm dient af te gaan wanneer er brand is, maar dient niet af te gaan wanneer er géén brand is⁷⁰. Zo ook is het functioneel dat mensen zich ongelukkig voelen wanneer zij keuzes maken die hun perspectieven verslechteren, en dat zij zich juist gelukkig voelen wanneer zij keuzes maken die hun perspectieven verbeteren. Wanneer het geluksniveau geen enkele samenhang zou vertonen met de levenskeuzes van mensen en de gevolgen van die keuzen voor de lange termijnperspectieven van mensen in hun omgeving, dan zou geluk nooit een gedragsturende rol kunnen vervullen⁷¹.

Het is een belangrijke vraag in hoeverre het uitgangspunt van geluk als variabel fenomeen verenigbaar is met de hierboven besproken genetische basis van geluk. Een (sterke) genetische basis van geluk is echter niet strijdig met de idee van variabiliteit. Genen doen slechts een voorspelling over hoe gelukkig iemand zal worden. Maar hoe een en ander precies uitpakt hangt af van levensgebeurtenissen en keuzes. Zelfs wanneer mensen met bepaalde genen geneigd zijn om gedurende hun hele leven gelijksoortige keuzes te maken en empirisch aan te tonen is dat veel mensen dat ook daadwerkelijk doen, dan nog is dat in theoretische zin

70 Voor de bruikbaarheid van een brandalarm is het niet alleen van belang dat het alarm goed reageert op de aanwezigheid of afwezigheid van brand, maar ook dat het alarm niet te hard staat afgesteld. Wanneer er een brand uitbreekt moeten mensen gewaarschuwd worden, maar moet het alarm niet dermate hard zijn dat mensen niet meer kunnen nadenken of overleggen over het blussen van de brand. Zo ook moeten negatieve levensgebeurtenissen het geluk verminderen om als aansporing te kunnen fungeren, maar moeten mensen niet zo somber worden dat ze inactief worden en hun problemen niet meer aanpakken.

71 Niet alleen het gelukssignaal zelf, maar ook allerlei eigenschappen die het signaal doen afgaan hebben een genetische basis. Als een bepaalde ziekte bijvoorbeeld genetisch bepaald is, leidt dat tot minder goed functioneren. Dat mindere functioneren doet vervolgens de alarmbel afgaan. Paradoxaal genoeg verzwakt dit weer de evolutionaire functie van het gelukssignaal zelf. Immers: wanneer we zelf weinig tot niets kunnen doen om onze ziekte te beïnvloeden, dan is het ongeluk dat uit die ziekte voortvloeit weinig functioneel.

geen bewijs voor het bestaan van een ‘set point’ van geluk. De individuele determinanten van geluk blijken dan een zekere consistentie te vertonen binnen één persoon, maar het geluk zelf is en blijft variabel. Verder bepalen genen sowieso niet een ‘gefixeerd set point’, maar een bandbreedte waarbinnen geluk fluctueert (e.g. Gullone en Cummins, 2002).

7.3 Vergelijkingstheorie

Geluk heeft dus een genetische basis en een overlevingsfunctie, maar het gaat niet om een persoonlijkheidseigenschap (Veenhoven, 1994). Geluk is niet gefixeerd, maar kan voor sommige mensen ingrijpend veranderen gedurende hun leven. De vraag is dan hoe het geluksniveau op een specifiek moment in iemands leven wordt bepaald.

Vanuit een psychologisch perspectief kunnen we het geluksniveau op twee manieren verklaren door te kijken naar de mate waarin het leven beantwoordt aan de standaarden die we onszelf opleggen (‘vergelijkingstheorie’) of door te kijken naar de mate waarin het leven beantwoordt aan onze menselijke behoeften (‘behoefthetheorie’). Deze twee benaderingen corresponderen met respectievelijk de cognitieve component en de affectieve component die werden besproken in paragraaf 2.6.

Hier wordt de opvatting verdedigd dat geluk wordt bepaald door zowel cognitieve als affectieve informatie, en dat beide benaderingen elkaar dus niet uitsluiten. Dat neemt echter niet weg dat sommige onderzoekers zich richten op een van beide componenten van geluk. We bespreken hier eerst de vergelijkingstheorie die veronderstelt dat mensen ideeën hebben over hoe hun leven zou moeten zijn en dat ze hun feitelijke leven tegen die standaard afzetten.

Vergelijking met anderen

Deze ideeën ontleen we ondermeer aan hoe andere mensen in een vergelijkbare positie het doen. Wanneer we slechter scoren dan de mensen die ons referentiekader vormen, voelen we ons slecht. Wood, Taylor en Lichtman (1985) stelden bijvoorbeeld vast dat vrouwen met borstkanker zich slechter voelen na confrontatie met vrouwen die er beter aan toe zijn. Andersom voelen we ons gelukkig wanneer ons leven beter is dan dat van anderen. Zo bleek uit onderzoek van Strack et al. (1990) dat we ons welzijn hoger inschatten wanneer we in de nabijheid van een gehandicapte zijn.

Vergelijking met vroeger

Mensen vergelijken zichzelf niet alleen met anderen, maar vergelijken het heden ook met het verleden. Volgens de vergelijkingstheorie zullen mensen zich gelukkig voelen wanneer hun leven vooruitgaat, en ongelukkig wanneer hun leven aan kwaliteit inboet. Wanneer je mensen de keuze biedt tussen een baan waarmee ze in het eerste jaar 30.000, het tweede jaar 40.000

en het derde jaar 50.000 euro verdienen of een baan waarmee ze eerst 60.000 dan 50.000 en dan 40.000 verdienen, dan kiezen de meesten voor de baan met het oplopende salaris, hoewel ze dan 30.000 euro plus rente mislopen (Loewenstein en Prelec, 1993). Mensen zijn ‘verlies-avers’: ze willen een eenmaal bereikte kwaliteit van leven niet meer opgeven.

Vergelijking met aspiraties

Mensen meten hun leven tenslotte ook af aan de doelen die ze zichzelf hebben gesteld. Blijft het werkelijke leven achter bij de ambities die men ooit had, dan zal men daar volgens de vergelijkingstheorie ongelukkig over zijn. Wanneer het leven alle verwachtingen overstijgt, dan leidt dat tot groot geluk. Vanuit deze theorie wordt in sommige zelfhulpboeken geadviseerd om weinig verwachtingen te hebben, zodat het “alleen maar mee kan vallen”. Dit wordt wel ‘defensief pessimisme’ genoemd.

Multipele vergelijking

Verschillende vormen van vergelijking worden verenigd in Michailos’ (1985) ‘Multiple Discrepancies Theory’. Volgens Michailos wordt geluk bepaald door hoe ons leven de vergelijking kan doorstaan met wat we willen, hoe anderen het hebben, wat we nodig hebben, en wat we ‘eerlijk’ vinden.

Implicaties van vergelijkingstheorie

Veel aanhangers van sociale vergelijkingstheorieën zijn sceptisch over de mogelijkheden om geluk structureel te verhogen (Easterlin, 1995). Wanneer men als individu stijgt op de maatschappelijke ladder, gaat men zichzelf vergelijken met mensen die eveneens zijn geslaagd, en wanneer een maatschappij als geheel vooruit gaat verandert het maatschappelijke referentiekader. Door deze ‘hedonic treadmill’ leiden objectieve verbeteringen in de kwaliteit van leven slechts op de korte termijn tot overeenkomstige subjectieve ervaringen. Op de wat langere termijn wennen we aan onze nieuwe levensstandaard (zie bijvoorbeeld Figuur 4 uit paragraaf 5). Bovendien betekent onze verbeterde relatieve positie een verslechterde relatieve positie van een ander: er is dus sprake van een ‘zero sum game’. Sommigen denken daarom dat geluk altijd zal blijven steken op een neutraal niveau (e.g. Unger, 1970). Anderen denken zelfs dat we, door de oververtegenwoordiging van succes in de media en in reclames, gedoemd zijn tot lage geluksniveaus.

Op individueel niveau zou geluk wellicht mogelijk zijn wanneer ons leven continu verbetert (zodat we nooit wennen aan onze betere levensomstandigheden). Ook moet worden opgemerkt dat we in theorie onze vergelijkingstandaarden zelf kunnen uitkiezen. Door naar ontwikkelingslanden op vakantie te gaan en ons te omringen met mensen die het minder hebben, zouden we ons geluk kunnen vergroten. We hebben onze vergelijkingstandaard echter

niet volledig onder controle. We ontkomen er waarschijnlijk niet aan om ons te vergelijken met familieleden of burens, en ook staan we mogelijk onder invloed van beroemdheden en televisiepersoonlijkheden. Door televisie te kijken worden we onevenredig veel geconfronteerd met successen van anderen, mogelijk met negatieve consequenties. In 1982 was de helft van de drama-personages op de Amerikaanse televisie miljonair (Belk en Pollay, 1985). Ook de wereld die we in reclames te zien krijgen is beter dan onze eigen wereld (Schudson, 1984). Ook de oververtegenwoordiging van mooie mensen op televisie heeft mogelijk nadelige aspecten. Vrouwen blijken slechter over zichzelf te denken na het zien van modellen (Kenrick et al., 1993). Al met al is men vanuit de vergelijkingstheorie sceptisch over de mogelijkheden om geluk te verhogen.

Evidentie voor vergelijkingstheorie

Hoewel er veel empirisch bewijs is dat sociale vergelijking optreedt en bepaalde effecten sorteert, zitten er veel haken en ogen aan het verabsoluteren van de sociale vergelijkingstheorie binnen het geluksonderzoek. Het meest voor de hand liggende bezwaar is dat de geluksniveaus in Westerse landen *niet* op een neutraal punt blijven steken (laat staan onder dat neutrale punt). In veel Westerse landen ligt het gemiddelde geluk dik boven de 7 (op een tien puntschaal). In de meeste derde wereldlanden daarentegen is het gemiddelde geluk erg laag.

Correlationeel onderzoek toont aan dat geluk en tevredenheid sterk samenhangen. Hoe kleiner de kloof tussen tevredenheid en geluk, hoe gelukkiger we zijn (e.g. Michailos, 1985). Echter, dit hoeft niet te betekenen dat tevredenheid de oorzaak is van geluk. Het kan ook zo zijn dat de causaliteit omgekeerd is en gelukkige mensen tevredener zijn, dat wil zeggen: een kleinere kloof ervaren tussen hun feitelijke leven en hun geaspireerde leven. Onderzoek laat zien dat de ‘top down effecten’ inderdaad zwaarder wegen dan ‘bottom up effecten’ (e.g. Heady, Veenhoven en Wearing, 1991). De implicatie daarvan is dat een nieuwe hobby iemand tevredener kan maken op zijn werk. Het grotere geluk dat iemand ervaart ten gevolge van die hobby, kan de tevredenheid met het werk vergroten, ook al hebben de hobby en het werk niets met elkaar te maken.

Neerwaartse sociale vergelijking lijkt dus niet de oorzaak van geluk, net zo min als opwaartse sociale vergelijking de oorzaak is van ongeluk. Wel kan sociale vergelijking de oorzaak zijn van een verandering van de zogenaamde ‘domeinsatisfacties’ (Van Praag en Ferrer-i-Carbonell, 2004)⁷². Wanneer mensen willen weten hoe tevreden ze zijn met hun salaris of met hun uiterlijk, roept dit probleem een cognitieve reactie op. We ontkomen er niet aan om onszelf met anderen te vergelijken. Geconfronteerd met beter verdienende collega’s of beter uitziende vriendinnen, zijn we ontevreden over onze eigen situatie. Ontevredenheid

---

⁷² Van Praag en Ferrer-i-Carbonell stellen dat ongeveer de helft van een inkomensstijging verloren gaat doordat de aspiraties van mensen meestijgen met het inkomen (‘preference drift’).

op specifieke terreinen kan echter prima samengaan met een positieve ervaring van ons leven als geheel. Zo toonde het rapport 'In het zicht van de toekomst' (2004) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) aan dat veel mensen ontevreden zijn over de maatschappij, maar tegelijk gelukkig met hun eigen leven. Directeur Paul Schnabel typeert dat gevoel als volgt: "Het gaat goed met mij, maar slecht met ons". Dat sociale vergelijking dus een belangrijke rol speelt bij het bepalen van de tevredenheid over aspecten van ons leven ("vroeger functioneerde de maatschappij beter..."), betekent dus niet dat sociale vergelijking ook doorslaggevend is bij het bepalen van ons geluk. Sowieso is ons leven als geheel te complex om (uitsluitend) door middel van sociale vergelijking beoordeeld te kunnen worden.

7.4 Behoeftentheorie

Hoewel onderzoek laat zien dat mensen gelukkig kunnen zijn ondanks ontevredenheid over bepaalde aspecten van hun bestaan, zijn er ook zaken die zich lastiger laten relativeren of negeren. Wanneer mensen structureel moeten leven met honger, pijn, verveling of eenzaamheid, is een hoog geluksniveau nauwelijks mogelijk. De reden hiervoor is dat universele, biologische behoeften (aan voedsel, aan fysiek welzijn, aan persoonlijke ontwikkeling, aan gezelschap) in het geding zijn. Omdat de vervulling van deze behoeften gedurende het grootste deel van de menselijke geschiedenis essentieel was voor de overleving, heeft de evolutie krachtige waarschuwingssignalen ontwikkeld voor wanneer deze behoeftes onvervuld blijven. In dat geval biedt neerwaartse sociale vergelijking ook geen uitkomst. Wanneer een mens sociaal contact mist, kunnen de eenzaamheid en het daaruit voortvloeiende ongeluk niet worden verlicht door de wetenschap dat anderen wellicht nog eenzamer zijn. Wanneer een mens hoofdpijn heeft, helpt het niet dat een ander wellicht ergere hoofdpijn heeft.

Wanneer iemand ontevreden is over zijn uiterlijk of over zijn salaris, dan is die ontevredenheid het product van het denken. Een aantrekkelijk uiterlijk of een hoog salaris zijn geen universele, biologische behoeften en niet noodzakelijk voor de overleving van de mens. Het gaat hier niet om behoeften ('needs'), maar om zogenaamde 'verlangens' ('wants'). Het feit dat we kunnen denken, maakt ook dat we onvermijdelijk ideeën hebben over ons leven en de manier waarop het afsteekt bij de levens van andere mensen. Het feit dat we kunnen denken maakt dat we onszelf kunnen vergelijken met een vriend en kunnen vaststellen dat hij meer of minder verdient. Hoewel sommige verlangens min of meer universeel zijn (bijvoorbeeld het verlangen naar bestaanszekerheid, het verlangen naar zinvolheid, etc.) en daardoor in de buurt lijken te komen van menselijke behoeften, blijven ze producten van het denken. Wanneer deze 'universele verlangens' onbevredigd blijven, leidt dit dan ook niet per se tot ongeluk, maar vooral tot ontevredenheid (de cognitieve component van geluk). Hetzelfde geldt voor

individuele verlangens. Wanneer persoon A geen geld heeft om de door hem gewilde plasma-tv te kopen, zal hij daar ontevreden over zijn. Persoon B, die niet van tv-kijken houdt, is echter tevreden zonder plasma-tv. Beide personen kunnen echter gelukkig zijn, omdat het niet hebben van een plasma-tv niet aansluit op een universele behoefte⁷³.

Hoe kan het dat gehuwde volwassenen zonder kinderen niet ongelukkiger en zelfs iets gelukkiger zijn dan ouders (Stutzer en Frey, 2006)? Aangezien de bevrediging van behoeften essentieel is voor ons geluk, kan het hebben van kinderen kennelijk geen universele, biologische behoefte zijn. Darwin en vele van zijn volgers stellen voortplanting voor als de meest fundamentele behoefte en de essentie van het evolutionair proces. Maar in feite is voortplanting geen universele behoefte, maar een bijproduct van de universele en evolutionair ingesloten behoefte aan seks (Veenhoven, 1975). Het simpele feit dat veel mensen geen kinderen willen, maakt het verlangen naar kinderen al van een andere categorie dan de behoefte aan contact of de behoefte aan voedsel. Veel ouders willen kinderen omdat het een manier kan zijn om invulling te geven aan verschillende behoeften (de behoefte aan seks, de behoefte aan persoonlijke ontwikkeling, de behoefte aan sociaal contact, etc.). Er zijn echter ook andere levensstijlen waarin die behoeften kunnen worden bevredigd.

Wanneer men gelukkig wil zijn is het belangrijk dat de *verlangens* (producten van het denken) aansluiten bij universele, aangeboren *behoefte*n. Zoals gezegd kan een verlangen naar kinderen een manier zijn om universele behoeften te bevredigen. Zo ook kan het verlangen naar een bepaalde baan een manier zijn om de behoefte aan persoonlijke groei te vervullen. Omgekeerd sluit het verlangen naar een bepaalde sportauto niet aan bij een achterliggende biologische behoefte. Het kopen van die auto kan mensen weliswaar tevreden maken, maar het zet tevens een proces van sociale vergelijking in werking. Aangezien de cognitieve standaarden zich aanpassen zal de tevredenheid waarschijnlijk van korte duur zijn. Bovendien kan de investering in het vergaren van irrelevante zaken (het realiseren van verlangens) ten koste gaan van het realiseren van fundamentele behoeften (zoals de behoefte aan sociaal contact). Onderzoek laat dan ook zien dat materialistische mensen ongelukkiger zijn (Brown en Kasser, 2005) en dat het bereiken van intrinsieke doelen ons gelukkiger maakt dan het bereiken van extrinsieke doelen (Kasser en Ryan, 1993).

Hoewel de sociale vergelijkingstheorie en de behoeftetheorie naast elkaar kunnen bestaan, zijn er verschillende redenen om de sociale vergelijkingstheorie als ondergeschikt aan de

---

⁷³ Er moet worden opgemerkt dat mensen wel een aangeboren statusbehoefte hebben en dat het hebben van een plasma-tv een van de vele manieren zou kunnen zijn om die behoefte te bevredigen.

behoeftheorie te zien⁷⁴. Ten eerste doet de behoeftheorie recht aan ons intuïtieve inzicht dat ook baby's, geestelijk gehandicapten en (zoog)dieren gelukkig kunnen zijn. Hoewel zij geen mentaal oordeel hebben over hun leven en hoe dat zich verhoudt tot het verleden of het leven van anderen, kunnen zij zich wel degelijk prettiger of onprettiger voelen. Ten tweede zien we dat mensen weliswaar wennen aan bepaalde prettige of onprettige levensomstandigheden, maar dat er ook levensomstandigheden zijn die ook op de lange termijn blijven bijdragen aan ons geluk. De reden bijvoorbeeld dat getrouwde mensen gelukkiger zijn en blijven dan mensen zonder een vaste relatie, is dat het huwelijk een structurele bron is van sociaal contact. Aangezien sociaal contact een biologische behoefte is, wennen we niet (volledig) aan de voordelen van het huwelijk (zie nogmaals Figuur 4 uit paragraaf 5). Ten derde zien we dat landen waarin fundamentele menselijke behoeften niet gewaarborgd zijn (bijvoorbeeld vanwege hongersnood of burgeroorlog) dramatisch scoren qua geluk. Het feit dat persoonlijk inkomen sterk correleert met geluk in arme landen, maar nauwelijks correleert met geluk in rijke landen is moeilijk te verklaren met de sociale vergelijkingstheorie, maar logisch binnen de behoeftheorie. Ten vierde zijn onze cognitieve vermogens in de loop van de evolutie toegevoegd aan onze oude hersenstructuur, maar heeft de neo-cortex onze oude hersenstructuur niet vervangen. Het lijkt dan ook onwaarschijnlijk dat manipulatie van het soort mentale calculaties dat we doen, het belangrijkste instrument zou zijn om gelukkiger te worden. Ten vijfde zien we dat gelukkige mensen langer leven (e.g. Veenhoven, 2006). Dit past binnen de zienswijze dat geluk een biologisch meta-signaal is dat ons informeert over hoe goed we floreren in onze habitat. Tot slot lijkt het simpelweg te onwaarschijnlijk en vergezocht dat geluk volledig onafhankelijk zou kunnen zijn van de objectieve kwaliteit van leven.

7.5 Sociaal-constructivistische theorie

Sociologen zijn geneigd de mens te zien als een sociaal gedetermineerd wezen. Ideeën zijn dan sociale constructies die voortkomen uit (al dan niet impliciete) afspraken die in de maatschappij zijn gemaakt. Schoonheid is volgens dit sociaal-constructivisme niets anders dan de gangbare opvatting over wat schoonheid is; succes is niets anders dan de gangbare opvattingen over succes; rechtvaardigheid is niets anders dan de gangbare opvattingen over rechtvaardigheid; en geluk is niets anders dan de gangbare opvattingen over geluk. Volgens het binnen de sociologie belangrijke sociaal-constructivisme is geluk dus slechts een idee dat geen licht doet schijnen op de 'werkelijkheid'. Dat neemt overigens niet weg dat onze sociale constructies van invloed kunnen zijn op hoe we ons voelen. Wanneer de maatschappij ons

⁷⁴ De bekendste behoeftheorie is die van Maslow (1943). Hij gaat uit van een hiërarchie van behoeften. Het idee van een behoeftehiërarchie is omstreden. Echter, of behoeften nu wel of niet in hiërarchische verhouding tot elkaar staan doet niet ter zake voor de hier veronderstelde relatie tussen behoeftebevrediging en geluk.

aanpraat dat slank zijn aantrekkelijk is, kunnen we lijden onder ons overgewicht. Wanneer reclame-mensen ons vertellen dat we twee auto's nodig hebben dan kunnen we dit werkelijk gaan geloven. Het zal duidelijk zijn dat het sociaal-constructivisme sterke parallellen vertoont met de sociale vergelijkingstheorie. Volgens deze theorie meten we ons leven af aan bepaalde standaarden. Het sociaal-constructivisme voegt daar aan toe dat deze standaarden vaak voortkomen uit gedeelde maatschappelijke opvattingen.

Hoewel er veel voor sociaal-constructivisme te zeggen valt, zijn de nadelen ervan in relatie tot geluksonderzoek vergelijkbaar met de nadelen van de sociale vergelijkingstheorie. Ook zonder maatschappelijke standaarden zouden we honger ervaren wanneer we lange tijd niet zouden eten; ook zonder maatschappelijke standaarden zouden we hoofdpijn als onprettig ervaren; en ook zonder maatschappelijke standaarden zouden we ons gelukkig of minder gelukkig voelen.

Onder veel cultureel antropologen is het sociaal-constructivisme dominant (Thin, 2008). Volgens de beroemde antropologe Margaret Mead bijvoorbeeld was zelfs een biologisch gegeven als 'ras' niets anders dan een sociaal construct, uitgevonden door een heersende klasse met een blanke huid met de bedoeling om uitbuiting en onderdrukking van mensen met een donkere huid te rechtvaardigen (Mead en Weltfish, 1940). Veel antropologen zijn dan ook relativisten die menen dat het principieel onmogelijk is om verschillende culturen hiërarchisch te ordenen. Samenlevingen die wij als primitief of onleefbaar zouden beschouwen zijn alleen primitief of onleefbaar vanuit het perspectief van onze Westerse ogen.

Rojas (2007) stelt in zijn 'conceptual referent theory of happiness' dat verschillende culturen verschillende geluksconcepten hanteren. Zo is er volgens Rojas de Westerse 'carpe diem cultuur' die grotendeels draait om 'instant gratification', maar stond bij bijvoorbeeld de Grieken een geluksconcept centraal dat draaide om het cultiveren van deugden.

Wanneer we ons echter realiseren dat geluk een biochemisch fenomeen met een evolutionaire functie is, wordt het moeilijker om vol te houden dat geluk een cultureel of zelfs een individueel fenomeen is dat zich niet laat reduceren tot een eenduidige definitie. Weliswaar kunnen de *voorwaarden* voor geluk per cultuur of per persoon verschillen, maar dat geldt niet voor het kunnen ervaren van een positief of negatief gevoel over het eigen leven an sich. Het vermogen om geluk te kunnen ervaren en een oordeel te hebben over het eigen leven is universeel en kent een biologische oorsprong (Veenhoven, 2010b).

7.6 Economische theorie

De grondlegger van de klassieke economie, Adam Smith, was niet alleen econoom, maar ook moraal-filosoof. Hij heeft niet alleen bijgedragen aan kennis over economische groei, maar zijn werk ingekaderd in Calvinistische bespiegelingen over spaarzaamheid, betrouwbaarheid, gehoorzaamheid en verlicht eigenbelang. Zijn hoofdwerk ‘The Wealth of Nations’ (1776) was daarmee in feite een boek over ‘het goede leven’⁷⁵. Toch heeft de klassieke economie juist bijgedragen aan de idee dat economie vooral gaat over het produceren van objectieve welvaart. De klassieke theorie van prijsvorming is erg gericht op de aanbodskant van de economie: op productiekosten en arbeid. Dit staat wel bekend als de ‘objectieve waardeleer’. Goederen en diensten vertegenwoordigen een bepaalde waarde vanwege de grondstoffen en de arbeid die zijn toegevoegd. Deze benadering vinden we ook bij David Ricardo en Karl Marx. De laatste kon de ‘objectieve waardeleer’ gebruiken als fundament van zijn klassenstrijd. Als het vooral de arbeiders zijn die waarde toevoegen, dan komen de opbrengsten van het productieproces hen rechtmatig toe.

Vanuit de ‘objectieve waardeleer’ was het een oplosbaar raadsel waarom een onmisbaar goed als water zo goedkoop was, terwijl een diamanten ring (praktisch onbruikbaar) een vermogen kostte. Latere economen (Jevons, Walras en Menger) begrepen dat waarde niet tot stand komt door nut, maar door *marginaal* nut. In de woestijn zou voor water flink worden betaald. Maar gegeven dat water in onbeperkte hoeveelheden uit een kraan stroomt, heeft men nauwelijks geld over voor nóg een extra eenheid water. Diamanten zijn zeldzaam en daarom heeft elke extra diamant die wordt aangeboden op de markt een hoge waarde voor de consument. Deze marginalistische revolutie in de economie bracht het inzicht tot stand dat waarde niet wordt bepaald door productiekosten, maar door het subjectieve nut dat de consument aan een goed of een dienst ontleent. Wat hij waardevol vindt, is ook waardevol (nuttig). Een voetballer kan tegenwoordig twintig miljoen euro opleveren. Vanuit een klassiek-economisch perspectief zou dat waanzin zijn. Vanuit een neo-klassiek perspectief is de speler het waard, omdat iemand bereid is het te betalen. Dit subjectieve nut neemt doorgaans echter af. Wanneer een voetbalclub 20 miljoen over heeft voor een goede spits, zal men doorgaans niet nog eens 20 miljoen willen betalen voor een tweede spits van hetzelfde niveau. En zeker niet nóg eens 20 miljoen voor een derde spits van dat niveau.

De relatie tussen objectieve waarde en subjectief nut is ook door moderne onderzoekers onderzocht. Een belangrijke mijlpaal is de prospect theorie van Kahneman en Tversky (1979). Mensen gedragen zich niet altijd op grond van welke gedragsoptie het hoogste verwachte

⁷⁵ Dit begrip is, zoals eerder uiteen is gezet, niet inwisselbaar met het preciezer gedefinieerde begrip ‘geluk’.

nut produceert, maar laten zich ook leiden door hun Ausgangssituatie. Mensen die het voor de wind gaat, hebben relatief weinig ruimte om nog extra marginaal nut te ervaren. Omdat er sprake is van afnemend marginaal nut zijn ze geneigd geen al te grote risico's te nemen: ze zijn risico-avers. Mensen die al veel tegenslag hebben gehad zijn juist risicozoekend. De prospect-theorie is belangrijk voor het denken van veel geluksonderzoekers. De al besproken 'Easterlin-paradox' steunt bijvoorbeeld op de idee van afnemend marginaal nut van geld. Mensen die al rijk zijn, voelen zich bij een verdubbeling van hun vermogen niet twee maal zo rijk. Met dit extra vermogen kunnen ze weliswaar net zoveel consumeren als met hun oorspronkelijke vermogen, maar de extra consumptie heeft minder impact op hun ervaring dan de oorspronkelijke consumptie.

Hoewel in dit boek vraagtekens worden gesteld bij de 'Easterlin-paradox' en de daarop gebaseerde aanbeveling dat overheden aan inkomensspreiding zouden moeten doen, is het (gedrags)economische inzicht dat nut (utiliteit) subjectief is, voor geluksonderzoekers cruciaal. De filosofische theorie die ten grondslag ligt aan het geluksonderzoek, het utilitarisme (Bentham, 1789), is dan ook gericht op het maximaliseren van het subjectieve nut in de maatschappij, en niet op het maximaliseren van de welvaart.

Hoewel economen tegenwoordig, meer dan voorheen, gericht zijn op (subjectieve) utiliteit of geluk, blijft het de vraag of mensen zelf weten welke keuzen voor hen de meeste utiliteit opleveren. In de neo-klassieke economie wordt doorgaans (vanuit de 'rationele keuze theorie') verondersteld dat meer keuzevrijheid altijd tot betere keuzes leidt, en valt de gemaakte keuze tautologisch samen met de keuze die de meeste utiliteit oplevert (Becker, 1971). Binnen het opkomende vakgebied van de gedragseconomie is er echter veel aandacht voor de irrationaliteit van mensen (e.g. Thaler en Sunstein, 2008), voor 'keuzestress' en de 'paradox of choice' (Schwartz, 2004) en het feit dat de 'expected utility' bij het nemen van een beslissing niet altijd overeenkomt met de 'experienced utility'. Of anders gezegd: de 'revealed preferences' (die tot uiting komen in de daadwerkelijk gemaakte keuze) komen niet altijd overeen met de 'real preferences'. Mensen weten niet altijd wat ze willen. En zelfs als ze dat wel weten, volgen ze niet altijd de juiste strategie. Mensen hebben bijvoorbeeld een korte tijdhorizon, waardoor ze aan impulsaankopen doen en zich niet aan hun diëten houden. Hoewel geluk een belangrijke motivator is, is dus niet elke handeling geluksbevorderend.

Hoewel sommige menselijke tekortkomingen onoplosbaar zijn, kan geluksonderzoek mensen helpen bij het maken van verstandige keuzes. Geluksonderzoekers zouden de gelukseffecten (ook op de langere termijn) van veel voorkomende en ingrijpende beslissingen in kaart kunnen brengen, zoals het al dan niet nemen van kinderen, het al dan niet met prepensioen

gaan, etc. Idealiter zouden de conclusies worden toegespitst op zeer strak afgebakende groepen (bijvoorbeeld vrouwen tussen de 60 en 70 jaar met een extraverte persoonlijkheid). Het reeds genoemde GeluksWijzer Project biedt die mogelijkheden⁷⁶.

7.7 Beleidsrelevantie van theorieën

We moeten ons realiseren dat descriptieve theorieën over geluk prescriptieve (beleids) implicaties hebben. Wanneer geluk bijvoorbeeld relatief zou zijn, moeten we (zoals Richard Layard in zijn beroemde boek aanbeveelt) de competitiedrang van mensen indammen. Door zelf succesvoller te worden, creëren strebers negatieve externe effecten en maken ze anderen ongelukkiger. En voor de maatschappij als geheel is deze 'vooruitgang' een 'zero sum game'. Wanneer geluk al bij de geboorte vast zou liggen, zou het überhaupt onzinnig zijn om te proberen je eigen leven of de maatschappij te verbeteren. Wanneer we echter geloven dat geluk afhangt van de mate waarin het leven beantwoordt aan menselijke behoeften, dan spoort dat aan tot het doorvoeren van verbeteringen op individueel en maatschappelijk niveau. Het feit dat deze theorie de meest constructieve implicaties heeft, is uiteraard geen argument voor het aanhangen van deze theorie. Zoals uiteengezet zijn er echter voldoende andere redenen om de behoeftetheorie als uitgangspunt te nemen.

8 Geluksinterventies

In hoeverre kunnen mensen zelf hun geluk beïnvloeden? Volgens Sonja Lyubomirsky (2008) wordt geluk voor 50% bepaald door onze genen. Deze genetische basis van ons geluk bepaalt onze basisstemming en is de reden dat we geneigd zijn om, ondanks allerlei positieve of negatieve levensgebeurtenissen, terug te keren op ons oorspronkelijke geluksniveau (zie ook Heady en Wearing, 1992). Onze genen werken met name door op ons geluk via onze persoonlijkheid, die zoals hierboven besproken, sterk samenhangt met ons geluksniveau. Volgens Lyubomirsky wordt slechts 10% van ons geluksniveau bepaald door onze levensomstandigheden, of we rijk of arm zijn, gezond of ongezond, mooi of lelijk, getrouwd of vrijgezel, etc. (Diener, Suh, Lucas en Smith, 1999).

Deze 10% omvat dus zowel de ruimte voor beleidsmakers om via het beter organiseren van de maatschappij mensen gelukkiger te maken als onze eigen inspanningen om onze levensomstandigheden op een hoger peil te brengen. Dit lijkt een verbazingwekkend laag

⁷⁶ www.gelukswijzer.nl

percentage. Opgemerkt moet dan ook worden dat Lyubomirsky met haar 10% verwijst naar de verschillen in geluk *binnen* een land (in casu de Verenigde Staten). Omdat voor elke Amerikaan de levensomstandigheden grotendeels al gelijk zijn (alle Amerikanen leven in een democratie, alle Amerikanen leven in een land zonder burgeroorlog, etc.) zijn de *resterende* verschillen in geluk slechts voor 10% toe te schrijven aan de levensomstandigheden van mensen. Vanzelfsprekend is het bijzonder belangrijk hoe een maatschappij is georganiseerd. Uit het feit dat de verschillen in geluk tussen Noord-Europese landen en de meeste Afrikaanse landen bijzonder groot zijn, blijkt al dat het belang van levensomstandigheden veel groter is dan de 10% van Lyubomirsky suggereert. Bij landen als Nederland zou er echter sprake kunnen zijn van een plafond-effect. De politiek te beïnvloeden levensomstandigheden komen al zo dicht in de buurt van het optimum, dat er steeds minder ruimte is om verdere verbeteringen door te voeren die merkbare gevolgen hebben voor het gemiddeld geluk. In die zin is de genoemde 10% minder verrassend.

De resterende 40% uit het model van Lyubomirsky zit in onze gedachten en gedragingen. Volgens Lyubomirsky zit hierin de ruimte om ons geluk te vergroten boven het geluksniveau dat voor ons lijkt te zijn voorbestemd op grond van onze genen. Lyubomirsky heeft verschillende activiteiten experimenteel getest en vastgesteld dat ze geluksbevorderend werken. Het gaat om:

1. Het tonen van dankbaarheid (bijvoorbeeld door het bijhouden van een dagboek, waarin je regelmatig dingen opschrijft waarvoor je dankbaar bent in je leven). Zie ook Seligman et al (2005).
2. Het cultiveren van optimisme (bijvoorbeeld door na te denken over je ideale toekomst of je lange-termijn doelen op te schrijven).
3. Het afleren van tobben en jezelf vergelijken met anderen (bijvoorbeeld door je bewuster te zijn van je gedachten en een 'stop-methode' te hanteren).
4. Vriendelijk zijn.
5. Het koesteren van sociale relaties (bijvoorbeeld door er bewust tijd voor te reserveren, door waardering voor anderen uit te spreken en door plezier te leren ontleenen aan de successen van een ander).
6. Het ontwikkelen van 'copingstrategieën' om met problemen om te gaan (bijvoorbeeld door bij problemen of trauma's te leren een positieve kant of betekenis te zien). Zie ook Taylor, Lichtman en Wood (1984).
7. Leren vergeven (bijvoorbeeld door je je eigen fouten in herinnering te brengen en te doorzien hoe ook jij in het verleden vergeven bent).
8. Het versterken van 'flow-ervaringen' (bijvoorbeeld door je volledig te richten op waar je mee bezig bent en door zelfs routinetaken spelser te benaderen). Zie ook Csikszentmihalyi (1990).

9. Genieten (bijvoorbeeld door je bewust te zijn van allerlei alledaagse gebeurtenissen en goed nieuws bewust te vieren).
10. Engagement ontwikkelen voor je doelen (bijvoorbeeld door die dingen na te streven die echt bij je passen). Zie ook Sheldon et al (2002).
11. Het praktiseren van geloof en spiritualiteit (bijvoorbeeld door het zoeken naar betekenis in je leven). Zie ook Compton (2004).
12. Mediteren. Zie bijvoorbeeld Smith, Compton en West (1995).
13. Lichaamsbeweging. Zie bijvoorbeeld Babyak et al. (2000).
14. Je gedragen als een gelukkig persoon (bijvoorbeeld door je positieve emoties openlijk te uiten. Zie bijvoorbeeld Strack, Martin en Stepper (1988).

Lyubomirsky benadrukt dat het belangrijk is om de geluksactiviteiten zo te selecteren dat ze passen bij je persoonlijkheid en levensstijl. Zo zal niet iedereen zich voelen aangesproken door bijvoorbeeld het advies om te gaan mediteren. De potentiële positieve effecten van meditatie zullen in zo'n geval waarschijnlijk minder snel optreden. Hoewel de geluksactiviteiten dus moeten passen bij je persoonlijkheid, moeten ze niet al onderdeel uitmaken van je vaste gedragsrepertoire. Verder is het voor optimaal effect ook goed om je geluksactiviteiten af te wisselen en te doseren.

Myers (1993) geeft grotendeels dezelfde geluksadviezen als Lyubomirsky, maar benadrukt tevens dat we ons verlangen naar maatschappelijk succes onder controle moeten leren houden. Verder is het belangrijk dat we een gevoel van controle ervaren over onze tijd, zodat we niet overweldigd worden door wat we allemaal nog willen bereiken op de lange termijn. Onderzoek laat zien dat effectieve planning bijdraagt aan controle en levenstevredenheid (Lachman en Burak, 1993). Daarnaast is het volgens Myers belangrijk om nooit te bezuinigen op slaap.

Vrijwel alle auteurs (e.g. Heady en Wearing, 1992) adviseren om minder televisie te kijken. Uit 'experience sampling' metingen blijkt dat de stemming tijdens het televisie kijken parallellen vertoont met een 'milde vorm van depressie' (Csikszentmihalyi, 1997). Het gaat hier om een passieve activiteit die geen enkel beroep doet op onze vermogens⁷⁷. Zelfs het doen van vervelende (huishoudelijke) klusjes lijkt beter te zijn voor de stemming dan televisie kijken. Dit sluit aan bij onderzoek waaruit blijkt dat drukke huisvrouwen gelukkiger zijn dan huisvrouwen die minder te doen hebben (Ferree, 1984). Televisie kijken is wellicht niet alleen schadelijk vanwege het passieve karakter, maar wellicht ook omdat er een oververtegenwoordiging is van mooie en succesvolle mensen. De opwaartse vergelijking die dit met zich meebrengt, is mogelijk slecht voor ons geluk.

⁷⁷ Het lijkt vooral belangrijk om activiteiten te ontplooiën die uitdagend zijn en een beroep doen op onze talenten, zonder dat de taken zo moeilijk worden dat ze onze vermogens te boven gaan (Csikszentmihalyi, 1990)

Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar ‘stemmingsinductie’. Een methode is bijvoorbeeld het uitspreken van statements als “Ik voel me vandaag erg goed” en het proberen de bijbehorende stemming te voelen (Velten, 1968). Volgens een meta-analyse van Westermann et al. (1996) heeft dit positieve effecten op de stemming. Het is daarmee echter niet gezegd dat (regelmatig) gebruik van deze methode ook het duurzame geluk kan verhogen.

Inhoudelijk verschillen de adviezen van Lyubomirsky en andere auteurs niet zoveel van de adviezen die doorgaans worden gegeven in zogenaamde ‘zelfhulpboeken’. Niet voor niets wijst onderzoek dan ook uit dat het lezen van dergelijke boeken positieve effecten sorteert (Cuijpers, 1997; Marrs, 1995).

9 Ideologie van het grootste geluk: utilitarisme

De meeste wetenschappen zijn descriptief: ze beschrijven (en verklaren) de feitelijke stand van zaken. Ethiek is daarentegen een normatieve (prescriptieve) wetenschap. Dat wil zeggen, de ethiek beschrijft niet hoe wij ons feitelijk gedragen of hoe politieke systemen feitelijk functioneren, maar geeft aan hoe wij ons behoren te gedragen.

Eén van de kernvragen binnen de ethiek is of een handeling in zichzelf goed kan zijn (deontologie) of dat handelingen moeten worden beoordeeld aan de hand van hun gevolgen (consequentialisme). De in dit proefschrift gehanteerde methode sluit aan bij de consequentialistische filosofie.

9.1 De deontologische ethiek

De meest bekende deontoloog was Immanuel Kant (1724-1804). Kant geloofde dat moraliteit een zaak is van het volgen van absolute regels⁷⁸, die geen uitzonderingen toelaten. Kant (1961) zag het als zijn taak om uit te leggen dat de rede, los van christelijke geboden, ons vertelt dat we (bijvoorbeeld) nooit mogen liegen. Morele verplichtingen (zoals niet liegen) zijn volgens hem onafhankelijk van onze persoonlijke verlangens. De vorm van een morele verplichting is volgens Kant niet “als je x wilt, dan moet je y doen”, maar “je moet y doen, ongeacht x”. Je moet mensen dus niet helpen in de hoop dat ze ooit wat voor je terug zullen doen, maar je moet ze helpen ongeacht je eigen verlangens. Het laatste noemt Kant een *categorische imperatief*, in tegenstelling tot de eerste imperatief die hij *hypothetisch* noemt. Hypothetische afwegingen zijn mogelijk doordat we verlangens hebben, terwijl categorische de rede vereisen. Dit betekent dat ieder rationeel mens zich verplicht aan de wetten die de rede ons oplegt. De

---

⁷⁸ Dit is echter geen kenmerk van *alle* deontologen.

categorische imperatief schrijft voor dat je alleen moet handelen volgens de regel waarvan je zou willen dat hij een universele wet is. Het schrijft dus voor wat je moet doen wanneer je handeling moreel juist wil zijn. Dit omhelst de idee dat slechts de handeling zelf moreel juist kan zijn, omdat hij in overeenstemming is met wat de rede ons voorschrijft. Het maakt hierbij niet uit wat de gevolgen van een handeling zijn, want zij kunnen worden beïnvloed door allerlei factoren buiten de rede om. Deontologen bepleiten dus de aanwezigheid van morele verplichtingen en daarmee dat sommige handelingen intrinsiek goed zijn en anderen intrinsiek slecht.

9.2 De consequentialistische ethiek en het utilitarisme

Consequentialistische theorieën pogen het beoordelen van moraliteit op te schorten naar de gevolgen die een handeling heeft. De meest bekende vorm is het utilitarisme. Deze van oorsprong Engels-empiristische stroming begon bij David Hume (1711-1776) en werd verder vormgegeven door Jeremy Bentham (1748-1832) en John Stuart Mill (1806-1873). Volgens Bentham is moraliteit geen zaak van onderwerping aan Gods Wil of abstracte regels (deontologie), maar niets anders dan een poging om zoveel mogelijk geluk te realiseren⁷⁹. Voor hem bestaat er dus slechts één moreel uitgangspunt, namelijk ‘the principle of utility’ (Bentham 1789, p. 2):

“By the Principle of Utility is meant that principle which approves or disapproves of every action whatsoever, according to the tendency which it appears to have to augment or diminish the happiness of the party whose interest is in question; or what is the same thing in other words, to promote or to oppose that happiness”.

Het klassieke utilitarisme is gestoeld op een aantal aannamen. Ten eerste moeten handelingen moreel beoordeeld worden door slechts te kijken naar hun gevolgen. Ten tweede worden niet alle gevolgen bekeken, maar alleen naar de hoeveelheid geluk of ongeluk die veroorzaakt is. Ten derde mag bij het inschatten van de hoeveelheid geluk het geluk van de een niet worden geprefereerd boven het geluk van de ander (zie ook Mill, 1957, p. 22).

Het klassieke utilitarisme heeft een enorme invloed uitgeoefend op filosofen, economen en beleidsmakers die zich buigen over menselijke beslissingen. De basisgedachte is voor velen aantrekkelijk, hoewel er talloze bezwaren tegen in zijn gebracht. Deze bezwaren hebben bij sommigen geleid tot een verwerping van de utilitaristische theorie. De meeste aanhangers

⁷⁹ Maar in beginsel kunnen consequentialistische theorieën ook andere beginselen centraal stellen, zoals bijvoorbeeld productiviteit.

hebben er echter voor gepleit dat het klassieke utilitarisme op een aantal punten moest worden aangepast.

9.3 Kritiek op het utilitarisme

Het meest fundamentele idee van het utilitarisme is dat het beoordelen van een handeling geschiedt op basis van de gevolgen voor het geluk. Anti-utilitaristische argumenten zijn dus gericht op het signaleren van andere afwegingen, naast de hoeveelheid geluk, die van belang zijn in een moreel oordeel. Rachels (1999) noemt verschillende van die afwegingen.

9.3.1 *Onverenigbaarheid van utilitarisme met rechtvaardigheid*

McCloskey (1965) stelt zich de volgende situatie voor waarbij een utilitarist een door rassenrellen geteisterd gebied betreedt. De rassenrellen zijn het gevolg van een verkrachting van een blanke vrouw door een zwarte man. De utilitarist zou een valse getuigenis moeten afleggen tegen een andere (onschuldige) zwarte man, als hij daarmee de gemoederen tot bedaren zou kunnen brengen. Weliswaar zou een onschuldige persoon veroordeeld worden, maar het stoppen van de rellen zou voor de utilitarist zwaarder kunnen wegen. Tegenhangers van het utilitarisme betogen dat dit voorbeeld een grote tekortkoming van de theorie laat zien: het is namelijk in strijd met ons idee van rechtvaardigheid. Een idee van rechtvaardigheid hangt samen met de gedachte dat onschuldige personen niet worden gestraft. Een theorie die betoogt dat alleen de hoeveelheid geluk van belang is, kan volgens deze critici dus niet juist zijn.

Volgens sommige critici druist het utilitarisme ook in tegen de erkenning van individuele rechten. Een bekend voorbeeld heeft betrekking op een man die elke avond foto's maakt van zijn blinde buurvrouw, die zich aan het uitkleden is. Hij kan dit doen zonder ooit te worden opgemerkt. Wanneer hij de foto's louter gebruikt voor zijn eigen plezier, ze nooit aan een ander laat zien en anderen niet over zijn foto's vertelt, is er in feite geen slachtoffer. Zelfs de buurvrouw ondervindt geen daling in haar geluk. Toch zullen veel mensen van mening zijn dat de man verkeerd handelt en het recht op privacy van zijn buurvrouw schaadt.

Er zijn meer voorbeelden denkbaar waarbij het streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal ten koste gaat van individuele rechten. Die voorbeelden hoeven niet perse betrekking te hebben op privacy-rechten, maar kunnen ook betrekking hebben op vrije meningsuiting, het recht op leven, de vrijheid van godsdienst, etc.

In de discussie over de optimale mate van inkomensgelijkheid (hoofdstuk 1 en hoofdstuk 2 van dit proefschrift) baseren voorstanders van inkomensspreiding zich (mede) op utilitaristische argumenten. Relatief arme mensen profiteren veel meer van nivellerend beleid dan het de (rijke) mensen die voor deze nivellering moeten betalen aan geluk kost.

Sommige klassiek-liberalen en libertariërs (e.g. Rothbard, 1982) wijzen deze utilitaristische gedachtegang echter af vanuit het argument dat individuele rechten op (legitiem verkregen) eigendom niet ondergeschikt mogen worden gemaakt aan de belangen van het collectief (of de sociaal-zwakkeren).

9.3.2 *Onverenigbaarheid van utilitarisme met 'backward-looking reasons'*

Critici van het utilitarisme dragen soms aan dat het utilitarisme te eenzijdig gericht is op de toekomst, terwijl er vele situaties te bedenken zijn waarin de voorgeschiedenis een belangrijke rol speelt. Wanneer persoon A met persoon B heeft afgesproken om naar het café te gaan, geeft de afspraak een extra verplichting die binnen het utilitarisme niet wordt erkend. Wanneer persoon A bij nader inzien toch weinig zin heeft om af te spreken, zijn zijn belangen binnen het utilitarisme volledig gelijkwaardig aan de belangen van persoon B. Veel mensen zullen echter van mening zijn dat men bij een gemaakte afspraak in beginsel zou moeten proberen om die afspraak na te komen (zie Rachels, 1999).

9.3.3 *Het utilitarisme is te veeleisend*

Wanneer een zwerver om geld voor een maaltijd vraagt schrijft de utilitaristische ethiek voor dat je dat geld geeft (aangenomen dat je een stuk rijker bent dan de zwerver en dat je redelijkerwijs kunt veronderstellen dat hij het geld niet zal uitgeven aan drugs). De zwerver heeft het geld harder nodig en wordt er gelukkiger van dan jijzelf. Deze utilitaristische redenering kan men zich afvragen waarom je niet verplicht zou zijn om je auto of je huis te verkopen om daklozen en andere minder bedeelden te helpen. Wanneer iemand inderdaad zijn huis zou verkopen, dan zullen de meesten vinden dat zo iemand méér doet dan zijn plicht. Dit betekent dat we normaal gesproken een onderscheid maken tussen plichtmatige handelingen en handelingen die de morele plicht overstijgen (zie Bradley, 1976). Volgens de utilitaristische principes, die volgens critici te veeleisend zijn, is echter geen sprake van het “overstijgen van de plicht”.

9.3.4 *Het utilitarisme is te onpersoonlijk*

Eén van de kernideeën van het utilitarisme is dat het geluk van een persoon net zoveel telt als dat van elke andere persoon. Als we dus de hoeveelheid geluk van personen tegenover elkaar afwegen, dan moeten we ons volgens Mill (1957, p. 22) “as strictly impartial as a disinterested and benevolent spectator” gedragen. Het bezwaar hiertegen (Smart and Williams, 1973) is dat we dan onze speciale relaties met vrienden en familie zouden moeten opofferen. De utilitaristische idee dat we niet meer bezorgd zouden mogen zijn over het geluk van bijvoorbeeld onze kinderen dan over het geluk van ieder ander persoon lijkt ver af te staan van hoe redelijkerwijs onze keuzen zouden kunnen maken (zie ook Rawls, 1971).

9.4 Argumenten ter verdediging van het utilitarisme

Hoe komt het, gegeven de vele argumenten tegen het utilitarisme, dat het utilitarisme nog steeds een prominente ethische theorie is?

9.4.1 *In de praktijk komt het utilitarisme dikwijls overeen met de ‘common sense’ moraal*

Ten eerste zijn sommige voorbeelden die pleiten tegen het utilitarisme vergezocht en komen ze zelden voor in de werkelijke wereld. Bovendien kan betoogd worden dat het schenden van iemands rechten of het verbreken van beloften uiteindelijk negatieve gevolgen hebben. Op individueel niveau kunnen mensen vrienden verliezen en ongelukkig worden wanneer zij zich achterbaks opstellen. Op maatschappelijk niveau geldt eveneens dat mensen zich niet prettig voelen wanneer de kenmerken van de rechtsstaat niet gewaarborgd zijn. Indirect kan het utilitarisme dus toch in verband staan met de ‘common sense’ moraal.

9.4.2 *‘De common sense’ moraal bevat elementen van irrationaliteit*

Een andere verdediging van het utilitarisme is dat het geen probleem is dat de utilitaristische theorie indruist tegen de gewoonlijke opvattingen van rechtvaardigheid en individuele rechten (Smart, 1961). Volgens deze verdedigers zijn deze opvattingen onbetrouwbaar. Deze kunnen namelijk niet los worden gezien van irrationele aspecten, zoals de invloed van onze ouders, onze godsdienst of culturele situatie. Dit betekent dat we onze dagelijkse opvattingen over moraal moeten veranderen, en niet de weloverwogen utilitaristische ethiek.

9.4.3 *Het ‘regel-utilitarisme’ komt tegemoet aan veel kritiek op het klassieke utilitarisme*

Het meest bezwaarlijke aspect van het klassieke utilitarisme was dat elke individuele actie werd beoordeeld op basis van haar specifieke gevolgen. Als persoon A kan kiezen om tegen persoon B te liegen of niet, moet persoon A volgens het klassieke utilitarisme slechts rekening houden met de gevolgen die deze specifieke leugen heeft. Binnen het zogenaamde ‘regel-utilitarisme’ wordt echter de vraag gesteld welke algemene regels er gesteld moeten worden om de grootste hoeveelheid geluk te bereiken. Deze vorm kan goed in overeenstemming gebracht worden met de ‘common-sense’ moraal (zie Rachels 1999, p. 118-9). Wanneer er eenmaal (langs utilitaristische weg) regels zijn vastgesteld, dienen individuen zich niet aan het ‘utiliteitsprincipe’, maar aan deze regels te houden. Liegen draagt in zijn algemeenheid (als regel) niet bij aan een gelukkiger maatschappij, en dus zou persoon A niet moeten liegen.

Het regel-utilitarisme wordt minder bekritiseerd dan het (individuele) handelings-utilitarisme (Hare, 1981; Harsanyi, 1982), en zou zich beter kunnen lenen als filosofische grondslag voor overheidsbeleid. De overheid voert beleid (dat overigens niet alleen bestaat uit regels) dat “the greatest happiness for the greatest number” (Bentham, 1789) realiseert.

De individuele burger dient volgens de regel-utilitaristische ethiek het beleid van de (regel-utilitaristische) overheid te respecteren en geen eigen calculaties te maken.

Het hierboven genoemde bezwaar dat het utilitarisme te onpersoonlijk zou zijn treft vooral het klassieke utilitarisme en minder het regel-utilitarisme. Aangezien mensen zich niet prettig voelen in een maatschappij die hen dwingt de belangen van hun kinderen ondergeschikt te maken aan die van het collectief, zal de overheid die zich door het regel-utilitarisme laat inspireren dat ook niet van burgers vragen.

9.5 Slotwoord

Het is aan filosofen om te discussiëren over de vraag wat de best mogelijke ethische theorie is. Hier is slechts uitgelegd wat het (regel-)utilitarisme behelst en waarom het kan dienen als een richtsnoer voor beleid. Het regel-utilitarisme biedt een eenvoudige en concrete leidraad voor overheden bij het formuleren van beleid, verondersteld dat zij beschikken over een werkbare en ook anderszins acceptabele definitie van geluk. Jeremy Bentham (1789) definieerde geluk als “the sum of pleasures and pains”, een definitie die goed aansluit bij de in dit proefschrift gehanteerde definitie van geluk als ‘subjectieve levensvoldoening’.

In dit proefschrift wordt voortgebouwd op de filosofische uitgangspunten van het regel-utilitarisme. Hoewel het regel-utilitarisme altijd al een empirisch karakter had, werd geluk lange tijd niet daadwerkelijk gemeten. Doordat dat tegenwoordig wel gebeurt is het utilitarisme niet langer een theoretische aangelegenheid. We kunnen spreken van een ‘nieuw utilitarisme’. De resultaten van dat ‘nieuwe utilitarisme’ kunnen gebruikt worden om het beleid daadwerkelijk vorm te geven. In de volgende paragraaf gaan we daar op door.

10 Toepasbaarheid van geluksonderzoek voor beleid

Zoals we in de vorige paragraaf hebben kunnen zien kan het (regel)utilitarisme fungeren als richtsnoer voor beleid. Geconfronteerd met een maatschappelijk probleem houden we in ons achterhoofd hoe verschillende beleidskeuzes zouden uitwerken op het grootste geluk voor het grootste aantal burgers.

10.1 Problematische aspecten van de praktische toepassing van geluksonderzoek

Zelfs wanneer men overtuigd is van het belang van geluk als richtsnoer voor beleid, is het de vraag in hoeverre de huidige stand van het geluksonderzoek al resultaten biedt die

daadwerkelijk bruikbaar zijn om beleidsafwegingen op te baseren. Daarbij speelt een aantal problemen.

Niveaueverschil tussen onderzoek en beleid

Beleid komt veelal op nationaal niveau tot stand, terwijl geluksonderzoek veelal landen-vergelijkend van aard is. Wanneer onderzoek bijvoorbeeld uitwijst dat er geen samenhang is tussen inkomensongelijkheid en geluk op landniveau, kan daaruit dan ook niet per se de conclusie worden getrokken dat ook in Nederland inkomensongelijkheid niet samenhangt met geluk. Zeker omdat geluksonderzoek vaak een empirisch en a-theoretisch karakter heeft, zodat we wel weten welke factoren het nationaal geluk vergroten, maar niet hoe en waarom ze het geluk vergroten⁸⁰, kan de toepasbaarheid voor een specifiek land met zijn eigen omstandigheden problematisch zijn. Om de toepasbaarheid voor de Nederlandse situatie te vergroten, zijn er verschillende vormen van onderzoek denkbaar.

Ten eerste zou gekozen kunnen worden voor onderzoek waarbij niet landen, maar bijvoorbeeld Nederlandse gemeentes, worden vergeleken voor wat betreft geluk en het te onderzoeken kenmerk (zoals de mate van inkomensongelijkheid). Dit vereist echter een databestand dat voldoende groot is om voor verschillende gemeenten betrouwbare geluksscores te berekenen (en dat ook informatie op gemeenteniveau bevat over de te onderzoeken onafhankelijke variabele). Een dergelijk databestand ontbreekt in Nederland.

Ten tweede zou gewerkt kunnen worden met longitudinaal onderzoek binnen Nederland in plaats van met een cross-sectie tussen landen. Gekeken moet dan worden hoe de mate van inkomensongelijkheid (bijvoorbeeld) is veranderd in Nederland in de loop der jaren, en hoe die veranderingen samenhangen met geluk. Een probleem daarbij is dat er tegelijk ook andere maatschappelijke ontwikkelingen spelen die wellicht van invloed zijn op het nationale geluk. Daarnaast moet je beschikken over een voldoende lange tijdreeks om verantwoorde conclusies te kunnen trekken.

Ten derde kun je kijken naar landen die vergelijkbaar zijn met Nederland. Je kunt dan een landenvergelijkende (cross-sectionele) analyse doen, maar deze niet baseren op alle beschikbare landen, maar bijvoorbeeld slechts op de Westerse landen. Dit is de aanpak die in verschillende hoofdstukken in dit boek is gekozen. Een probleem van die aanpak is echter dat het aantal,

---

⁸⁰ Gebrekkig inzicht in de mechanismen tussen oorzaak en gevolg hoeven overigens niet altijd problematisch te zijn. Van veel medicijnen weten we bijvoorbeeld dat ze werken, zonder precies te snappen waarom ze werken. Dat vermindert de bruikbaarheid van deze medicijnen nauwelijks of niet.

min of meer met Nederland te vergelijken, landen gering is, en dat de conclusies dus ook minder solide zijn.

Geluksonderzoek biedt alleen algemene conclusies en ‘one fits all’ aanbevelingen

Zelfs wanneer geluksonderzoek op Nederland toegespitste conclusies zou opleveren, zijn er natuurlijk ook binnen Nederland grote verschillen. Wanneer geluksonderzoek bijvoorbeeld zou kunnen aantonen dat grootschalige immigratie van niet-Westerse immigranten nauwelijks van invloed is op het gemiddelde geluk in Nederland, is deze algemene conclusie natuurlijk niet van toepassing op elke individuele Nederlander. Naarmate er betere databestanden komen, kan niet alleen worden gekeken naar de ‘gemiddelde Nederlander’, maar ook naar de ‘gemiddelde Nederlandse vrouw’ of ‘de gemiddelde PvdA-stemmer’ of de ‘gemiddelde Marokkaanse Amsterdammer’. We kunnen dan beter in kaart brengen wie precies profiteren of juist te lijden hebben van bepaalde beleidsmaatregelen, en op grond daarvan betere afwegingen maken.

Vershil in complexiteit tussen de beleidsdiscussie en het corresponderende geluks-onderzoek

Een ander probleem met betrekking tot de toepasbaarheid van geluksonderzoek is dat de conclusies uit het geluksonderzoek veelal te weinig specifiek zijn voor de vragen die voorliggen in beleidsmatige debatten. Geluksonderzoek toont bijvoorbeeld overtuigend aan dat politieke stabiliteit, een goed functionerende democratie en welvaart bijdragen aan het nationale geluk, maar geluksonderzoek is (nog) niet in staat om antwoord te geven op de vraag of de hypotheekrenteaftrek moet worden afgeschaft, of de studiebeurs moet worden omgezet in een leenstelsel, en of mensen in de bijstand als tegenprestatie klusjes zouden moeten uitvoeren voor de gemeenschap. Terwijl iedereen het erover eens is dat vrede beter is dan oorlog of dat welvaart beter is dan bittere armoede, slaagt geluksonderzoek er niet in om een bijdrage te leveren aan discussies waarbinnen verschillen van mening bestaan.

Zelfs wanneer we zouden beschikken over de benodigde gegevens om de relatie tussen de hypotheekrenteaftrek en geluk op een goede manier te onderzoeken, dan zou het zeer de vraag zijn of er enige relatie te vinden zou zijn. Hoogstwaarschijnlijk zijn de uitkomsten van de meeste beleidsdiscussies nauwelijks van invloed op het gemiddelde geluksniveau in Nederland. Vanuit een puur utilitaristisch perspectief zou dat betekenen dat die beleidsdiscussies dan kennelijk niet zo belangwekkend zijn. Anderen zullen echter betogen dat geluksonderzoek niet in staat is om iets toe te voegen aan de beleidsdiscussies die er nu eenmaal onvermijdelijk altijd zullen zijn.

Daar komt nog bij dat in de politiek vaak wordt onderhandeld over *pakketten* van beleidsmaatregelen. Voor de ene coalitiepartij is maatregel A heel belangrijk, terwijl voor de andere coalitiepartij B weer heel zwaarwegend is. Tijdens politieke onderhandelingen liggen dan ook vaak voorstellen voor die betrekking hebben op verschillende, en vaak heel uiteenlopende, kwesties. Zelfs wanneer het mogelijk zou zijn om de gelukseffecten van de afzonderlijke maatregelen te bepalen, zou het onmogelijk zijn om de gelukseffecten van de pakketten vast te stellen, ook al omdat de effecten van maatregel A en maatregel B niet additief hoeven te zijn. De effecten van maatregel A kunnen de effecten van maatregel B verzachten of juist versterken⁸¹.

De verhouding tussen objectieve kwaliteit van leven en het subjectieve geluk

Nederland behoort tot de meest gelukkige landen ter wereld. Hoe dichter een land echter de perfecte score van een 10 benadert, hoe minder ruimte er is om een nog hogere geluksscore te krijgen in de toekomst. Het is echter de vraag of er sprake is van een meetkundig ‘plafond-effect’ (de schaal gaat nu eenmaal niet verder dan 10) of dat er sprake is van een daadwerkelijk plafond-effect (dat het onmogelijk is om nog veel gelukkiger te worden dan we nu in Nederland zijn). Wanneer de wereld op enig moment zou veranderen in een hemel op aarde, met onbeperkte ontplooiingsmogelijkheden, bevredigend werk, veel vrije tijd en hartelijke contacten tussen de mensen, dan ligt het voor de hand dat mensen zich daadwerkelijk beter zouden voelen dan ze op dit moment doen. Toch zou die daadwerkelijke stijging in de subjectieve waardering voor het leven slechts ten dele tot uiting komen in een hogere geluksscore. Anders gezegd: geluksonderzoek is wellicht beter in het registreren van verbeteringen in de kwaliteit van leven in de lagere regionen dan in de hogere regionen. Dat zou een argument kunnen zijn om in landen als Nederland niet alleen af te gaan op het gemiddelde geluk, maar daarnaast ook objectieve indicatoren voor de kwaliteit van leven te hanteren.

10.2 Wat geluksonderzoek wél kan betekenen voor beleid

Hoewel geluksonderzoek nog volop in ontwikkeling is en op dit moment nog geen revolutie betekent voor onze manier van denken over overheidsbeleid, kan geluksonderzoek ook nu al dingen toevoegen aan het maatschappelijk debat.

Ten eerste kan louter het bestaan van geluksonderzoek ons aanzetten om na te denken over de dingen die we willen realiseren met ons beleid. Waarom streeft de overheid de dingen na die zij nastreeft? Wat zijn de achterliggende doelstellingen, en zijn dat de juiste doelstellingen?

---

⁸¹ We kunnen wel wat zeggen over het effect van *systemen van besluitvorming* op geluk. Deze benadering vertoont parallellen met de institutionele benadering in de economie.

Ten tweede draagt geluksonderzoek bij aan het uitdagen van min of meer algemeen geaccepteerde veronderstellingen. Zo wordt (een grote mate van) inkomensongelijkheid door veel ideologen en sociale wetenschappers als problematisch gezien, terwijl de resultaten uit het geluksonderzoek op zijn minst een extra element zijn in de discussie daarover. Zo ook laat geluksonderzoek zien dat mannen meer profiteren van de emancipatie dan vrouwen (Blokzijl, 2007; Stevenson en Wolfers, 2009). Ook lijkt het een mythe te zijn dat het leven het meest bevredigend is wanneer men er midden in staat. Het meest gelukkig zijn juist de maatschappelijke buitenstaanders zoals jongeren en gepensioneerden (Okma en Veenhoven, 1999). Welke beleidsconclusies aan dergelijke resultaten moeten worden verbonden is niet gemakkelijk te zeggen, maar feit is dat geluksonderzoek kan bijdragen aan het toetsen van veronderstellingen en dogma's. Dit soort tegen-intuïtieve resultaten zijn meteen ook een antwoord op de kritiek dat geluksonderzoek vooral blootlegt waar mensen het toch al over eens waren, en geen toegevoegde waarde heeft in de meer omstreden onderwerpen.

Ten derde is er een toenemende belangstelling voor beleidsexperimenten in de Nederlandse politiek. Geluk zou daarbij kunnen worden gebruikt als een indicator om de uitkomsten van dergelijke experimenten te evalueren.

Ten vierde wordt er in de medische sector al veelal gewerkt met 'quality adjusted life years'. Verschillende medische interventies worden dan beoordeeld, niet alleen op de mate waarin ze het leven verlengen, maar ook op de mate waarin ze de subjectieve kwaliteit van leven beïnvloeden. Bij een beperkt medisch budget kunnen euro's zo worden ingezet dat ze de grootste toegevoegde waarde in het aantal qali's hebben. Exact deze zelfde methode kan gehanteerd worden wanneer we de objectieve kwaliteit van leven vervangen door subjectief geluk. We kijken dan niet naar qali's, maar naar hali's ('happiness adjusted life years').

Tot slot kan de overheid niet alleen sturen via generiek beleid, maar ook via het informeren van burgers over de individuele voorwaarden voor geluk. Dit heeft dan meteen als voordeel dat het utilitarisme een minder paternalistisch karakter krijgt.

11 Probleemstelling en opzet van deze dissertatie

Deze dissertatie past binnen de hierboven beschreven utilitaristische traditie, waarin het streven naar groter geluk voor het grootste aantal centraal staat. Voor de vader van deze traditie, Jeremy Bentham, kon zijn eigen utilitaristische filosofie niet meer zijn dan een prikkelende gedachte.

Het daadwerkelijk meten van geluk vond in de 18^e eeuw nog niet plaats, en om die reden was de daadwerkelijke ‘evidence based’ toepassing van het utilitarisme toen nog niet mogelijk.

Sinds enkele decennia heeft het empirische geluksonderzoek echter een vlucht genomen. Er zijn verschillende conceptuele en methodologische bezwaren naar voren gebracht tegen die onderzoekspraktijk, maar de kritiek is succesvol gepareerd. Geluk (‘de subjectieve waardering voor het leven als geheel’) hangt op betekenisvolle, interpreteerbare wijze samen met een groot aantal kenmerken, zowel op individueel- als op landniveau.

Deze dissertatie beperkt zich tot het landenvergelijkende geluksonderzoek. Dit onderzoek heeft de afgelopen decennia diverse determinanten van ‘nationaal geluk’ blootgelegd. Binnen deze onderzoekslijn zijn er echter ook nog enkele onontgonnen onderwerpen en onderwerpen waarover geluksonderzoekers onderling van mening verschillen. In deze dissertatie worden enkele van deze onderwerpen (inkomensongelijkheid, modernisering, religie en de doodstraf) behandeld.

De probleemstelling van deze dissertatie is dan ook:

Op welke wijze hangen inkomensongelijkheid, modernisering, religie en het al dan niet toepassen van de doodstraf in het strafrecht samen met het geluk in landen, en wat zijn daarvoor mogelijke verklaringen?

11.1 Opzet van de dissertatie

Het eerste hoofdstuk in dit boek beschouwt de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk in landen. Er wordt geconcludeerd dat inkomensongelijkheid niet negatief samenhangt met het gemiddelde geluk in een land. Daarmee wordt afgeweken van de conclusies van veel andere geluksonderzoekers. De verklaring daarvoor zit hem met name in een veel groter aantal landen dat is gebruikt in de huidige studie. Behalve dat is gekeken naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en het gemiddelde geluk in landen (de standaard-utilitaristische aanpak), is ook gekeken naar de ongelijkheid in geluk in landen (de egalitaristisch-utilitaristische aanpak), het aantal ongelukkige mensen in landen (de negatief-utilitaristische aanpak) en het geluk van de meest arme mensen in een land (de Rawlsiaans-utilitaristische aanpak). Deze laatste drie aanpakken zijn pluralistisch van aard, en combineren het utilitarisme met andere principes (over gelijkheid). Het is opvallend dat geen van de benaderingen een duidelijke steun in de rug betekent voor mensen die meer inkomensongelijkheid bepleiten. Op mondiaal niveau hangt meer inkomensongelijkheid samen met hoger gemiddeld geluk, met minder ongelukkige mensen en met een hoger gemiddeld geluk voor de allerarmsten in een land.

In het tweede hoofdstuk wordt opnieuw de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk bestudeerd. In deze studie wordt uitsluitend voortgeborduurd op de standaard-utilitaristische en de egalitaristisch-utilitaristische benadering uit hoofdstuk 1. De opzet van het hoofdstuk is echter niet alleen beperkter dan het vorige hoofdstuk, maar in sommige opzichten juist uitgebreider. Zo wordt in dit hoofdstuk niet alleen gekeken naar geluk als afhankelijke variabele, maar ook naar de componenten van geluk: stemming en tevredenheid. Deze conceptuele verbreding is relevant, omdat het bij beschouwingen over inkomensongelijkheid vaak gaat over de neiging tot sociale vergelijking en daaruit voortvloeiende ontevredenheid. Het zou dus mogelijk zijn dat inkomensongelijkheid veel negatiever uitpakt op de tevredenheid van mensen dan op hun stemmingsniveau en/of geluk. Een tweede onderscheid met hoofdstuk 1 is dat de analyses in dit hoofdstuk gedaan zijn met een nog groter aantal landen. Doordat er met name een groot aantal derde wereldlanden is toegevoegd, zouden de resultaten anders kunnen zijn dan in de eerdere studie. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat inkomensongelijkheid niet schadelijk is bij een minimumniveau van absolute welvaart, maar dat in arme landen inkomensongelijkheid wel degelijk negatieve gevolgen heeft. Toevoeging van deze landen zou dan leiden tot een negatiever beoordeling van inkomensongelijkheid dan in hoofdstuk 1. Opnieuw laten de data echter zien dat inkomensongelijkheid niet geluksondermijndend lijkt te werken. Na controle voor welvaart is er zelfs een licht positieve samenhang tussen inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk. Hetzelfde geldt voor stemming en tevredenheid. Het is zeker zo opvallend dat er na controle voor welvaart geen enkele samenhang is tussen inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk (tevredenheid). Opmerkelijk genoeg heeft het toevoegen van een groot aantal arme landen nauwelijks invloed gehad op de resultaten uit hoofdstuk 1.

In het derde hoofdstuk wordt de relatie tussen ‘moderniteit’ en geluk in landen onderzocht. Moderniteit wordt geconceptualiseerd in termen van de mate van industrialisering, de omvang van de dienstensector, het bestaan van een markteconomie, de mate van globalisering, de mate van welvaart, het opleidingsniveau, de mate van democratie, de mate van urbanisatie, de mate van secularisatie en de mate van individualisme. In strijd met cultuurrelativistische theorieën of met Westerse cultuurkritiek, wordt geconcludeerd dat de moderne, Westerse maatschappij betere voorwaarden lijkt te bieden voor een gelukkig leven dan traditionele maatschappijtypen.

In het vierde hoofdstuk wordt de relatie tussen religie en geluk in landen onderzocht. Daarbij is in de eerste plaats gekeken naar de mate van religiositeit. Geconcludeerd wordt dat religieuze overtuiging in slechte levensomstandigheden een relativerende functie kan hebben, maar dat in de Westerse context religiositeit negatief samenhangt met geluk. In de tweede plaats zijn verschillende religies met elkaar vergeleken. De Christelijke religies (het Katholicisme

en het Protestantisme) leken daarbij beter te scoren dan de Islam en het Boeddhisme, ook wanneer rekening werd gehouden met het verschil in welvaart tussen Christelijke landen, Islamitische landen en Boeddhistische landen. Tot slot werd gekeken naar religieuze diversiteit binnen landen. Op mondiaal niveau is die geluksondermijnend, terwijl in Westerse landen de voorwaarden gunstiger lijken om met diversiteit om te gaan. Al met al kunnen we niet zeggen dat religie positief of negatief uitwerkt op het geluk zonder dit in samenhang te bezien met de omstandigheden waarin mensen verkeren.

In het vijfde en laatste hoofdstuk wordt gekeken naar de relatie tussen de doodstraf en geluk. Dit onderwerp is gekozen omdat Jeremy Bentham, de vader van het utilitarisme, zelf een overtuigd tegenstander was van de doodstraf. De in dit boek gepresenteerde data wijzen echter niet uit dat de doodstraf het geluk in landen ondermijnt. Ook wanneer we verschillende Amerikaanse staten vergelijken (die zowel verschillen in hun beleid met betrekking tot de doodstraf als ook in hun geluk) kunnen we niet vaststellen dat de doodstraf het gemiddelde geluk ondermijnt. Enerzijds lijkt dit misschien een voor de hand liggende conclusie, gegeven de vele factoren die bepalend zijn voor het geluk van een staat. Anderzijds is het opvallend dat Jeremy Bentham, ook al kende hij de resultaten van deze studie niet, zo'n uitgesproken opvatting had over de doodstraf. Wellicht was hij toch geen filosofisch monist, maar was hij (al dan niet bewust) van mening dat er behalve geluk ook nog andere maatstaven zijn om beleid aan af te meten.

11.2 Conclusie

Deze dissertatie past binnen een bredere onderzoekslijn van empirisch geluksonderzoek. Dit onderzoek en deze dissertatie laten zien dat 'evidence based utilitarianism'⁸² goed mogelijk is. Geluk is dan ook een van de mogelijke grondslagen van politiek beleid.

12 Literatuur

- Adler, S., en Golan, J. (1981). Lateness as a withdrawal behavior. *Journal of Applied Psychology*, 66, 544-554.
- Alesina, A., DiTella, R., en MacCulloch, R. (2004). Happiness and Inequality: Are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2009-2042.

---

82 Voor Veenhoven (2002) is de empirische fundering ('evidence based') een belangrijk onderscheid tussen het 'nieuwe utilitarisme' en het utilitarisme van Bentham, dat vooral fungeerde als theoretische legitiematiegrond.

- Andrews, F.M., en Whitey, S.B. (1976). *Social indicators of well-being*. New York, U.S.A., Plenum Press.
- Argyle, M. (1987). *The psychology of happiness*. Methuen.
- Aspinwall, L.G., en Brunhart, S.M. (1996). Distinguishing optimism from denial: Optimistic beliefs predict attention to health threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(10), 993-1003.
- Aspinwall, L.G. (1998). Rethinking the role of positive affect in self-regulation. *Motivation and Emotion*, 22, 1-32.
- Babyak, M., Blumenthal, J.A., Herman, S., Khatri, P., Doraiswamy, M., Moore, K., Craighead, E., Baldewicz, T., en Krishnan, R. (2000). Exercise Treatment for Major Depression: Maintenance of Therapeutic Benefit at 10 Months. *Psychosomatic Medicine*, 62, 633-638.
- Bargh, J.A., en Chartrand, T.L. (1999). The unbearable automaticity of being, *American Psychology*, 54, 462-479.
- Bartels, M., en Boomsma, D.I. (2009). Born to be happy? The etiology of subjective wellbeing, *Behavior Genetics*, 39, 605-617.
- Becker, G.S. (1971). *The economics of discrimination*. Chicago University Press, Chicago, IL.
- Belk, R.W., en Pollay, R.W. (1985). Images of Ourselves: The Good Life in Twentieth Century Advertising. *Journal of Consumer Research*, 11, 887-897.
- Bell, P.A. (1978). Affective state, attraction, and affiliation: misery loves happy company, too. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 4(4), 616-619.
- Bentham, J. (1789) An introduction into the principles of morals and legislation. London.
- Berg, M.C. (2008). New Age advice: ticket to happiness? *Journal of Happiness Studies*, 9(3), 361-377.
- Blokzijl, S. (2007). Gender inequality and life-satisfaction in 65 nations 1990-2000.
- Research paper, Happiness research group, Department of Sociology, Erasmus University Rotterdam.
- Bradley, F.H. (1876). *Ethical Studies*, Oxford: Clarendon.
- Bradburn, N. (1969). *The structure of psychological well-being*. Aldine Publishing Company, Chicago.
- Brinkerhoff, M.B., en Jacob, J.C. (1986). Quality of life in an alternative lifestyle: The smallholding movement. *Social Indicators Research*, 18, 153-173.
- Brown, K.W. en Kasser, T. (2005). Are Psychological and Ecological Well-Being Compatible? The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle. *Social Indicators Research*, 74, 349 – 368.
- Buijs, P.M. (2007). *De eeuw van het geluk: Nederlandse opvattingen over geluk ten tijde van de Verlichting, 1658-1835. (The Age of Happiness: Dutch opinions of happiness during the enlightenment, 1658-1835)*. Uitgeverij Verloren.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. Rutgers University Press, New Jersey.
- Carver, C.S., Pozo, C., Harris, S.D., Noriega, V., Scheier, M.F., Robinson, D.S., Ketcham, A.S., Moffat, F.L. en Clark, K.C. (1993). How coping mediates the effect of optimism on distress: a study of women with early stage breast cancer. *Journal of personality and social psychology*, 65(2), 375-90.
- Centraal Planbureau. Macro Economische Verkenning 2008.
- Compton, W.C. (2004). *An introduction to positive psychology*. New York: Wadsworth Publishing.
- Coney, J. (1982). Shunning the depressed. *Psychology Today*, 3, 80-81.
- Csikszentmihalyi, M. (1975). *Beyond Boredom and Anxiety*. San Fransisco: Jossey-Bass.

- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper and Row.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow*. New York: Basic.
- Cummins, R., Gullone, E., en Lau, A. (2002). A model of subjective well-being homeostasis: the role of personality, *The Universality of subjective wellbeing indicators*, pp. 7-46, Kluwer Academic Publishers Group, Netherlands.
- Cummins, R. (2005). Personal Well-Being Index (PWI) Manual 29-4-05. Version 3. Deakin University, Australian Center on Quality of Life, 2005, Melbourne, Australia.
- Cuijpers, P. (1997). Bibliotherapy in unipolar depression: A meta-analysis. *Journal of Behavior Therapy and experimental psychiatry*, 28(2), 139-147.
- Damasio, A.R. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. Putnam, New York.
- Danner, D.D., Snowdon, D.A., en Friesen, W.V. (2001). Positive emotions in early life and longevity: findings from the nun study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 804-813.
- Deaton, A. (2008). Income, Health, and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 53-72.
- Den Uyl, D. en Machan, T.R. (1983) Recent work on the concept of happiness, *American Philosophical Quarterly* 20, 115-132.
- Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J., en Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Pavot, W., en Sandvik, E. (1991). Happiness is the frequency, not intensity, of positive versus negative affect. In: F. Strack, M. Argyle en N. Schwarz Editors, *Subjective wellbeing: an interdisciplinary perspective*, Oxford Engeland and New York: Pergamon Press.
- Diener, E., Suh, E.M., Smith, H., en Shao, L. (1995). National differences in reported subjective well-being: Why do they occur? *Social Indicators Research*, 34, 7-32.
- Diener, E., Suh, E.M., Lucas, R.E., en Smith, H.L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychology*, 55(1), 34-43.
- Diener, E., Nickerson, C., Lucas, R.E., en Sandvik, E. (2002). Dispositional affect and job outcomes. *Social Indicators Research*, 59, 229-259.
- Dohmen, J. (2002). *Over levenskunst. De grote filosofen over het goede leven*. Red. Joep Dohmen. Amsterdam, Ambo, 400pp.
- Dreier, J. (2004). Decision Theory and Morality. In *The Oxford Handbook of Rationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Duncan, G. (2005) What do we mean by 'happiness'? The relevance of subjective wellbeing to social policy. *Social Policy Journal of New Zealand*, 25, 16-30.
- Dunn, E.W., Aknin, L.B., en Norton, M.I. (2008). Spending money on others promotes happiness. *Science*, 319, 1687-1688.
- Easterlin, R.A. (1974). *Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence*. In David P.A. & Melvin, W.R. (eds.) *Nations and households in economic growth*. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 98-125.
- Easterlin, R.A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 35-47.

- Ehrhardt, J.J., Saris, W.E. en Veenhoven, R. (2000). Stability of life-satisfaction over time, Analysis of ranks in a national population. *Journal of Happiness Studies*, 1, 177-205.
- Ekman, P. en Friesen, W.V. (1975). *Unmasking the face. A guide to recognizing emotions from facial clues*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Estes, R. J. (1988). *Trends in World Social Development: The Social Progress of Nations, 1970-1987*. New York: Praeger.
- Ferree, M.M. (1984). Class, housework, and happiness: Women's work and life satisfaction. *Sex Roles*, 11, 1057-1074.
- Fredrickson, B.L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
- Freedman, J.L. (1978). *Happy people: what happiness is, who has it, and why*. Hartcourt Brace Jovanovich.
- Frey, B.S., en Stutzer, A. (2002). *Happiness and Economics*. Princeton University Press.
- Freud, S. (1948). *Das Unbehagen in der Kultur. (Civilization and Its Discontents)*. Gesammelte Werke, Werke aus dem Jahren 1925 - 1931, S. Fischer Verlag, Germany.
- Frey, B.S., en Stutzer, A. (2006). *Should national happiness be maximized?* Crema Working Paper Series 2006-26. Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA).
- Frey, B.S. (2008). *Happiness: a revolution in economics*. MIT Press, Cambridge.
- Frijda, N.H. (1986). *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilbert (2006). *Stumbling on happiness*. Knopf. New York.
- Goldstein, I. (1973). Happiness: The role of non-hedonic criteria in its evaluation. *International Philosophical Quarterly* 13, 523-534.
- Gosseries, A. (2008). Intergenerationele rechtvaardigheid. Een overzicht van de belangrijkste theorieën. *Ethische Perspectieven* 18(4), 537-556.
- Grinde, B. (2002). Happiness in the perspective of evolutionary psychology. *Journal of Happiness Studies*, 3, 331-354.
- Gullone, E., en Cummins, R.A. (2002). A Model of Subjective Well-Being Homestasis: The Role of Personality. Eds.: 'The Universality of Subjective Well-Being Indicators', Kluwer, Netherlands, 7-46.
- Hagerty, M.R., en Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited: growing national income does go with greater happiness. *Social Indicators Research*, 64, 1-27.
- Halsema, F. (2008). *Geluk! Voorbij de hyperconsumptie, haast en hufterigheid*. Bert Bakker.
- Harding, S. (1985). *Values and the nature of psychological well-being*, in M. Abrams, D. Gerard and N. Timms (eds.) *Values and Social Change in Britain*. McMillan, London, UK.
- Hare, R.M. (1981). *Moral Thinking*. Oxford: Oxford University Press.
- Harker, L., en Keltner, D. (2001). Expressions of positive emotion in women's college yearbook pictures and their relationship to personality and life outcomes across adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 112-124.
- Harsanyi, J.C. (1975). Can the Maximin Principle Serve as a Basis for Morality? A Critique of John Rawls's Theory. *The American Political Science Review*, 69(2), 594-606.
- Harsanyi, J. (1982). *Morality and the theory of rational behavior*, in: Sen and Williams, eds, *Utilitarianism and beyond*, Cambridge University Press, pp 39-62.
- Heady, B., Veenhoven, R., en Wearing, A. (1991). Top-down versus bottom-up theories of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 24, 81-100.

- Heady, B., en Wearing, A. (1992). *Understanding happiness: A theory of subjective well-being*. Longman Cheshire, Melbourne.
- Helliwell, J.F. (2007). Well-being and social capital. Does suicide pose a puzzle? *Social Indicators Research*, 81, 455-496.
- Hilhorst, E., en Burgwal, B. van de (2002). Amersfoort langs de Meetlat. (Amersfoort Measured. A Comparison of the 25 Biggest Cities in the Netherlands). Report Bureau of Research and Statistics, Council Amersfoort, Netherlands.
- Hinton, J. (1979). Comparison of places and policies for terminal care. *Lancet*, i, 29-32.
- Inglehart, R. (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. New York, Princeton University Press
- IPPA: International Positive Psychology Association, <http://www.ippanetwork.org>
- Isen, A.M., Daubman, K.A., en Nowicki, G.P. (1987). Positive affect facilitates creative problem solving. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 1122-1131.
- Israëls, H. (1999). *De Weense kwakzalver. Honderd jaar Freud en de freudianen*, Amsterdam: Bakker.
- Kahneman, D., en Tversky, A. (1979). Prospect theory: an analysis of decisions under risk. *Econometrica*, 47, 313-327.
- Kahneman, D. Diener, E., en Schwarz, N. (1999). *Wellbeing, the foundations of hedonic psychology*. New York: Russell Sage Foundation.
- Kant, I. (1961). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Stuttgart: Reclam
- Kasser, T., en Ryan, R.M. (1993). A dark side of the American dream: Correlates of financial success as a central life aspiration. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 410-422.
- Kenrick, D.T., Montello, D.R., Gutierrez, S.E., en Trost, M.R. (1993). Effects of physical attractiveness on affect and perceptual judgments: When social comparison overrides social reinforcement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 195-199
- King, L.A., en Napa, C.K. (1998). What makes a good life? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 156-165.
- Klein, S. (2003). *De geluksformule*. Amsterdam: Ambo.
- Lachman, M.E., en Burak, O.R. (1993). Planning and control processes across the life span: An overview. *International Journal of Behavioural Development*, 16, 131-143.
- Larsen, R. (2009). The contributions of positive and negative affect to emotional well-being. *Psychological Topics*, 18(2), 247-266.
- Layard, R. (2005). *Happiness: lessons from a new science*. London: Penguin.
- Loewenstein, G., en Prelec, D. (1993). Preferences over sequences of outcomes. *Psychological Review*, 100, 91-108.
- Lykken, D., en Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological Science*, 7, 186-189.
- Lykken, D. (1999). *Happiness: What studies on twins show us about nature, nurture, and the happiness set-point*. Golden Books, New York.
- Lyubomirsky, S., King, L.A., en Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131, 803-855.
- Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness*. New York: Penguin Press.
- Magnus, K., en Diener, E. (1991). A Longitudinal Analysis of Personality, Life Events, and Subjective Well-Being. Paper presented at the 63rd Annual Meeting of the Midwestern Psychological Association. 1991, Chicago, USA

- Marrs, R.W. (1995). A meta-analysis of bibliotherapy studies. *American Journal of Community Psychology*, 23(6), 843-870.
- Marsland, A.L., Cohen, S., en Bachen, E. (1997). Role of psychology in the common cold ('Cold, common'). In A. Baum, S. Newman, J. Weinman, R. West, & C. McManus (Eds.), *Cambridge handbook of psychology, health and medicine*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, 370-396.
- Mauzi, R. (1960). L'Idée du Bonheur dans la Littérature et la Pensée Française au 18e Siècle. (The Idea of Happiness in French Thought in the 18th Century.)
- McAllister, F. (2005). *Wellbeing concepts and challenges: Discussion Paper*, SDRN Discussion paper.
- McCloskey, H.J. (1965). A Non-Utilitarian Approach to Punishment. *Inquiry*, 8(1-4), 249-263.
- McMahon, D.M. (2005). *Happiness: A history*. Atlantic Monthly Press, New York.
- Mead, M., en Weltfish, G. (1940). The races of mankind. *Pamphlet no. 85*. New York: Public Affairs Committee, Inc.
- Michailos, A.C. (1985). Multiple Discrepancy Theory (MDT). *Social Indicators Research*, 16, 347-413.
- Mill, J.S. (1957). *Utilitarianism*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Moor, M.H.M. de, en Bartels, M. (2008). Geluk en welbevinden. In D.I. Boomsma et al. *Tweelingonderzoek; Wat meerlingen vertellen over de mens*. VU Boekhandel / Uitgeverij bv.
- Murray, G. (1984). *Losing ground: American social policy 1950-1980*, Basic Books, New York, USA
- Myers, D.G. (1993). *The pursuit of happiness: who is happy and why?* William Morrow and Co.
- New Economic Foundation (2004). *A well-being manifesto for a flourishing foundation*.
- Norberg (2006). Happiness paternalism: blunders from a new science.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. Basic Books, New York.
- Okma, P. en Veenhoven, R. (1999). Is Langer Leven nog wel Leuk? Levensvoldoening van Hoog-Bejaarden in 8 EU-Landen. *Sociale Wetenschappen*, 42, 38-62.
- Ormel, J. (1980). *Moeite met leven of een moeilijk leven*. Konstapel, Groningen, Nederland.
- Ormel, J., Lindenberg, S., Steverdink, N., en Vonkorff, M (1997). Quality of life and social production functions: a framework for understanding health effects, *Social Science and Medicine*, 45, 1051-1063.
- Ostrout, N.M., en Snyder, W.W. (1985). Measuring cultural bias in a cross-cultural study. *Social Indicators Research*, 17, 243-251.
- Ouwenel, P. (2002). Social security and wellbeing of the unemployed in 42 nations. *Journal of Happiness Studies*, 3, 67-192.
- Ouwenel, P. (2006). Happiness in a Dutch city: results of 5 city surveys in Rotterdam 1997-2005. Research paper, Happiness research group, Department of Sociology, Erasmus University Rotterdam
- Pacek, A., en Radcliff, B.F. (2008). Assessing the Welfare State: The Politics of Happiness. *Perspectives on Politics*, 6, 267-277
- Petty, M.M., McGee, G.W., en Cavender, J.W. (1984), A meta-analysis of the relationship between individual job satisfaction and individual performance. *Academy of Management Review*, 9, 712-21.

- Praag, B.M. van, en Ferrer-i-Carbonell, A. (2004). *Happiness Quantified. A satisfaction calculus approach*. Oxford University Press, UK.
- Rachels, J. (1999). *The Elements of Moral Philosophy*, Boston: McGraw-Hill College.
- Railton, P. (2003). *Facts, values and norms*. Cambridge University Press.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Redelmeier, D.A., en Kahneman, D. (1996). Patients' memories of painful medical treatments: real-time and retrospective evaluations of two minimally invasive procedures. *Pain*, 116, 3-8.
- Robinson, R.G., en Downhill, J.E. (1995). Lateralization of psychopathology in respons to focal brain injury. In: R.J. Davidson and K. Hugsahl, Editors, *Brain Asymmetry*, MIT Press, Oxford.
- Rojas, M. (2007). Heterogeneity in the relationship between income and happiness: A conceptual-referent-theory explanation. *Journal of Economic Psychology*, 28(1), 1-14.
- Rojas, M. (2008). X-inefficiency in the use of income to attain economic satisfaction. *The Journal of Socio-Economics*, 37(6), 2278-2290.
- Rothbard, M.N. (1982). *The ethics of liberty*. New York University Press.
- Rousseau (1755). *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*.
- Salovey, P., en Birnbaum, D. (1989). Influence of mood on health-relevant cognitions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 539-551.
- Schulz, W., Költringer, R., Norden, G., en Tüchler, H. Lebensqualität in Österreich, (Quality of life in Austria) Research paper nr 10/1, Institut für Soziologie, 1985, University of Vienna, Austria.
- Schudson, M. (1984). Advertising as capitalist realism. In *Advertising, The Uneasy Persuasion: It's dubious impact on American Society*. New York: Basic Books, Inc.
- Schwarz, N., en Clore, G.L. (1983). Mood, misattribution and judgement of well-being. Informative and directive functions of affective states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 513-523
- Schwartz, B. (2004). *The paradox of choice: why more is less*. Harper & Collins, New York
- Schyns, P., Bouchier, T., Dignum, K., Lindeman, E., en Slot, J. (2001). De Staat van de Stad Amsterdam I. Sociaal Structuurplan. (The Survey of the Town Amsterdam I. Social City Plan). Amsterdam Bureau for Research and Statistics, Amsterdam, Netherlands
- Schyns, P. (2003). *Income and Life Satisfaction. A Cross-National and Longitudinal Study*. Eburon, Delft, the Netherlands.
- Seligman, M.E.P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*. New York: Free Press.
- Seligman, M.E.P., Steen, T., Park, N., en Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60(5), 410-421.
- Sheldon, K.M., Kasser, T., Smith, K., en Share, T. (2002). Personal goals and psychological growth: Testing an intervention to enhance goal attainment and personality integration. *Journal of Personality*, 70, 5-31.
- Skyrms, B. (1996). *Evolution of the social contract*. Cambridge University Press.
- Sluijs, J. van (2004). Effecten van Levenslooptransities op de Tevredenheid van Jong Volwassenen. (Effects of Lifecourse Transition on Satisfaction of Adolescents). Master thesis, University of Tilburg, 2004, Netherlands.

- Smart, J.J.C., en Williams, B. (1973). *Utilitarianism: For and Against*. Cambridge University Press.
- Smart, J.J.C. (1961). *An outline of a system of utilitarian ethics*, in: Smart and Williams, *Utilitarianism: for and against*, Cambridge University Press.
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Chicago University Press.
- Smith, W.P., Compton, W.C., en West, W.B. (1995). Meditation as an adjunct to a happiness enhancement program. *Journal of Clinical Psychology*, 51, 269-273.
- Sociaal Cultureel Rapport 2004. *In het zicht van de toekomst*.
- Stevenson, B., en Wolfers, J. (2008). Economic growth and subjective wellbeing: reassessing the Easterlin-paradox. *Brooking Papers on Economic Activity*, Washington DC, USA.
- Stevenson, B., en Wolfers, J. (2009). The paradox of declining female happiness. Working Paper 14969, National Bureau of Economic Research, Cambridge, USA.
- Strack, F., Schwarz, N., Chassein, B., Kern, D. en Wagner (1990). Salience of comparison standards and the activation of social norms: consequences for judgments of happiness and their communication. *British Journal of Social Psychology*, 29, 303-314.
- Strack, F., Martin, L.L., en Stepper, S. (1988). Inhibiting and facilitating conditions of human smile: A nonobtrusive test of the facial feedback hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 768-777.
- Stutzer, A., en Frey, B.S. (2006). Does Marriage Make People Happy, or do Happy People Get Married? *The Journal of Socio-Economics*, 35, 326-347.
- Sugden, R. (2003). The logic of team reasoning. *Philosophical Explorations*, 6(3), 165-181.
- Sytema, S., en Koopmans, P. (1998). *Psychische stoornissen in de volwassenbevolking*. Sdu Uitgevers, Den Haag.
- Taylor, S.E., Lichtman, R.R., en Wood, J.V. (1984). Attributions, beliefs about control, and adjustment to breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 489-502.
- Thaler, R.H., en Sunstein, C.R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
- Thin, N. (2008). 'Realising the Substance of Their Happiness': How Anthropology Forgot about HOMO GAUISUS. In: Corsin Jimenez, A.;Ed.: "Culture and Well-Being", Pluto Press, 2008, London, UK, 134-155.
- Uchida, Y., Norasakkunkit, V., en Kitayama, S. (2004). Cultural constructions of happiness: theory and empirical evidence. *Journal of Happiness Studies*, 5, 223-239.
- Unger, H.E. (1970). The feeling of happiness. *Psychology*, 7, 27-33.
- Veenhoven, R. (1975). Is There an Innate Need For Children? *European Journal of Social Psychology*, 1, 495-501.
- Veenhoven, R. (1984) Conditions of Happiness, Reidel (now Springer), Dordrecht
- Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative? *Social Indicators Research*, 24, 1-34.
- Veenhoven, R. (1993). *Happiness in nations: Subjective appreciation of life in 56 nations 1946-1992*. RISBO, Studies in Sociale en Culturele Verandering, nr. 2, 364 p. Erasmus University Rotterdam, ISBN 90-72597-46.
- Veenhoven, R. (1994). *Is happiness a Trait? Tests of the theory that a better society does not make people any happier*. *Social Indicators Research*, 32, 101-160.
- Veenhoven, R. (1995). The cross-national pattern of happiness: test of predictions implied in three theories of happiness. *Social Indicators Research*, 34, 33-68.

- Veenhoven, R. (1999). Quality-of-life in individualistic society: A comparison in 43 nations in the early 1990's, *Social indicators Research*, 48, 157-186.
- Veenhoven, R. (2000a). The four qualities of life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- Veenhoven, R. (2000b). *Well-being in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable*. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2, 91-125.
- Veenhoven, R. (2002). *Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid*. *Sociale Wetenschappen*, 4, 1-43.
- Veenhoven, R. (2003). *Hedonism and happiness*. *Journal of Happiness Studies*, 4, 437-457.
- Veenhoven, R. (2004). *Happiness as an aim in public policy: The greatest happiness principle*. In: Linley, P.A. & Joseph, S. (eds.) *'Positive psychology in practice'* chapter 39, pp. 658-678, Wiley, 2004 Hoboken, New York, USA.
- Veenhoven, R. (2006). *Quality of life in modern society, Measured with Happy Life Years*. Published in: Yew-Kwang Ng & Lok Sang Ho (Eds.) *'Happiness and Public Policy, Theory, Case studies and Implications'*. Palgrave-Macmillan, New York.
- Veenhoven, R., en Hagerty, M.R. (2006). Rising happiness in nations 1946-2004. A reply to Easterlin. *Social Indicators Research*, 79, 421-436.
- Veenhoven, R. (2008). *Healthy happiness: Effects of happiness on physical health and the consequences for preventive health care*. *Journal of Happiness Studies*, 9, 449-464.
- Veenhoven, R. (2009). *How do we assess how happy we are?* In: Dutt, A. K. & Radcliff, B. (eds.) *'Happiness, Economics and Politics: Towards a multi-disciplinary approach'*. Edward Elgar Publishers, Cheltenham, UK.
- Veenhoven, R. (2010a). *World Database of Happiness: continuous register of scientific research on subjective enjoyment of life*. Erasmus University Rotterdam, Netherlands. Available at: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>
- Veenhoven, R. (2010b) How universal is happiness? Chapter 11 in Ed Diener, John F. Helliwell & Daniel Kahneman (Eds.) *International Differences in Well-Being*, 2010, Oxford University Press, New York, ISBN-13: 978-0-19-973273-9
- Veenhoven, R. (2010c). *Life is getting better: Societal evolution and fit with human nature*. *Social Indicators Research*, published online since 1-1-2010
- Velten, E. (1968). A laboratory task for induction of mood states. *Behavior Research and Therapy*, 6, 473-482.
- Veenhoven, R. (2010d). Greater happiness for a greater number: is that possible and desirable? Accepted for publication in *Journal of Happiness Studies*
- Waldron, I., Hughes, M.E., en Brooks, T.L. (1996). Marriage protection and marriage selection: prospective evidence for reciprocal effects of marital status and health, *Social Science and Medicine*, 43, 113-123.
- Wessman, A.E., en Ricks, D.T. (1966). *Mood and Personality*. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Westermann, R., Spies, K., Stahl, G., en Hesse, F.W. (1996). Relative effectiveness and validity of mood induction procedures: a meta-analysis, *European Journal of Social Psychology*, 26(4), 557-580.
- Wiseman, R. (2003). *The Luck factor: the four essential principles*. Miramax.
- Wood, J.V., Taylor, S.E., en Lichtman, R.R. (1985). Social comparison in adjustment to breast cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1169-1183.
- World Database of Happiness: See Veenhoven 2010a
- Zajonc, R.B. (1984). On the primacy of affect. *American Psychologist*, 39, 117-123.

Hoofdstuk 1¹

---

¹ Deze tekst is vrijwel identiek aan de tekst van Berg, M.C. (2007). Inkomensongelijkheid en geluk in landen. *Mens en Maatschappij*, 82(1), 28-50. De enige veranderingen die zijn aangebracht ten opzichte van dat artikel, hebben als doel om een grotere stylistische uniformiteit tussen de verschillende hoofdstukken van dit proefschrift tot stand te brengen. Zo zijn de eindnoten bijvoorbeeld vervangen voetnoten, is er een Nederlandse samenvatting toegevoegd, etc.

Inkomensongelijkheid en geluk in landen

Samenvatting

In alle moderne staten vindt herverdeling plaats. Dat gaat gepaard met een voortdurende politieke discussie over de vraag hoeveel inkomensongelijkheid acceptabel is. In deze discussie staan libertariërs en egalitaristen (als uitersten) tegenover elkaar en tussen hun principes is geen compromis mogelijk. In dit hoofdstuk wordt de discussie benaderd vanuit een utilitaristisch perspectief. De relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk wordt bestudeerd in 75 landen. Vier varianten van het utilitarisme worden toegepast. 1) Standaard utilitarisme, waarbij wordt gekeken naar het gemiddelde geluk in landen. 2) egalitair utilitarisme, waarbij wordt gekeken naar de ongelijkheid in geluk in landen. 3) Negatief utilitarisme, waarbij wordt gekeken naar het percentage ongelukkigen in landen. 4) ‘Rawlsiaans’ utilitarisme, waarbij wordt gekeken naar het geluk van de armen in landen. Geen van deze analyses laat een duidelijk effect van inkomensongelijkheid op het geluk in landen zien.

Income inequality and happiness in nations

Abstract

All modern nations reduce income differences to some extent, and as a result there is an ongoing discussion about what degree of income inequality is acceptable. In this discussion libertarians oppose egalitarians and a principled consensus between these positions is not possible. This chapter follows a utilitarian approach and considers the relation between income inequality and happiness in 75 nations. Four variants of utilitarianism are applied: 1) standard utilitarianism using average happiness in nations, 2) egalitarian utilitarianism using inequality in happiness in nations, 3) negative utilitarianism using the percentage unhappy citizens in nations and 4) ‘Rawlsian’ utilitarianism using the happiness of the poor people in nations. None of these analyses show a distinct effect of income inequality on the happiness of citizens.

1 Inleiding

1.1 De vraag hoeveel inkomensongelijkheid acceptabel is

In alle moderne staten vindt inkomensherverdeling plaats, onder meer door middel van procentuele belastingen en subsidies aan minder draagkrachtigen. Dat gaat gepaard met een voortdurende politieke discussie over de vraag hoeveel inkomensongelijkheid acceptabel is (e.g. Odink, 1955; Pen & Tinbergen, 1977; Sen, 1997). In Nederland spitste die discussie zich recentelijk toe op de vraag of de topinkomens niet te hoog zijn geworden en of het inkomen van de minima niet zo laag is dat van 'armoede' gesproken kan worden.

In die discussie staan verschillende ideologieën tegenover elkaar: egalitaristen zeggen dat alle mensen gelijk zijn en dat de welvaart door ons samen wordt voortgebracht. Ze concluderen daaruit dat de opbrengsten van de gezamenlijke welvaart dus ook evenredig verdeeld moeten worden. Aan de andere kant zeggen libertariërs dat ieder mens het onvervreemdbaar recht op eigendom heeft en dat de welvaart gegenereerd wordt door ondernemerschap. Zij concluderen daaruit dat de staat zich verre moet houden van inkomensherverdeling. Tussen die principes is geen overeenstemming mogelijk, hooguit een tijdelijke wapenstilstand of compromis.

Omdat consensus op principes niet mogelijk is, wordt in dit debat vaak gekeken naar consequenties. Daarbij wordt momenteel met name gekeken naar het effect van inkomensongelijkheid op welvaartsgroei. Er zijn goede redenen om aan te nemen dat meer ongelijkheid de economische groei ten goede zal komen en de meesten zijn het erover eens dat economische groei wenselijk is. Dit is de morele basis van het huidige (neo-)liberale inkomensbeleid.

Deze op consequenties gebaseerde legitimering van grotere inkomensongelijkheid heeft wel een belangrijke beperking: men moet het eens blijven over de wenselijkheid van voortgaande economische groei en de overeenstemming daarover kon wel eens zijn langste tijd gehad hebben. Naarmate de welvaart toeneemt, neemt de noodzaak van verdere groei af, en dit weerspiegelt zich ook in afnemende geluksopbrengsten (Easterlin, 1974) en een toenemende aanhang van postmaterialistische waarden (Inglehart, 1990). Ook het groeiend gebrek aan grondstoffen en schade aan het milieu noopt tot beperking van de economische groei.

In de op consequenties gerichte benadering van inkomensongelijkheid worden ook wel andere criteria dan economische groei gehanteerd. Men is het er wel over eens dat de minstbedeelden niet mogen verhongeren en dat de verschillen niet zo scherp mogen worden dat ze de maatschappelijke orde in gevaar brengen. Die criteria hebben echter ook beperkingen: voor velen staan deze grenzen te grote inkomensverschillen toe. Daarnaast is het moeilijk te bepalen wanneer deze grenzen precies bereikt zijn. In dit hoofdstuk bekijk ik een ander

criterium en wordt inkomensongelijkheid gezien op de consequenties voor 'geluk'. Ik grijp hiermee terug op de 'consequentialistische' moraalfilosofie bij uitstek: het utilitarisme. De onderzoeksvraag in dit hoofdstuk is in hoeverre inkomensongelijkheid in landen samenhangt met geluk van de burgers.

1.2 Beantwoording vanuit een utilitaristisch perspectief

Het utilitarisme is de leer die stelt dat het goed en kwaad van handelingen beoordeeld moet worden aan de hand van het 'nut' ervan en dat nut werd door grondlegger Jeremy Bentham (1789) opgevat als 'geluk'. Goed is datgene wat het 'grootste geluk voor het grootste aantal oplevert', slecht zijn die handelingen die het geluk verminderen. Bentham vatte geluk op als een ervaringsgegeven: 'the sum of pleasures and pains' en dit komt overeen met de nu gangbare definitie van geluk als 'levensvoldoening' (Veenhoven, 1984). Toepassing van dit principe op beleid wordt 'regelutilitarisme' genoemd (e.g. Frey & Stutzer, 2000).

Er is veel te zeggen voor geluk als belangrijk criterium. Ten eerste bestaat grote overeenstemming over de wenselijkheid van geluk. Dit blijkt onder meer uit enquêtes over eindwaarden, waarbij geluk hoog scoort (e.g. Goddijn, 1979: 62; Inglehart, 1985:110). Ten tweede is geluk een omvattende uitkomst, waarin veel andere criteria verdisconteerd zijn (Veenhoven, 2000). Ten derde is geluk inmiddels goed meetbaar en zijn er inmiddels voldoende gegevens om geluk te vergelijken tussen landen die verschillen in de mate van inkomensongelijkheid (Veenhoven, 1998).

1.3 Varianten van utilitarisme

Naast het (standaard) utilitarisme van Jeremy Bentham, is er een aantal varianten binnen het utilitarisme die dichter tegen het egalitarisme aanzitten en die van belang zijn in de discussie over inkomensongelijkheid. Dit zijn het 'egalitair utilitarisme', het 'negatief utilitarisme' en een voorwaardelijke vorm van utilitarisme die ik 'Rawlsiaans utilitarisme' zal noemen, hoewel Rawls zijn eigen werk niet utilitaristisch benadert.

In het *egalitair utilitarisme* streeft men niet alleen het grootst mogelijke gemiddelde geluk na, maar prefereert men ook kleine verschillen in geluk boven grote verschillen. De nadruk ligt niet alleen op de meest ongelukkigen (zoals in het negatief utilitarisme), maar op gelijkheid in geluk in bredere zin.

In het *negatief utilitarisme* wordt er gekeken naar het geluk van de minst gelukkigen. De overheid moet zich vanuit deze filosofie meer inspannen voor ongelukkige mensen dan voor mensen die al gelukkig zijn.

Tot slot zou gekeken kunnen worden naar het geluk van de sociale minima, degenen met de laagste inkomsten. Ik noem deze benadering “*Rawlsiaans utilitarisme*”. John Rawls heet geen utilitarist te zijn, maar zijn “*Theory of Justice*” (1971) leent zich wel voor een utilitaristische benadering. Rawls meent dat bepaalde rechten en voorzieningen voor iedereen beschikbaar moeten zijn en dat gelijkheid in principe toe te juichen valt. Volgens Rawls krijgen sommige mensen veel mee in het leven; ze beschikken over een hoge intelligentie, komen uit een stimulerend milieu en hebben rijke ouders. Iemand die in dergelijk fortuinlijke omstandigheden geboren is, kan die niet als eigen verdienste zien. Daarom is het logisch en rechtvaardig dat degenen in een achterstandspositie worden gecompenseerd en dat “de sterkste schouders, de zwaarste lasten dragen”. Rawls is dus een egalitarist, maar een gematigd egalitarist. Er zijn in zijn ogen omstandigheden denkbaar waaronder ongelijkheid is toegestaan. Wanneer ieder mens gelijk is in basisvoorzieningen, is ongelijkheid boven dat niveau toegestaan wanneer diegenen in minder bevoorrechte posities maar worden gecompenseerd in termen van extra welvaart en welzijn. Rawls juicht gelijkheid dus toe, maar is bereid om van het gelijkheidsbeginsel af te stappen, wanneer de zwakkeren daarvan meeprofiteren. Een briljant wetenschapper die een nieuw medicijn zou kunnen uitvinden mag bijvoorbeeld best iets meer verdienen als dat voorkomt dat hij gedemotiveerd afhaakt. De wetenschapper doet immers werk waar ook de zwakkeren baat bij hebben. Het is een belangrijke vraag wat Rawls precies bedoelt als hij zegt dat de zwakkeren “baat moeten hebben” bij inkomensongelijkheid. In dit hoofdstuk wordt “baat hebben” opgevat als “gelukkiger worden”.

1.4 Eerder empirisch onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk

Een pionierstudie naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk is beschreven in het artikel van Morawetz (1977). Morawetz vergeleek twee Kibbutzen die grotendeels overeenkwamen: beiden hadden een vergelijkbare omvang, in beide Kibbutzen hing men (vanzelfsprekend) het Joodse geloof aan, beide Kibbutzen hadden een vergelijkbare leeftijdsverdeling, etc. Het meest in het oog springende verschil was dat in de ene Kibbutz ieder gezin hetzelfde inkomen had, terwijl in de andere Kibbutz verschillen in inkomen bestonden. Op een vraag naar geluk werd in de eerste Kibbutz positiever geantwoord dan in de tweede en Morawetz verbond daaraan de conclusie dat in Israël inkomensongelijkheid samenhangt met minder geluk. Hij geeft zelf echter toe dat de opzet van zijn studie verre van perfect is en meer als een pilot moet worden opgevat.

Veel onderzoekers menen dat vergelijkingsprocessen een belangrijke rol spelen bij het effect van inkomen op geluk (e.g. Ball & Chernova, 2004). Mensen kunnen ontevredenheid ontleen aan de welvaart van anderen. Zo stelt Clark (2003) vast dat de levenstevredenheid

van Britten lager is als het inkomen van hun referentiegroep hoger is. Inkomensongelijkheid is dus onprettig wanneer men minder verdient dan een ander (zie ook Luttmer, 2004). Senik (2002) constateert juist dat Russen tevredener waren, naarmate de mensen in hun omgeving (de “reference group”) meer verdienden. Kennelijk hoeven mensen niet altijd gefrustreerd te raken van mensen die het beter hebben, maar kunnen die hogere inkomens ook een bron van inspiratie en hoop zijn (iets wat Clark (2003) ook opmerkt). Wel merkt Senik op dat dat met name het geval is in een instabiele maatschappij, waarin de sociale mobiliteit groot is. In dat geval zal men relatief weinig belang hechten aan de verhoudingen op korte termijn. Eggers, Gaddy en Graham (niet gepubliceerd artikel) stellen vast dat respondenten (zowel diegenen met werk als diegenen zonder werk) gelukkiger zijn in regio’s met hoge werkloosheid. Volgens deze auteurs duidt ongelijkheid in Rusland op een bijeffect van kapitalistische hervormingen.

Behalve het effect van onderlinge inkomensverschillen op het geluk van de direct betrokkenen, is het de vraag of ongelijkheid in een regio ook van invloed is op het *gemiddelde* geluk in die regio. Ook op deze vraag zijn verschillende antwoorden geformuleerd, doordat er in verschillende landen is gekeken en de respondenten niet altijd vergelijkbaar waren. Zo menen sommige onderzoekers dat burgers in staten in de VS met minder inkomensongelijkheid gelukkiger zijn dan in staten met een grotere ongelijkheid (Blanchflower & Oswald, 2003; Kaplan et al., 1996; Kawachi et al., 1997). Volgens Alesina, Di Tella en MacCulloch (2004) zijn de bewoners van Amerikaanse staten met veel inkomensongelijkheid echter even ongelukkig als de bewoners van staten met weinig inkomensongelijkheid. Senik (2002) constateert ook geen effect bij vergelijking van regio’s in Rusland. Clark (2003) en Tomes (1986) gaan nog een stap verder, want zij vinden juist *positieve* effecten van inkomensongelijkheid op welzijn. Clark bestudeert data van de British Household Panel Survey en vergelijkt verschillende Engelse regio’s. Verder kijkt hij naar huishoudinkomens. Tomes bestudeert mannen in verschillende districten in Canada.

We kunnen ook kijken naar inkomensongelijkheid in landen. Veenhoven (1984) vond dat er een negatief verband tussen inkomensongelijkheid en geluk is na vergelijking van dertien landen. Ook Alesina, Di Tella en MacCulloch (2004) menen dat inkomensongelijkheid en geluk negatief samenhangen na vergelijking van twaalf Europese landen over de periode 1975-1992. Ze zien dus een verschil met de VS. De auteurs wijten dit verschil aan het feit dat Europeanen gelijkheid zouden betrekken in hun nutsfuncties. Ze zouden “inequality averse” zijn. Een tweede verklaring zou zijn dat de sociale mobiliteit mogelijk groter is in de VS, waardoor inkomensverschillen minder definitief en (dus) bedreigend zijn.

In 2002 maakt Veenhoven de balans opnieuw op en vergelijkt hij 45 landen. Nu hij meer landen tot zijn beschikking heeft dan in 1984 komt hij tot de conclusie dat er geen verband is tussen gemiddeld geluk en inkomensongelijkheid in landen. Hij stelt dat mensen wel kunnen leven met relatieve inkomensverschillen, maar niet met absolute armoede.

2 Methode

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk opnieuw onderzocht. Er wordt gekozen voor een vergelijking tussen landen, omdat op nationaal niveau wordt beslist over de inkomenspolitiek. Een vergelijking tussen steden of provincies is wellicht theoretisch interessant, maar sluit minder goed aan bij de beleidsmatige praktijk. Dat voorgaand onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk elkaar tegenspreekt, heeft onder andere te maken met wisselende niveaus van analyse.

Ten tweede moet eerder onderzoek kritisch worden bekeken in die gevallen dat niet is gecontroleerd voor welvaart en de analyses betrekking hebben op landen die qua welvaart aanzienlijk verschillen. In de huidige opzet worden partiele correlaties berekend, waarbij gecontroleerd is voor welvaart.

Een derde onderscheidend element van de huidige studie is het grote aantal landen dat wordt vergeleken. Het aantal van 75 landen is veel groter dan in vorige studies die een vergelijking maakten op nationaal niveau. Een groot aantal landen is om verschillende redenen van belang. Zo neemt daarmee de invloed van toevalligheden die het gevolg zijn van de steekproeftrekking af. Een andere reden om veel landen te bestuderen is dat het duidelijker wordt hoe inkomensongelijkheid in samenhang met andere landkenmerken het nationale geluk beïnvloedt². Tot slot hoeft een eventueel verband tussen inkomensongelijkheid en geluk niet lineair te zijn, maar zou de sterkte en zelfs de richting van het verband anders kunnen zijn voor verschillende niveaus van inkomensongelijkheid. Door veel landen te analyseren is het dus niet alleen mogelijk om een algemene uitspraak over inkomensongelijkheid te doen, maar ook om te zeggen binnen welke range inkomensongelijkheid het nationale geluk verhoogt of verlaagt.

De onderstaande variabelen maken deel uit van het databestand 'States of Nations' (Veenhoven, 2005) dat deel uitmaakt van de World Database of Happiness. States of Nations bevat geluksgegevens voor zo'n 90 landen, alsmede gegevens over tal van andere landkenmerken. States of Nations is daarmee bij uitstek geschikt voor het vaststellen voor relaties tussen gemiddeld geluk in landen en verklarende variabelen op nationaal niveau. Het bestand bevat uitsluitend macro-data. States of Nations wordt op verzoek beschikbaar gesteld aan belangstellenden³.

2 Zo maakt Ott (2005) een onderscheid tussen arme en rijke landen, en doet hij separate analyses naar de invloed van (inkomens)ongelijkheid op geluk voor arme en rijke landen.

3 Wie twijfelt aan de onderzoeksresultaten, kan deze narekenen. De codes van de gebruikte variabelen luiden als volgt: gemiddeld geluk in een land: ls10_90s; ongelijkheid in geluk in een land: eqls10_d; percentage ongelukkigen in een land: perunsat; gemiddeld geluk van de armsten in een land: happoor;

In de analyses voor de huidige studie zijn 75 landen uit verschillende werelddelen betrokken. Het gaat om geluks- en inkomensgegevens uit de jaren 90. Een compleet overzicht van de landen staat in Appendix B. Ook staat daar vermeld tot welke continenten en/of cultuurgebieden de verschillende landen worden gerekend.

Onafhankelijke variabele: inkomensongelijkheid

De mate van inkomensongelijkheid wordt in dit hoofdstuk geoperationaliseerd met de zogenaamde Gini-coëfficiënt. Gegevens daarover zijn ontleend aan het Human Development Report, tabel 12 (UN-HDR 2001). Gini-coëfficiënten uit de periode 1990-1995 en de periode 1995-1999 zijn gemiddeld. Zie ook appendix A.

Afhankelijke variabele: geluk

‘Geluk’ wordt opgevat als ‘levensvoldoening’, dat wil zeggen de subjectieve waardering van het leven als geheel. Voor een nadere precisering van dit begrip, zie Veenhoven (1984) hoofdstuk 1. Geluk is iets dat men in gedachten heeft en wat derhalve gemeten kan worden door er naar te vragen. Dat kan onder meer in grootschalige publieksenquêtes. Een veelgebruikte enquêtevraag luidt in het Nederlands als volgt:

*“Hoe tevreden of ontevreden bent u, al met al, met uw leven tegenwoordig?
Wilt u een cijfer noemen om uw antwoord aan te geven?”*

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Ontevreden</i>									<i>Tevreden</i>

Deze vraag sluit goed aan op de definitie van geluk als levensvoldoening. Dit concept kan ook worden gemeten met vragen naar ‘geluk’, ‘stemmingsniveau’ en plaatsing tussen het best en het slechtst mogelijke leven. Voor de rangorde in gemiddeld geluk in landen blijkt dat niet uit te maken (Veenhoven, 1993: 55).

Uit de antwoorden op deze vraag worden de volgende variabelen gedestilleerd.

Gemiddeld geluk in een land: in het standaard-utilitarisme gaat het om het geluk ‘van het grootste aantal’. In deze studie wordt dat gemeten met het gemiddelde antwoord op bovenstaande vraag in een land. De modus had ook gekund.

---

inkomensongelijkheid in een land: eqin190s; welvaart van een land: rgdp02; gemiddelde attitude ten aanzien van inkomensongelijkheid in een land: ineqatti.

Gelijkheid in geluk in een land: bij het egalitair utilitarisme gaat het om gelijkheid in geluk. We meten dat met de standaarddeviatie van de antwoorden op de bovengenoemde geluksvraag in een land⁴.

Percentage ongelukkigen in een land: bij het negatief utilitarisme staan de minst gelukkigen centraal. Voor ieder land is het percentage respondenten berekend dat bovengenoemde geluksvraag beantwoordde met een 5 of lager.

Geluk van de armsten in een land: bij het ‘Rawlsiaanse utilitarisme’ gaat het om het geluk van de financieel minst daadkrachtigen. Dit wordt gemeten met behulp van een vraag waarbij respondenten zelf kunnen aangeven in welke inkomensklasse zij menen te zitten. Van diegenen die zichzelf in het laagste of het op één na laagste deciel indelen, is de geluksscore meegewogen in een gemiddelde geluksscore van de armste mensen in een bepaald land.

“Hier ziet u een schaal van inkomens. We zouden willen weten in welke groep uw huishouden zit, wanneer u alle lonen, salarissen, pensioenen en andere inkomsten meerekent. Geef de letter van de groep waar uw huishouden toe behoort, vóór belastingen en andere afdrachten”.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
C	D	E	F	G	H	I	J	K	L

Bron: Inglehart et al. (2002)

Controlevariabele:

Welvaart

Het kan niet worden uitgesloten dat inkomensongelijkheid verschillende gevolgen heeft voor het nationale geluk voor verschillende niveaus van welvaart. Om die reden is de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk in dit hoofdstuk bekeken in een aantal clusters van landen die met elkaar verschillen (en intern samenhangen) op het punt van welvaart. De welvaart is in dit hoofdstuk geoperationaliseerd als Bruto Binnenlands Product per hoofd van de bevolking, aangepast voor prijspeil (koopkracht). Er is gebruik gemaakt van koopkracht equivalenten, oftewel ‘purchasing power parities’. Daarbij worden de verschillende valuta niet alleen omgezet tot een gezamenlijke valuta, maar worden ook de verschillen in prijspeil (van gestandaardiseerde goederenpakketten) weggewerkt. Er is een gemiddelde koopkracht berekend over de jaren 1990, 1992, 1993, 1994, 1995, 1997, 1998 en 1999, mits die gegevens voor een bepaald land beschikbaar waren. Door te middelen over het beschikbare aantal jaren

⁴ Volgens Kalmijn en Veenhoven (2005) is de Gini-coëfficiënt weliswaar goed bruikbaar voor de mate van inkomensongelijkheid, maar is de SD de beste maat voor de spreiding in geluk.

kan het aantal landen worden verhoogd, omdat ook landen met slechts één of twee metingen tussen 1990 en 1999 op die manier kunnen worden meegenomen. Het is niet aannemelijk dat dit tot grote onbetrouwbaarheid leidt voor die landen, aangezien de welvaart voor de meeste landen niet erg fluctueert binnen een zo kort tijdbestek. De gegevens zijn ontleend aan het United Nations Human Development Report, 2001 (tabel 1). De data zijn gecalculeerd door de Wereldbank.

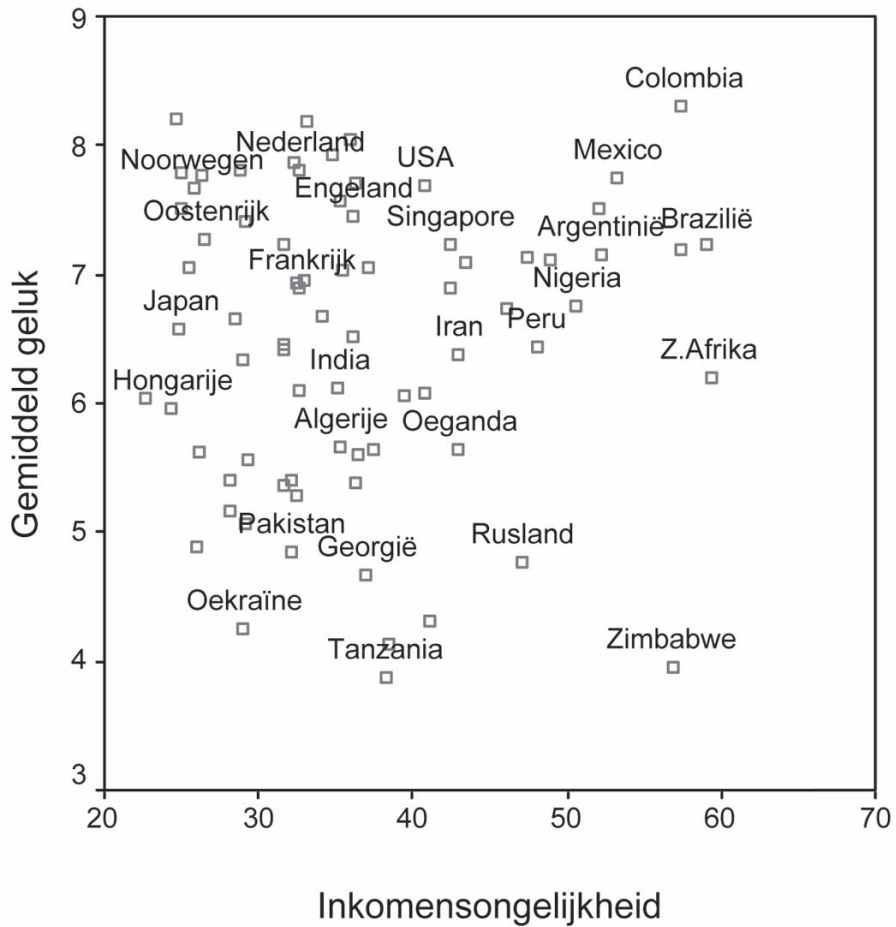
3 Resultaten

3.1 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een standaard-utilitaristisch perspectief

Wanneer we de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk onderzoeken vanuit het standaard-utilitaristisch perspectief, kijken we naar de invloed van inkomensongelijkheid op het *gemiddelde geluk* in 75 landen. Figuur 1 geeft een visuele presentatie van het verband. Wat opvalt is de hoge gelukscore in Colombia waar de inkomensongelijkheid ook hoog is. Verder is bijvoorbeeld te zien dat de Zuid-Amerikaanse landen, zoals bekend, het hoogst scoren op inkomensongelijkheid (zie ook Appendix B). In een land met een, naar Westerse maatstaven, grote inkomensongelijkheid als de VS zijn burgers nauwelijks ongelukkiger dan in egalitaire landen als Noorwegen en Nederland. In tabel 1 staan de correlaties tussen inkomensongelijkheid enerzijds en gemiddeld geluk, de ongelijkheid in geluk, het percentage ongelukkigen en het gemiddeld geluk van de armsten anderzijds voor verschillende geografische en/of cultuurgebieden. De correlatie is 0,04⁵. Er is geen statistisch verband tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk.

Een eventuele relatie tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk kan gemaskeerd worden door verschillen in absolute welvaart. Daarom is voor die variabele gecontroleerd, hetgeen resulteert in een partiële correlatie van $rp=+0,39$ ($n=68$). Dit verband is significant, $p<0,01$. Meer inkomensongelijkheid gaat samen met een hoger gemiddeld geluk. Deze relatie wordt gemaskeerd doordat rijkere landen egalitairder (en gelukkiger) zijn.

⁵ Merk op dat in deze analyse ieder land hetzelfde gewicht krijgt, en dat geen rekening is gehouden met het aantal inwoners.

Figuur 1: *inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk in 75 landen*

Ter bestudering van de robuustheid van bovenstaande resultaten is gekeken of de effecten veranderen wanneer bepaalde groepen landen worden weggelaten. De resultaten hiervan zijn eveneens in tabel 1 weergegeven. Wanneer we naar de partiële correlaties kijken vinden we, óók na weglating van respectievelijk de Westerse landen, de Europese landen, de West-Europese landen, de Oost-Europese landen, de Mediterane Europese landen, de Afrikaanse landen, de Aziatische landen, de landen uit Oceanië en de Noord-Amerikaanse landen, een positief verband tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk. De resultaten zijn dus vrij robuust. Echter, wanneer de Latijns-Amerikaanse landen worden weggelaten en wordt gecontroleerd voor absolute welvaart is er geen effect (noch positief, noch negatief) van inkomensongelijkheid op het gemiddeld geluk. Wanneer we niet kijken naar de partiële,

maar naar de gewone correlaties, is het beeld iets minder stabiel. Weglating van de Latijns-Amerikaanse landen geeft een negatief verband, terwijl weglating van de Westerse landen of de West-Europese landen een positief verband oplevert.

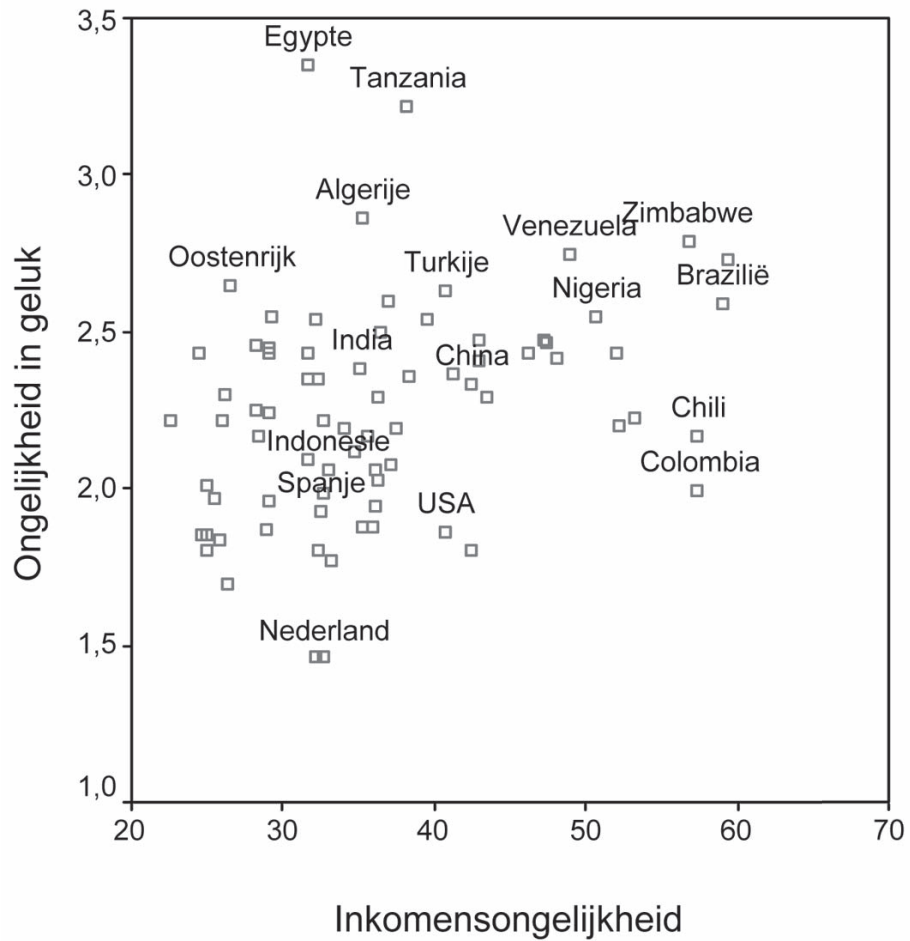
3.2 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een egalitair utilitaristisch perspectief

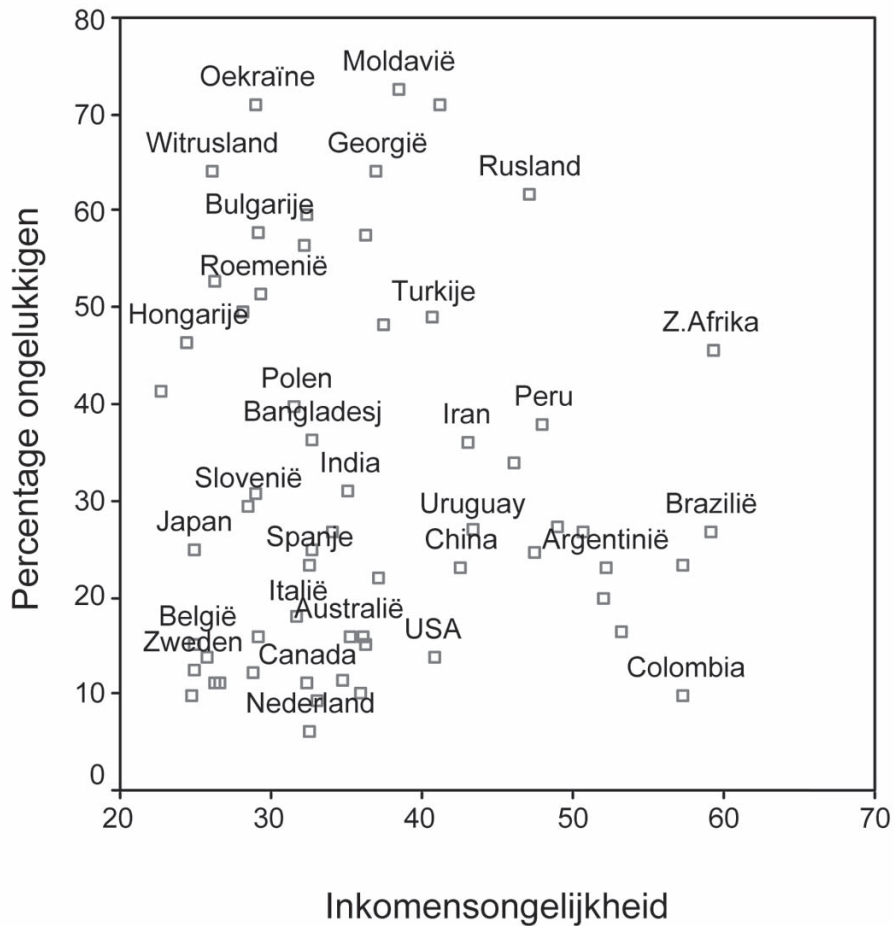
De voorgaande analyse had betrekking op de relatie tussen inkomensongelijkheid en het *gemiddelde* geluk in landen. Vanuit een egalitair utilitaristisch perspectief gaat het om *ongelijkheid* in geluk. Inkomensnivellering heeft immers vaak ook als doel om ongelijkheid tegen te gaan. Daarom is ook de relatie onderzocht tussen de mate van inkomensongelijkheid en de standaarddeviatie van geluk in landen (Kalmijn en Veenhoven, 2005). De correlatie, bij een vergelijking van 75 landen, is $+0,32$ ($p=0,01$). Hoe groter de inkomensongelijkheid, hoe groter de ongelijkheid in geluk. In figuur 2 is te zien dat het positieve verband wordt veroorzaakt door niet- westerse landen als Zimbabwe en Venezuela, maar ook door een land als Nederland dat een lage inkomensongelijkheid heeft en de laagste ongelijkheid in geluk. Wanneer verschillende groepen landen worden weggelaten uit de analyse, slaat de richting van het verband geen enkele keer om. Wel geldt dat bij weglating van de Westerse landen, de Europese landen, de West-Europese landen en de landen uit Oceanië, het positieve verband verdwijnt.

Wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart, neemt de correlatie af tot $rp=0,13$. Dit verband is niet significant. Weglating van de diverse groepen landen maakt niets uit voor de resultaten. Na controle voor welvaart is er geen enkele keer een effect van inkomensongelijkheid op de ongelijkheid in geluk.

3.3 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een negatief-utilitaristisch perspectief

Vanuit het negatief-utilitarisme beoogt men het aantal ongelukkigen te minimaliseren. De mate van inkomensongelijkheid is daarom afgezet tegen *het percentage van de bevolking dat zichzelf een onvoldoende geeft (score 5 of lager) voor geluk*. Er is geen verband te zien ($r=-0,03$), hetgeen duidelijk te zien is in figuur 3. De resultaten zijn echter weinig stabiel. Weglating van de Westerse landen of de West-Europese landen geeft een negatief verband. Hoe groter de inkomensongelijkheid, hoe minder ongelukkigen. Echter, weglating van de Oost-Europese landen levert het tegenovergestelde beeld op. In dat geval hangt meer inkomensongelijkheid juist samen met méér ongelukkigen.

Figuur 2: *inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk in 75 landen*

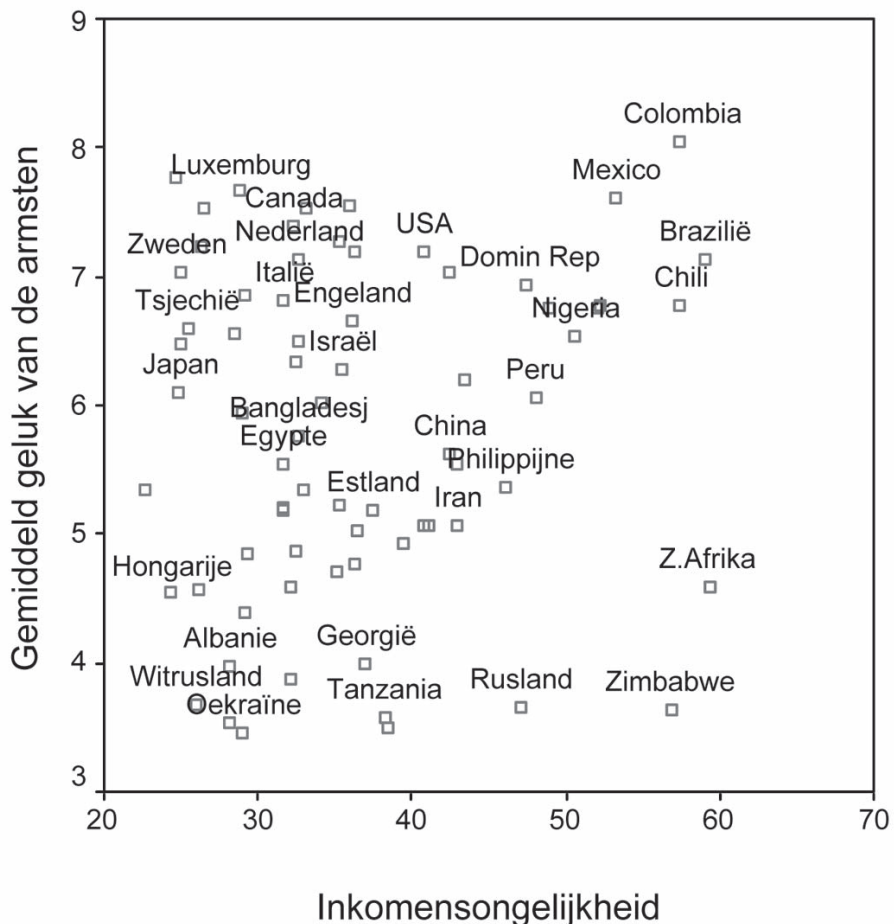
Figuur 3: inkomensongelijkheid en het percentage ongelukkigen in 60 landen

Na controle voor welvaart is de partiële correlatie $-0,32$ ($n=56$). Er is sprake van een significant verband ($p=0,02$). Een grotere inkomensongelijkheid gaat samen met een kleiner percentage ongelukkigen. De richting van dit verband slaat geen enkele keer om bij weglating van verschillende groepen landen. Wel is het zo dat weglating van de Europese landen, de Oost-Europese landen of de Latijns-Amerikaanse landen het negatieve verband laat verdwijnen.

3.4 Inkomensongelijkheid en geluk vanuit een Rawlsiaans utilitaristisch perspectief

Voor een uitgebalanceerde bespreking van de effecten van inkomensongelijkheid op het nationale geluk moet er nog specifiek worden gekeken naar de positie van de 'sociale minima'. Daartoe is de mate van inkomensongelijkheid afgezet tegen het gemiddelde geluk van diegenen die tot de laagste 20% in koopkracht behoren. We vinden nauwelijks een verband ($r=+0,11$). Uit figuur 4 valt af te lezen dat in de VS de armsten gemiddeld niet ongelukkiger zijn dan in een land als Zweden. Wanneer de Westerse landen, de West-Europese landen of de Afrikaanse landen worden weggelaten, is er sprake van een significant positief effect. Hoe meer inkomensongelijkheid, hoe gelukkiger de armsten.

Figuur 4: inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten in 71 landen

Wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart vinden we een duidelijk positief verband. De partiële correlatie, bij een vergelijking van 65 landen, is $rp=+0,48$ ($p<0,01$). In landen met veel inkomensongelijkheid zijn de armsten gemiddeld gelukkiger, althans wanneer wordt gecorrigeerd voor het feit dat men in egalitaire landen welvarender is. Dit resultaat is stabiel met slechts één uitzondering: wanneer de Latijns-Amerikaanse landen worden weggelaten en er gecontroleerd wordt voor welvaart is er geen effect (noch positief, noch negatief) tussen inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten.

Tabel 1: *Correlaties tussen inkomensongelijkheid en geluk*

Gebied	Correlatie tussen inkomensongelijkheid en....			
	gemiddeld geluk	ongelijkheid in geluk	percentage ongelukkigen	gemiddeld geluk van de armsten
Wereld (totaal)	+0,04 (N=75) p=0,75	+0,32 (N=75) p=0,01*	-0,03 (N=60) p=0,80	+0,11 (N=71) p=0,38
Gecontroleerd voor welvaart	+0,39 (N=68) p<0,01**	+0,13 (N=68) p=0,23	-0,32 (N=56) p=0,02*	+0,48 (N=65) p<0,01**
Wereld met uitzondering van Westerse landen	+0,31 (N=58) p=0,02*	+0,21 (N=58) p=0,11	-0,38 (N=43) p=0,01*	+0,39 (N=55) p<0,01**
Gecontroleerd voor welvaart	+0,52 (N=51) p<0,001***	+0,13 (N=51) p=0,37	-0,49 (N=39) p<0,01**	+0,61 (N=49) p<0,001***
Wereld m.u.v. (alle) Europese landen	+0,17 (N=37) p=0,32	+0,24 (N=37) p=0,16	+0,12 (N=24) p=0,57	+0,25 (N=35) p=0,15
Gecontroleerd voor welvaart	+0,51 (N=31) p<0,01**	+0,08 (N=31) p=0,65	-0,08 (N=21) p=0,72	+0,62 (N=30) p<0,001***
Wereld m.u.v. West Europese landen	+0,26 (N=62) p=0,04*	+0,22 (N=62) p=0,09	-0,31 (N=47) p=0,03*	+0,34 (N=59) p<0,01**
Gecontroleerd voor welvaart	+0,51 (N=55) p<0,001***	+0,13 (N=55) p=0,33	-0,48 (N=43) p<0,01**	+0,59 (N=53) p<0,001***
Wereld m.u.v. Oost Europese landen	-0,16 (N=54) p=0,26	+0,42 (N=54) p<0,01**	+0,44 (N=41) p<0,01**	-0,11 (N=50) p=0,47
Gecontroleerd voor welvaart	+0,28 (N=48) p<0,05*	+0,17 (N=48) p=0,24	+0,18 (N=38) p=0,27	+0,37 (N=45) p=0,01*

Gebied	Correlatie tussen inkomensongelijkheid en....			
	gemiddeld geluk	ongelijkheid in geluk	percentage ongelukkigen	gemiddeld geluk van de armsten
Wereld m.u.v. Mediterrane Europese landen	+0,05 (N=71) p=0,71	+0,31 (N=71) p<0,01**	-0,04 (N=56) p=0,75	+0,12 (N=68) p=0,35
Gecontroleerd voor welvaart	+0,38 (N=64) p<0,01**	+0,15 (N=64) p=0,24	-0,31 (N=52) p=0,03*	+0,45 (N=62) p<0,001***
Wereld m.u.v. Afrikaanse landen	+0,15 (N=66) p=0,11	+0,29 (N=66) p=0,01*	-0,06 (N=57) p=0,32	+0,22 (N=63) p=0,04*
Gecontroleerd voor welvaart	+0,42 (N=61) p<0,01**	+0,17 (N=61) p=0,19	-0,35 (N=53) p<0,01**	+0,51 (N=59) p<0,001***
Wereld m.u.v. Aziatische landen	+0,02 (N=61) p=0,44	+0,31 (N=61) p<0,01**	-0,05 (N=53) p=0,37	+0,11 (N=58) p=0,22
Gecontroleerd voor welvaart	+0,37 (N=55) p<0,01**	+0,11 (N=55) p=0,42	-0,31 (N=49) p=0,03*	+0,45 (N=52) p<0,01**
Wereld m.u.v. van de landen uit Oceanië	+0,04 (N=73) p=0,37	+0,32 (N=73) p<0,01	-0,04 (N=58) p=0,39	+0,11 (N=69) p=0,18
Gecontroleerd voor welvaart	+0,37 (N=66) p<0,01**	+0,15 (N=66) p=0,22	-0,30 (N=54) p=0,03*	+0,45 (N=63) p<0,001***
Wereld m.u.v. Latijns Amerikaanse landen	-0,23 (N=65) p=0,04*	+0,35 (N=65) p<0,01**	+0,17 (N=50) p=0,12	-0,21 (N=61) p=0,05
Gecontroleerd voor welvaart	+0,07 (N=58) p=0,61	+0,07 (N=58) p=0,61	-0,03 (N=46) p=0,84	+0,05 (N=55) p=0,70
Wereld m.u.v. Noord- Amerikaanse landen	+0,04 (N=73) p=0,37	+0,32 (N=73) p<0,01**	-0,04 (N=58) p=0,40	+0,11 (N=69) p=0,19
Gecontroleerd voor welvaart	+0,38 (N=66) p<0,01**	+0,15 (N=66) p=0,22	-0,30 (N=54) p=0,02*	+0,46 (N=63) p<0,001***

* = $p < 0,05$, ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$

4 Discussie en conclusie

4.1 Samenvatting van de resultaten

De vraag was hoe inkomensongelijkheid samenhangt met geluk. Daarbij is primair gekeken naar de resultaten in de wereld als geheel. We zien dan dat de mate van inkomensongelijkheid niet significant samenhangt met gemiddeld geluk, niet met het percentage ongelukkigen in een maatschappij en niet met het gemiddeld geluk van de armsten. Wel is het zo dat een grotere inkomensongelijkheid significant samenhangt met een grotere ongelijkheid in geluk.

Het moge duidelijk zijn dat landen als de VS en Denemarken niet goed te vergelijken zijn met landen als Tanzania en Wit-Rusland. Het is dan ook belangrijk om te controleren voor belangrijke achterliggende variabelen, waarbij controle voor ‘absolute welvaart’ het meest voor de hand lag. Sterker nog: er valt veel voor te zeggen om aan deze partiële correlaties een groter belang toe te dichten dan aan de gewone correlaties. Wanneer we controleren voor welvaart zien we dat het verband tussen inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk niet langer significant is (hoewel de richting van het verband dezelfde is). We vinden wél significante verbanden tussen inkomensongelijkheid en gemiddeld geluk, tussen inkomensongelijkheid en het gemiddeld geluk van de armsten en (een negatief verband) tussen het inkomensongelijkheid en het percentage ongelukkigen in een land. Hoe meer inkomensongelijkheid, hoe hoger het gemiddelde geluk, hoe hoger het gemiddelde geluk van de armsten en hoe minder ongelukkigen.

Wanneer we de robuustheid van de resultaten onderzoeken door steeds een andere groep landen weg te laten uit de analyse, vinden we dat de resultaten in die gevallen een ander beeld kunnen geven. Het feit dat weglating van met name de Latijns-Amerikaanse landen regelmatig tot andere resultaten leidt, laat zien dat de hoofdconclusie uit deze studie niet noodzakelijk generaliseerbaar is tot elke context of elk cultuurgebied.

4.2 Verklaringen

Hoewel de resultaten van deze studie niet altijd even robuust zijn gebleken voor weglating van verschillende homogene groepen landen en het dus moeilijk generaliseren is, is het algemene beeld dat uit deze studie naar voren is gekomen dat inkomensongelijkheid niet tot minder geluk leidt. Sterker nog: er zijn méér resultaten die wijzen op een *positief* effect van inkomensongelijkheid. De vraag is hoe dat kan. Want uit het feit dat de relatie tussen nationaal inkomen en nationaal geluk een patroon van afnemende meeropbrengsten vertoont, zou men verwachten dat inkomensnivellering juist wél bijdraagt aan een hoog nationaal geluk.

Een eerste verklaring zou kunnen zijn dat de onderzoeksmethode niet deugt, waardoor daadwerkelijke verbanden tussen inkomensongelijkheid en geluk onzichtbaar blijven. Zo zou men zich af kunnen vragen of geluk wel te meten valt met één enkel item. Vanuit een conceptuele benadering zou men hierop kunnen antwoorden dat de definitie van geluk ('de subjectieve waardering voor het leven als geheel') bij uitstek aansluit bij meting middels één vraag. In tegenstelling tot eigenschappen als neuroticisme, die zich grotendeels aan het bewustzijn van de respondenten onttrekken en daarom via een omweg moeten worden achterhaald, heeft geluk per definitie betrekking op hoe de respondent het zelf ervaart. Omdat de mensen dat meestal weten, volstaat één vraag. Vanuit een meer empirische benadering valt daar aan toe te voegen dat de 'meerdere items-schalen' die ook in omloop zijn, nauwelijks andere resultaten opleveren. Om die reden wordt de 'één item methode' inmiddels op grote schaal gebruikt. Tot slot hangt geluk, zoals op deze manier gemeten, systematisch en op betekenisvolle wijze samen met objectieve landkenmerken als economische ontwikkeling, politieke democratie, en emancipatie. Het feit dat deze en andere factoren een groot deel van de variantie van het geluk in landen verklaren en de validiteit van de meetmethode derhalve groot is, laat zich moeilijk verenigen met fundamentele methodologische kritiek. Veenhoven (2002) geeft een gedetailleerd overzicht van de mogelijke kritiek op dit type onderzoek, en de onhoudbaarheid van die kritiek.

Een tweede mogelijke verklaring voor de verrassende resultaten van de huidige studie zou kunnen zijn dat inkomensnivellering *an sich* goed is voor geluk, maar dat het (wellicht) daarmee gepaarde welvaartsverlies juist slecht is voor geluk. Deze verklaring houdt echter geen stand. Wanneer we de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk corrigeren voor koopkracht vinden we geen negatief, maar juist een *positief* verband. Dit is althans het geval wanneer we kijken naar de resultaten die betrekking hebben op alle onderzochte landen.

Een derde verklaring is gestoeld op een relatieve gelukstheorie. Mensen zijn volgens zo'n theorie gelukkig als ze het beter hebben dan anderen en ongelukkig wanneer ze het slechter hebben dan anderen. Als deze theorie klopt zou een grote mate van inkomensongelijkheid niet perse moeten leiden tot een lager geluksgemiddelde in een land. Het ongeluk van de armen wordt immers gecompenseerd door het geluk van de rijken. Het maakt daarbij niet uit of er sprake is van veel inkomensongelijkheid of weinig inkomensongelijkheid. Wanneer vergelijking doorslaggevend is zijn er immers *altijd* winnaars en verliezers (behalve in een communistische, volledig egalitaire samenleving), zelfs als de onderlinge inkomensverschillen bescheiden zijn. Het aantal ongelukkigen is daarom, net als het geluk van de armsten, redelijk onafhankelijk van de mate van inkomensongelijkheid. Hooguit leiden grotere inkomensverschillen tot *meer ongelijkheid in geluk*. Deze redenatie sluit redelijk goed aan bij de gevonden resultaten op wereldniveau. Een probleem van deze verklaring is echter dat vergelijking volgens sommige

auteurs (e.g. Van Praag, 1989) belangrijker is voor deelsatisfacties zoals inkomenssatisfactie dan voor de tevredenheid met het leven als geheel.

Een vierde verklaring, die eveneens steunt op een relatieve gelukstheorie, zou kunnen zijn dat mensen veelal deel uitmaken van inkomenshomogene groepen. Omdat mensen met een laag inkomen slechts zelden met miljonairs omgaan, is inkomensongelijkheid in een land goed te verteren.

De meest simpele verklaring is dat inkomensongelijkheid in een land *kennelijk* niet erg schadelijk is voor het geluk. Kennelijk is de relatieve gelukstheorie, zo logisch als deze wellicht mag lijken, niet altijd even bruikbaar. Zo claimt Veenhoven (1991) met zijn 'livability'-theorie dat ons geluk bepaald wordt door onze objectieve levensomstandigheden, maar niet door de vergelijking met anderen.

Tot nu toe hebben de verklaringen zich toegespitst op de vraag waarom inkomensongelijkheid niet leidt tot minder geluk. Er is niet ingegaan op het feit dat het *omgekeerde* het geval lijkt; op het feit dat inkomensongelijkheid, na controle voor koopkracht, met méér geluk lijkt samen te hangen. Het is gissen naar een passende verklaring. Wellicht houden veel mensen van competitie; wellicht houden ze van fiscale vrijheid en hebben ze een hekel aan overheidsbemoeienis. Hoe dan ook: een definitief antwoord op de 'waarom-vraag' is niet nodig om vast te stellen dat de resultaten zijn zoals ze zijn. Daarbij moet (nogmaals) worden aangemerkt dat er verschillen lijken te bestaan tussen verschillende regio's. Het kan niet worden uitgesloten dat verschillende verklaringen van toepassing zijn op verschillende gebieden.

4.3 Verhouding tot eerder onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek

Dat inkomensongelijkheid geen negatief effect heeft op het geluk van mensen sluit aan bij aanverwante bevindingen uit de geluksliteratuur. Zo is er geen verband tussen de grootte van de verzorgingsstaat (Veenhoven, 2000b) en nationaal geluk, en is er een positief verband tussen economische vrijheid en nationaal geluk (Veenhoven, 2002).

Wel kijken de conclusies van dit hoofdstuk af van onderzoeken die wezen op een positieve samenhang tussen inkomensongelijkheid en sterftcijfers (e.g. Wilkinson, 1992). Onderzoek in de VS toont aan dat staten met veel inkomensongelijkheid hogere sterftcijfers hebben dan staten met minder inkomensongelijkheid (Kennedy et al., 1996), zelfs na het corrigeren voor welvaart. In Engeland kregen arm en rijk identieke voedselrantsoenen gedurende de beide wereldoorlogen. Desondanks steeg in de betreffende jaren de levensverwachting sterker dan in de jaren ervoor of erna (Sen, 1999; Wilkinson 1996). Mensen lijken dus gezonder te zijn

in een solidair klimaat⁶. Aangezien gezondheid en geluk geen identieke begrippen zijn en er ook geen één op één relatie tussen beiden bestaat (e.g. Veenhoven, 2002), is de conclusie dat inkomensongelijkheid niet schadelijk is voor het geluk niet problematisch. Uit onderzoek naar de effecten van (lage) sociaal-economische status was al bekend dat bepaalde factoren anders kunnen uitpakken voor gezondheid dan voor geluk. Zo vertaalt het bekende gegeven dat mensen uit lagere sociaal-economische milieus minder gezond leven zich niet in minder geluk. Het is goed denkbaar dat in een maatschappij met een grote onderklasse en dus veel inkomensongelijkheid er verhoudingsgewijs veel mensen zijn met een ongezonde levensstijl zonder dat dat dus van invloed hoeft te zijn op het nationale geluk⁷.

Eerder onderzoek naar de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk heeft zich grotendeels gericht op inkomensongelijkheid tussen individuen of ongelijkheid tussen regio's of staten. Hoewel dit een goede benadering is, mits wordt gecontroleerd voor absoluut inkomen en er voldoende gevallen zijn, is het denkbaar dat de resultaten afwijken van een vergelijking van landen. Ongelijkheid binnen landen hoeft immers niet zichtbaar en/of voelbaar te zijn. Er kan zich een geografische spreiding voordoen van verschillende groepen die intern redelijk inkomenshomogeen zijn. Op regionaal niveau zijn er minder mogelijkheden om ongelijkheid buiten het gezichtsveld te houden. Deze redenering doortrekkend zou verwacht kunnen worden dat inkomensongelijkheid tussen verschillende wijken of straten grotere effecten van inkomensongelijkheid zou opleveren. Dat zou weinig verrassend zijn aangezien er, zoals gezegd, een behoorlijke literatuur is die aantoont dat bij interpersoonlijke vergelijking de rijkdom van de een ten koste gaat van de tevredenheid van de ander.

Maar hoe kan het dat er in het verleden ook in de vergelijking tussen landen negatieve effecten van inkomensongelijkheid werden gevonden? Zoals eerder gesteld kenmerkt het huidige onderzoek zich door een veel groter aantal gevallen die worden vergeleken en geven de resultaten derhalve een accurater en vollediger beeld.

Hoewel de resultaten in deze studie duidelijk laten zien dat inkomensongelijkheid niet schadelijk hoeft te zijn voor het geluk in een land en dat meestal ook niet is, is nader onderzoek gewenst. Dat onderzoek zou zich onder meer moeten richten op verschillen tussen cultuurgebieden en op de historische, culturele, economische en andere mechanismen die in die verschillende gebieden een rol spelen. Op dit moment ontbreken nog de gegevens om voor ieder cultuurgebied afzonderlijk verantwoorde analyses te doen, maar in de toekomst zal dat wellicht anders zijn.

6 Sommige onderzoekers menen dat ongelijkheid leidt tot ongezonde frustraties (Kawachi et al, 1994). Anderen menen dat grote inkomensverschillen het vertrouwen van mensen in elkaar aantasten (Putnam, 1993) en de sociale cohesie ondermijnen.

7 Veenhoven (2005) pleit voor het gebruik van "Happy Life Years" als uitkomstmaat. In deze maat worden geluk en levensverwachting gecombineerd.

5 Literatuur

- Alesina, A., Di Tella, R. & MacCulloch, R. (2004). Happiness and Inequality: Are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics*, 88(9-10), 2009-2042.
- Ball, R. & Chernova, K. (2004). Absolute income, relative income and happiness. Paper presented to the international society of quality of life studies.
- Bentham, J. (1789). *Introduction to the Principles and Morals of Legislation*. Kessinger Publishing, London.
- Blanchflower, D. G. & Oswald, A.J. (2003). *Does inequality reduce happiness? Evidence from the States of the USA from the 1970's to the 1990's*. Dartmouth College, Mimeo.
- Clark, A. (2003). Inequality aversion and social mobility: a direct test. *Delta Working Paper No. 2003-11, Paris, France*.
- Easterlin, R.A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In David P.A. & Melvin, W.R. (eds.) *Nations and households in economic growth*. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 98-125.
- Eggers, A., Gaddy, C. & Graham, C. Unemployment and Wellbeing in Russia in the 1990's: can society's suffering be individuals solace? *Journal of socio-economics, forthcoming*.
- Frey, B.S. & Stutzer, A. (2000). Happiness, economy and institutions. *The Economic Journal*, 110, 918-938.
- Goddijn, W., Smets, H. & Van Tillo, G. (1979). *Opnieuw: God in Nederland*. De Tijd, Nederland.
- Inglehart, R. (1985). Aggregate stability and individual level flux in mass belief systems: the level of analysis paradox. *American Political Science Review*, 79, 97-
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, Princeton.
- Inglehart, Ronald, et al. (2002). *World Values Surveys and European Values Surveys, 1999-2001 (Computer file)* ICPSR version. Ann Arbor, MI: Institute for Social Research (producer), 2002. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research (distributor). 2004.
- Kalmijn, W. & Veenhoven, R. (2005). Measuring inequality of happiness in nations. *Journal of Happiness Studies*, 6.
- Kaplan, G.A., Pamuk, E.R., Lynch, J.W., Cohen, R.D. & Balfour J.L. (1996). Inequality in income and mortality in the United States: analysis of mortality and potential pathways. *British Medical Journal*, 312, 999-1003.
- Kawachi, I. & Kennedy, B.P. (1997). The relationship of income inequality to mortality - Does the choice of indicator matter? *Social Science and Medicine*, 45, 1121-1127.
- Kennedy, B.P., Kawachi, I. & Prothrow-Stith, D. (1996). Income distribution and mortality: cross sectional ecological study of the Robin Hood index in the United States. *British Medical Journal*, 312, 1004-1007.
- Luttmer, E. (2004). Neighbors as negatives: relative earnings and well-being. KSG Faculty Research Working Paper Series RWP04-029
- McMurrer, D. & Sawhill, I.V. (1998). *Getting ahead: economic and social mobility in the United States*. Washington, D.C.: Urban Institute Press.
- Morawetz, D. (1977). Income distribution and self-related happiness: some empirical evidence. *Economic Journal*, 87(347), 511-522.

- Odink, J.G. (1985). *Inkomensverdeling: enkele aspecten van de inkomensherverdeling door de overheid in Nederland*. Groningen, Wolters-Noordhoff.
- Ott, J. (2005). Level and inequality of happiness in nations. Does greater happiness of a greater number imply greater inequality in happiness? *Working paper*.
- Pen, J. & Tinbergen, J. (1977). *Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling*. Elsevier Science. Amsterdam.
- Putnam, R.D. (1993). The prosperous community: social capital and public life. *The American prospect*.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge Massachusetts.
- Sen, A. (1997). *On economic inequality. Expanded Edition*. Oxford, Oxford University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Senik, C. (2002). When information dominates comparison: a panel data analysis using Russian subjective panel data. William Davidson Institute Working Paper Series 495.
- Tómes, N. (1986). Income distribution, happiness and satisfaction: a direct test of the interdependent preferences model. *Journal of Economic Psychology*, 7, 425-446.
- Van Praag, B.M.S. (1989). *Income: facts, perceptions and their interconnections*. Oxford, UK.
- United Nations Human Development Report (2001). *Making new technologies work for human development*. United Nations Development Program, Oxford University Press, New York USA
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. D. Reidel, Dordrecht/Boston, 461 pp.
- Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative? *Social Indicators Research*, 24, 1-34.
- Veenhoven, R. (1993). *Happiness in nations: Subjective appreciation of life in 56 nations 1946-1992*. RISBO, Studies in Sociale en Culturele Verandering, nr. 2, 364 p. Erasmus University Rotterdam, ISBN 90-72597-46.
- Veenhoven, R. (1998). Vergelijken van geluk in landen. *Sociale Wetenschappen*, 42, 58-84.
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life: ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- Veenhoven, R. (2000b). Wellbeing in the welfare state: *Level not higher, distribution not more equitable*. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 2, 91-125.
- Veenhoven, R. (2002). Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid. *Sociale Wetenschappen*, 4, 1-43.
- Veenhoven, R. (2005). States of Nations, World Database of Happiness Internetsite: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>
- Wilkinson, R. G. (1996). The relationship between income distribution and health. In: *La Epidemiologia en la Búsqueda de la Equidad en Salud*. Proceedings of The First Latin-American Epidemiology Conference. Salvador, Brazil.

Appendix A

Voor de berekening van de Gini-coëfficiënt voor inkomensongelijkheid is de volledige inkomensverdeling in een land nodig. De Gini-coëfficiënt hangt samen met de Lorenzcurve die aangeeft in hoeverre een homogene inkomensverdeling en de daadwerkelijke inkomensverdeling van elkaar verschillen. Hoe groter het percentage van het nationale inkomen dat door de rijkere mensen verdiend wordt en hoe kleiner het percentage van het nationale inkomen dat door de armere mensen wordt verdiend, hoe groter de Gini-coëfficiënt. De Gini-coëfficiënt wordt vaak berekend met de meer praktische formule van Brown:

$$G = \left| 1 - \sum_{k=1}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1}) \right| * 100$$

G: Gini coefficient

X_k : gecumuleerde proportie van de populatievariabele, met $k=0, \dots, n$, met $X_0 = 0$,

$X_n = 1$ Y_k : gecumuleerde proportie van de inkomensvariabele, met $k = 0, \dots, n$, met

$Y_0 = 0, Y_n = 1$

De Gini-coëfficiënt ligt tussen de 0 en de 100, waarbij 0 staat voor totale (inkomens)gelijkheid (iedereen verdient hetzelfde) en 100 voor totale ongelijkheid (één persoon heeft al het inkomen, terwijl de rest niets verdient).

Ott (2005) merkt op dat met name in de niet-Westerse landen de betrouwbaarheid van de Gini-coëfficiënt soms te wensen overlaat, en dat cijfers met enige voorzichtigheid moeten worden beschouwd. In de vergelijking van inkomensongelijkheid tussen landen spelen bovendien additionele problemen. Zo is het belangrijk dat in alle landen inkomen op dezelfde manier is gemeten (inkomen of consumptie, netto of bruto-inkomen, persoonlijk inkomen of het huishoudinkomen, rekening houdend met informele handel of niet, etc.). Wanneer er bijvoorbeeld wordt gekeken naar huis-houdinkomen, komen eventuele inkomensverschillen tussen man en vrouw niet aan de oppervlakte, zodat een ander beeld ontstaat dan bij vergelijking van individuen. Ook is het belangrijk hoeveel sociale voorzieningen er in een land zijn, omdat die al in deel van de behoeftebevrediging van burgers voorzien, en de rol van inkomen uit loon beperken. In Europa bestaan ook inkomensenquêtes waarbij andere vormen van inkomen worden meegewogen. Deze enquêtes zijn gestandaardiseerd in de “Luxemburg Income Studies”. In dit hoofdstuk is niet gekozen voor een klein aantal landen met gestandaardiseerde operationalisaties, maar voor een groot aantal landen in de verwachting dat hierdoor eventuele onnauwkeurigheden wegvallen. Wanneer men de rangorde van inkomensongelijkheid bestudeert, lijkt het met deze onnauwkeurigheden overigens wel mee te vallen. De als egalitair bekend staande landen hebben lagere Gini-coëfficiënten dan de meer ongelijke landen.

Appendix B

Land	Levens-tevredenheid (=LS: tussen de 1 en de 10)	Standaard- afwijking (SD (LS))	LS laagste 20% kigen (cijfer 5 of lager)	% ongeluk- kigen	Inkomens-ongelijkheid (Gini). Hoe hoger, hoe groter de ongelijkheid	Attitude t.a.v. inkomens- ongelijkheid (1=negatief, 10=positief)
Albanie	5.17	2.25	3.97	-	28.20	5.96
Algerije	5.67	2.86	5.23	-	35.30	8.09
Argentinië	7.16	2.20	6.77	23.1	52.20	4.90
Armenië	4.32	2.37	5.06	71.1	41.15	6.40
Australië	7.57	1.88	7.27	16.0	35.20	5.60
Azer-beidjaan	5.39	2.29	4.77	57.6	36.25	5.90
Bangladesh	6.09	2.22	5.77	36.3	32.70	7.57
België	7.52	2.01	6.47	15.2	25.00	5.50
Bosnië-Herze-govina	5.62	2.30	4.56	52.8	26.20	6.10
Brazilië	7.22	2.59	7.14	26.8	59.10	5.71
Bulgarije	5.07	2.45	4.39	57.7	29.15	6.36
Canada	7.87	1.81	7.39	11.2	32.30	5.34
Chili	7.19	2.17	6.77	23.2	57.30	4.02
China	6.89	2.33	5.63	23.0	42.50	6.26
Colombia	8.31	2.00	8.05	9.9	57.35	6.20
Dene-marken	8.20	1.86	7.77	9.9	24.70	-
Domini-caanse Republiek	7.13	2.47	6.94	24.7	47.40	7.70
Duitsland	7.42	1.96	6.86	15.8	29.15	-
Egypte	5.36	3.35	5.54	-	31.65	8.23
El Salvador	7.50	2.43	6.75	19.9	52.00	6.83
Estland	5.64	2.19	5.19	48.1	37.40	6.88

Land	Levens-tevredenheid (=LS: tussen de 1 en de 10)	Standaard-afwijking (SD (LS))	LS laagste 20% % ongeluk- kigen (cijfer 5 of lager)	Inkomens-ongelijkheid (Gini). Hoe hoger, hoe groter de ongelijkheid	Attitude t.a.v. inkomens- ongelijkheid (1=negatief, 10=positief)
Filippijnen	6.75	2.43	5.37	46.15	6.56
Finland	7.77	1.69	7.23	26.25	4.60
Frankrijk	6.90	1.99	6.50	32.70	4.85
Georgië	4.67	2.60	4.00	37.00	7.60
Ghana	7.93	2.12	-	34.80	-
Grieken-land	6.67	2.19	6.02	34.05	-
Groot-Brittannië	7.45	1.94	6.65	36.05	5.60
Hongarije	5.96	2.44	4.54	24.40	-
Ierland	8.04	1.88	7.54	35.90	6.11
India	6.12	2.38	4.71	35.15	4.18
Indonesië	6.96	2.06	5.34	33.00	7.18
Iran	6.38	2.41	5.07	43.00	5.66
Israël	7.03	2.17	6.28	35.50	3.77
Italië	7.24	2.09	6.81	31.65	6.02
Japan	6.58	1.85	6.10	24.90	5.72
Jordanië	5.60	2.50	5.03	36.40	7.26
Kroatië	6.33	2.25	5.95	29.00	4.43
Letland	5.29	2.35	4.86	32.40	-
Litouwen	5.40	2.54	4.58	32.15	5.14
Luxemburg	7.81	1.87	7.66	28.85	6.83
Macedonië	5.41	2.46	3.54	28.20	5.31
Marokko	6.06	2.54	4.92	39.50	7.75
Mexico	7.74	2.23	7.61	53.25	5.13

Land	Levens-tevreedenheid (=LS: tussen de 1 en de 10)	Standaard- afwijking (SD (LS))	LS laagste 20% % ongeluk- kigen (cijfer 5 of lager)	Inkomens-ongelijkheid (Gini). Hoe hoger, hoe groter de ongelijkheid	Attitude t.a.v. inkomens- ongelijkheid (1=negatief, 10=positief)
Moldavië	4.14	2.36	3.50	38.40	6.71
Nederland	7.81	1.46	7.14	32.60	6.18
Nieuw-Zeeland	7.70	2.03	7.20	36.20	5.34
Nigeria	6.76	2.55	6.53	50.60	6.25
Noorwegen	7.66	1.84	-	25.80	5.27
Oeganda	5.65	2.47	5.54	43.00	7.19
Oekraïne	4.26	2.43	3.45	29.00	7.40
Oostenrijk	7.27	2.62	7.52	26.55	4.56
Pakistan	4.85	1.46	3.88	32.10	3.83
Peru	6.44	2.42	6.06	48.00	7.52
Polen	6.42	2.43	5.19	31.60	6.09
Portugal	7.06	2.08	-	37.05	-
Roemenië	5.56	2.55	4.84	29.25	3.69
Rusland	4.77	2.47	3.66	47.15	7.08
Singapore	7.24	1.80	7.04	42.50	6.96
Slovenië	6.66	2.16	6.55	28.40	4.05
Slowakije	6.03	2.22	5.35	22.65	-
Spanje	6.93	1.93	6.34	32.50	5.06
Tanzania	3.87	3.22	3.58	38.20	4.97
Tsjechië	7.06	1.97	6.60	25.40	5.49
Turkije	6.08	2.63	5.07	40.75	4.10
Uruguay	7.10	2.29	6.19	43.45	5.15

Land	Levens-tevredenheid (=LS: tussen del en de 10)	Standaard- afwijking (SD (LS)	LS laagste 20% kigen (cijfer 5 of lager)	Inkomens-ongelijkheid (Gini). Hoe hoger, hoe groter de ongelijkheid	Attitude t.a.v. inkomens- ongelijkheid (1=negatief, 10=positief)
Venezuela	7.12	2.75	6.75	48.95	5.58
Verenigde Staten	7.69	1.86	7.20	40.80	5.72
Vietnam	6.52	2.06	-	36.10	-
Wit-Rusland	4.89	2.21	3.68	26.05	5.27
Zimbabwe	3.95	2.79	-	56.80	-
Zuid-Afrika	6.21	2.73	4.59	59.30	5.42
Zuid-Korea	6.45	2.35	5.21	31.60	6.65
Zweden	7.79	1.80	7.04	25.00	-
Zwitserland	8.18	1.77	7.52	33.10	4.84

Afrika: Algerije, Egypte, Ghana, Marokko, Nigeria, Oeganda, Tanzania, Z-Afrika, Zimbabwe

Azie: Bangladesh, China, Filippijnen, India, Indonesië, Iran, Israël, Japan, Jordanië, Pakistan, Singapore, Turkije, Vietnam, Z-Korea,

Latijns-Amerika: Argentinië, Brazilië, Chili, Colombia, Dominicaanse Republiek, El Salvador, Mexico, Peru, Uruguay, Venezuela

Noord-Amerika: Canada, Verenigde Staten

Oceanië: Australië, Nieuw-Zeeland

Mediterraan Europa: Griekenland, Italië, Portugal, Spanje

Oost-Europa: Albanië, Armenië, Azerbeidzjan, Bosnië, Bulgarije, Estland, Georgië, Hongarije, Kroatië, Letland, Litouwen, Macedonië, Moldavië, Oekraïne, Polen, Roemenië, Rusland, Slovenië, Slouvakije, Tsjecho, W-Rusland,

West-Europa: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Ierland, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Zweden, Zwitserland

Europa: Mediterraan Europa + Oost-Europa + West-Europa

Westerse Wereld: West-Europa + Noord-Amerika + Oceanië

Wereld: Afrika + Azië + Latijns-Amerika + Noord-Amerika + Europa + Oceanië

Hoofdstuk 2¹

---

¹ This text is almost identical to Berg, M.C., and Veenhoven, R. (2010). Income inequality and happiness in 119 nations: in search of an optimum that does not appear to exist. In Bent Greve (ed) 'Social Policy and Happiness in Europe', Edgar Elgar. Only some minor changes have been conducted in order to increase the uniformity of the lay-out of the thesis.

Income inequality and happiness in 119 nations: In search for an optimum that does not appear to exist

Abstract

In all modern nations, policy makers discuss the optimal level of income (in)equality. In this debate, utilitarianism is one of the perspectives. What is the relationship between income inequality and happiness in nations? This question is studied using survey data from 119 nations (including a substantial number of third world nations). Not only happiness, but also its components (mood and contentment) were studied. After controlling for wealth, income inequality and happiness turned out to be slightly positively associated. There was no relation (after controlling for wealth) between income inequality and inequality of happiness. Similar results were obtained for mood and contentment.

Inkomensongelijkheid en geluk in 119 landen: op zoek naar een optimum dat niet lijkt te bestaan

Samenvatting

In alle moderne staten is er discussie over de gewenste mate van inkomens(on)gelijkheid en de daarvoor benodigde herverdeling. Het utilitarisme is een van de perspectieven in die discussie. In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk bestudeerd in 119 landen (waaronder een groot aantal derde wereld landen). Daarnaast is gekeken naar de componenten van geluk: het stemmingsniveau en de tevredenheid. Na controle voor welvaart blijkt er een licht positieve samenhang te bestaan tussen inkomensongelijkheid en geluk. De relatie tussen inkomensongelijkheid en de ongelijkheid in geluk is, na controle voor welvaart, verwaarloosbaar. De resultaten voor stemmingsniveau en tevredenheid zijn vergelijkbaar.

1 Introduction

The question is: how much income inequality is acceptable? All modern nations engage in active income redistribution and have a system that taxes the wealthy to a greater extent than the poor. Redistributive policies are accompanied by a continuous discussion on the question of how much income inequality is justified (Pen and Tinbergen, 1977; Sen, 1997). This discussion has an important ideological component: egalitarians claim that all people are equal and that wealth is generated by society as a whole. They conclude that the benefits of our wealth should therefore be equally shared. Libertarians stress the fundamental right to property and claim that wealth is the result of free enterprise. Their ideal is a form of 'limited government' that does not interfere with the spontaneous evolution of income differences. As these principles are incompatible, egalitarians and libertarians can at best compromise.

Since an agreement on principles is unlikely, one can seek a consequential criterion to clarify things. One can look, for example, at the effects of income inequality on economic growth. It is often argued that economic freedom and the resulting inequality stimulate economic growth and that most people want economic growth (Layard and Walters, 1978). This is the moral basis for the current (neo-) liberal policies that dominate in most of the Western world.

Not everyone agrees that we should aim at continuous economic growth. As material wealth keeps cumulating, the necessity for additional growth becomes less obvious and this reflects in 'diminished happiness returns' (Easterlin, 1974) and in the growing support for 'post-materialistic values' (Inglehart, 1990). Moreover, a lack of resources and potential damage to the environment might restrict the desirability of further economic growth.

In the consequentialistic debate on income inequality there are other criteria than just the effects on economic growth. Most people agree that even the poorest should be able to fulfil at least their basic needs and that income differences should not be so extreme that the societal order is endangered. However, it is not easy to establish what needs qualify as 'basic' or when social order is at risk. It is even more difficult to quantify the possible consequences of income inequality. In this chapter we apply another criterion and consider the effect of income inequality on 'happiness'. We thereby go back to Jeremy Bentham (1789), who placed happiness at the core of his 'utilitarian' moral philosophy.

Utilitarianism is the philosophy that judges good and evil on the basis of 'utility', and its founding father, Jeremy Bentham (1789), thought of utility as 'happiness'. In his view, the moral value of any action should be judged in terms of its effect on happiness, the best action being the one which yields the 'the greatest happiness for the greatest number'. The application of this principle to policy is called 'rule utilitarianism'. Bentham defined happiness

as ‘the sum of pleasures and pains’, which is in line with the modern definition of happiness as the ‘subjective appreciation of one’s life as a whole’ (Veenhoven, 1984).

This approach is quite suitable for answering how much income inequality is acceptable. First, there is considerable agreement on the desirability of happiness. We know this from surveys that indicate that citizens value happiness more than many other ‘end state values’ (Goddijn et. al., 1979: 62, Inglehart, 1985:110). Secondly, happiness is a ‘highest order concept’ that incorporates many other criteria of ‘quality of life’. Thirdly, happiness has successfully been measured and data exist that make it possible to make a comparison between various nations and various income policies (Veenhoven, 1998).

In the (standard) utilitarianism of Jeremy Bentham, the focus is on the average level of happiness in society. A common objection is that the happiness of the greatest number can be attained at the cost of unhappiness of a minority and that utilitarian ethics are compatible with the violation of individual rights and interests. In this context it is wise to also take differences in happiness into account. We call this variant egalitarian utilitarianism. It is egalitarian in the sense that equal outcomes are valued positively. However, it does not stress income equality, as standard egalitarianism does, but equality in terms of happiness. Following an egalitarian utilitarian approach, policy makers should favour small differences in happiness over greater happiness. Both the standard utilitarian and the egalitarian utilitarian approach are followed in the current study.

2 Earlier research

A pioneer study was reported by Morawetz (1977), who compared two Israeli ‘Kibbutz’. These cooperative settlements were similar in terms of size, religious orientation (Jewish), age distribution and so on. The most noticeable difference between the two Kibbutz was that in one Kibbutz each family had the same income, whereas the other Kibbutz allowed income differences. Average happiness appeared to be higher in the former Kibbutz than in the latter. On that basis Morawetz concluded that income inequality reduces happiness, while also admitting that the design of this study was far from perfect.

The findings of Morawetz fit the intuition of many later scientists who believe that happiness depends on social comparison (Ball and Chernova, 2004). In this view, people can derive unhappiness from comparing their level of wealth with the wealth of others, and in that line Clark (2003) claims that in Great Britain, comparing oneself with high income groups is linked to low life-satisfaction. Income inequality, then, is unpleasant for those who earn less than others (Luttmer, 2004), although even low income individuals might be able to compare themselves with worse off comparison groups. Senik (2002) reports that Russians are

actually more satisfied when people in their surroundings, the 'reference group', earn more. Apparently, other people's fortune does not have to be a source of frustration, but can also be a source of inspiration and hope (Clark, 2003). This will especially be the case, according to Senik, when society is unstable and social mobility great. In such circumstances, people will not be bothered by a short-term hierarchy, they will focus on long-term aspirations. Eggers et al. (2006) found that Russian respondents, both working and unemployed, are happier in regions with high unemployment rates. According to these authors, inequality in Russia is a side-effect of (positive) capitalist reforms².

A related question is whether income inequality also influences average happiness in a region. Different studies have come up with different answers. Some authors claim that people are happier in US states where income differences are smallest (Kaplan et al., 1996; Kawachi and Kennedy, 1997; Blanchflower and Oswald, 2003). However, Alesina et al. (2004) found no such difference across US states. Likewise, Senik (2002) found no effect of income inequality across regions in Russia. Reversely, Clark (2003) and Tomes (1986) report positive effects of income inequality on subjective well-being, Clark's study being based on the general population in different English regions and Tomes' study on males in different districts in Canada.

The first cross-national study on income inequality and its effects involved 13 nations in the 1970s and a negative relationship between income inequality and happiness was found (Veenhoven, 1984). Alesina et al. (2004) found a similar pattern in 12 European nations over the years 1975-1992, but no such difference across US states. One explanation is that Europeans are more 'inequality averse' than Americans. A second explanation could be that the social mobility is greater in the US, and income differences hence less definitive and less threatening^{3, 4}.

Veenhoven (2002) updated his previous analysis and compared 45 nations in the 1990s. In this larger set of nations he found no relationship between income inequality and average happiness. He did find a curvilinear relationship between the wealth of nations and average happiness and concluded that we can apparently live with relative income differences, but not with poverty in an absolute sense. Likewise, Fahey and Smith (2004) found no correlation in 33 European nations in 1999, while Bjørnskov et al. (2007) did not find any correlation for 60 nations in the years 1999-2004. In the latter analysis acceptance of income-inequality and level of democracy were controlled.

2 Graham and Felton (2005) conclude that in Latin America inequality is perceived as a permanent edge of the haves over the have-nots. Inequality in this region is not associated with a brighter future for the poor.

3 There are indications that mobile people, or people who think of themselves as mobile, even like inequality (for example Graham and Pettinato, 2002; Clark, 2003).

4 This supposed greater social mobility in the US does not seem to exist in reality (McMurrer and Sawhill, 1998)

3 Method

In this section, we take another look at the relationship between income inequality and happiness in nations. The current study is different from the studies mentioned above in six respects:

- We considered a greater number of nations than ever before, using a dataset that involves 119 nations for the years 2000 to 2006. We considered average level of happiness in nations, and disparity in happiness between citizens.
- We considered overall happiness, and two ‘components’ of happiness: an affective component called mood and a cognitive component called contentment.
- We inspected whether there is a statistical relationship, and considered the shape of that relationship.
- We made scatter plots and looked for a turning point after which greater inequality in incomes results in a lower level of happiness and greater difference in happiness.
- Contrary to some of the above discussed studies, we restricted our analyses to the nation level.
- We deliberately used simple techniques, that is, scatter plots, correlations and partial correlations.

This study was based on 119 nations, which is more than any earlier study. The number of cases is important for several reasons. First, national happiness is not only determined by the level of income inequality, but by many other factors as well. Maximizing the number of nations allowed us to reduce the influence of cultural and local circumstances that have nothing to do with income inequality. A second reason is that an increased number of cases were expected to help us to get a better perspective on the shape of the relationships. We focused on the shape of the relationships, because these are not necessarily linear. The strength and even the direction of the relationship might be different for different levels of income inequality. Such non-linear patterns could not be identified in earlier correlational research. Since the question is what degree of income inequality is acceptable, we looked for a level where inequality started to hurt happiness, and also for a possible optimal level of inequality. A third reason to study as many nations as possible is that this enables us to split up the data into subsets. We conducted additional analyses for the Western world, Eastern Europe, Latin America, Asia and Africa.

As noted above, great happiness of a great number might be attained at the cost of great unhappiness of a small number. This could be the case here, since income inequality may be to the advantage of rich, well educated groups, but to the disadvantage of poor, vulnerable groups. A large body of literature suggests that things work this way (Wilkinson, 2005). If

so, inequality in income does not necessarily undermine average happiness, but it must go together with inequality in happiness. We tested whether this was the case.

Happiness is conceived as subjective enjoyment of one's life as a whole. Thus defined happiness is synonym with life-satisfaction. In evaluating their lives, people draw on two sources of information, which can be seen as sub-totals in the appraisal process. The first source is how well they feel most of the time. This is known as the 'affective component' of happiness and called mood in this chapter. The second source of information is to what extent life meets the standards they have in mind. This is known as the 'cognitive component' of happiness and called contentment. Veenhoven (2009a) claims that the affective component of happiness draws on universal human needs, while the cognitive component rather draws on culturally variable wants. He presents evidence that the affective component dominates in the overall evaluation of life and concludes on this basis that happiness is universal rather than culturally relative (Veenhoven, 2010).

Possibly, these happiness variants relate differently to income inequality. Effects of income inequality due to social comparison will mainly manifest in the cognitive component, while effects due to need gratification will reflect in the affective component. In the case of opposite and comparable effects on both of these components, there is no correlation with overall happiness. In this study we therefore took a differentiated view on happiness.

Most of the abovementioned studies deal with the question of whether there is a correlation between income inequality and happiness and use statistics that assume linearity, without checking this assumption. We were in addition interested in possible non-linear patterns, and in particular in attempting to find a turning point beyond which income inequality begins to threaten happiness.

Several of the abovementioned studies use individual (happiness) data and include the income inequality of the country of residence as if this is an individual variable (Blanchflower and Oswald, 2003; Alesina et al., 2004). An often mentioned advantage is that this method drastically increases the number of observations (N) in comparison to any macro-level study. Yet this is no real gain, since the (independent) variable of interest is still a characteristic of the nation. Since this approach is restricted to nations for which micro data are available, it does not increase, but rather decreases the number of relevant observations. Alesina et al. (2004), for example, draw on data for no more than 12 nations!

Another frequently mentioned advantage of the 'micro-level method' is that it allows researchers to control for individual characteristics such as age, sex, personality and personal circumstances. This is also a mixed blessing. Such controls can also distort the view of the net effects of income inequality. For instance, to control for unemployment may disguise a positive effect of income inequality on work incentives and labour supply. The question at hand here is how income inequality works out for happiness of the greatest number, and for this reason it is better not to filter out individual differences.

4 Variables and analysis

The independent variable income inequality in nations was measured using the Gini-coefficient (see Annex 11.A). The data were taken from the World Bank World Development Indicators (2007) for the period 1993 – 2004⁵. An alternative measure of income inequality, not used in this chapter, is the ratio income of the richest 20 percent and income of the poorest 20 percent. An advantage of that latter measure is that it does not require information on the complete income distribution. However, this measure is somewhat less sensitive than the Gini-coefficient to possible measurement problems that might arise in poor nations where data might be unreliable.

As note above, we considered not only overall happiness, but also the cognitive component of happiness contentment and the affective component mood.

Happiness, the dependent variable, was measured using responses to the question: ‘Taking all together, how satisfied or dissatisfied are you with your life as a whole these days?’ The responses were rated on a numerical scale ranging from 1 (dissatisfied) to 10 (satisfied)⁶. The level of happiness was quantified using the average of responses in a nation⁷ and disparity in happiness was measured using the standard-deviation⁸, following Kalmijn and Veenhoven (2005).

Contentment was measured using responses to the question:

‘Here is a picture of a ladder. Suppose the top of the ladder represents the best possible life (10) for you and the bottom of the ladder the worst possible life (0). Where on this ladder do you feel you personally stand at the present time?’

As for happiness, the level of contentment was then assessed using the average⁹ and dispersion in contentment using the standard deviation¹⁰.

Mood was measured using responses to 14 questions about affects of a respondent during the preceding day of the survey. A typical question was: ‘Did you experience the following feelings a lot during the day? How about enjoyment?’ Answer categories were ‘yes’ or ‘no’. The level of mood was then quantified using an affect balance score that reflected the degree to

5 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): IncomeInequality1_2005.

6 Scores transformed to range 0-10. Since this particular question has not been used in all the 119 nations considered here we have also used responses to equivalent questions. See Veenhoven (2009b).

7 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): Happiness_LSBW_2000.08.

8 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): SD_Happiness_LSBW_2000.06.

9 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): HappinessBW11_2006.

10 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): SD_HappinessBW11_2006.

which positive responses outweighed negative affects¹¹. Note: the data do not allow a standard deviation to be determined.

The Control variable was *wealth*. It is possible that income inequality has different effects for nations that differ in their level of national wealth. Hypothetically, income inequality could be more functional in poor countries than in rich nations, but this positive effect for poor nations may be disguised by the lower happiness in poor countries. For this reason, we controlled for wealth. Wealth was operationalized in our research as gross domestic product per capita, adjusted for purchasing power: that is, the different currencies were transformed into one common currency, and the differences in price levels, of standardized sets of goods, were equalized. The data were taken from the World Bank¹².

All the above variables can be found in the data file 'States of Nations' (Veenhoven, 2009b) which forms part of the World Database of Happiness. This database is available on request. The relevant cases and scores are presented in Annex B.

Our analyses involved three steps. First, we computed zero-order correlations in the entire set of 119 nations, to see if there was any relationship. We also made scatter plots to inspect these relationships in more detail, and in particular to identify possible non-linear patterns. We looked for a level of inequality that is optimal for happiness and also for a possible turning point beyond which happiness declines. Second, we checked whether purchasing power functions as a suppressor variable, using partial correlations. Third, as a last step we did a separate analysis for different parts of the world to identify possible cultural variations. In this context we inspected whether the pattern in the Western world differs from other parts of the world.

We only report (partial) correlations and leave out the corresponding p-values. The p-value represents the chance of a 'type I error': that is, a difference in the sample that does not reflect a difference in the population as a whole. When this chance is sufficiently small, smaller than 5 percent for example, it can be concluded that the observed difference should not be attributed to the sample, but to real differences in the population. In other words: there is only a small chance that using another sample will make the difference go away. The concept of 'sample' is not relevant here, however, since we use all the nations in which happiness and income inequality have been measured. As the concept of 'type I error' does not apply in such a context, claims about statistical significance are meaningless.

11 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): HappinessYesterdayABS_2006.08.

12 Variable in data file StatesOfNations_2009 (Veenhoven, 2009b): RGDP_2005.

5 Results

The correlation results are presented in Table 1. Below, we will discuss these results beginning with column two.

Table 1: *Correlations between income inequality and happiness in 11913 nations*

	Level of happiness (mean)	Inequality in happiness (standard deviation)
Overall life-satisfaction		
Zero-order correlation	- 0.08	+ 0.21
Partial correlation controlling wealth	+ 0.28	- 0.01
Contentment		
Zero-order correlation	- 0.26	+ 0.21
Partial correlation controlling wealth	+ 0.14	- 0.01
Mood		
Zero-order correlation	+ 0.12	n.a.
Partial correlation controlling wealth	+ 0.28	n.a.

How does income inequality relate to average happiness in nations? At first sight the results are ambiguous, but on a closer look a slight positive relationship appears.

Overall happiness is when using the zero-order correlation in this set of 119 nations is minus 0.08¹⁴. This suggests that there is no substantial statistical relationship between income inequality and average happiness on a global level, and inspection of the scatter plot shows that there is no non-linear relation. Consequently there is no view of an optimal level of income inequality.

As noted above, differences in national wealth can distort the picture and for that reason we partialled wealth out. This resulted in a positive relation, the partial correlation being +0.28. Inspection of a plot of residuals confirms this, see Figure 1. So income inequality seems to work positively on the level of happiness.

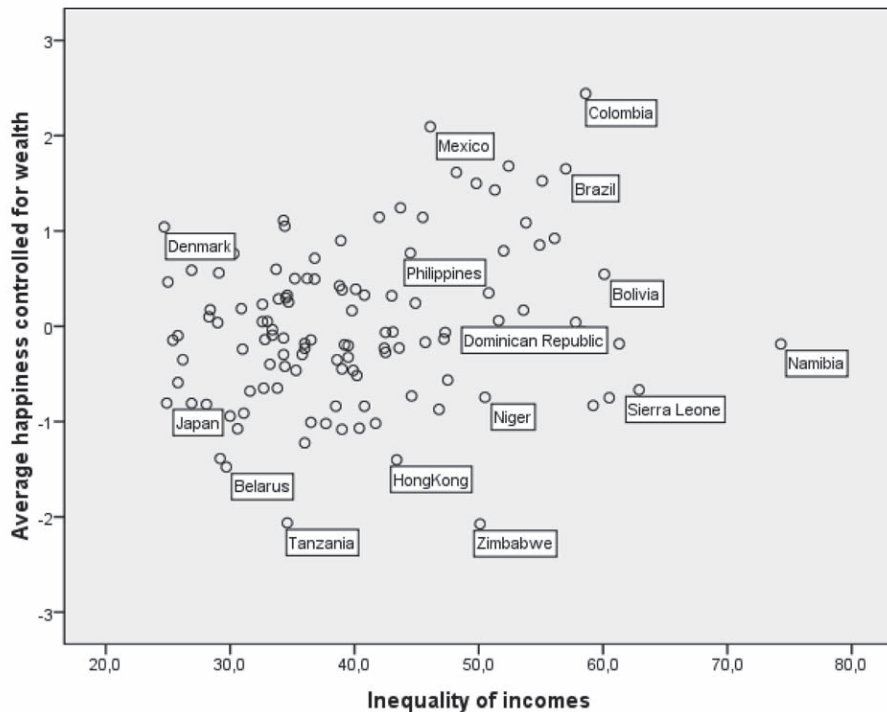
The relation with contentment is different at first sight. In more unequal nations, people are less apt to rate their life as successful ($r = \text{minus } 0.26$). However, when wealth was controlled, the direction of the relationship changed to positive ($r_p = +0.14$). As in the case

¹³ N varies between 119 and 108.

¹⁴ Note that in this analysis all the nations have equal weights, and the size of the population is not taken into account. Although some nations are obviously bigger than others, the size of nations does not seem to be relevant for the relationship as such that is studied in this research.

of happiness this denotes a modest positive effect. Inspection of the scatter plot (not shown¹⁵) did not reveal any non-linear pattern.

Figure 1: *Income inequality and income-adjusted happiness in 119 nations*

The relationship between income inequality and average mood is most in line with the libertarian view, both the zero-order correlation ($r = +0.12$) and the partial correlation ($r_p = +0.28$) indicate a positive relationship. Again inspection of the scatter plots did not reveal a non-linear pattern (plots not shown).

The zero-order correlations showed that income inequality goes together with slightly lower contentment, but with better mood and these opposed effects resulted in a non-relationship with overall happiness. This would mean that the positive and negative effects of income inequality tend to balance out and consequently this consequential approach does not answer the question of what degree of income inequality is acceptable. This conclusion can be

¹⁵ All plots or data that are not shown, but are mentioned in this chapter are available on request.

criticized, however, since control for wealth reveals a positive relation with all three happiness variants. So in the end positive effects seem to prevail, at least so far as the average level of happiness in a nation is concerned.

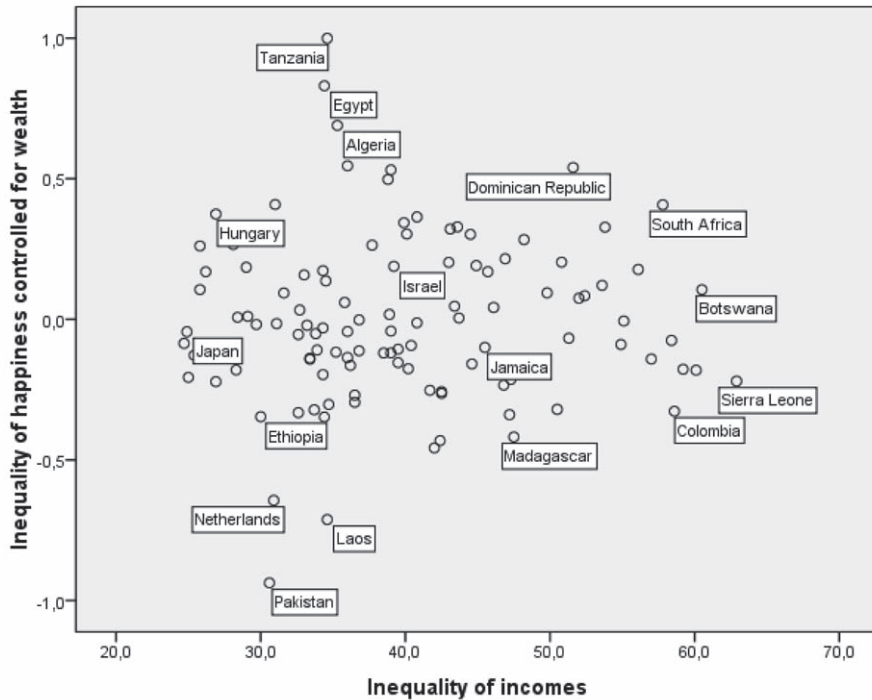
6 Income inequality and inequality of happiness in nations

As noted earlier, a great average happiness score of a nation does not necessarily imply that every citizen in that nation is happy. For that reason, we also study the inequality of happiness in nations. When the inequality of happiness is low in a nation, there is less reason to assume that the happiness of the majority in that nation is at the expense of an unhappy minority. We measured inequality of happiness using the standard deviation of responses to single item questions about overall life satisfaction and contentment. Standard deviation on mood was not available. The results are in Table 1.

In nations that have great income inequality, the inequality in happiness is also somewhat greater ($r = +0.21$). Although we concluded before that average happiness is not undermined by income inequality, income inequality is associated with inequality of happiness within nations. Again control for wealth changes the picture and eliminates the positive relationship ($r_p = \text{minus } 0.01$). Inspection of the scatter plot did not reveal any non-linear pattern. See Figure 2.

The results for contentment were almost identical to the results for overall happiness. Income inequality is positively correlated with inequality in contentment ($r = +0.21$). This relationship disappears when wealth is controlled for ($r_p = \text{minus } 0.01$).

At first sight inequality of incomes seems to go with inequality of happiness and this would suggest that income inequality is not compatible with egalitarian utilitarianism. Yet when the wealth of the nation is taken into account, this relation disappears, which means that income inequality works out neutrally from this ethical perspective.

Figure 2: *Income inequality and income-adjusted inequality of happiness in 119 nations*

7 Patterns in parts of the world

Quite different patterns appear when we split the nations into subgroups worldwide. For instance in the Western world, here defined as the US, Canada, Australia, New Zealand and Western-European countries, we found a strong negative relationship between income inequality and happiness, even after controlling for wealth. In Eastern Europe the picture is quite different: after controlling for wealth, there is a slight positive relationship between income inequality and wealth. The same applied for Asia and Latin America. In Africa there is no meaningful relationship.

The results are also not robust when we look at the disparity in happiness. In Asia, greater income inequality is associated with greater inequality in happiness, however, the reverse is true for Latin America, Africa and Western Europe, while for Eastern Europe, there is no relationship.

This erratic pattern is probably due to the small size of the sub-sets, in which random variation disguises the view on the effects of income inequality.

8 Discussion

The leading question was how much income inequality is acceptable in a utilitarian perspective. The answer is that we could not identify a particular turning point, but that the data suggest a modest positive effect of income inequality within the range that exists in the present day world. Greater income differences in a nation go together with somewhat greater happiness of the average citizen and do not create greater inequality of happiness. This means that income inequality is acceptable from a utilitarian perspective, at least the degree of inequality that exists in the present day world. This conclusion can not necessarily be generalized to every single nation or to every single person within such a nation. Moreover, even for those individuals who benefit from income inequality, this benefit is probably the net effect of both pros and cons. Still, for the average person the benefits of income inequality seem to somewhat outweigh the downsides. This result will strike many readers as counterintuitive. Can this be true? Below we will consider how these findings fit earlier research, then we will discuss some possible explanations, lastly we address some political implications.

This is not the first study to find a positive relationship between income inequality and happiness in nations. As noted above, similar finding have been reported by Senik (2002), Eggers et al. (2006), Clark (2003) and Tomes (1986). Moreover, many researchers have found no relationship, either positive or negative, between income inequality and happiness (Veenhoven, 2002; Bjornskov et al., 2007; Fahey and Smith, 2004). The results of this study are also compatible with earlier research on social security and happiness in nations, which have found no greater happiness in nations that spend a lot on social security compared to equally wealthy nations that practice 'residual welfare' (Veenhoven, 2000; Ouweneel, 2002). Yet our results do not fit with all the previous research.

As noted above, there are also reports of a negative relationship between income inequality and happiness. Most of these studies concern income inequality in regions and that is not the same as income inequality in nations. Possibly, the negative effects of income inequality are greater in regions or in cities, for example due to greater visibility triggering social comparison. It is also possible that the potential benefits of inequality manifest mainly at the national level, for example due to a more optimal allocation of labour. So the results of these studies do not necessarily contradict ours. Negative effects at the local level can exist side by side with positive effects at the national level.

Still, in a much cited paper Alesina et al. (2004) claim that happiness is lower in nations where income inequality is high. How can that be? A first thing to note is that the observed difference in happiness is modest. Among American states Alenina et al. found no significant effect, in spite of their large sample. In Europe they did find a significant effect in an even larger sample, but the size of the effect is not great¹⁶. The second answer is that Alesina et al. performed an individual level analysis on pooled surveys, in which they controlled for a large set of individual characteristics. However, some of these characteristics, such as employment status, could actually be influenced by the degree of income inequality in the country. As egalitarian societies are necessarily characterized by 'pay productivity gaps' and employers are not willing to pay an employee more than his productivity, it can at least be hypothesized that income equality leads to greater unemployment. Alesina et al. should not have controlled for employment status, as high employment might be a positive effect of income inequality. The third answer is that Alenina et al. used data from only 12 West-European nations over the years 1975-1992. These were the EU member states: Belgium, Denmark, France, Germany (West), Greece, Ireland, Italy, Luxemburg, The Netherlands, Portugal, Spain and the UK. These are almost the same nations as those studied in the first study by Veenhoven (1984), among which he also found a negative relationship between income inequality and happiness. In this small set the tendency is heavily tilted by Denmark and the Netherlands, where income inequality is low and the level of happiness high. As noted above, we observed the same pattern when considering the subset of 20 western nations.

Is the effect of income inequality on happiness then fully context dependent? The observed differences across parts of the world can be interpreted in that vein and in that line one can maintain that income inequality undermines happiness in at least some regions of the world. Yet the small number of observations in each separate region makes it impossible to be sure. It is equally well possible that there is a universal effect of income inequality on happiness, which is not as well visible everywhere, due to variation in unrelated country characteristics. Our finding of a slight positive effect in this set of 119 nations fits that latter view and when controlling for wealth we have captured a lot of cultural variation. So for the time being, we conclude that income-inequality tends to work out positively on happiness, although contextual variation is still a possibility.

16 Alesina et al. (2004) write on page 2028: 'A 10% increase in the Gini decreases the proportion of people reporting themselves very satisfied by 5.5% and increases the proportion reporting themselves as 'not very/not at all satisfied by 5.3 percentage points'. When applied on the actual distribution of responses this means a difference of 0.08 on range 1-3. When transformed to range 0-10 using the value 9'.3 for 'very satisfied', 6.5 for 'fairly satisfied' and 3 for the 'dissatisfied category, the difference is about one point.

9 Explanations

Why do we see so little relation between income inequality and happiness in nations? And why is the tendency positive rather than negative? Several explanations come to mind.

A common objection is that happiness, or related concepts, cannot be meaningfully compared across cultures, both because the very concept is culturally variable and/or because of a cultural measurement bias. If so, happiness should also be unrelated to other macro variables, such as wealth, democracy and human rights. Yet this appears not to be the case. Cross-national research has rather found very strong correlations with various societal characteristics which together explain about 75 percent of the large differences in happiness across nations (for example Ott, 2005). So the lack of correlation with income inequality cannot be attributed to the insensitivity of happiness.

Another explanation could be that most nations have income distributions that match the wishes of the majority of the population. Politicians have strong incentives to be in touch with the political preferences of (large groups of) voters. Similarly, voter preferences might be strongly influenced by the (familiar) policies of the status quo. It is hard to imagine that policies or political philosophies that are not supported by society can survive in a democracy for long periods of time. Although the level of income inequality differs significantly between nations, the satisfaction with the level of income inequality might be more or less the same (at least in democratic nations). If this is indeed the case, it might explain why income inequality is not negatively correlated with average happiness in nations. In this line Berg (2007) found a stronger correlation between income inequality and happiness in countries where income inequality is more accepted by the general public. Yet this analysis was based on only 14 nations and it is unclear whether policies are made in reaction to the preferences of citizens or that the preferences of citizens adjust to whatever policies exist in a certain period of time.

It is important to stress once more that critics of income inequality may still have valid points when stressing the downsides of income inequality, however, most negative effects can co-exist with positive effects of similar and even greater size. It is not difficult to think of negative effects of income inequality, since these are spelled out in great detail in the literature, e.g. by Sennett and Cobb (1993) in their book 'The Hidden Injuries of Class'. The challenge is rather to identify the benefits of income inequality.

In this context a plausible explanation could be that income inequality reduces happiness in the short term, while boosting the economy. In this view, a negative effect of income inequality as such is balanced by a positive effect of economic growth. If so, controlling for the wealth of the nation should reveal a negative correlation between income inequality and happiness. Yet, this is not the case. When we control for purchasing power for the world as a whole, the partial correlation is not negative, but positive (+0.28). People appear to be happier in unequal

nations than in equal nations that are equally wealthy. Still, this explanation can apply to nations where the negative effects of income inequality are felt while its benefits cannot yet be reaped. This was for example the case with Eastern Europe in the 1990s, where people were confronted with an unexpected and unwanted rise in income inequality in the absence of promised economic growth.

What are other possible benefits of income inequality? One benefit could be that income inequality fosters the activity level of people, which subsequently boosts happiness. This explanation would fit the theory that happiness is a by-product of being 'fully functioning'. Another effect could be that dispersion of incomes fosters variation in lifestyles and sub-cultures in society, which in its turn adds to the chance that individuals find a niche that fits their preferences. This explanation would fit the theory that happiness depends on optimal allocation of time and activities. Yet another possible explanation is that to attain income equality, a government must limit the freedom of individuals, which reduces happiness. In this view, the means nullify the benefits of the end. Lastly, income inequality is not just a source of frustration for the poor, it can also be seen as a promise, such as in the 'American Dream'. It is beyond the scope of this chapter to explore and test these explanations in more detail. Suffice to say that the observed positive relationship between income inequality and happiness can be explained in terms of benefits and downsides operating simultaneously.

There are many reasons to oppose or defend income inequality in a nation. This study pertains to one of these arguments and shows that one cannot reject income inequality on the grounds of its consequences for happiness. One can defend income inequality on these grounds. This does not conclude the discussion on income inequality, but it does answer at least one issue with respect to such inequality.

10 Conclusion

In the present day world, there is little relation between income inequality in nations and average happiness of citizens. Controlling for wealth, a slightly positive correlation emerges. There is no clear level of income inequality beyond which happiness declines. Income inequality is not correlated with the inequality in happiness after controlling for wealth. Although income inequality might have downsides, these are apparently outweighed by the positive aspects of income inequality.

11 References

- Alesina, A., DiTella, R., and MacCulloch, R. (2004). Happiness and Inequality: Are Europeans and Americans Different? *Journal of Public Economics* 88(9-10), 2009-2042.
- Ball, R. and Chernova, K. (2004). *Absolute income, relative income and happiness*. Paper presented to the international society of quality of life studies (ISQOLS) Philadelphia, USA
- Bentham, J. (1789). *Introduction to the Principles and Morals of Legislation*. London, UK.
- Berg, M.C. (2007). Inkomensongelijkheid en geluk in landen. *Mens en Maatschappij*, 82(1), 28-50.
- Bjornskov, C., Dreher, A., and Fischer, A. (2007). *The Relation between Inequality and Happiness, Do Subjective Perceptions Matter?* Paper, Aarhus School of Business, Denmark.
- Blanchflower, D. G. and Oswald, A.J. (2003). *Does inequality reduce happiness? Evidence from the States of the USA from the 1970's to the 1990's*. Dartmouth College, Mimeo.
- Clark, A. (2003). *Inequality aversion and social mobility: a direct test*. Delta Working Paper No. 2003-11, Paris, France.
- Easterlin, R.A. (1974). *Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence*. In: David P.A. & Melvin, W.R. (eds.) Nations and households in economic growth. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 98-125.
- Eggers, A., Gaddy, C. and Graham, C. (2006). Unemployment and Wellbeing in Russia in the 1990's: can society's suffering be individuals solace? *Journal of Socio-Economics*, 35, 209-242.
- Fahey, A.L. and Smyth, E. (2004). *The Link between Subjective Well-Being and Objective Conditions in European Societies*. In: Arts, W. & Halman, L. (Eds.): "European Values at the Turn of the Millennium", Brill, Boston, USA, 57 – 80.
- Goddijn, W., Smets, H. and Van Tillo, G. (1979). *Opnieuw: God in Nederland*. KRO en weekblad De Tijd, Nederland.
- Graham, C. and Felton, A. (2005). *Does inequality matter to individual welfare? An initial exploration based on happiness surveys from Latin America*. CSED Working Paper, No. 38.
- Graham, C. and Pettinato, S. (2002). *Happiness and hardship. Opportunities and insecurity in new market economies*. Brookings Institution Press, 174 pp.
- Inglehart, R. (1985). Aggregate stability and individual level flux in mass belief systems: the level of analysis paradox. *American Political Science Review*, 79, 97- 116.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, USA.
- Kalmijn, W. and Veenhoven, R. (2005). Measuring inequality of happiness in nations *Journal of Happiness Studies*, 6, 357-396.
- Kaplan, G.A., Pamuk, E.R., Lynch, J.W., Cohen, R.D. and Balfour J.L. (1996). Inequality in income and mortality in the United States: analysis of mortality and potential pathways. *British Medical Journal*, 12, 999-1003.
- Kawachi, I., and Kennedy, B.P. (1997). The relationship of income inequality to mortality: Does the choice of indicator matter? *Social Science and Medicine*, 45, 1121-1127.
- Layard, R. and Walters, A. (1978). *Microeconomic Theory*. New York: McGraw-Hill.
- Luttmer, E. (2004). *Neighbors as negatives: relative earnings and well-being*. KSG Faculty Research Working Paper Series RWP04-029

- McMurrer, D. and Sawhill, I.V. (1998). *Getting ahead: economic and social mobility in the United States*. Washington, D.C.: Urban Institute Press
- Morawetz, D. (1977). Income distribution and self-related happiness: some empirical evidence. *Economic Journal*, 87(347), 511-522.
- Ott, J. (2005). Level and inequality of happiness in nations. Does greater happiness of a greater number imply greater inequality in happiness? *Journal of Happiness Studies*, 6(4), 387- 420.
- Ouwenel, P (2002). Social Security and Well-Being of the Unemployed in 42 Nations. *Journal of Happiness Studies*, 3, 167 – 192.
- Pen, J. and Tinbergen, J. (1977). *Naar een rechtvaardiger inkomensverdeling*. Elsevier Science. Amsterdam, Netherlands.
- Sen, A. (1997). *On economic inequality*. Oxford University Press, expanded edition
- Sennett, J. and Cob, R. (1993). *The Hidden Injuries of Class*. W.W. Norton & Company. New York, US.
- Senik, C. (2002). *When information dominates comparison: a panel data analysis using Russian subjective panel data*. William Davidson Institute Working Paper Series 495. University of Michigan.
- Tones, N. (1986). Income distribution, happiness and satisfaction: a direct test of the interdependent preferences model. *Journal of Economic Psychology*, 7, 425-446.
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. D. Reidel, Dordrecht/Boston, 461 pp.
- Veenhoven, R. (1998). Vergelijken van geluk in landen (Comparing happiness across nations). *Sociale Wetenschappen*, 42, 58-84.
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life: ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- Veenhoven, R. (2002). Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid. *Sociale Wetenschappen*, 4, 1-43.
- Veenhoven, R (2009a). *How do we assess how happy we are?* In: Dutt, A. & Radcliff, B. (eds.) *Happiness, Economics and Politics*, Edward Elger Publishers, USA (in press)
- Veenhoven, R. (2009b). Average happiness in 143 nations 2000-2008. World Database of Happiness, collection of happiness in Nations, Finding Report 2009-1. Erasmus University Rotterdam, Netherlands, <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>
- Veenhoven, R. (2010). *How universal is happiness?* In Ed Diener, John F. Helliwell & Daniel Kahneman (Eds.) *International Differences in Well-Being*, 2010, Oxford University Press, New York, Chapter 11
- Wilkinson, R.G. (2005). *The impact of inequality*. How to make sick societies healthier. Routledge, London

Annex A

To calculate the Gini-coefficient for income inequality, we need the complete income distribution in a country. The Gini-coefficient is closely related to the so-called Lorenz curve that indicates to what extent a homogenous income distribution and the actual income distribution differ. The greater the percentage of the national income that is earned by the richest people, or the smaller the percentage that is earned by the poorest people, the greater the Gini-coefficient. The Gini-coefficient is often calculated using the more practical Brown formula:

$$G = \left| 1 - \sum_{k=1}^n (X_k - X_{k-1})(Y_k + Y_{k-1}) \right|$$

G: Gini-coefficient

X_k: cumulated proportion of the population variable, $k = 0, \dots, n$, met $X_0 = 0$, $X_n = 1$

Y_k: cumulated proportion of the income variable, $k = 0, \dots, n$, met $Y_0 = 0$, $Y_n = 1$

The Gini-coefficient is between 0 and 1, 0 representing complete income equality, that is, everybody earns exactly the same, and 1 representing complete inequality, that is, one person earns the national income, while others have no income at all.

Ott (2005) notices that the reliability of the Gini-coefficient is not always perfect, especially in the case of non-Western countries. He warns us that the coefficients should be used carefully. When comparing income inequality in different nations, additional problems may arise¹⁷. It is important, for example, that income is measured equally in all countries: that is, income or consumption? Net-income or gross income? Personal income or household income? Taking informal trade into account or not? When we look at household income, possible income differences between men and women will not appear, so that the picture differs from comparing individuals. The level of social services is also important, as social services fulfil part of the human needs in a society and decrease the role of income from wages. In Europe, income surveys exist that take into account other forms of income. These surveys are standardized in the 'Luxembourg Income Studies'. This approach was not chosen for this research. Instead of using a small number of nations and a standardized income inequality operationalization, we chose a large number of nations in the expectation that this would

¹⁷ In this sense it is easier not to study the relation between income inequality and happiness, but (also) the relation between inequality in happiness and average happiness. Ott (2005) does exactly this in his paper. He concludes that high average scores go together with low standard deviations and that the tension between egalitarianism and utilitarianism is more theoretical than existent in the real world.

diminish possible unreliabilities. When we studied the rank order of income inequality, the unreliability did not seem to be that great. Nations with an egalitarian reputation have lower Gini-coefficients than nations that are commonly believed to be unequal.

Annex B

	I	II	III	IV	V	VI	VII
Albania	4.6	2.50	4.74	1.81	28	31.1	5,316
Algeria	5.2	3.18	5.91	1.97	21	35.3	7,062
Argentina	7.5	2.32	6.27	2.01	47	51.3	14,280
Armenia	4.9	2.47	4.21	1.99	21	33.8	4,945
Australia	7.7	2.02	7.42	1.46	51	35.2	31,794
Austria	7.9	2.12	7.12	1.80	53	29.1	33,700
Azerbaijan	5.4	2.25	4.80	1.59	21	36.5	5,016
Bangladesh	5.3	2.42	4.31	1.76	38	33.4	2,053
Belarus	4.2	2.46	5.66	1.77	26	29.7	7,918
Belgium	7.3	2.29	7.39	1.43	49	33.0	32,119
Benin	4.3	2.28	3.52	1.63	34	36.5	1,141
Bolivia	5.9	2.37	5.36	1.81	40	60.1	2,819
Bosnia	5.3	2.66	5.06	2.36	33	26.2	7,032
Botswana	5.2	2.52	4.63	2.07	43	60.5	12,387
Brazil	7.4	2.33	6.51	2.62	53	57.0	8,402
Bulgaria	4.4	2.77	3.77	1.91	34	29.2	9,032
Burkina Fasso	5.1	2.42	3.80	1.56	34	39.5	1,213
Burundi	5.0	2.15	4.38	1.40	34	42.4	699
Cambodia	4.4	2.30	3.63	1.68	34	41.7	2,727
Cameroon	4.6	2.40	3.92	1.86	35	44.6	2,299
Canada	7.6	2.06	7.40	1.56	59	32.6	33,375
Central African R	5.1	.	.	.	34	61.3	1,224
Chile	6.8	2.33	6.24	2.19	42	54.9	12,027
China	6.3	2.71	4.77	1.95	48	46.9	6,757
Colombia	8.1	2.16	5.95	2.44	49	58.6	7,304
Costa Rica	7.4	2.54	7.04	2.11	59	49.8	10,180
Croatia	6.1	2.59	5.77	2.15	29	29.0	13,042
Czech Republic	6.4	2.17	6.42	2.03	36	25.4	20,538
Denmark	8.4	2.02	8.00	1.35	60	24.7	33,973
Dominican Rep.	5.7	3.04	5.13	3.02	52	51.6	6,393
Ecuador	5.7	2.65	5.10	2.31	54	53.6	4,341
Egypt	5.1	3.36	5.23	2.63	35	34.4	4,337

	I	II	III	IV	V	VI	VII
El Salvador	7.2	2.60	5.60	2.23	58	52.4	5,255
Estonia	5.9	2.43	5.36	1.69	40	35.8	15,478
Ethiopia	4.3	2.23	3.83	1.75	11	30.0	1,055
Finland	7.8	1.91	7.61	1.44	54	26.9	32,153
France	6.5	2.19	7.01	1.66	42	32.7	30,386
Georgia	4.4	2.45	3.62	1.95	19	40.4	3,365
Germany	7.2	1.99	6.58	1.80	43	28.3	29,461
Ghana	5.7	2.92	4.86	1.87	53	40.8	2,480
Greece	6.4	2.43	6.35	2.27	41	34.3	23,381
Guatemala	7.0	2.52	6.01	2.08	56	55.1	4,568
Guinea	5.0	.	.	.	.	38.6	2,316
Haiti	4.5	2.39	3.76	1.84	26	59.2	1,663
Honduras	6.5	2.87	5.34	2.71	52	53.8	3,430
Hong Kong	6.0	2.14	5.67	1.82	.	43.4	34,833
Hungary	5.5	2.71	5.23	2.04	42	26.9	17,887
India	5.9	2.54	5.97	2.05	31	36.8	3,452
Indonesia	6.6	2.34	4.98	1.70	54	34.3	3,843
Iran	6.0	2.68	5.29	1.98	23	43.0	7,968
Ireland	7.5	2.01	7.24	1.83	60	34.3	38,505
Israel	6.7	2.41	7.16	1.85	34	39.2	25,864
Italy	6.8	2.14	6.97	1.73	39	36.0	28,529
Ivory Coast	5.9	.	.	.	.	44.6	,
Jamaica	6.6	2.43	6.21	1.91	53	45.5	4,291
Japan	6.4	2.10	6.49	1.79	46	24.9	31,267
Jordan	6.0	3.01	6.30	2.01	36	38.8	5,530
Kazakhstan	6.0	2.37	5.49	1.80	38	33.9	7,857
Kenya	5.2	2.31	4.36	1.70	62	42.5	1,240
Korea (South)	5.9	2.37	5.68	2.17	32	31.6	22,029
Kyrgyzstan	6.1	2.86	4.58	1.75	32	30.3	1,927
Laos	5.7	1.85	5.11	.85	52	34.6	2,039
Latvia	5.1	2.66	4.73	1.65	33	37.7	13,646
Lithuania	4.9	2.93	5.93	1.83	26	36.0	14,494
Macedonia	4.6	3.02	4.51	2.17	40	39.0	7,200
Madagascar	4.7	2.16	4.01	1.41	44	47.5	923
Malawi	4.8	2.54	4.13	2.12	52	39.0	667
Malaysia	6.5	2.25	6.08	1.59	49	49.2	10,882
Mali	5.7	2.88	4.01	1.61	60	40.1	1,033
Mauritania	5.7	2.44	5.20	1.93	52	39.0	2,234
Mexico	8.0	2.48	6.74	2.16	58	46.1	10,751
Moldova	4.9	2.54	4.93	1.89	26	33.2	2,100

	I	II	III	IV	V	VI	VII
Mongolia	5.2	.	.	.	30	32.8	2,107
Morocco	5.2	2.42	4.59	1.96	32	39.5	4,555
Mozambique	5.2	2.36	4.61	1.78	42	47.3	1,242
Namibia	5.5	.	.	.	16	74.3	7,586
Nepal	5.2	2.23	4.55	1.55	51	47.2	1,550
Netherlands	7.5	1.48	7.56	1.15	56	30.9	32,684
New Zealand	7.3	2.07	7.44	1.68	53	36.2	24,996
Nicaragua	5.4	2.86	4.80	2.70	52	43.1	3,674
Niger	4.5	2.26	3.80	1.61	50	50.5	781
Nigeria	6.5	2.58	4.73	1.78	50	43.7	1,128
Norway	7.7	2.26	7.46	1.60	56	25.8	41,420
Pakistan	4.3	1.62	6.12	2.38	33	30.6	2,370
Panama	6.6	2.66	6.20	2.33	62	56.1	7,605
Paraguay	5.4	2.45	4.86	1.95	61	58.4	4,642
Peru	6.4	2.58	4.93	2.21	42	52.0	6,039
Philippines	6.3	2.82	4.73	2.26	36	44.5	5,137
Poland	6.4	2.53	5.85	2.08	46	34.5	13,847
Portugal	5.7	2.18	5.43	2.18	39	38.5	20,410
Romania	5.5	2.87	5.28	2.29	33	31.0	9,060
Russia	5.4	2.78	5.00	2.03	40	39.9	10,845
Rwanda	4.4	2.34	4.34	1.55	41	46.8	1,206
Sierra Leone	4.6	2.36	3.88	1.78	28	62.9	806
Singapore	6.8	1.91	6.56	1.27	39	42.5	29,663
Slovak Republic	5.6	2.47	5.16	1.96	32	25.8	15,871
Slovenia	6.8	2.28	5.93	1.95	43	28.4	22,273
South Africa	6.0	2.84	5.37	2.10	47	57.8	11,110
Spain	7.2	1.90	7.13	1.75	49	34.7	27,169
Sri Lanka	5.0	2.35	4.34	1.77	41	40.2	4,595
Sweden	7.7	1.92	7.38	1.63	58	25.0	32,525
Switzerland	8.1	1.76	7.45	1.70	52	33.7	35,633
Tajikistan	5.3	2.24	4.57	1.56	44	32.6	1,356
Tanzania	3.2	3.58	4.04	1.66	45	34.6	744
Thailand	6.9	2.01	5.96	1.67	56	42.0	8,677
Trinidad Tobago	7.0	2.40	5.78	2.41	52	38.9	14,603
Tunesia	5.9	.	.	.	29	39.8	8,371
Turkey	5.5	2.80	.	2.34	32	43.6	8,407

I: Level of happiness; II: Disparity in happiness; III: Level of contentment; IV: Disparity in contentment; V: Level of mood; VI: Income inequality; VII: Wealth

Hoofdstuk 3¹

---

¹ This chapter is based on an article with Ruut Veenhoven that is currently under review.

Doorgeschoten modernisering?

Moderniteit en geluk in 141 landen

Samenvatting

De samenleving is sterk veranderd sinds het ontstaan van de mensheid, en de maatschappelijke ontwikkeling gaat nu sneller dan ooit. Dit roept de vraag op of de moderne samenleving nog wel aansluit op de menselijke aard. Is de modernisering niet ‘doorgeschoten’? Zo ja, in welk opzicht?

In dat kader rapporteert dit hoofdstuk een vergelijkend onderzoek naar de relatie tussen geluk en moderniteit in 141 hedendaagse landen. Geluk is daarbij gemeten met antwoorden op enquêtevragen over levensvoldoening. Van moderniteit zijn de volgende acht aspecten gemeten: de mate van industrialisatie, de omvang van de dienstensector, economische vrijheid, globalisering, inkomen per hoofd van de bevolking, opleiding, politieke democratie en urbanisatie.

Vergelijking toont dat al deze aspecten van moderniteit gepaard gaan met groter geluk van de gemiddelde inwoner. De verbanden blijken overwegend lineair te zijn. Een enkele keer treedt er een (berg)parabolisch patroon op. Maar ook in die gevallen zijn er geen sterke aanwijzingen dat de maatschappelijke ontwikkeling zich tegen de mens keert.

Too much modernization?

Modernity and happiness in 141 nations

Abstract

Modern society is frequently criticized these days; there are complaints about growing individualization, globalization and technologization, which is believed to have made society less ‘livable’ than before.

This claim is checked in a comparative study of 141 contemporary nations. Eight aspects of modernity of nations are considered: industrialization, the size of the service sector, economic freedom, real income per capita, globalization, education level, political democracy and urbanization. Happiness in nations is assessed using average responses to survey questions on happiness, mood and life satisfaction.

Analysis shows that people live substantially happier in the most modern nations of this time. The patterns are generally linear. In a subset of Western nations, greater modernity still

seems to contribute to greater happiness. Although the advantageous effects of modernity may be finite, modernization has not yet undermined human happiness.

1 Inleiding

Kritiek op de moderne samenleving

Het tweejaarlijkse rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau, 'In het zicht van de toekomst' (2004) heeft veel stof doen opwaaien. Nederlanders blijken negatief te oordelen over de maatschappij waarin zij leven. Bovendien denkt men dat het in de toekomst alleen maar slechter wordt: de maatschappij wordt harder, killer en onveiliger. Deze onvrede met de samenleving is geen specifiek Nederlands fenomeen, maar doet zich voor in alle moderne landen van deze tijd (e.g. Hagerty 2003; Inglehart en Welzel 2005).

In dit koor van cultuurkritiek zijn verschillende geluiden te horen. Vanouds zijn er stemmen die de moderne samenleving als zodanig afwijzen en terug willen naar 'de goede oude tijd' van voor de industriële revolutie en democratische hervormingen. Die radicale afwijzing van de moderne samenleving klinkt nu nog wel uit extreem Islamitische hoek, maar er is toch weinig animo om de klok van de maatschappelijke ontwikkeling echt terug te draaien.

Een veel breder gedragen opvatting is dat het moderniseringsproces op sommige punten is doorgeschoten en dat we daarom een pas op de plaats moeten maken en misschien ook hier en daar een stapje terug moet doen. Zo is er veel steun voor de opvatting dat het internationale kapitalisme beteugeld moet worden en dat nationale identiteiten beschermd moeten worden tegen de oprukkende globalisering. In eigen land zijn er twijfels over ontwikkelingen in het onderwijs en wil menigeeen terug naar kleinere scholen met strengere leraren. Ook zijn er zorgen over de teloorgang van kerk, verenigingsleven en gezin, en wordt er geklaagd over toegenomen materialisme, hufterigheid en criminaliteit. Deze noties van doorgeschoten modernisering zijn onder meer verwoord door sociologen als Ritzer (1993) in 'The MacDonaldisation of society', Putnam (2000) in 'Bowling alone' en Etzioni (1993) in 'The spirit of community: The reinvention of American society'.

Deze kritiek beperkt zich niet tot de studeerkamer, maar heeft ook politieke consequenties. Zo trachten overheden in rijke landen als Japan, Singapore en Saudi-Arabië doelbewust door middel van wetgeving, onderwijsbeleid en campagnes traditionele structuren in stand te houden. In moderne landen als België en Nederland pleiten uiteenlopende politieke partijen voor meer maatschappelijke samenhang en sterkere collectieve identiteiten.

Tegenkritiek

Tegenover deze cultuurcritici staat een kamp van mensen die eerder de voordelen van maatschappelijke modernisering benadrukken, zoals de toegenomen materiële welvaart, grotere rechtszekerheid, democratie en keuzevrijheid. Deze optimistische visie is minder prominent in het intellectuele discours, maar domineert wel op veel beleidsterreinen, zoals in de ‘ontwikkelingshulp’, die gericht is op versnelde modernisering van ‘achtergebleven’ landen.

Ook deze visie heeft vertegenwoordigers in de sociologie. Grondleggers van het vak zoals Auguste Comte en Herbert Spencer waren pleitbezorgers van de modernisering die zich in hun tijd voltrok. Onder hedendaagse sociologen is het vooruitgangsoptimisme minder dik gezaaid, maar een enkele vakbroeder meent toch wel te kunnen spreken van maatschappelijke vooruitgang, onder meer Patrick Nolan en Gerhard Lenski (2008) in hun invloedrijke boek over macrosociologie.

Vragen van deze studie

Voor beide visies valt wel wat te zeggen, want modernisering heeft natuurlijk voor- en nadelen. De vraag is in hoeverre de voordelen opwegen tegen de nadelen en of die balans verschilt voor verschillende aspecten van modernisering. Ook is het een vraag wat de optimale *mate* van modernisering is. Deze vragen kunnen vanuit vele perspectieven benaderd worden. In deze studie wordt die vraag beantwoord vanuit een utilitaristisch perspectief en wordt onderzocht in hoeverre moderniteit van landen gepaard gaat met groter geluk van een groter aantal burgers.

1.1 Moderniteit van landen

Moderniteit is een kernbegrip in de sociologie, waarover sociologen het nooit helemaal eens zullen worden. In het spraakgebruik heeft de term overwegend betrekking op maatschappelijke veranderingen die zijn ingezet bij overgang van de agrarische samenleving naar de industriële samenleving. Over wat tot de kernaspecten van modernisering gerekend moet worden bestaat minder overeenstemming. Sommigen benadrukken de ontwikkeling van techniek en industrialisatie (Nolan en Lensky 2008), anderen leggen de nadruk op toegenomen arbeidsverdeling en de daarmee samenhangende toename van onderlinge afhankelijkheid (Elias 2000) en weer anderen stellen urbanisatie en staatsvorming centraal (Poggi 1990). Wij zullen ons niet mengen in deze scholastische strijd, maar beperken ons tot enige meetbare aspecten die een rol spelen in de discussie over de vraag of modernisering van de samenleving de kwaliteit van leven ten goede is gekomen.

Industrialisatie

De industriële revolutie is een belangrijke factor in de modernisering van de samenleving en speelt ook een eigen rol in de discussie over de leefbaarheid van de moderne samenleving. Enerzijds is industrialisering aangemerkt als bron van vervreemding, zoals bijvoorbeeld in Charlie Chaplin's 'Modern Times'. Anderzijds wordt industrialisatie geroemd als brenger van materiële welvaart en verlosser van zwaar handwerk.

Omvang dienstensector

In de laat moderne samenleving neemt het relatieve belang van de industriële sector af en neemt het belang van de dienstensector toe. Deze ontwikkeling wordt vaak gezien als gunstig voor de kwaliteit van leven, al zijn er ook twijfels over 'hamburgerbanen' en over de houdbaarheid van een economie zonder industriële basis op langere termijn.

Markteconomie

Modernisering is veelal nauw verbonden met een kapitalistische markteconomie. Over de zegeningen daarvan bestaan grote verschillen van mening. Marx (1871) beschreef het kapitalisme aanvankelijk als bron van 'Verelendung'. Nu die mee blijkt te vallen richt de kritiek zich op de 'ratrace' en 'consumptiedwang' die het systeem in de hand zou werken (Lane 2000). Anderzijds wordt de vrije markt gezien als motor van de vooruitgang die de levensomstandigheden sterk verbeterd heeft en als een activerende context die mensen scherp houdt (e.g. Veenhoven 2007).

Globalisering

Modernisering van een land gaat stevast gepaard met een toenemende vervlechting met andere landen. De effecten daarvan op de kwaliteit van leven worden vaak negatief beoordeeld, ondermeer omdat de nationale identiteit daarmee wordt aangetast en er ongewenste vreemdelingen over de grens komen (Starr 2005). Anderzijds prijzen wereldburgers de verworven vrijheid en het contact met andere culturen.

Welvaart

De tot dusver genoemde aspecten van moderniteit hebben een ongekende materiële welvaart mogelijk gemaakt. Ook deze welvaart wordt echter niet onverdeeld gunstig beoordeeld. Zo zou de nieuwe welvaart traditionele banden ondermijnen en oppervlakkig consumentisme in de hand werken, wat de kwaliteit van het leven allemaal niet ten goede komt (Lane, 2000). Anderzijds wordt de welvaart juist gezien als iets wat de kwaliteit van leven sterk verbeterd heeft, door onder meer betere behuizing, goede gezondheidszorg en vakanties naar verre oorden.

Opleidingsniveau

Modernisering van de samenleving gaat ook gepaard met een stijgend opleidingsniveau. Mensen in een moderne maatschappij brengen nu ongeveer een kwart van hun leven in scholen door. Een enkeling ziet dat als onwenselijk (Illich 1971), maar in intellectuele kring wordt dit overwegend gezien als een positieve bijdrage aan de kwaliteit van leven.

Democratie

Modernisering van de samenleving gaat vaak ook samen met politieke democratie. Dat is echter niet altijd het geval. Bovendien wordt democratisering niet door iedereen als wenselijk gezien. Autocratische heersers schilderen democratie dikwijls af als bron van verdeeldheid en legitimeren hun heerschappij met een beroep op de kwaliteit van leven. Omgekeerd wordt politieke democratie vaak gezien als bron van geluk omdat het systeem de verlangens van het grootste aantal tot gelding brengt en omdat het participatie stimuleert (Frey en Stutzer 2000).

Urbanisatie

Modernisering van de samenleving gaat gepaard met een trek naar de stad en die ontwikkeling gaat tegenwoordig nog onverminderd voort. De effecten hiervan op de kwaliteit van leven worden opnieuw verschillend beoordeeld. Enerzijds is er een rijke literatuur over ‘urban malaise’ die nadelen van het leven in de grote stad uitmeet, maar anderzijds zijn er ook studies die de mooie kanten van het kosmopolitische stadsleven in beeld brengen. Deze visies zijn nader beschreven door Wirth (1938) en Fischer (1984).

1.2 Geluk in landen

In deze discussie is het goed om onderscheid te maken tussen de kwaliteit *van* de samenleving en kwaliteit van leven *in* de samenleving (Veenhoven 2009a). In het eerste geval gaat het om diverse kwaliteiten van het sociale systeem, zoals de stabiliteit ervan en de bijdrage die deze levert aan de menselijke beschaving. In het tweede geval gaat het over de vraag hoe goed mensen in dat systeem gedijen. In dit artikel gaat het over dat laatste, wat ook wel de ‘leefbaarheid’ van de samenleving genoemd wordt.

Bij meting van kwaliteit van leven in landen dient verder onderscheid te worden gemaakt tussen *veronderstelde* kwaliteiten en *kennelijke* kwaliteit (Veenhoven 2005). In het eerste geval wordt de kwaliteit van leven afgemeten aan de aanwezigheid van omstandigheden die gunstig geacht worden. In deze discussie leidt dat tot circulaire redeneringen. De kwaliteit van leven in landen wordt dan namelijk gemeten met zaken die typisch zijn voor moderne landen, zoals welvaart, scholing en gezondheidszorg. Wij maken daarom geen gebruik van maten zoals de Human Development Index (UNDP 1990) of de Index of Social Progress (Estes 1984). Wij

meten kwaliteit van leven zoals die door de mensen zelf ervaren wordt blijktens antwoorden op enquêtevragen naar levensvoldoening. In die subjectieve waardering van burgers weerspiegelt zich de ‘kennelijke’ kwaliteit van de levensomstandigheden in hun land.

Begrip geluk

‘Geluk’ wordt opgevat als ‘levensvoldoening’, dat wil zeggen de subjectieve waardering van het (eigen) leven als geheel. Dit begrip is nader omschreven in Veenhoven (1984; chapter 2).

Componenten van geluk

Bij evaluatie van het eigen geluk worden twee bronnen van informatie gebruikt: gevoelsmatige ervaring en verstandelijke vergelijking. In het eerste geval schat men hoe prettig of onprettig men zich meestal voelt en in het tweede geval wordt een vergelijking gemaakt tussen het leven dat men zich wenst en het leven dat men in feite leidt. Deze suboordelen worden respectievelijk benoemd als de ‘affectieve’ en de ‘cognitieve’ component van geluk, en Veenhoven(2009b) veronderstelt dat de determinanten ervan verschillen. De affectieve component wordt zijns inziens voornamelijk bepaald door bevrediging van algemeen menselijke *behoeften* en de cognitieve component door cultureel variabele *verlangens*.

Deze componenten van geluk kunnen zich daarom verschillend verhouden tot de mate van moderniteit in een land. Als de moderne samenleving niet aansluit op de menselijke aard, maar wel op de eigen opvattingen over wat een goed leven is, kunnen de mensen zich er ellendig voelen, maar toch tevreden zijn. Omgekeerd is het ook mogelijk dat inwoners van traditionele samenlevingen zich prima voelen, maar wel ontevreden zijn omdat ze hun eigen situatie beoordelen met de standaarden van moderne landen.

Aansluiting op utilitaristische filosofie

Door maatschappelijke ontwikkelingen te evalueren op grond van hun consequenties voor het geluk, wordt aangesloten bij de ‘utilitaristische’ filosofie van Jeremy Bentham (1789). Volgens deze consequentiaalistische leer moet het goed en kwaad van alle handelingen worden beoordeeld op de mate waarin zij bijdragen aan “the greatest happiness for the greatest number”. Dat geldt ook voor handelingen die de inrichting van de samenleving betreffen. In dat verband wordt gesproken van ‘politiek utilitarisme’ of ‘regel utilitarisme’.

Geluk vatte Bentham op als “the sum of pleasures and pains” en die definitie sluit goed aan bij het empirisch onderzoek naar subjectieve levensvoldoening waarvan wij in deze studie gebruik maken, met name op de daarbij gehanteerde meting van ‘stemmingsniveau’(cf. 2.2).

Het moreel principe betreft het geluk van ‘the greatest number’ en vereist als zodanig dat modernisering beoordeeld wordt op de consequenties voor het geluk van de hele mensheid. In deze studie beperken wij ons tot het geluk van de inwoners van de onderzochte landen.

1.3 Eerder onderzoek naar moderniteit en geluk

De relatie tussen moderniteit en geluk is al eerder onderzocht. Eén lijn van onderzoek beweegt zich op het microniveau van individuen en richt zich op de vraag of modern georiënteerde mensen gelukkiger zijn dan traditionalisten (o.a. Inkeles, 1970). Een andere lijn van onderzoek betreft het macroniveau van landen en sluit aan bij de vraagstelling van deze studie. Binnen die lijn worden twee methoden gehanteerd: vergelijking van meer en minder moderne landen op één tijdstip en vergelijking van dezelfde landen door de tijd. Bij dat onderzoek werd geen onderscheid gemaakt tussen ‘overall’ geluk en de hierboven genoemde ‘componenten’ van geluk.

Vergelijking tussen landen

De eerste analyse van moderniteit en geluk in landen werd gedaan door Cantril (1965) en betrof 14 landen rond 1960. Moderniteit werd daarbij gemeten met een index waarin uiteenlopende aspecten van modernisering bij elkaar werden opgeteld, zoals inkomen per hoofd van de bevolking, het aantal artsen, het aantal auto's, radio, energieconsumptie, urbanisatie en opleiding. Er bleek een sterk verband met levensvoldoening ($r = +0.67$). In de jaren 1990 is in het kader van de World Values Survey onderzoek gedaan naar de relatie tussen geluk en aanhang van moderne waarden. Ook daarbij bleek een duidelijk positief verband (Inglehart en Welzel 2005). Er is ook onderzoek gedaan naar de relatie van geluk met tal van andere aspecten van moderniteit, zoals industrialisatie, urbanisatie, democratie en gelijkberechting van vrouwen.

De resultaten van al dat onderzoek zijn samengebracht in de World Database of Happiness (Veenhoven 2010a), om precies te zijn in de collectie ‘Correlational Findings’, sectie N4 ‘Findings on Happiness and Conditions in one's Nation’. De uitkomst is vrijwel steeds dat moderniteit samengaat met groter geluk. De samenhang is niet even groot voor alle aspecten van moderniteit. De gevonden correlaties zijn bijvoorbeeld hoger voor welvaart dan voor opleidingsniveau. Hoewel het aantal onderzochte landen steeds groter wordt, heeft het merendeel van dit onderzoek betrekking op minder dan 50 landen. Daarbij zijn moderne landen meestal sterk oververtegenwoordigd, waardoor het onderzoek meer zegt over het verschil tussen meer en minder moderne landen, dan tussen moderne en traditionele samenlevingen.

Het belang van het aantal onderzochte landen blijkt ondermeer uit de geschiedenis van het onderzoek naar de relatie tussen welvaart en geluk. Bij een van de eerste onderzoeken onder een beperkt aantal landen werd geen verband gevonden tussen welvaart en geluk (Easterlin 1973) en dit gaf voeding aan het idee dat geld niet gelukkig maakt. Later onderzoek onder een groter aantal landen bracht een kromlijning verband aan het licht en dit ondersteunde de

theorie dat welvaart onderhevig is aan de wet van de afnemende meeropbrengsten (Veenhoven 1989). Nog recenter onderzoek onder meer dan 100 landen toont een lineair verband (Deaton, 2008). Het valt niet uit te sluiten dat een groter aantal geanalyseerde landen ook van invloed is op de relatie tussen moderniteit en geluk.

Vergelijking binnen landen door de tijd

Als modernisering van de samenleving de kwaliteit van leven ten goede komt, moet het gemiddelde geluk in moderniserende landen stijgen. In dat verband wordt met belangstelling gekeken naar tijdseries over geluk in landen, die ook worden bijgehouden in de World Database of Happiness (collectie 'Happiness in Nations'). Er zijn inmiddels reeksen van dertig jaar en langer voor 12 moderne landen (Veenhoven 2010b). Analyse daarvan geeft een wisselend beeld.

Het gemiddelde geluk blijkt in de meeste westerse landen te zijn gestegen, in Italië zelfs met een vol punt op een schaal van 0-10. In Denemarken is het gemiddelde met een half punt toegenomen, en dit is opmerkelijk omdat een 'plafondeffect' voor de hand had gelegen. Denemarken is namelijk met een gemiddelde van 8,4 het gelukkigste land ter wereld (Veenhoven en Hagerty, 2005).

Dit patroon van toenemend geluk wordt niet overal waargenomen. In Nederland bleef het gemiddelde geluk gelijk en in België was er sprake van een achteruitgang. Of zich in de USA een stijging heeft voorgedaan is niet helemaal duidelijk. Sinds de jaren 1970 tekent zich een kleine toename af, maar bij vergelijking met de eerste enquêtes rond 1950 zijn de Amerikanen er toch niet gelukkiger op geworden. Dat kan liggen aan de euforie van de jaren 50 of aan kleine verschillen in de formuleringen van de gebruikte vragen. Hoe dan ook: als het geluk in de USA überhaupt is toegenomen, is de winst niet groot.

In Japan is het geluk sinds de eerste meting in 1958 vrijwel onveranderd gebleven en in Korea sinds 1980 eveneens. In China is het gemiddelde sinds de eerste meting in 1990 zelfs gedaald. Dit is opmerkelijk omdat die landen in die periode een snelle modernisering doormaakten. Een mogelijke verklaring is dat snelle maatschappelijke verandering in eerste instantie veel aanpassingsproblemen met zich meebrengt (Hays, 1984) en dat het geluk daarom pas op langere termijn gaat stijgen. Iets dergelijks heeft zich voorgedaan in de voormalige Oostbloklanden, waar het geluk na de omwenteling in 1990 eerst daalde en pas rond het jaar 2000 begon te stijgen (Baltatescu, 2006).

De beschikbare gegevens kunnen nog geen uitsluitsel geven over de vraag of modernisering uiteindelijk tot groter geluk leidt. We zullen nog ruim 25 jaar moeten wachten tot de reeksen voldoende zijn aangegroeid en een nieuwe generatie is aangetreden. Tot die tijd zullen we het moeten doen met cross-sectionele vergelijking van landen.

1.4 Bijdrage van dit onderzoek

In dit artikel wordt de relatie tussen moderniteit en geluk opnieuw onderzocht door een vergelijking van hedendaagse landen. Aan die onderzoekslijn wordt het volgende bijgedragen:

- Er worden meer landen vergeleken dan ooit tevoren. De bovengenoemde studies hadden betrekking op 14 tot 80 landen. Deze studie heeft betrekking op maar liefst 141 landen en bestrijkt daarmee 95% van de wereldbevolking.
- In deze studie worden niet alleen lineaire verbanden berekend, maar wordt ook gekeken naar niet-lineaire patronen om daarmee mogelijke bovengrenzen en omslagpunten in beeld te brengen.
- Om tekenen van ‘doorschietende’ moderniteit zichtbaar te maken wordt een aparte analyse gemaakt van 22 Westerse landen.
- Er wordt onderscheid gemaakt tussen overall geluk (levensvoldoening) en de ‘affectieve’ en ‘cognitieve’ componenten van geluk.

2 Methode

2.1 Meting moderniteit in landen

In deze studie wordt geen index van moderniteit gehanteerd, maar worden de in paragraaf 1.1 besproken aspecten van moderniteit afzonderlijk gemeten.

De mate van *industrialisering* in een land is afgemeten aan de procentuele bijdrage van de industriële sector in de economie. Data zijn ontleend aan het World Fact Book (CIA, 2009). Gegevens zijn beschikbaar voor 176 landen, nog meer dus dan het aantal landen (148) waarvoor gegevens over geluk beschikbaar zijn².

De omvang van de *dienstensector* in de economie wordt eveneens gemeten met de procentuele bijdrage aan het Bruto Binnenlands Product, en gegevens hierover zijn eveneens ontleend aan het World Fact Book van de CIA. Gegevens hierover zijn beschikbaar voor 176 landen³.

Het functioneren van een kapitalistische *markteconomie* in het land is gemeten met de index van economische vrijheid van de Heritage Foundation (2007). Het gaat daarbij onder meer om afwezigheid van beperkingen op handel en geldverkeer, een geringe mate van

---

2 Variabele IndustrialShareGDP_2006 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

3 Variabele ServiceShareGDP_2006 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

overheidsinterventie in de economie en de bescherming van eigendomsrechten. Gegevens hierover zijn beschikbaar voor 155 landen⁴.

De mate van *globalisering* van landen is gemeten met een Globalization Index die is samengesteld uit de verschillende indicatoren van economische globalisering, sociale globalisering en politieke globalisering (Dreher, 2010). Deze variabele is beschikbaar voor 181 landen⁵.

Materiële *welvaart* is gemeten met de koopkracht per hoofd van de bevolking. Dit is een variant op de gebruikelijke BNP per capita, waarbij rekening wordt gehouden met verschillen in prijsniveau tussen landen. Gegevens hierover zijn ontleend aan het Human Development Report (UNPD 2007). Deze variabele is beschikbaar voor 166 landen⁶.

Het *opleidingsniveau* in landen is gemeten met de 'Education Index' van de UNDP (2007). In die index telt het percentage volwassenen dat kan lezen en schrijven voor twee derde en het percentage van de bevolking dat onderwijs volgt voor één derde. Deze variabele is beschikbaar voor 168 landen⁷.

De *democratie* is gemeten met een index die is samengesteld uit de volgende indicatoren: het verkiezingsproces en het daarbij behorende pluralisme, het functioneren van de overheid, de politieke participatie, de politieke cultuur en de burgerlijke vrijheden. Deze index wordt uitgedrukt in een score tussen de 0 en 10. Gegevens zijn ontleend aan The Economist. Er zijn gegevens voor 137 landen⁸.

De mate van *urbanisatie* in landen wordt in deze studie gemeten met het percentage van de mensen dat in een stedelijke omgeving woont. Gegevens zijn ontleend aan het Human Development Report (UNDP 2007). Deze variabele is beschikbaar voor 168 landen⁹.

Het feit dat moderniteit op een groot aantal verschillende wijzen is geoperationaliseerd is niet alleen van inhoudelijk, maar ook van methodologisch belang. Door het grote aantal correlaties is de afhankelijkheid van een enkele indicator veel kleiner en zijn eventuele meetproblemen minder problematisch.

2.2 Meting geluk in landen

'Geluk' werd in paragraaf 1.2 omschreven als de subjectieve waardering van het (eigen) leven als geheel. Geluk is als zodanig iets wat men in gedachten heeft en wat daarom gemeten kan

⁴ Variabele FreeEconIndex2_2007 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

⁵ Variabele GlobalizationIndex2_2010 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

⁶ Variabele RGDP_2005 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

⁷ Variabele EducationIndex2_2000.04. in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

⁸ Variabel DemocracyIndex5_06 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

⁹ Variabele UrbanPopulation_2005 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

worden door mensen ernaar te vragen. Omdat het bij geluk om een totaaloordeel gaat, kan ook volstaan worden met één enkele vraag. Mede om die reden is geluk een gangbaar item in grootschalige publieksenquêtes. Aanvankelijk waren er veel twijfels over deze methode, ondermeer twijfels over de eerlijkheid van de antwoorden en de vergelijkbaarheid tussen landen. Bij nader onderzoek zijn die bezwaren echter ongegrond gebleken (Veenhoven 2002).

Levensvoldoening

‘Overall geluk’ wordt in deze studie gemeten met de volgende vraag:

Alles bij elkaar genomen, hoe tevreden of ontevreden bent u tegenwoordig met uw leven als geheel?

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ontevreden										tevreden

Antwoorden op deze vraag zijn beschikbaar voor 148 landen. De gegevens zijn ontleend aan verschillende studies, zowel de World Values Study als de Gallup World Poll¹⁰.

Stemmingsniveau

De affectieve component van geluk wordt gemeten met 14 vragen over gevoelens, zoals ‘boosheid’, ‘liefde’, ‘angst’ en ‘trots’ die gesteld zijn in de Gallup World Poll. De vraag is steeds of men dat gevoel gisteren al dan niet ervaren heeft. Uit de antwoorden is per land het gemiddeld aantal keer ‘ja’ berekend voor vragen naar positieve gevoelens en het gemiddeld aantal keer ‘ja’ voor vragen naar negatieve gevoelens. Vervolgens is een ‘gevoelsbalans’ berekend door het gemiddeld aantal negatieve gevoelens af te trekken van het gemiddeld aantal positieve gevoelens in een land. Deze gegevens hebben betrekking op de periode 2006-2009 en zijn beschikbaar voor 138 landen¹¹.

10 Variabele HappinessLSBW10.11_2000.09 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010). Deze variabele is samengesteld uit antwoorden op vrijwel identieke vragen in verschillende studies in verschillende jaren in deze periode. In veel gevallen waren meerde waarnemingen beschikbaar en is een gemiddelde berekend.

11 Variabele HappinessYesterdaysABS_2006.08 in datafile States of Nations (Veenhoven 2010). Het gevoel van ‘gisteren’ is overigens geen goede indicatie voor het geluk van individuele personen, omdat geluk verwijst naar een meer structurele ervaring van het leven en men gisteren toevallig een goede of een slechte dag kan hebben gehad. Het gemiddelde in de bevolking is echter wel bruikbaar als indicator voor nationaal geluk, omdat daarin de toevalsfluctuaties tegen elkaar wegvallen. Een voordeel van het vragen naar het gevoel van gisteren is bovendien dat de kans op responsvertekeningen hierdoor gereduceerd wordt.

Tevredenheid

De cognitieve component van geluk wordt gemeten met een vraag naar de mate waarin het eigen leven het best mogelijke leven benadert. Deze vraag luidt als volgt:

Stelt u zich een ladder voor met treden die genummerd zijn van 0 aan de onderkant tot 10 aan de bovenkant. Laten we zeggen dat de bovenkant van de ladder het best mogelijke leven vertegenwoordigt en de onderkant van de ladder het slechtst mogelijke leven. Als de bovenste trede een 10 is en de onderste trede een 0, op welke trede van de ladder vindt u dan dat u op dit moment staat?

Antwoorden op deze vraag zijn beschikbaar voor 139 landen, die deel uit maakten van de Gallup World Poll¹².

2.3 Analyse

De hierboven genoemde aspecten van moderniteit van landen worden één voor één afgezet tegen gemiddeld geluk in die landen. Daarbij wordt begonnen met een bi-variate analyse in de volgende stappen:

Visuele inspectie scattergrams

De relatie tussen verschillende indicatoren van moderniteit en geluk zal worden bekeken aan de hand van een aantal 'scattergrams' (die we vanwege ruimtegebrek overigens niet allemaal kunnen presenteren in dit artikel). Door het gebruik van scattergrams is goed inzichtelijk te maken of er een statistisch verband is en of zich daarin een afvlakking of kentering aan de top aftekent. Een visuele weergave van de resultaten is dan aantrekkelijk. Aangezien in de scattergrams ieder land afzonderlijk identificeerbaar is, kunnen we de algemene trends bovendien interpreteren binnen de context van de kennis die we over de betreffende landen hebben.

Berekening correlaties

De sterkte en de richting van de diverse verbanden worden niet alleen visueel tot uitdrukking gebracht, maar ook in de vorm van correlatiecoëfficiënten. Daarbij beperken we ons tot de correlatiecoëfficiënten zelf (de 'effect sizes'). Wij maken daarbij onderscheid tussen verwaarloosbare correlaties (0 – 0.20), zwakke correlaties (0.20 – 0.30), sterke correlaties (0.30 – 0.50) en zéér sterke correlaties (>0.50).

12 Variabele HappinessBW11Gallup_2006.09. in datafile States of Nations (Veenhoven 2010).

Geen significantietoets

Anders dan gebruikelijk, toetsen wij niet op statistische ‘significantie’ van de geobserveerde correlaties. Een dergelijke toets verwijst naar de kans op een fout van de eerste soort: de kans op een statistisch effect in de steekproef, terwijl dit effect niet in de populatie bestaat. Wanneer deze kans klein genoeg is (niet groter dan 5%), wordt de conclusie getrokken dat het verband niet kan worden toegeschreven aan de samenstelling van de steekproef, maar ook in de populatie bestaat. Anders gezegd: met een kleine p-waarde is de kans klein dat het verband zou verdwijnen wanneer er een andere steekproef zou zijn genomen. Echter, bij deze studie is er geen sprake van een random steekproef. Alle landen waarvoor de benodigde gegevens beschikbaar zijn, zijn in de analyses betrokken. Aangezien er geen fout van de eerste soort kan worden gemaakt, zijn uitspraken over statistische significantie betekenisloos.

Wél test lineariteit

De hier gerapporteerde correlatiecoëfficiënten geven slechts de mate van *lineaire* samenhang weer. Het zou echter ook zo kunnen zijn dat moderniteit weliswaar positief samenhangt met geluk, maar dat er een omslagpunt te zien is. Om die reden is niet alleen de lineaire ‘fit’ tussen moderniteit en geluk bekeken, maar ook de kwadratische fit. Voor wat betreft de kwadratische fit is nog onderscheid gemaakt tussen een bergparabolische passing en een dalparabolische passing. Voor elke indicator van geluk is gekeken welke vorm het best op de data past. Aangezien datapunten nooit precies op een rechte lijn liggen, bestaat het gevaar dat deze ‘data-gedreven’ methode allerlei kromlijnige patronen aan het licht brengt die geen weerspiegeling zijn van een daadwerkelijk inhoudelijk te interpreteren mechanisme. Simpelweg kijken of een lineaire passing of een kwadratische passing de hoogste verklaarde variantie heeft volstaat niet. Omdat er bij kwadratische passing een vrijheidsgraad extra is, is de verklaarde variantie altijd groter. De verklaarde variantie bij kwadratische passing zal dus dermate groter moeten zijn dan bij lineaire passing om voor het verschil in vrijheidsgraden te compenseren. Daartoe vergelijken we het simpele (lineaire) model met het uitgebouwde (kwadratische) model aan de hand van de ‘-2 log likelihood statistic’.

Controle voor andere aspecten van moderniteit

De hier bestudeerde aspecten van moderniteit maken deel uit van een meer omvattend moderniteitsyndroom, en daarom is het moeilijk om de bijdrage aan het geluk voor ieder aspect apart te bepalen. Schijnverbanden kunnen makkelijk optreden, bijvoorbeeld als een positieve correlatie tussen opleidingsniveau en geluk geheel gedreven zou zijn door welvaart. Het is zelfs mogelijk dat negatieve effecten uit beeld verdwijnen, bijvoorbeeld als een negatief effect van vrije markteconomie versluierd zou worden door de positieve effecten van democratie.

Dit probleem is niet goed oplosbaar binnen een cross-sectioneel onderzoeksdesign, en toepassing van multiple regressie met veel variabelen (zoals bijvoorbeeld door Bjornskov e.a. 2008) is op zijn minst genomen problematisch (zie ook Berg en Veenhoven (2010) voor een meer uitgebreide uiteenzetting van deze problemen). Wij laten het daarom bij berekening van partiële correlaties, waarbij alleen het welvaartsniveau van het land gecontroleerd wordt. Wij kiezen voor controle van het welvaartsniveau omdat deze variabele het syndroom van moderniteit het meest dekt. Zoals hierboven opgemerkt meten wij welvaart met de gemiddelde koopkracht per hoofd van de bevolking.

Als bij statistische controle voor welvaart het verband verdwijnt, hoeft dat niet altijd te betekenen dat er geen verband met geluk is. Als controle voor welvaart bijvoorbeeld het verband met opleidingsniveau zou verminderen, kan dat ook komen doordat opleiding tot hogere welvaart leidt en op die manier weer groter geluk bevordert.

Afzonderlijke analyse van 22 Westerse landen

De kritiek op modernisering richt zich niet zozeer op *elke vorm van vooruitgang* als wel op de vermeende excessen daarvan. Een eventuele positieve samenhang tussen moderniteit en geluk op mondiaal niveau sluit nog niet uit dat moderniteit in Westerse landen negatief kan samenhangen met geluk. We zullen deze Westerse landen dus apart moeten analyseren. Het gaat daarbij om Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Ierland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

Het apart bekijken van de (relatief homogene) groep Westerse landen heeft ook andere redenen. Ten eerste verkleint het de invloed van eventuele verstoringen van variabelen die het zicht op de relatie tussen moderniteit en geluk kunnen vertroebelen. Een tweede voordeel van een gescheiden analyse van Westerse landen is dat we op die manier in kaart kunnen brengen of er omslagpunten zitten in de relatie tussen moderniteit en geluk. We deden dat al door behalve te kijken naar de lineaire samenhang ook de kwadratische samenhang te bestuderen. Een andere manier om eventuele omslagpunten te bestuderen is dus door aparte analyses te doen voor de Westerse landen. Wanneer we willen weten of de moderniteit te ver is doorgeschoten moeten we namelijk in het bijzonder op de Westerse context.

Elke indicator van moderniteit wordt dus op zes manieren bestudeerd in relatie tot geluk:

1. De mate van lineaire samenhang tussen moderniteit en geluk op mondiaal niveau.
2. De vorm van de samenhang (lineair of kwadratisch) tussen moderniteit en geluk op mondiaal niveau.
3. De mate van lineaire samenhang tussen moderniteit en geluk op mondiaal niveau na controle voor koopkracht.

4. De mate van lineaire samenhang tussen moderniteit en geluk in de Westerse wereld.
5. De vorm van de samenhang (lineair of kwadratisch) tussen moderniteit en geluk in de Westerse wereld.
6. De mate van lineaire samenhang tussen moderniteit en geluk in de Westerse wereld na controle voor koopkracht.

3 Resultaten

In Tabel 1 zien we dat op mondiaal niveau alle indicatoren van moderniteit positief samenhangen met gemiddeld geluk in landen, ook wanneer we statistisch controleren voor de welvaart in die landen.

3.1 Industrialisatie en geluk

Wanneer we kijken naar de mate van industrialisatie dan is de relatie met geluk vrij gering ($r = +0.15$). Dat komt overeen met 2.4% verklaarde variantie. De kwadratische passing is echter significant beter (6.5% verklaarde variantie). De (lineaire) samenhang tussen industrialisatie en geluk blijft overigens bestaan wanneer we controleren voor welvaart ($r_p = +0.15$), wat suggereert dat het niet om een schijnverband gaat.

Tabel 1: *Correlaties tussen moderniteit en 'overall' geluk in 141 landen*

Variabele	Correlatie met geluk	Verklaarde variantie bij lineaire of kwadratische samenhang	Controle voor welvaart
Industrialisatie	+0.15 (N=141)	Lineair: 0.024 Kwadratisch: 0.065 b	+0.15
Omvang van de dienstensector	+0.48 (N=141)	Lineair: 0.234 Kwadratisch: 0.237 d	+0.16
Vrije markteconomie	+0.62 (N=136)	Lineair: 0.383 Kwadratisch: 0.386 b	+0.22
Globalisering	+0.70 (N=136)	Lineair: 0.487 Kwadratisch: 0.489 b	+0.34
Welvaart	+0.64 (N=137)	Lineair: 0.406 Kwadratisch: 0.449 b	-
Opleiding	+0.65 (N=139)	Lineair: 0.417 Kwadratisch: 0.435 d	+0.65
Democratie	+0.61 (N=133)	Lineair: 0.372 Kwadratisch: 0.446 d	+0.27
Urbanisatie	+0.62 (N=138)	Lineair: 0.387 Kwadratisch: 0.388 d	+0.33

In de middelste kolom verwijst een 'b' naar een bergparabool, en een 'd' naar een dalparabool. Vetgedrukt zijn de gevallen waarin de kwadratische passing significant beter is dan de lineaire passing.

Het zou zo kunnen zijn dat gemiddelde niveaus van industrialisatie het geluk in een land niet ondermijnen (en zelfs licht positief bijdragen aan het geluk), maar dat te hoge niveaus van industrialisatie onwenselijk zijn. Daar blijkt echter niets van wanneer we kijken naar de onderzoeksresultaten in Tabel 2. Ook binnen Westerse landen is er een positieve samenhang met geluk. De samenhang is nu zelfs nog wat sterker ($r = +0.26$). Na controle voor welvaart is deze zelfs nóg sterker ($r_p = +0.34$).

Tabel 2: *Correlaties tussen moderniteit en 'overall' geluk in 22 Westerse landen*

Variabele	Correlatie met geluk	Verklaarde variantie bij lineaire of kwadratische samenhang	Controle voor welvaart
Industrialisatie	+0.26 (N=21)	Lineair: 0.065 Kwadratisch: 0.072 d	+0.34
Omvang van de dienstensector	-0.23 (N=21)	Lineair: 0.054 Kwadratisch: 0.068 d	-0.35
Vrije markteconomie	+0.66 (N=22)	Lineair: 0.429 Kwadratisch: 0.468 b	+0.55
Globalisering	+0.15 (N=22)	Lineair: 0.022 Kwadratisch: 0.116 d	+0.15
Welvaart	+0.53 (N=22)	Lineair: 0.281 Kwadratisch: 0.590 b	-
Opleiding	+0.25 (N=22)	Lineair: 0.063 Kwadratisch: 0.179 d	+0.56
Democratie	+0.75 (N=22)	Lineair: 0.556 Kwadratisch: 0.582 b	+0.71
Urbanisatie	+0.46 (N=22)	Lineair: 0.212 Kwadratisch: 0.254 b	+0.38

In de middelste kolom verwijst een 'b' naar een bergparabool, en een 'd' naar een dalparabool. Vetgedrukt zijn de gevallen waarin de kwadratische passing significant beter is dan de lineaire passing.

3.2 Omvang van de dienstensector en geluk

We zien een sterke (lineaire) samenhang tussen de omvang van de dienstensector en het geluk in landen ($r = +0.48$). Het positieve verband wordt een stuk zwakker wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart ($r_p = +0.16$). Kennelijk is er in welvarende landen een grotere dienstensector.

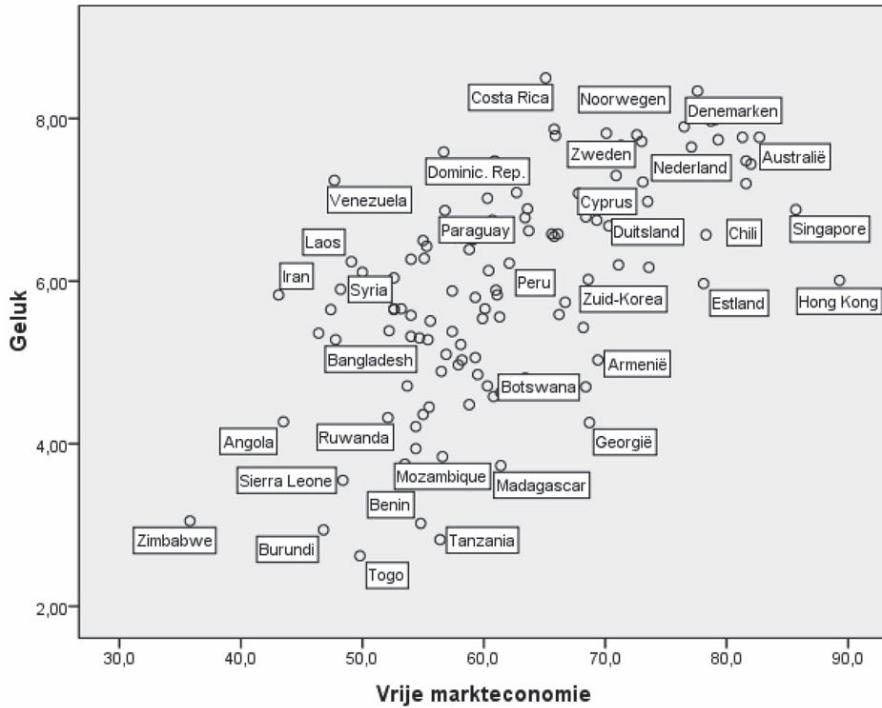
Wanneer we alleen in de Westerse landen kijken zien we een zwak *negatief* verband ($r = -0.23$). Wanneer we controleren voor welvaart is de relatie zelfs nog negatiever ($r_p = -0.35$). Daarmee is de omvang van de dienstensector de enige indicator van moderniteit die negatief

samenhangt met geluk (en dan alleen nog in Westerse landen). Alle andere indicatoren hangen positief samen met geluk, zowel op mondiaal niveau als ook in Westerse landen.

3.3 Vrije markteconomie en geluk

De vrije markteconomie hangt zeer sterk samen met geluk ($r = +0.62$). Dit verband is grafisch weergegeven in Figuur 1¹³. Een groot deel van dat verband is te verklaren uit het grotere welvaartsniveau in landen met een vrije markteconomie, maar ook na controle voor welvaart blijft er een zwak positief verband bestaan ($r_p = +0.22$).

Figuur 1: De relatie tussen de vrije markteconomie en geluk in 136 landen

Binnen de Westerse context zijn de resultaten nog duidelijker. De ‘nulde orde correlatie’ is maar liefst $+0.66$, terwijl na controle voor welvaart er een zeer sterk positief verband overblijft ($r_p = +0.55$).

¹³ De hoge gelukscore van Costa Rica, nog boven Denemarken, is opvallend. Enige voorzichtigheid is geboden, ook omdat de score van Costa Rica gebaseerd is op één enkele survey met slechts duizend respondenten. Daar staat tegenover dat ook in de Latino Barometro Costa Rica hoog scoort.

3.4 Globalisering en geluk

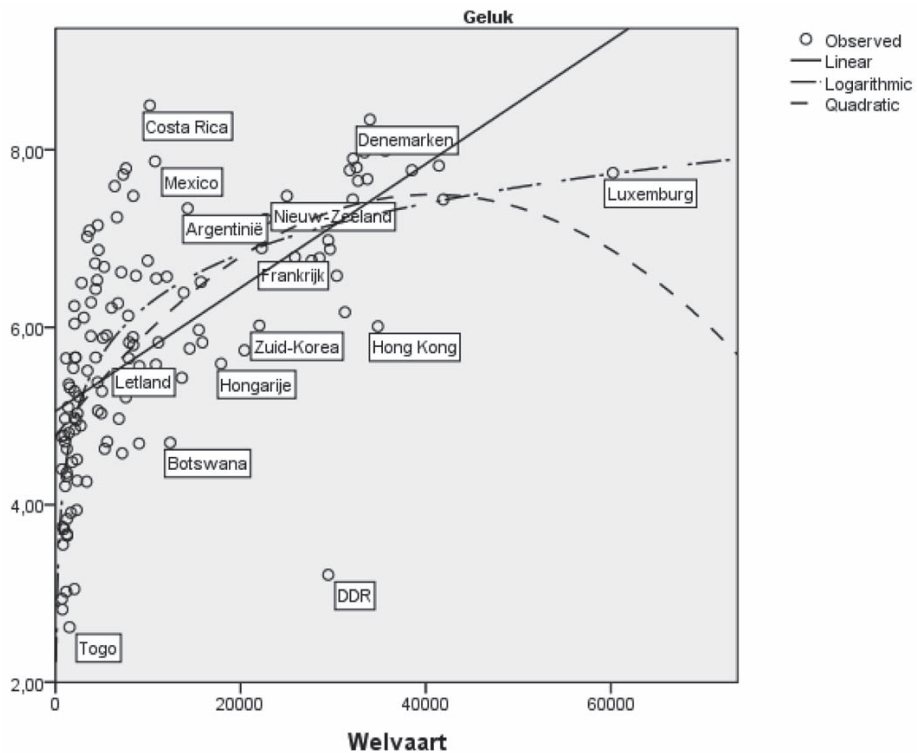
Ook de mate van globalisering hangt zeer sterk positief samen met geluk op mondiaal niveau ($r = +0.70$). Na controle voor welvaart blijft er een sterk positief verband bestaan ($r_p = +0.34$).

Binnen de Westerse context zijn de verbanden zwakker, maar wel in dezelfde richting. De 'nulde orde correlatie' is $+0.15$ en de partiële correlatie na controle voor welvaart is eveneens $+0.15$.

3.5 Welvaart en geluk

De lineaire samenhang tussen welvaart en geluk is zeer sterk ($r = +0.64$). Uit Tabel 1 en Figuur 2 komt echter naar voren dat de kwadratische passing nog beter is. Visuele inspectie laat echter zien dat er geen sprake is van een echt omslagpunt. Dat wil zeggen dat er geen landen lijken te zijn aan de rechterkant van de bergparabool. Figuur 2 heeft dan ook eerder de kenmerken van een logaritmisch patroon van afnemende meeropbrengsten.

Figuur 2: De relatie tussen welvaart en geluk in 137 landen

Vanwege het patroon van afnemende meeropbrengsten op mondiaal niveau zou je een veel zwakker verband verwachten tussen welvaart en geluk binnen de context van Westerse landen. We vinden daar echter nog altijd een zeer sterke positieve samenhang ($r = +0.53$). Tabel 2 wijst echter uit dat de ‘bergparabolische passing’ zelfs nog significant beter is. Waar de lineaire samenhang tussen welvaart en geluk 28.1% van de verschillen in geluk binnen deze groep Westerse landen verklaart, daar is de verklaarde variantie maar liefst 59.0% bij een ‘bergparabolische fit’.

3.6 Opleiding en geluk

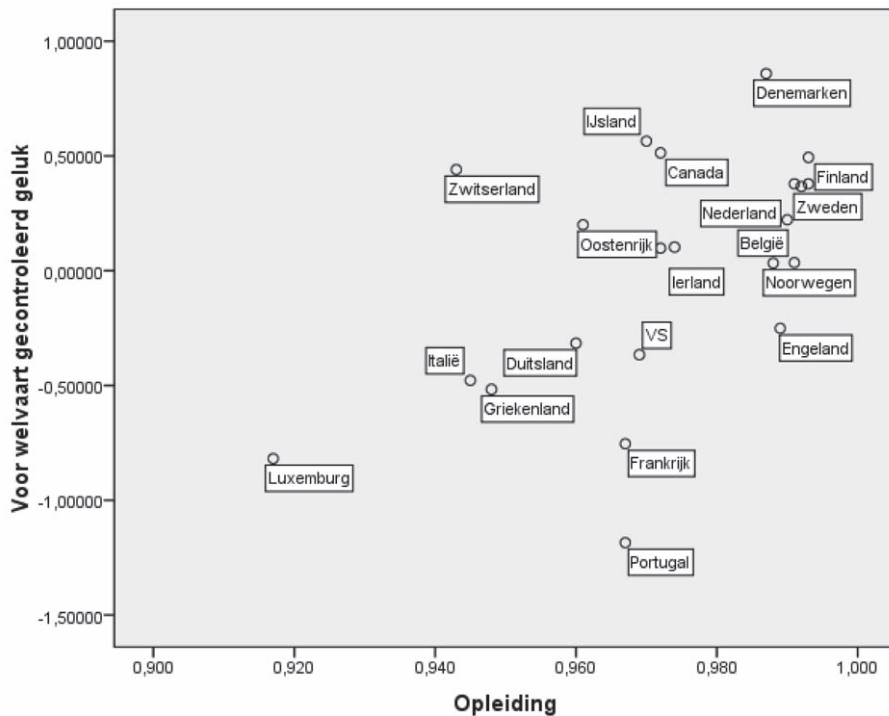
Ook opleiding hangt zeer sterk positief samen met geluk ($r = +0.65$). Wanneer de welvaart constant wordt gehouden, blijft deze positieve samenhang volledig intact ($r_p = +0.65$). Overigens is de (dal)parabolische passing beter dan de lineaire passing. De verklaarde variantie is dan niet 41.7%, maar 43.5%.

Binnen de Westerse landen vinden we een wat zwakkere correlatie tussen opleiding en geluk ($r = +0.25$). Binnen de Westerse landen is het verder opvallend dat controle voor welvaart leidt tot een sterkere correlatie ($r_p = +0.56$) dan de ‘nulde-orde correlatie’. In Figuur 3 is de grafische weergave hiervan te zien. Het opleidingsniveau van (Westerse) landen is afgezet tegen de residuele geluksscores van landen. De residuen geven weer hoeveel gelukkiger of ongelukkiger landen zijn dan op grond van hun welvaartsniveau verwacht zou mogen worden. Landen met een positief residu (zoals bijvoorbeeld Denemarken) zijn gelukkiger dan verklaard kan worden aan de hand van hun welvaartsniveau. Landen met een negatief residu (zoals bijvoorbeeld Portugal) zijn juist relatief ongelukkig.

3.7 Democratie en geluk

De mate van democratie blijkt ook zeer sterk samen te hangen met geluk ($r = +0.61$). De dalparabolische passing blijkt zelfs significant beter te zijn. De lineaire relatie tussen democratie en geluk verklaart 37.2% van de variantie tussen landen, terwijl de dalparabolische relatie 44.6% verklaart. Na controle voor welvaart blijft er een zelfstandig verband bestaan, zij het een zwakker verband ($r_p = 0.27$).

Gegeven de dalparabolische samenhang op mondiaal niveau, valt te verwachten dat er ook binnen Westerse landen een (zeer) sterke positieve samenhang is tussen democratie en geluk. Dat blijkt ook inderdaad zo te zijn. De correlatie is maar liefst +0.75. Na controle voor welvaart is de partiële correlatie +0.71.

Figuur 3: De relatie tussen opleiding en voor welvaart gecontroleerd geluk in 22 Westerse landen

3.8 Urbanisatie en geluk

Ook de mate van urbanisatie is geen uitzondering op de regel dat aspecten van modernisering positief samenhangen met geluk. De correlatie op mondiaal niveau is +0.62. Na controle voor welvaart is dat +0.33.

Ook binnen de Westerse landen is er sprake van een sterke positieve samenhang ($r = +0.46$). Na controle voor welvaart blijft die sterke positieve samenhang grotendeels bestaan ($r_p = +0.38$).

3.9 Verbanden met componenten van geluk

Vanwege ruimtegebrek vermelden we hier niet alle resultaten van de samenhang met de componenten van geluk¹⁴; het stemmingsniveau en de tevredenheid.

¹⁴ Deze zijn wel op aanvraag beschikbaar voor de geïnteresseerde lezer. Verzoeken kunnen worden gericht aan Maarten Berg (berg@fsw.eur.nl) of Ruut Veenhoven (veenhoven@fsw.eur.nl).

Tevredenheid

Voor wat betreft de tevredenheid van mensen is daar ook weinig reden toe, omdat de resultaten voor wat betreft de tevredenheid van mensen vrijwel identiek zijn aan die van 'overall geluk'. Op mondiaal niveau zijn alle correlaties, zonder uitzondering, positief. Binnen de 22 Westerse landen zijn *bijna* alle correlaties positief, op twee uitzonderingen na. De ene uitzondering betreft de mate van industrialisatie. Deze hangt weliswaar positief samen met geluk ($r = +0.21$), maar na controle voor welvaart is er een (verwaarloosbare) negatieve samenhang ($r_p = -0.10$). De andere uitzondering heeft betrekking op de omvang van de dienstensector. De 'nulde-orde correlatie' met tevredenheid is -0.18 .

Stemming

Voor wat betreft het gemiddelde stemmingsniveau in landen wijken de resultaten wat meer af van de resultaten voor geluk. Ten eerste valt op dat de correlaties over het algemeen, althans op mondiaal niveau, minder hoog zijn dan voor geluk. Ten tweede valt op dat, hoewel het aantal positieve samenhangen nog steeds domineert, er ook een aantal (licht) negatieve samenhangen optreedt. Op mondiaal niveau vinden we een (verwaarloosbare) negatieve samenhang tussen industrialisatie en stemming ($r = -0.01$). Wanneer we controleren voor welvaart vinden we (licht) negatieve samenhangen met industrialisatie ($r_p = -0.09$), globalisering ($r_p = -0.02$), opleiding ($r_p = -0.05$) en urbanisatie ($r_p = -0.06$).

Wanneer we de relatie tussen moderniteit en stemming onderzoeken binnen Westerse landen, vinden we een sterk negatieve samenhang tussen de omvang van de dienstensector en stemming ($r = -0.33$). Wanneer we controleren voor welvaart verdwijnt een deel van dit negatieve verband ($r_p = -0.13$).

4 Discussie

De vraag die in dit artikel werd opgeworpen is of modernisering is doorgeschoten. In deze discussie zullen eerst de uitkomsten van de huidige studie worden samengevat. Vervolgens worden enkele verklaringen voor deze uitkomsten besproken.

4.1 Samenvatting van de resultaten

Al met al is de relatie tussen moderniteit en geluk in deze studie op 90 verschillende manieren onderzocht. Er zijn acht indicatoren voor moderniteit gebruikt: de mate van industrialisatie, de omvang van de dienstensector, de vrijheid in de economie, de globalisering, de welvaart, de opleiding, de democratie en de urbanisatie. Voor alle acht de indicatoren is de samenhang met geluk berekend (nulde orde-correlatie). Voor alle indicatoren behalve welvaart is de voor

welvaart gecontroleerde samenhang (partiële correlatie) met geluk berekend. De vijftien resulterende samenhangen zijn apart berekend voor de wereld als geheel en de groep Westerse landen. Als afhankelijke variabelen is gekeken naar geluk, maar ook naar de componenten van geluk: stemming en tevredenheid. De frequentieverdeling van positieve en negatieve samenhangen is te vinden in Tabel 3.

Tabel 3: aantallen positieve en negatieve samenhangen tussen moderniteit en geluk

Sterkte van de samenhang	Aantal positieve samenhangen	Aantal negatieve samenhangen	Totaal
Alle samenhangen			
Verwaarloosbaar (0 – 0.20)	16	8	24
Zwak (0.20 – 0.30)	12	1	13
Sterk (0.30 – 0.50)	20	2	22
Zeer sterk (>0.50)	31	0	31
Totaal	79	11	90
Samenhangen op mondiaal niveau			
Verwaarloosbaar (0 – 0.20)	11	5	16
Zwak (0.20 – 0.30)	7	0	7
Sterk (0.30 – 0.50)	8	0	8
Zeer sterk (>0.50)	14	0	14
Totaal	40	5	45
Samenhangen voor Westerse landen			
Verwaarloosbaar (0 – 0.20)	5	3	8
Zwak (0.20 – 0.30)	5	1	6
Sterk (0.30 – 0.50)	12	2	14
Zeer sterk (>0.50)	17	0	17
Totaal	39	6	45

Van de 90 in dit artikel onderzochte verbanden tussen (aspecten van) moderniteit en geluk (of componenten daarvan), waren 66 verbanden betekenisvol (een correlatiecoëfficiënt >0.20). Van de 66 betekenisvolle verbanden zijn er 63 positief en 3 negatief. Dit kan worden opgevat als overweldigend bewijs voor de stelling dat de voordelen van modernisering doorgaans zwaarder wegen dan de nadelen. Op mondiaal niveau zijn er 29 betekenisvolle positieve samenhangen tegenover 0 betekenisvolle negatieve samenhangen.

Is het toch mogelijk dat modernisering kan doorschieten? Daartoe hebben we een aparte analyse gedaan binnen 22 Westerse landen. De positieve samenhang tussen moderniteit en

geluk op mondiaal niveau zou binnen de (zeer moderne) Westerse context mogelijk niet bestaan. Van de 45 onderzochte samenhangen waren er 37 betekenisvol. Van die 37 betekenisvolle samenhangen waren er 34 positief en 3 negatief. Ook binnen de Westerse context zijn de voordelen van voortgaande modernisering dus vrijwel altijd groter dan de nadelen. Alle drie de uitzonderingen (betekenisvolle negatieve samenhangen) hebben bovendien betrekking op één en dezelfde indicator: de omvang van de dienstensector. Waar de omvang van de dienstensector op mondiaal niveau steeds positief samenhangt met geluk, zijn er binnen de Westerse landen overwegend negatieve samenhangen.

Een tweede manier waarop we hebben onderzocht of er teveel modernisering kan bestaan is door de lineaire passing van de data te vergelijken met de kwadratische passing. Daarbij waren we vooral gericht op het identificeren van eventuele ‘bergparabolen’. We vonden een dergelijk patroon drie keer. Op mondiaal niveau vonden we een bergparabolisch patroon in de relatie tussen industrialisatie en geluk en in de relatie tussen welvaart en geluk. Ook binnen de Westerse landen vonden we een bergparabolisch patroon in de relatie tussen welvaart en geluk. Uit de bijbehorende ‘scattergrams’¹⁵ valt echter niet echt af te lezen dat er sprake is van een duidelijk omslagpunt.

4.2 Verklaring van de resultaten

Waarom pakt moderniteit doorgaans geluksbevorderend uit?

Vanuit de door Veenhoven (2009b) verdedigde ‘behoeftheorie van geluk’ is het niet verrassend dat de moderne maatschappij mensen gelukkiger maakt, want in dat maatschappijtype zijn goede voorwaarden aanwezig die mensen nodig hebben om te voorzien in hun elementaire behoeften (voedsel, veiligheid, etc.). De moderne samenleving komt niet alleen tegemoet aan deze ‘gebreksbehoeften’, maar biedt ook gunstige voorwaarden voor bevrediging van ‘groeibehoeften’, zoals intellectuele ontwikkeling¹⁶.

Echter, wanneer we controleren voor welvaart zien we nog steeds dat de moderne samenleving positief samenhangt met geluk. Dat kan komen door de grotere *keuzevrijheid* in moderne samenlevingen. Wanneer we er vanuit gaan dat mensen behalve een gemeenschappelijke biologische basis ook een individueel karakter met eigen voorkeuren en opvattingen hebben, dan is het logisch dat samenlevingen die slechts één levenswijze aanbieden slechter scoren dan pluriforme samenlevingen die bovendien stabiel genoeg zijn om die pluriformiteit te kunnen absorberen.

¹⁵ Vanwege ruimtegebrek hebben we deze niet opgenomen in het artikel. De scattergram is echter op aanvraag beschikbaar.

¹⁶ Het onderscheid tussen ‘gebreksbehoeften’ en ‘groeibehoeften’ is ontleend aan Maslow (1954)

Tegenspraak met noties van moderne ontworteling

In de inleiding op dit artikel noemden wij enige gezaghebbende sociologen die negatieve aspecten van de maatschappelijke ontwikkeling zichtbaar hebben gemaakt, zoals Putnam met zijn boek 'Bowling Alone'. Hebben die sociologen dan ongelijk? Ja en nee. Zoals al eerder opgemerkt heeft modernisering voor- en nadelen. De relatief sterke familiebanden in Zuid-Europese landen hebben onmiskenbare voordelen, maar de lagere geluksscores van deze landen in vergelijking met Noord-Europese landen tonen dat er 'kennelijke nadelen' in het spel zijn, die per saldo zwaarder wegen. De geringere handelingsvrijheid kan een van die minder in het oog springende nadelen zijn en in dat verband is het goed om te bedenken dat mensen naar hun aard wel sociale dieren zijn, maar geen kuddedieren. De menselijke soort heeft zijn belangrijkste evolutionaire ontwikkelingen doorgemaakt tijdens het bestaan als jager-verzamelaar, en de daarbij horende maatschappelijke ordening liet individuen een grote mate van vrijheid. Daarom gedijen mensen nu nog beter in 'zwakke' sociale verbanden dan in de dwingende 'sterke' verbanden die kenmerkend zijn voor de latere agrarische samenlevingen (zie ook Maryanski en Turner 1992).

Tegenspraak met idee sociale bepaaldheid van geluk

De resultaten van deze studie druisen in tegen cultuurrelativistische noties over de principiële onvergelykbaarheid van verschillende culturen, welke opvatting hand in hand gaat met een cognitieve theorie van geluk waarin het leven beoordeeld wordt aan de hand van locale maatstaven. In die visie wordt geluk niet bepaald door objectieve levensomstandigheden, maar is van doorslaggevend belang hoe verwachtingen zich verhouden tot de werkelijkheid. Omdat men in verschillende maatschappijvormen verschillende verwachtingen en standaarden kent, leiden 'betere' levensomstandigheden niet per definitie tot meer geluk (Inglehart en Rabier 1984).

De hier gepresenteerde feiten wijzen echter uit dat mensen zich wel degelijk beter voelen in landen die betere voorwaarden daartoe scheppen. De moderne maatschappij 'presteert' niet alleen economisch beter, maar ook op het punt van 'kwaliteit van leven'.

Deze studie onderstreept ook nog eens dat mensen meer gemeenschappelijk hebben dan sociaal constructivisten voor mogelijk houden. Wat we hier zien is een universeel patroon dat begrepen kan worden uit een algemeen menselijke aard. Dit punt is nader uitgewerkt door Veenhoven (2010c)

Is geluk wel een goed criterium?

Niet iedereen vindt geluk even belangrijk, en geluk wordt ook niet in alle culturen even hoog aangeslagen. Diskwalificeert dat deze vergelijking? Het antwoord is 'nee'. Ten eerste blijkt er toch niet veel verschil in waardering van geluk in hedendaagse landen; geluk scoort overal

hoog in de waardehiërarchie (Veenhoven 2010c). Ten tweede is er vanuit een utilitaristisch perspectief niets op tegen om samenlevingen te beoordelen op hun geluksrendement, ook al staat geluk niet overal in even hoog aanzien. Vanuit eigen waarden veroordelen we ook marteling in landen waar men weinig hecht aan mensenrechten.

Natuurlijk kan men de utilitaristische ethiek als zodanig ter discussie stellen en vinden dat andere waarden hogere prioriteit verdienen. In dat verband dient dan echter wel in aanmerking te worden genomen dat geluk voor meer staat dan alleen een lekker gevoel. Geluk heeft ook een signaalfunctie en duidt als zodanig op goed gedijen in meer objectieve zin. In dat verband zegt geluk in landen ook iets over de mate waarin het sociaal systeem aansluit op de menselijke aard (Veenhoven 2010d). Verder blijkt er ook veel synergie tussen geluk en andere verschillende andere waarden, zoals creativiteit en maatschappelijke betrokkenheid. Groter geluk gaat dus ook gepaard met ander goed. (Veenhoven 2010e).

Waarom zijn er ook negatieve samenhangen met geluk?

Allereerst moet worden opgemerkt dat het aantal negatieve samenhangen tussen moderniteit en geluk verwaarloosbaar is in verhouding tot het aantal positieve samenhangen. Ten tweede zijn de drie betekenisvolle negatieve samenhangen alle drie vastgesteld binnen de groep van 22 Westerse landen. Hoewel het belangrijk was om deze groep landen gescheiden te analyseren, zijn de resultaten bij een dergelijk laag aantal landen minder robuust dan bij een groter aantal landen. Toch lijkt er echt iets aan de hand, aangezien alle drie de betekenisvolle samenhangen betrekking hebben op de omvang van de dienstensector. Een verklaring van dit verschijnsel valt buiten het bestek van deze studie, maar is zeker een punt voor nader onderzoek.

Hoe moeten de niet-lineaire samenhangen met geluk worden geduid?

Wanneer we ons beperken tot de resultaten met betrekking tot 'overall geluk', vinden we vijf niet-lineaire samenhangen¹⁷.

Ten eerste is er een bergparabolisch patroon in de relatie op mondiaal niveau tussen industrialisatie en geluk. Een inhoudelijke verklaring is moeilijk te geven, gezien de zwakte van het verband.

Ten tweede zagen we in Figuur 2 een bergparabolisch patroon (met kenmerken van een logaritmisches patroon) in de relatie tussen welvaart en geluk op mondiaal niveau. Zo'n patroon van afnemende meeropbrengsten in de relatie tussen welvaart en geluk is vaker gevonden en werd voor het eerst beschreven door Veenhoven (1989). Het sluit goed aan bij de hierboven genoemde 'behoeftheorie van geluk', aangezien het voor de bevrediging van biologische menselijke behoeften essentieel is om armoede te vermijden, maar niet om rijk te zijn. Dit is

¹⁷ Vanwege ruimtegebrek is alleen de eerste opgenomen in het artikel. De andere drie zijn echter op aanvraag beschikbaar.

niet strijdig met de in de inleiding genoemde studie van Deaton (2008). Deaton rapporteert weliswaar een lineair verband, maar zijn studie heeft betrekking op 'tevredenheid'. In deze studie vonden ook wij een lineair verband tussen welvaart en tevredenheid. Tevredenheid wordt bepaald door een verstandelijk oordeel over de mate waarin het feitelijke leven aansluit bij het ideale leven en staat als zodanig min of meer los van de bevrediging van biologisch verankerde 'behoeften'.

Ten derde vonden we een dalparabolische samenhang tussen opleiding en geluk op mondiaal niveau, en ten vierde een dalparabolische samenhang tussen democratie en geluk op mondiaal niveau. De oplopende kant van deze verbanden is goed te verklaren. Scholing en democratie lonen meer als de staat steviger is, de technische kwaliteit van het bestuur beter is en de economie enigszins ontwikkeld is. Het is lastiger om de dip van het dal te verklaren.

Tot slot zien we binnen de 22 Westerse landen een bergparabolisch patroon in de relatie tussen welvaart en geluk. Dat zou er op kunnen wijzen dat een optimum gepasseerd is, maar vanwege het geringe aantal landen moeten we voorzichtig zijn met het trekken van conclusies. Eén of twee landen kunnen immers van invloed zijn op de beste pasvorm. Inspectie van het 'scattergram' wijst uit dat de parabolische samenhang vrijwel volledig moet worden toegeschreven aan Luxemburg, aangezien dit het meest welvarende Westerse land is, maar tegelijkertijd verhoudingsgewijs achterblijft qua geluk.

5 Conclusie

De vraag was of er sprake is van 'doorgeschoten modernisering' waarbij de samenleving minder leefbaar is geworden. Het antwoord is ontkennend. Niet alleen leven mensen langer in moderne samenlevingen, maar ook gelukkiger. Mogelijke nadelige effecten van modernisering worden vooralsnog ruimschoots gecompenseerd door positieve effecten

6 Literatuur

- Baltatescu, S. (2006) *Transition is over, wait to see the benefits: A comparative evaluation of the effects of post-communist transition on life satisfaction*. Paper presented at conference 'The End of Transition?', Budapest, Hungary.
- Bentham, J. (1789). *Introduction to the principles of Morals and Legislation*. London, UK.
- Berg, M. en Veenhoven, R. (2010). Income inequality and happiness in 119 nations. In search for an optimum that does not appear to exist. In: Bent Greve (ed) *'Social Policy and Happiness in Europe'*, Edgar Elgar.

- Bjornskov, C. Dreher, A. en Fischer, J.A. (2008) Cross-Country Determinants , of Life Satisfaction: Exploring Different Determinants across Groups in Society, *Social Choice and Welfare*, 30: 119 – 173.
- Cantril, 1965, The pattern of human concerns, Rutgers University Press, NJ USA.
- CIA (Central Intelligence Agency (2009) *The World Factbook*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2012.html>.
- Deaton, A. (2008). Income, Health and Wellbeing around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic perspectives*, 22, 53 – 72.
- Dreher, 2010 *KOF index of Globalization*, <http://globalization.kof.ethz.ch>
- Easterlin, R. (1973). Does Money Buy Happiness?, *The Public Interest*, 30, 3-10.
- Elias, N. (2000) *The civilizing process*, Blackwell (revised edition).
- Estes, R. (1984). *The social progress of nations*. Preager, New York, USA.
- Etzioni, A. (1993). *The spirit of community: The reinvention of American society*, Simon en Schuster, New York, USA.
- Fischer, C. (1984). *The Urban Experience*. New York.
- Frey, B.S. en Stutzer, A. (2000) Happiness,economy and institutions, *The Economic Journal*, 110, 918-938
- Hagerty, M.R. (2003). Was life better in the good old days? Intertemporal judgement of life-satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 4, 115-139.
- Hays, D.G. (1994). On the painfulness of progress, *Cross Cultural Research*, 28, 322-326.
- Heritage Foundation (2007). *Economic Freedom in nations*, <http://www.heritage.org>.
- Illich, I. (1971). *Deschooling society*, Mass Market paperbacks.
- Inkeles, A. (1970). The Fate of Personal Adjustment in the Process of Modernization. *International Journal of Comparative Sociology*, 11, 5-114.
- Inglehart, R. en Rabier, J.R. (1984) Du Bonheur...Les Aspirations s'adaptent aux Situations: Analyse Interculturelle de la Qualité Subjective de la Vie, *Futuribles*, Septembre 29-85.
- Inglehart, R., en Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge University Press, GB.
- Lane, R. (2000). *The loss of happiness in market democracies*. (New Haven, NJ: Yale University Press).
- Marx, K (1871). *Das Kapital. Collected works*. (Berlin: Akademie Verlag).
- Maslow, A. (1954) *Motivation and Personality*, Harper & Row, NY, USA
- Nolan, P., en Lenski, G. (2008) *Human societies: An introduction to macro sociology*, Paradigm Publishers, CA, USA.
- Poggi, C (1978) *The development of the modern state: a sociological introduction*, Stanford University Press, USA.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: The collapse and survival of American community*. Simon & Schuster, New York, USA.
- Ritzer, G. (1993), *The McDonaldization of society*, Pine Forge Press, Thousand Oaks, CA USA.
- Sociaal en Cultureel Rapport 2004. In het zicht van de toekomst.
- Starr, A. (2005) *Global revolt: a guide to movements against Globalization*, Zed Books, USA.
- UNDP (United Nations Development Program) (1990) *Human Development Report. Concept and measurement of human development*, Oxford University Press, New York USA.

- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness*. D. Reidel, Dordrecht/Boston, 461 pp.
- Veenhoven, R. (1989) *National Wealth and Individual Happiness*, Grunert, K.G.;Olander, F.;Eds.: "Understanding Economic Behavior", Kluwer Academic Dordrecht, Netherlands, 9-32.
- Veenhoven (1998) *Vergelijken van geluk in landen, Sociale Wetenschappen*, 42: 58-84 .
- Veenhoven, R. (2002). Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid. *Sociale Wetenschappen*, 4, 1-43.
- Veenhoven, R. (2005) *Apparent quality of life: How long and happy people live*. Social Indicators Research, 71, pp. 61-86.
- Veenhoven, R. (2007) *Als geld niet gelukkig maakt, waarom werken we dan zo hard?* In: Jasper van der Steen & Judith van Heeswijk (red) 'Geld speelt geen rol. Een verschuiving in waarden van welvaart naar welzijn?'
- Veenhoven, R. (2009a) *Well-being in nations and well-being of nations: Is there a conflict between individual and society?* *Social Indicators Research*, 91: 5-21.
- Veenhoven, R. (2009b). *How do we assess how happy we are?*
- in: Dutt, A. K. & Radcliff, B. (eds.) '*Happiness, Economics and Politics: Towards a multi-disciplinary approach*', Edward Elgar Publishers, Cheltenham UK, Chapter 3, page 45-69 .
- Veenhoven, R. (2010a). *States of Nations: Data file for the cross national analysis of happiness*, World Database of Happiness, Internet: http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/statnat/statnat_fp.htm.
- Veenhoven, R. (2010b) Trend average happiness in nations 1946-2008. How much people like the life they live. World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam, http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/findingreports/TrendReport_AverageHappiness.pdf.
- Veenhoven (2010c) *How universal is happiness?* in Ed Diener, John F. Helliwell & Daniel Kahneman (Eds.) *International Differences in Well-Being*, Oxford University Press, NY USA, Chapter 11
- Veenhoven, R. (2010d) *Life is getting better: Societal evolution and fit with human nature*, Social Indicators Research, 97:105-122
- Veenhoven, R. (2010e) *Greater happiness for a greater number: is that possible and desirable?* Accepted for publication in Journal of Happiness Studies, DOI 10.007/s10902-010-9204-z
- Veenhoven, R. en Hagerty, M. (2005) *Rising happiness in nations, 1946-2004. A reply to Easterlin*, *Social Indicators Research*, 79: 421-436
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life, in: *American Journal of Sociology*.

Hoofdstuk 4¹

---

¹ This chapter is based on an article with Ruut Veenhoven that is currently under review.

Geloof en Geluk in landen

Samenvatting

Dit hoofdstuk behandelt drie vragen over de relatie tussen geloof en geluk in landen: 1) Zijn mensen gelukkiger in landen waar geloof een grote rol speelt? 2) Maakt de aard van het geloof daarbij uit? 3) Doet diversiteit in geloof afbreuk aan het geluk? Deze vragen worden beantwoord aan de hand van vergelijkende analyse van 142 hedendaagse landen. De mate van geloof in landen wordt gemeten met een enquêtevraag naar het belang dat men hecht aan God. De aard van geloof en de diversiteit van geloof worden gemeten aan de hand van percentages van de bevolking die zich tot een bepaalde geloofsgemeenschap rekenen. Geluk wordt gemeten met enquêtevragen naar 'overkoepelend geluk', stemmingsniveau en tevredenheid met het leven. Analyse van deze gegevens leert dat er een negatief verband tussen mate van geloof en gemiddeld geluk is, maar dat dit verband grotendeels verdwijnt bij controle voor welvaart. Verder blijken er aanzienlijke verschillen te bestaan tussen de geloven. Zo hangt het aantal katholieken in een land positief samen met geluk (ook na controle voor welvaart), terwijl er een negatieve samenhang is tussen het aantal Boeddhisten en geluk. Tot slot is er een negatief verband tussen religieuze diversiteit en geluk. Binnen de beperktere groep Westerse landen is er echter juist een licht positief verband. Deze uitkomsten sluiten aan bij eerder onderzoek waaruit blijkt dat mensen beter gedijen in de moderne maatschappij dan in landen die nog dichterbij de traditionele agrarische samenleving staan. In die context kan geloof worden gezien als een bijverschijnsel van een minder leefbare maatschappijvorm, waarbinnen het mogelijk een positieve functie vervult. Geloof kan echter ook een factor zijn die dit soort samenlevingen in stand houdt.

Religion and happiness in nations

Abstract

This chapter is about the relationship between religion and (subjective) happiness in nations. Analysis of the data showed that the degree of religious affiliation was negatively correlated with happiness. After controlling for affluence, this relationship was less strong. Secondly, differences between religions were studied. Some religions (for example Catholicism) turned out to be more positively associated with happiness than other religions. The number of Buddhists in a nation, for example, was negatively correlated with happiness. Lastly, religious diversity was studied. Religious diversity was negatively correlated with happiness on a global

scale, but not in Western nations. All these findings are in line with earlier research that shows that people flourish better in modern society than in traditional, agrarian types of society.

1 Inleiding

Kerken stromen leeg in West-Europa. Een enkele vrijdenker ziet dat als een goede ontwikkeling, maar in de publieke meningsvorming worden vooral de schaduwkanten benadrukt. Er komen wel wat nieuwe moskeeën bij, maar daar is ook niet iedereen gelukkig mee. Nieuwe religies worden aangemerkt als een bedreiging van Christelijke waarden, en ondertussen smeult nog steeds de oude strijd tussen Katholieken en Protestanten. Kortom, er is nog steeds discussie over geloof en samenleving.

Die discussie over geloof en samenleving kent vele invalshoeken. Eén van die invalshoeken is het belang van georganiseerd geloof voor sociale cohesie. In dat verband wordt de teloorgang van de Christelijke kerken betreurd, maar wordt tegelijkertijd ook de opkomst van nieuwe religies als een gevaar gezien. Een andere invalshoek is de rol van geloof bij emancipatie van minderheden in de samenleving. In dat verband worden kerken vaak geprezen voor hun roep om aandacht voor verschoppelingen, maar tegelijkertijd ook verfoeid voor het legitimeren van traditionele ongelijke verhoudingen. Een bekend perspectief uit de historische sociologie is de rol van geloof in de maatschappelijke ontwikkeling. In die context schreef Max Weber het Protestantisme een belangrijke rol toe bij het ontstaan van het kapitalisme.

In dit artikel verkennen wij een ander perspectief en bekijken wij de maatschappelijke rol van geloof vanuit een utilitaristisch gezichtspunt. De vraag is dan in hoeverre geloof bijdraagt aan groter geluk van het grootste aantal burgers. Voor nadere beschrijving van het utilitaristisch perspectief zie o.a. Barrow (1991)

1.1 Veronderstellingen over effect van geloof op geluk

Over die vraag doen wel enige veronderstellingen de ronde, zij het meestal niet in een expliciet op geluk gericht discours. Zo wordt er verondersteld dat georganiseerd geloof tal van nuttige maatschappelijke functies vervult en als zodanig bijdraagt aan het geluk. Dat geldt uitaard in de eerste plaats voor het geluk van de gelovigen zelf, die antwoord krijgen op existentiële vragen, troost vinden in rituelen en steun krijgen van de geloofsgemeenschap. (Wilson 1988) Ook ongelovigen kunnen echter baat hebben bij het behoud van kerken. In dat verband wordt ondermeer gesproken over de maatschappelijke gewetensfunctie van kerken en over de goede werken die ze verrichten. (Stark en Bainbridge 1996) Ontkerkelijking zou daarom afbreuk kunnen doen aan het geluk van de gemiddelde burger. Als dat zo is kan gepleit worden voor

instandhouding van kerken. Echte utilitaristen kunnen daar dan niet tegen zijn, ook al komt hun moraal uit een andere hoek.

Wat geldt voor geloof in brede zin, hoeft niet evenzeer op te gaan voor iedere geloofsrichting. Het ene geloof kan meer geluk brengen dan het andere. In dat verband wordt wel beweerd dat het Katholicisme geluksvriendelijker is dan het Protestantisme en wordt recentelijk ook wel het Boeddhisme aangeprezen. Als dat waar is zou ondersteuning van alleen bepaalde kerken bepleit kunnen worden.

Selectieve ondersteuning van kerken kan ook worden bepleit om verschil in geloof in te dammen. De leegloop van kerken gaat namelijk gepaard met een toenemende diversiteit onder de overblijvende gelovigen en dat wordt ook wel gezien als een bedreiging. Verschil in geloof zou kunnen leiden tot morele anomie en sociale strijd en dat zou het geluk van de gemiddelde burger nadelig kunnen beïnvloeden.

Net als andere perspectieven is het utilitaristische perspectief op geloof en samenleving in de eerste plaats een bron van speculatie. Anders dan bij de meeste perspectieven het geval is kunnen utilitaristische speculaties ook getoetst worden aan de werkelijkheid. Dit artikel laat zien hoe dat kan en wat een dergelijke toetsing oplevert.

1.2 Eerder onderzoek naar geloof en geluk

Literatuur over de relatie tussen geloof en geluk is te vinden in de ‘Bibliography of Happiness’ (Veenhoven, 2010a). Een deel van die literatuur rapporteert empirisch onderzoek en het merendeel van dat onderzoek heeft betrekking op de volgende vragen: 1) Zijn gelovige mensen gelukkiger? 2) Is dat verschil in alle landen hetzelfde? 3) Leven mensen gelukkiger in landen waar geloof het meest prominent aanwezig is? Vraag 1 speelt uitsluitend op individueel niveau. Vraag 2 heeft eveneens betrekking op individuen, maar vergelijkt individuele effecten tussen landen. Vraag 3 speelt uitsluitend op landniveau. Hoewel dit artikel over die laatste vraag gaat, is het is toch nuttig om ook het onderzoek over de eerste twee vragen kort te bespreken.

Zijn gelovige mensen gelukkiger?

Hierover is veel onderzoek gedaan, vooral in de VS. De nadruk ligt daarbij op Christelijk geloof en de vergelijking betreft voornamelijk onkerkelijken. De resultaten van dit onderzoek zijn bijeen gebracht in de al genoemde World Database of Happiness (Veenhoven, 2010b), collectie Correlational Findings, sectie ‘Happiness and Religion’, subject code R1. Veel van dat onderzoek wijst uit dat gelovige mensen een tikje gelukkiger zijn dan ongelovigen (o.a. Inglehart, 1990; Witter, Okun en Haring, 1985; Andrews en Whitey, 1976), maar er zijn ook onderzoeken die geen verschil blootleggen (Lewis et. al.2000). Voor zover gelovigen gelukkiger zijn, is meestal niet duidelijk of dat verschil zit in het geloof als zodanig, of in het

kerklidmaatschap en de daarmee verbonden sociale contacten. Er is ook onduidelijkheid over oorzaak en gevolg: maakt geloof gelukkiger of zijn gelukkige mensen meer geneigd tot geloof? Onderscheid van oorzaak en gevolg vereist langdurig follow-up onderzoek van mensen die een kerk verlaten of er zich bij aansluiten. Dergelijk onderzoek is echter nog niet gedaan.

Zijn gelovige mensen gelukkiger in bepaalde landen?

Anders dan in de USA blijkt in Denemarken en Nederland nauwelijks een verband tussen geloof en geluk (Snoep, 2006). Het verband tussen geloof en geluk is dus kennelijk niet universeel. Dat er in de USA wel een verband bestaat kan te maken hebben met het feit dat Amerikanen veel verhuizen en dat de verzorgingsstaat er zwakker is, waardoor de sociale functie van kerken relatief belangrijk is.

Groter geluk in geloviger landen?

Tenslotte is er ook enig onderzoek naar gemiddeld geluk in landen waar geloof meer of minder prominent aanwezig is. De resultaten van dit onderzoek staan ook in de 'World Database of Happiness' (collectie Correlational Findings, 'Happiness and Conditions in one's nation: Religiousness, subject code N4.7.3). Daarbij zijn positieve correlaties gevonden. Dit onderzoek heeft betrekking op een beperkt aantal landen in de jaren 90 van de vorige eeuw. Er is daarbij geen onderscheid gemaakt naar aard van geloof en geluk is alleen gemeten met vragen naar algemene levensvoldoening. In dit artikel rapporteren wij onderzoek onder een veel groter aantal landen rond 2005, waarbij onderscheid wordt gemaakt naar aard van geloof. Bovendien wordt naast de algemene levensvoldoening (geluk) ook de levenstevredenheid en het stemmingsniveau gemeten.

2 Dit onderzoek

2.1 Vragen

In dit artikel zoeken wij antwoord op drie vragen: 1) De eerste vraag is of de *mate* van geloof in landen van invloed is op het geluk van de gemiddelde burger. Die vraag heeft niet alleen betrekking op het bestaan van een verband, maar ook op de vorm ervan. Enig geloof is misschien goed voor het geluk, maar religieus fanatisme kan het geluk ook negatief beïnvloeden. 2) De tweede vraag is of ieder geloof even goed is voor het geluk. Er wordt daarbij dus gekeken naar de *aard* van geloof en de aanhang van verschillende geloven in landen. De derde vraag is hoe *diversiteit* in geloof uitwerkt op geluk. Overheersen de voordelen van religieuze diversiteit zoals culturele verrijking of de nadelen, zoals religieus conflict?

Bij alle drie de vragen wordt onderscheid gemaakt tussen hoe deze aspecten van geloof uitwerken op mondiaal niveau en hoe ze uitwerken in de moderne, Westerse wereld². Het is namelijk niet ondenkbaar dat geloof anders uitwerkt in de in de Westerse wereld dan in de wereld als geheel³. Volgens Snoep (2006) is de vraag niet *of* geloof gelukkiger maakt, maar “onder welke voorwaarden en voor welke mensen” de positieve effecten overheersen.

2.2 Methode

De vragen die we in dat artikel willen beantwoorden hebben betrekking op de aanwezigheid van geloof in de samenleving en daarom is landvergelijking een geschikte methode. Wij vergelijken alle landen waarvan vergelijkbare gegevens beschikbaar zijn over geloof en geluk. Dat zijn bij elkaar 142 landen. De kenmerken van die landen zijn als volgt gemeten:

Meting van geloof in landen

In deze studie richten wij ons op drie aspecten van geloof in landen: 1) de mate van geloof, 2) de aard van geloven en 3) de diversiteit aan geloven.

Mate van geloof. Dit aspect is gemeten met antwoorden op de enquêtevraag “Hoe belangrijk is God in uw leven?” Antwoorden kunnen variëren van 1 (helemaal niet belangrijk) tot 10 (heel belangrijk). In het kader van de World Values Survey (2002, 2005) is deze vraag voorgelegd aan representatieve steekproeven van de bevolking in tal van landen. Uit de antwoorden van individuele respondenten zijn landgemiddelden berekend⁴. Deze vraag refereert impliciet aan monotheïstisch geloof en meet daarom misschien niet helemaal hetzelfde in Boeddhistische of Hindoeïstische landen⁵.

2 Om dezelfde reden is ook apart gekeken naar zogenaamde ‘transitielanden’, landen die in snel tempo aan het veranderen zijn. Het gaat daarbij om voormalige communistische landen en de zogenaamde ‘Aziatische Tijgers’ (Albanië, Armenië, Azerbeidjaan, Bosnië, Bulgarije, China, Estland, Georgië, Hongarije, Hongkong, Japan, Kazachstan, Kosovo, Kroatië, Kyrgyzstan, Letland, Litouwen, Macedonië, Maleisië, Moldavië, Montenegro, Oekraïne, Oezbekistan, Polen, Roemenie, Rusland, Servië, Singapore, Slovenië, Slowakije, Tadzjikistan, Taiwan, Tsjechië, Wit-Rusland, Zuid-Korea). Het is niet ondenkbaar dat religie andere effecten heeft in deze landen dan op mondiaal niveau. Onze data, die we hier niet publiceren, maar wel beschikbaar stellen aan geïnteresseerden, wijzen dat echter niet uit. De mate van religiositeit en de religieuze diversiteit hangen op vergelijkbare wijze samen met geluk als in de wereld als geheel. Als het gaat om de invloed van specifieke religies zijn er wel enkele verschillen met het mondiale patroon, maar die lijken vooral het gevolg van het kleine aantal landen.

3 Ook binnen de westerse wereld kunnen verschillen bestaan, zoals al bleek bij het genoemde onderzoek van Snoep (2006). Die verschillen blijven in dit artikel buiten beschouwing.

4 Voor zoverre landen in beide ‘waves’ van de WVS voorkomen, is de gemiddelde score gebruikt.

5 Om die reden is nog een analyse uitgevoerd onder alle landen behalve landen met een substantieel percentage Boeddhisten en/of Hindoes (Bangladesh, Bhutan, Brunei, Burma, Cambodja, China, India, Japan, Laos, Maleisië, Mongolie, Nepal, Singapore, Sri Lanka, Taiwan, Thailand, Vietnam en Zuid-Korea). De

Aard van geloof: Per land is gekeken naar het percentage Protestanten, het percentage Katholieken, het percentage Joden, het percentage Hindoes, het percentage Boeddhisten en het percentage Moslims^{6 7}.

Percentage Protestanten. De data komen over het aantal protestanten komen uit verschillende bronnen, in het bijzonder US State Department International Religious Freedom Report 2004 en CIA Factbook. De data over het aantal inwoners per land komen van US Census Bureau (schattingen uit 2005). Door per land het aantal protestanten te delen door het totale aantal inwoners, kan het percentage protestanten worden berekend.

Percentage Katholieken. De katholieke kerk houdt zelf, per bisdom, statistieken bij. Op die manier zijn ook de landpercentages te berekenen. Deze staan op de website Catholic-hierarchy.org.

Percentage Moslims. De cijfers komen uit het International Religious Freedom Report 2004.

Percentage Joden. De cijfers komen van het World Jewish Congress (1998).

---

resultaten van deze analyse waren vrijwel identiek aan de resultaten van onze hoofdanalyse, zoals besproken in de resultaten-sectie.

6 Er bestaan ook gegevens over het aandeel van soennieten respectievelijk sjiieten in het totale aantal moslims in landen. Deze gegevens zijn niet gebruikt in dit artikel, onder meer vanwege hun geringe samenhang met geluk.

7 De gebruikte cijfers komen van de website www.NationMaster.com. Deze website, bedoeld voor internationale vergelijkingen, baseert zich op verschillende bronnen originele bronnen. Dit heeft als voordeel dat het aantal landen waarin een bepaald landkenmerk is gemeten kan worden vergroot. Een nadeel is echter dat het landkenmerk in verschillende landen verschillend kan zijn gemeten, wat ten koste zou kunnen gaan van de internationale vergelijkbaarheid. Uit het feit dat in Djibouti het percentage van de mensen dat moslim, katholiek of protestants is boven de 101% ligt, blijkt dat er daadwerkelijk fouten kunnen insluipen. Behalve problemen met betrekking tot de internationale vergelijkbaarheid, spelen er ook andere potentiële problemen. Allereerst is het onderscheid tussen religie en de daarmee samenhangende cultuur niet altijd eenvoudig te maken. Het feit dat Tunesië volgens de gebruikte cijfers voor 99% uit moslims bestaat, wil niet zeggen dat al deze mensen ook religieus zijn in de werkelijke betekenis van het woord. Voorts kun je je afvragen of de katholieke kerk er geen belang bij heeft om het aantal katholieken hoger in te schatten dan in werkelijkheid gerechtvaardigd is. Tot slot moet worden opgemerkt dat religies niet van elkaar verschillen, maar dat er ook binnen religies allerlei subvarianten te onderscheiden zijn. De indeling van religies zoals die hier is gebruikt is dan ook een grove.

Bovengenoemde bezwaren moeten echter niet worden overdreven. Fouten, zoals in het geval van Djibouti, zijn zeer uitzonderlijk, en lijken marginaal qua omvang. Wanneer de verschillende scores voor de verschillende landen worden bekeken, springen geen overduidelijke fouten in het oog. Het feit dat de katholieke kerk zelf cijfers bijhoudt is geen probleem aangezien het om een rangorde tussen landen gaat en de absolute cijfers er minder toe doen. Het punt dat religies geen homogene blokken vormen is evenmin erg zwaarwegend. Net zoals je onderzoek kunt doen naar het verschil tussen mannen en vrouwen (de variatie binnen beide categorieën negerend of buiten beschouwing latend), kun je onderzoek doen naar de verschillen tussen verschillende religies. Eventuele verschillen binnen religies leggen de methodologische lat in feite alleen maar hoger. Wanneer bijvoorbeeld de Islam in Indonesië grote verschillen vertoont met de Islam in Saudi Arabië, dan zal het moeilijker worden om statistisch betekenisvolle verbanden te vinden. Dat betekent dat wanneer dergelijke verbanden wél worden gevonden, datgene wat verschillende vormen van de Islam gemeen hebben kennelijk sterk genoeg is om tot uiting te komen in de onderzoeksresultaten. Anders gezegd: eventuele variaties binnen religies vergroten de kans op fouten van de tweede soort, maar niet de kans op fouten van de eerste soort.

Percentage Boeddhisten. De data komen over het aantal Boeddhisten komen uit verschillende bronnen, voornamelijk International Religious Freedom Report 2006 en CIA Factbook.

Percentage Hindoes. De cijfers komen uit CIA Factbook (2006).

Diversiteit in geloof: De mate van religieuze diversiteit is berekend op basis van data uit de Encyclopedia Britannica (2001). Elk land verkrijgt aldus een score tussen de 0 en de 1. Hoe hoger de score, hoe groter de religieuze diversiteit⁸.

Meting geluk in landen

‘Geluk’ wordt opgevat als ‘levensvoldoening’, dat wil zeggen de subjectieve waardering van het (eigen) leven als geheel. Dit begrip is nader gepreciseerd in een eerder nummer van dit tijdschrift (Veenhoven 2009a). Bij beoordeling van hun leven als geheel maken mensen gebruik van twee bronnen van informatie: 1) hoe prettig ze zich over het algemeen voelen en 2) in hoeverre hun leven voldoet aan hun wensen. In dit verband spreekt Veenhoven (2009b) van ‘componenten’ van geluk; respectievelijk de ‘affectieve component’ (stemming) en de ‘cognitieve component’ (tevredenheid). Hij ziet die componenten als subtotalen in de evaluatie van het leven als geheel, die hij ‘overall happiness’ noemt.

Al deze vormen van geluk zijn zaken die men in gedachten heeft en die daarom gemeten kunnen worden door er naar te vragen. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van antwoorden op vragen naar geluk in de ‘Gallup World Poll’ (2009). Geen ander databestand bevat geluksgegevens van een zo groot aantal landen en in tegenstelling tot alle andere landvergelijkende studies bevat de Gallup World Poll vragen over zowel algehele levensvoldoening (overall happiness) als de componenten ‘stemmingsniveau’ en ‘tevredenheid’.

⁸ Wanneer we een land beschouwen en er van uitgaan dat er in dat land j relevante religieuze groepen zijn ($i=1, 2, \dots, j$), met n_i als het aantal mensen in de bevolking dat religie i aanhangt en N als de omvang van de totale bevolking, dan is de mate van religieuze diversiteit (D_2) in land j gelijk aan:

$$D_2 = 1 - \sum_{i=1}^j \frac{n_i^2}{N^2}$$

In de formule (Shih’s D_2 index of religious diversity) zitten natuurlijk impliciete aannames over diversiteit. Een fictief land met slechts twee religies die allebei een aandeel hebben van precies 50% krijgt volgens de gebruikte diversiteitsformule een score van 0,5. Dat is bijvoorbeeld lager dan de diversiteitsscore van Nederland, terwijl je ook zou kunnen betogen dat de religieuze tegenstelling nooit sterker kan zijn dan in een 50-50-scenario. In de hier gebruikte formule wordt meer de nadruk gelegd op de aanwezigheid van een groot aantal religies (van enige omvang) dan op een duidelijke tegenstelling tussen twee religies.

Geluk. Voldoening met het leven als geheel is gemeten met een enquêtevraag waarvan de Engelse versie als volgt luidt: “All things considered, how satisfied are you with your life as a whole these days? Please indicate a number between 0 (dissatisfied) and 10 (satisfied)”⁹

Stemming. De affectieve component van geluk wordt gemeten met 14 vragen over gevoelens, zoals ‘boosheid’, ‘liefde’, ‘angst’ en ‘trots’. De vraag is steeds of men dat gevoel gisteren¹⁰ al dan niet ervaren heeft. Uit de antwoorden is per land het gemiddeld aantal ‘ja’ antwoorden berekend op vragen naar positieve gevoelens en vragen naar negatieve gevoelens. Vervolgens is een ‘gevoelsbalans’ berekend door het gemiddeld aantal negatieve gevoelens af te trekken van het gemiddeld aantal positieve gevoelens. Deze gegevens hebben betrekking op de periode 2006-2009.

Tevredenheid. De cognitieve component van geluk wordt gemeten met de volgende vraag:

Stelt u zich een ladder voor met treden die genummerd zijn van 0 aan de onderkant tot 10 aan de bovenkant. Laten we zeggen dat de bovenkant van de ladder het best mogelijke leven vertegenwoordigt en de onderkant van de ladder het slechtst mogelijke leven. Als de bovenste trede een 10 is en de onderste trede een 0, op welke trede van de ladder vindt u dan dat u op dit moment staat?

Controlevariabelen

Eventuele statistische verbanden tussen geloof en geluk kunnen veroorzaakt zijn door landkenmerken die niets met geloof van doen hebben. Wanneer Boeddhistische landen bijvoorbeeld slecht scoren op geluk, hoeft dat niet te betekenen dat Boeddhisme geluksondermijnend werkt omdat Boeddhistische landen relatief arm zijn en armoede verantwoordelijk is voor het relatief lage geluk. In dit artikel wordt daarom gecontroleerd voor de variabelen ‘welvaart’ en ‘rechtsstaat’. Deze variabelen zijn uitgekozen vanwege hun geringe inhoudelijke overlap met geloof en vanwege het feit dat ze beiden sterk correleren met geluk. Door de impact van deze invloedrijke factoren uit de samenhang tussen religie en geluk te ‘filteren’ wordt het ‘pure effect’ van geloof op geluk beter zichtbaar.

⁹ Deze vraag is gebruikt in de Gallup World Poll. In veel landen is ook een vrijwel identieke vraag gesteld in het kader van de World Values Survey en enkele andere studies. Als in een land in de periode 2000-2009 meerdere enquêtes deze vragen gebruikt hebben, nemen wij de gemiddelde score.

¹⁰ Gevoel van ‘gisteren’ is geen goede indicatie voor het geluk van individuele personen, omdat men een goede of een slechte dag kan hebben gehad. Het gemiddelde in de bevolking is echter wel bruikbaar, omdat daarin de toevalsfluctuaties tegen elkaar wegvallen. Een voordeel van het vragen naar gevoel van gisteren is dat de kans op respons vertekening hierdoor gereduceerd wordt.

Welvaart: Als criterium voor de welvaart van landen zijn in dit artikel gegevens van de Wereldbank gebruikt. Deze cijfers hebben betrekking op het Bruto Binnenlands Product (BBP) per capita, gecorrigeerd voor prijspeil. De gegevens gaan over het jaar 2005.

Rechtsstaat: Ook de gegevens over de rechtsstaat komen van de Wereldbank (Kaufmann, 2008). De kwaliteit van de rechtsstaat is gemeten aan de hand van a) het voorkomen van misdaad, b) de effectiviteit van het strafrecht en c) de afdwingbaarheid van contracten. Hierbij is gebruik gemaakt van diverse bronnen, naast misdaadstatistiek ook enquêtes onder buitenlandse zakenmensen. De hier gebruikte gegevens hebben betrekking op het jaar 2006.

Al deze variabelen¹¹ zijn opgenomen in het databestand 'States of Nations' (Veenhoven 2010c) dat deel uitmaakt van de World Database of Happiness. Dit databestand is beschikbaar op verzoek¹².

2.3 Analyse

De gegevens over geloof en geluk in landen worden eerst tegen elkaar afgezet in 'scattergrams'. Daaruit kan op het oog worden gezien of er enig verband is, in welke richting dat verband gaat, of het verband lineair is of niet en of er landen zijn die buiten het algemene patroon vallen. De sterkte van lineaire verbanden wordt uitgedrukt in correlatiecoëfficiënten. Wanneer wordt gecontroleerd voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat, wordt gebruikt gemaakt van partiële correlaties.

Anders dan landvergelijkende studies van econometrische snit doen wij geen regressieanalyse met een groot aantal variabelen, want wij hebben twijfels over de toepasselijkheid van die methode op een beperkt aantal landen. Elders gaan we uitgebreider op deze methodologische discussie in (Berg en Veenhoven, 2010).

Anders dan gebruikelijk doen wij ook geen toets op 'significantie' van de door ons gevonden verbanden. Die toetsen informeren over de kans op een fout van de eerste soort: de kans op een statistisch effect in de steekproef, terwijl dit effect niet in de populatie bestaat. Aangezien er hier geen sprake is van een random steekproef (alle landen waarvoor de relevante gegevens

11 In dat bestand hebben de hier gebruikte variabelen de volgende labels: geluk: HappinessLSBW10.11_2000.09, stemmingsniveau: HappinessYesterdayABS_2006.08, tevredenheid: HappinessBW10.11_2000.08, koopkracht: RGDP_05, Rechtsstaat: RuleLaw_2006, Religiositeit: Religiousness2_1998.2008, Religieuze diversiteit: ReligiousDiversity_2001, percentage Protestanten: ReligionProtestant_2004, percentage Katholieken: ReligionCatholic_1996.2005, percentage Moslims: ReligionMuslim_2004, percentage Joden: ReligionJew_1998, percentage Boeddhisten: ReligionBuddhists_2006, percentage Hindoes: ReligionHindu_2006.

12 De 'States of Nations' datafile wordt op verzoek beschikbaar gesteld aan geïnteresseerden. Verzoeken kunnen worden gericht aan Maarten Berg (berg@fsw.eur.nl) of Ruut Veenhoven (veenhoven@fsw.eur.nl).

beschikbaar zijn, zijn gebruikt), heeft de p-waarde geen toegevoegde waarde ten opzichte van de 'effect size' (de correlatie coëfficiënt) en de 'N' (het aantal gebruikte landen). Wel kan onderscheid worden gemaakt tussen zwakke correlaties (0.20 – 0.30), sterke correlaties (0.30 – 0.50) en zéér sterke correlaties (>0.50).

2.4 Landen

Van 142 landen zijn vergelijkbare geluksscores bekend. Het gaat niet alleen om welvarende, grote en/of invloedrijke landen, maar ook om een aanzienlijk aantal landen uit Afrika, Azië en Latijns Amerika. Voor de onafhankelijke variabelen liggen de aantallen iets lager, wat leidt tot een verkleining van het aantal landen dat daadwerkelijk kan worden gebruikt voor (alle) analyses. Voor het percentage protestanten, het percentage katholieken en het percentage moslims speelt dit nauwelijks een rol. Als het gaat om het percentage Joden en het percentage Boeddhisten ligt het aantal beschikbare landen wel substantieel lager dan 142. Voor het percentage Hindoes is het aantal beschikbare landen zó klein dat verantwoorde conclusies niet mogelijk zijn. De resultaten zijn toch opgenomen voor de volledigheid. Het controleren voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat leidt nauwelijks tot een verlaging van het aantal landen. Deze variabelen kennen namelijk een uitstekende dekking in een groot aantal landen.

Zoals gezegd zijn gescheiden analyses uitgevoerd voor de 'Westerse wereld'. Deze analyses hebben betrekking op 22 landen: Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Ierland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Spanje, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

3 Resultaten

3.1 Mate van religiositeit en geluk in landen

Er is een duidelijk negatief verband tussen hoe belangrijk mensen God zeggen te vinden en hoe gelukkig het land is waarin deze mensen leven. De onderzoeksresultaten staan weergegeven in Tabel 1¹³ en zijn visueel weergegeven in Figuur 1.

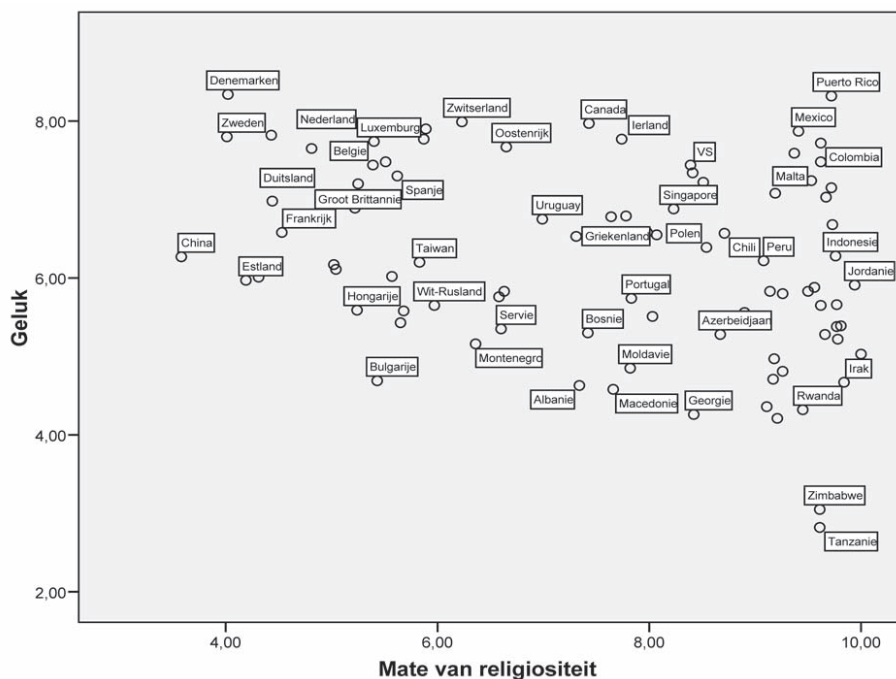
¹³ Over het algemeen wijken de resultaten voor 'stemming' en 'levenstevredenheid' weinig af van de resultaten voor 'overkoepelend geluk'. We presenteren daarom alleen de resultaten voor 'overkoepelend geluk'. De resultaten voor 'stemming' en 'levenstevredenheid' worden echter op verzoek beschikbaar gesteld.

Tabel 1: *Mate van geloof en geluk 91 landen rond 2005*

	Correlatie met geluk	Controle voor welvaart	Controle voor rechtsstaat
Alle landen			
Belang dat aan God wordt gehecht	-0.30 (n=91)	+0.19	+0.14
Westerse landen)			
Belang dat aan God wordt gehecht	-0.29 (n=22)	-0.28	+0.11

Hoe belangrijker God wordt geacht, hoe ongelukkiger het land ($r = -0.30$). In het meest gelukkige land ter wereld, Denemarken, wordt weinig belang gehecht aan God, terwijl zeer religieuze landen als Zimbabwe tot de meest ongelukkige landen behoren.

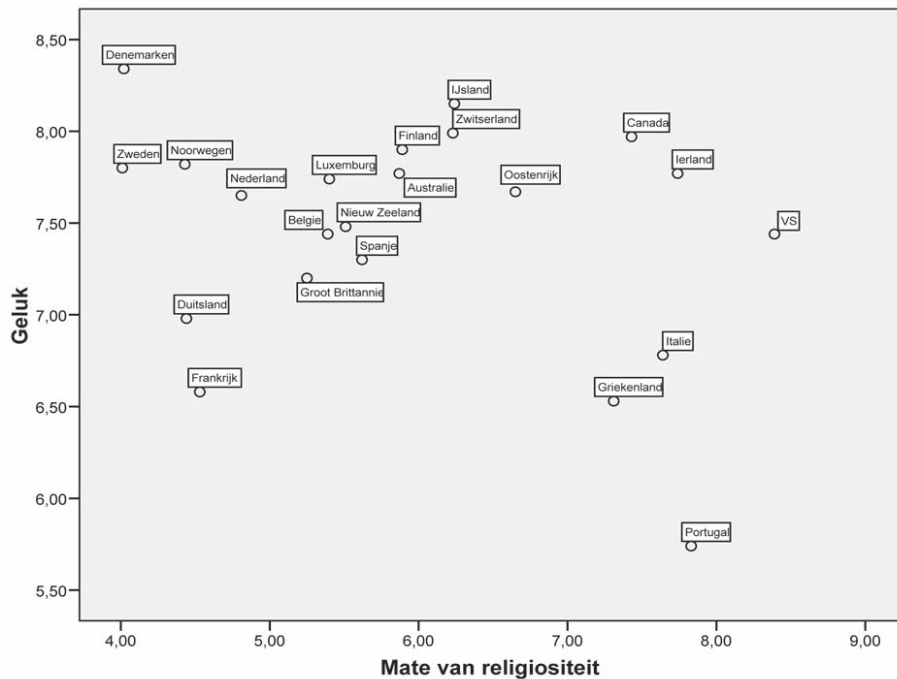
Dit sterke negatieve verband verdwijnt en slaat zelfs om in een enigszins positief verband wanneer wordt gecontroleerd voor welvaart ($r_p = +0.19$) of voor de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = +0.14$). Religieuze landen zijn grotendeels arme landen (de VS is een uitzondering op deze regel) en landen waar de rechtsstaat niet tot volle ontplooiing is gekomen.

Figuur 1: *De mate van religiositeit en geluk in 91 landen*

Het is opmerkelijk dat ook wanneer we ons uitsluitend richten op Westerse landen die gekenmerkt worden door relatieve welvaartshomogeniteit, er evengoed een duidelijk negatieve samenhang is tussen religiositeit en geluk ($r = -0.29$).

De bijbehorende scattergram is weergegeven in Figuur 2. De religieuze Zuid-Europese landen (zoals Griekenland en Portugal) zijn duidelijk minder gelukkig dan de minder religieuze Noord-Europese landen. Dit negatieve verband blijft overeind na controle voor welvaart ($r_p = -0.28$). Opvallend genoeg slaat het teken wel om na controle voor de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = +0.11$).

Figuur 2: De mate van geloof en geluk in 22 Westerse landen

3.2 De aard van geloof en geluk in landen

Wanneer we aanhang van verschillende religies met elkaar vergelijken in relatie tot geluk in landen, springen duidelijke verschillen in het oog. De onderzoeksresultaten staan in Tabel 2.

Een groot percentage Protestanten in een land hangt samen met een hoog gemiddeld geluk. Het is echter de vraag in hoeverre dat komt door het Protestantisme zelf. Landen met veel

Protestanten zijn namelijk doorgaans rijker en hebben een goed ontwikkelde rechtsstaat. Dit blijkt uit de partiële correlaties ($r_p = +0.07$ na controle voor welvaart en $r_p = +0.03$ na controle voor de rechtsstaat) die duidelijk minder groot zijn dan de simpele correlatie ($r = +0.28$). In de deelverzameling van Westerse landen is de samenhang nog sterker. De gewone correlatie is maar liefst 0.63, terwijl controle voor welvaart de sterkte van het verband niet aantast ($r_p = +0.67$). Controle voor de kwaliteit van de rechtsstaat leidt wel tot een zwakker verband ($r_p = +0.20$).

Wanneer we kijken naar het aantal Katholieken, zien we overeenkomsten en verschillen met het Protestantisme. Een overeenkomst is dat ook het aantal Katholieken duidelijk positief samenhangt met het geluk ($r = +0.41$). Een verschil is echter dat voor het percentage Katholieken de partiële correlaties minder afwijken van de simpele correlatie. Ook wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart ($r_p = +0.37$) of de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = +0.44$), blijft Katholicisme positief samenhangen met geluk. Het lijkt erop dat ook deze religie zelf een onafhankelijke bijdrage levert aan het geluk in landen, althans op mondiaal niveau. Het is opmerkelijk dat de resultaten in Westerse landen compleet anders zijn. Nu is er een duidelijk *negatieve* samenhang tussen het aantal Katholieken en geluk ($r = -0.41$). Na controle voor welvaart is dit negatieve verband zelfs nog iets sterker ($r_p = -0.51$). Na controle voor de rechtsstaat welvaart vinden we echter slechts een bescheiden verband ($r_p = -0.05$). Kennelijk functioneert de rechtsstaat minder goed in landen met veel katholieken.

De Islam vertoont een negatief verband met geluk ($r = -0.30$). Dit negatieve verband verdwijnt grotendeels wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart ($r_p = -0.08$) of voor de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = -0.14$). Kennelijk zijn Islamitische landen doorgaans armer en hebben zij een slechter functionerende rechtsstaat. Wanneer we kijken naar Westerse landen (landen dus waar Moslims een minderheidsgroep zijn), dan vinden we nauwelijks een verband tussen het percentage moslims en het geluk ($r = -0.04$). Dit geldt ook na controle voor de welvaart ($r_p = -0.05$) of de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = -0.15$).

Een verhoudingsgewijs groot aantal Joden in een land hangt nauwelijks samen met het geluk van dat land ($r = +0.04$ op mondiaal niveau). Ook als wordt gecontroleerd voor welvaart ($r_p = -0.02$) of de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = +0.00$) blijft de samenhang zeer bescheiden. Ook wanneer we de resultaten binnen de deelverzameling van Westerse landen beschouwen, zien we geen sterke samenhangen.

Veel sterker zijn de resultaten voor het percentage Boeddhisten in landen. De invloed van het Boeddhisme lijkt op grond van deze resultaten een zeer negatieve, al kan niet met zekerheid worden gezegd dat er sprake is van een causaal effect. Wanneer we op wereldniveau kijken vinden we een correlatie van -0.32 . Ook wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart ($r_p = -0.27$) of de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = -0.32$), vertoont een verhoudingsgewijs groot aantal Boeddhisten in een land een negatieve samenhang met het geluk. Wanneer we ons

beperken tot de Westerse landen zijn de samenhangen vanzelfsprekend veel minder sterk. Aangezien het aandeel van Boeddhisten in Westerse landen zo gering is, kan hun invloed op het nationale geluk in die landen ook geen grote zijn.

Wanneer we kijken naar het percentage Hindoes dan zien we een enorm verschil tussen de simpele correlatie ($r = -0.39$) en de partiële correlatie na controle voor welvaart ($r_p = -0.03$). Het aantal landen waarop deze resultaten gebaseerd zijn is echter zó klein dat nauwelijks enige betekenis kan worden toegekend aan deze resultaten. De landen waarvoor wél gegevens beschikbaar zijn, zijn zonder uitzondering landen waar het Hindoeïsme een rol van betekenis speelt. Het is daarom onmogelijk om een aparte analyse te doen voor de deelverzameling van Westerse landen.

Tabel 2: *Aanhang van verschillende geloven en geluk in 142 landen rond 2005*

Variabele	Correlatie met geluk	Controle voor welvaart	Controle voor rechtsstaat
Alle landen			
% Protestant	+0.28* (n=128)	+0.07	+0.03
% Katholiek	+0.41 (n=121)	+0.37	+0.44
% Moslim	-0.30 (n=138)	-0.08	-0.14
% Joods	+0.04 (n=79)	-0.02	+0.00
% Boeddhist	-0.32 (n=54)	-0.27	-0.32
% Hindoe	-0.39 (n=10)	-0.03	-0.30
Westerse landen			
% Protestant	+0.63 (n=21)	+0.67	+0.20*
% Katholiek	-0.41 (n=22)	-0.51	-0.05
% Moslim	-0.04 (n=22)	-0.05	-0.15
% Joods	+0.04 (n=21)	-0.08	-0.05
% Boeddhist	-0.11 (n=17)	-0.17	-0.19
% Hindoe	-	-	-

3.3 Religieuze diversiteit en geluk in landen

Een grote religieuze diversiteit hangt samen met lagere nationale geluksscores. Dit valt af te lezen uit Tabel 3. Wanneer we op mondiaal niveau kijken dan vinden we een negatieve correlatie van -0.25. Deze negatieve samenhang is ook visueel zichtbaar in Figuur 3. Opmerkelijker dan dit licht negatieve verband is het feit dat de partiële correlaties eveneens negatief zijn en zelfs sterker negatief zijn dan de nulde-orde correlatie. Na controle voor welvaart is de partiële correlatie ($r_p = -0.30$) en na controle voor de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = -0.31$).

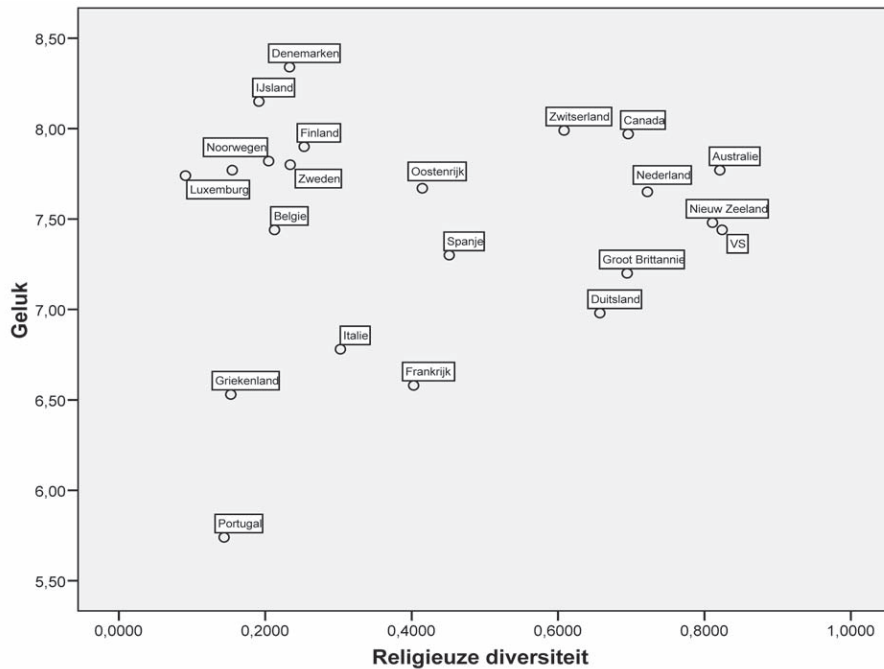
Tabel 3: *Religieuze diversiteit en geluk in 142 landen rond 2005*

	Correlatie met geluk	Controle voor welvaart	Controle voor rechtsstaat
Alle landen			
Religieuze diversiteit	-0.25 (n=142)	-0.30	-0.31
Westerse landen			
Religieuze diversiteit	+0.10 (n=22)	+0.22	-0.13

Wanneer we ons beperken tot Westerse landen vinden we zeer afwijkende resultaten. We vinden nu een ietwat *positieve* samenhang ($r = +0.10$). Dit is ook goed te zien in Figuur 3. Hoewel gelukkige landen als Denemarken en IJsland vrij homogeen zijn op het punt van religie, kennen andere gelukkige landen (bijvoorbeeld Nederland, Canada, Australië en de VS) een grote mate van religieuze diversiteit. De licht positieve samenhang blijft bestaan na controle voor welvaart ($r_p = +0.22$) of de kwaliteit van de rechtsstaat ($r_p = +0.13$).

3.4 Verbanden met componenten van geluk

In het bovenstaande hebben we steeds gerekend met antwoorden op de vraag naar algemene levensvoldoening, die in de systematiek van Veenhoven staat voor 'overall happiness'. Zoals gezegd hebben wij ook gegevens over 'stemming' en 'tevredenheid' in landen die staan voor de 'affectieve' en de cognitieve component van geluk. Het is denkbaar dat deze componenten zich anders verhouden tot geloof. Bij analyse zien we echter vrijwel geen verschil. Alleen in het geval van religieuze diversiteit bleek een negatiever samenhang met geluk ($r = -0.25$) dan met stemming ($r = -0.06$). Na controle voor welvaart is de correlatie met geluk -0.30 en met stemming slechts -0.08.

Figuur 3: *Religieuze diversiteit en geluk in 22 Westerse landen*

4 Discussie

We begonnen dit artikel met drie vragen die we nu kunnen beantwoorden. Na deze vragen over ‘feiten’ bespreken en enige verklaringen voor de uitkomsten en bezien tenslotte de implicaties van deze studie.

4.1 Samenvatting van de resultaten

De eerste vraag was of mensen gelukkig zijn in landen waar geloof een grote rol speelt. Het antwoord is ontkennend. We hebben vastgesteld dat de mate van geloof in een land *negatief* samenhangt met geluk, ook in het Westen. Deze studie biedt dan ook geen steun aan de visie dat secularisering ons ongelukkiger maakt.

De tweede vraag was of de aard van geloof daarbij uitmaakt. Die vraag kan bevestigend beantwoord worden. In landen met een hoog percentage Protestanten of Katholieken blijken de mensen relatief gelukkig te zijn, terwijl mensen in landen met veel Moslims of Boeddhisten relatief ongelukkig zijn.

De derde vraag was of religieuze diversiteit afbreuk doet aan geluk. Het antwoord op die vraag is gemengd. Op mondiaal niveau lijkt religieuze diversiteit het nationale geluk te ondermijnen. Hoewel niet zeker is dat het om een causale relatie gaat, wijst het feit dat het negatieve verband tussen religieuze diversiteit en geluk ook na controle voor welvaart en de kwaliteit van de rechtsstaat overeind blijft daar wel enigszins op. Binnen de context van Westerse landen hangt religieuze diversiteit echter (licht) *positief* samen met geluk.

4.2 Verklaring van de resultaten

Een eerste vraag is of de hier gepresenteerde feiten wel een adequate reflectie van de werkelijkheid bieden. Als dat zo is, is een volgende vraag waarom die feiten zo liggen.

Geluk onmeetbaar?

Onwettig resultaat van geluksonderzoek wordt nogal eens afgedaan met de stelling dat geluk eigenlijk niet te meten valt en dat geluk ook niet vergelijkbaar is tussen culturen. Die methodische verklaring valt echter niet vol te houden. Over de meetbaarheid van geluk is al het nodige gezegd in de methoden sectie (§ 2.2). In aanvulling daarop kan worden opgemerkt dat het onderzoek naar geluk met de hier gebruikte methode in de afgelopen jaren een enorme vlucht heeft genomen en dat dit onderzoek een schat aan resultaten heeft opgeleverd, die goed replicerbaar zijn gebleken en die ook goed interpreteerbaar zijn. Het feit dat mensen in rijke, democratische en goed bestuurd landen gelukkiger zijn dan in arme, dictatoriale ‘failed states’ is moeilijk verenigbaar met de opvatting dat geluk cultureel relatief is. Het feit dat nationale geluksscores ook kunnen veranderen in de tijd, vaak als duidelijke reactie op belangrijke maatschappelijke, politieke of economische veranderingen, pleit ook sterk voor de methodologische kracht van het empirisch geluksonderzoek. Tot slot is het ook zo dat studies *binnen* landen tal van duidelijke patronen laten zien. Zo zijn getrouwde mensen gelukkiger dan ongehuwde mensen, is er een duidelijke invloed van persoonlijkheid op geluk, etc. Deze en vele andere resultaten zijn gedocumenteerd in de ‘World Database of Happiness’ (Veenhoven, 2010). Wie desondanks blijft beweren dat geluk niet meetbaar is heeft veel uit te leggen.

Waarom hangt religiositeit samen met minder geluk?

Zoals we gezien hebben zijn mensen *minder* gelukkig, naarmate geloof in hun land een grote rol speelt. Dit negatieve verband op mondiaal niveau kan volledig worden toegeschreven aan de lagere welvaart en de gebrekkige rechtsstaat in de meer gelovige landen. Na controle voor die factoren slaat het verband dan ook om naar licht positief. Dat kan betekenen dat geloof toch wel bevorderlijk is voor geluk, althans in de minder moderne samenlevingen van deze tijd. Het is echter ook mogelijk dat geloof de maatschappelijke modernisering vertraagt en dat

zou het geluk nadelig beïnvloeden, omdat de moderne industriële samenleving beter blijkt aan te sluiten op de menselijke aard dan de traditioneel agrarische samenleving (Veenhoven 2005). Als dat het geval is heeft Marx gelijk met zijn typering van religie als “opium van het volk”; geloof verlicht dan de ellende die het tegelijkertijd in stand houdt. Toetsing van deze verklaringen valt buiten het bestek van deze studie.

Ook wanneer we uitsluitend naar Westerse landen kijken, zien we dat er een negatief verband is tussen religiositeit en geluk. Het grote verschil met de analyse op mondiaal niveau is dat dit negatieve verband blijft bestaan na controle voor welvaart. Religiositeit lijkt in die condities dus negatief uit te pakken voor het geluk en dat betekent dat er naast de in paragraaf 1.1 genoemde positieve effecten kennelijk ook negatieve effecten in het geding zijn en dat die nadelen zelfs overheersen. In dat verband kan men denken aan beperkingen in de keuze van huwelijkspartners en aan religieus taboe op geboortebeperving en euthanasie. In het kader van deze studie kan niet worden vastgesteld om welke effecten het precies gaat.

Waarom hangt het Protestantisme samen met meer geluk?

Zoals gezegd is er op mondiaal niveau een duidelijke positieve samenhang tussen het percentage Protestanten in een land en het geluk van de gemiddelde burger. Wanneer gecontroleerd wordt voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat verdwijnt dit positieve verband vrijwel volledig. Het Protestantisme lijkt dus op zichzelf niet geluksbevorderend te zijn, maar wel is het zo dat Protestantse landen gemiddeld rijker zijn en een beter functionerende rechtsstaat hebben. De vraag is dan of de grotere rijkdom en de beter functionerende rechtsstaat in Protestantse landen toevallig zijn (in welk geval het verband tussen Protestantisme en geluk spurieus van aard is) of dat het Protestantisme bevorderlijk is voor welvaart en goed functionerende rechtsstaat. Deze laatste interpretatie zou aansluiten bij Weber's (1958) beschouwingen over de Protestantse werkethiek en bij de nadruk van deze religie op zuinigheid en de ontplooiing van persoonlijke talenten. De link tussen Protestantisme en een goed functionerende rechtsstaat is wellicht historisch te beargumenteren. Het Protestantisme is immers ontstaan vanuit onvrede over de misstanden in de Katholieke kerk.

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat Protestantisme binnen de Westerse landen zelfs nog sterker samenhangt met geluk. Een verklaring zou kunnen zijn dat het individualisme van het Protestantisme goed aansluit bij de dominante, individualistische cultuur in het Westen. Een andere verklaring zou (nogmaals) kunnen zijn dat de westerse landen met veel Protestanten een beter functionerende rechtsstaat hebben. Wanneer gecontroleerd wordt voor de kwaliteit van de rechtsstaat verdwijnt een groot deel van het verband. Dit sluit ook aan bij het beeld van corruptie, belastingontduiking en nepotisme in de Mediterrane (Katholieke) landen.

Waarom scoort het Katholicisme beter op mondiaal niveau dan binnen Westerse landen?

Op mondiaal niveau zagen we ook een positief verband tussen het percentage katholieken en gemiddeld geluk in landen. In dit geval doet controle voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat veel minder af aan de samenhang. Kennelijk zijn landen met veel Katholieken niet speciaal arm of rijk. Dat lijkt ook wel te kloppen. Tegenover vrij welvarende Katholieke landen (Italië en Ierland), staat een grote groep Latijns Amerikaanse landen die qua welvaart tot de mondiale middenmoot behoort. Ook op het punt van de rechtsstaat scoren Katholieke landen niet speciaal bovengemiddeld. Dat er toch sprake is van een positieve samenhang tussen Katholicisme en geluk, lijkt er op te duiden dat het Katholicisme in zichzelf geluksbevorderend werkt. Wellicht heeft dit te maken met het feestelijke, Bourgondische karakter van het Katholicisme. Verder is het Katholicisme in vergelijking met bijvoorbeeld het Protestantisme of de Islam wellicht wat flexibeler in de leer en draagt de katholieke cultuur misschien wat meer bij tot instandhouding van een sociaal netwerk.

Binnen de Westerse context zien we dat het Katholicisme juist slecht scoort. Het lijkt erop dat dezelfde kenmerken van het Katholicisme die op mondiaal niveau samenhangen met *meer* geluk, in het Westen juist samengaan met *minder* geluk. Hechte gemeenschapsbanden bijvoorbeeld zouden goed kunnen passen in traditionele, agrarische maatschappijen, terwijl in een moderne maatschappij juist meer behoefte is aan individualisme. Verder valt op dat het negatieve verband verdwijnt na controle voor de kwaliteit van de rechtsstaat. Zoals al werd opgemerkt hebben de Katholieke Zuid-Europese landen te maken met een relatief zwakke rechtsstaat.

Ondermijnt de Islam daadwerkelijk het geluk in landen?

De hoeveelheid Moslims in landen hangt negatief samen met het geluk in die landen. Wanneer echter gecontroleerd wordt voor welvaart of voor de kwaliteit van de rechtsstaat, verdwijnt dit negatieve verband echter grotendeels. De Islam ‘an sich’ lijkt dus niet schadelijk voor het geluk van mensen. Wel is het zo dat Islamitische landen doorgaans relatief arm zijn en een slecht functionerende rechtsstaat hebben. De vraag is dan weer of de Islam bijdraagt aan armoede en een slecht functionerende rechtsstaat of dat de welvaart en de kwaliteit van de rechtsstaat exogene variabelen zijn. Men zou kunnen betogen dat de Islam armoede veroorzaakt, gezien het relatief orthodoxe karakter van deze religie en de rem die dit zet op economische groei. Zo kent de Islam bijvoorbeeld een renteverbod, wat niet bevorderlijk is voor de economische ontwikkeling. Met betrekking tot de rechtsstaat zou kunnen worden gewezen op de grotere verwevenheid tussen kerk (moskee), staat en alledaags leven binnen de Islamitische wereld. Deze verwevenheid wordt onder andere gesymboliseerd door de profeet Mohammed die niet alleen een religieus leider was, maar ook een politicus en een militair. Dit vormt een scherp

contrast met het Christendom dat, sinds Augustinus, een duidelijker scheiding kent tussen het geestelijke en het wereldlijke domein. Voor een goed functionerende rechtsstaat valt een dergelijke scheiding uiteraard te prefereren.

Het is echter ook mogelijk om de relatief slechte levensomstandigheden in Islamitische landen te verklaren uit factoren die los staan van de Islam. Men kan dan wijzen op de Europese koloniale interventies in de Arabische landen of op ecologische en klimatologische verschillen met de succesvollere Westerse wereld. Ook is de Islam mogelijk niet de oorzaak van armoede, maar een religie die bij armen tot de verbeelding spreekt. Het is dus moeilijk te bepalen of de Islam zorgt voor lagere welvaart, een slechtere rechtsstaat, en daardoor ook tot minder geluk, of dat het negatieve verband tussen het percentage Moslims en geluk een schijnverband is. Voor de Westerse wereld is het aantal Moslims überhaupt niet van groot belang voor het nationale geluk. Hoewel de Islamisering van de Westerse wereld de laatste jaren een belangrijk politiek thema is, is het aantal Moslims in Westerse landen te gering om van invloed te kunnen zijn op het geluk in die landen.

Waarom hangt het percentage Joden in landen nauwelijks samen met geluk?

Het Jodendom hangt niet betekenisvol samen met geluk, noch op mondiaal niveau, noch in het Westen. Eigenlijk is Israël het enige land ter wereld waar Joden een substantieel deel van de bevolking uitmaken. Een land als de VS herbergt in vergelijking met veel andere landen heel veel Joodse mensen, maar een aandeel van 2% lijkt nog steeds te weinig om daadwerkelijk het nationale geluk te kunnen beïnvloeden. Om eventuele effecten van het Jodendom op geluk te bestuderen zou dan ook een andere onderzoeksopzet nodig zijn. Men zou bijvoorbeeld een representatieve steekproef van Joodse Amerikanen kunnen nemen en hun gemiddelde geluksscore kunnen contrasteren met het Amerikaanse gemiddelde.

Waarom scoort het Boeddhisme zo slecht?

Gezien het kleine aantal Boeddhisten in Westerse landen, is vooral het negatieve verband tussen het aantal Boeddhisten en geluk op mondiaal niveau van belang. Dit negatieve verband blijft bestaan nadat is gecontroleerd voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat. Dit is opmerkelijk, aangezien het Boeddhisme, meer nog dan veel andere religies, een 'way of life' is en doorgaans geassocieerd wordt met praktische levenswijsheden. Men moet zich echter realiseren dat het Boeddhisme verschillende varianten kent en dat de aimabele en in het Westen salonfähige Dalai Lama niet kenmerkend is voor alle Boeddhisme dat in Azië gepraktiseerd wordt. Kenmerkend voor de meeste Boeddhistische varianten is echter een zekere onthechting van materiële welvaart, relaties en andere wereldlijke zaken. Vanuit een cognitief perspectief, dominant onder veel filosofen, economen en sociologen, biedt een dergelijk houding grote voordelen. Wanneer geluk bepaald zou worden door de kloof tussen wat men ambieert en

hoe het leven daadwerkelijk is, dan zou de Boeddhistische houding van onthechting en lage aspiraties geluksbevorderend uitpakken. Geluk wordt echter niet alleen bepaald door de kloof tussen aspiraties en realiteit, maar vooral door de mate waarin menselijke basisbehoeften worden bevredigd. Het Boeddhisme pakt wellicht geluksondermijnend uit vanwege onthechting van zaken die in feite juist essentiële voorwaarden voor menselijk geluk zijn. Deze redenering en conclusie sluiten ook aan bij een recente publicatie over geluksadvies in de oude Chinese leer (Guoqing en Veenhoven, 2008).

Waarom pakt religieuze diversiteit anders uit op geluk in Westerse landen?

Misschien wel het meest opmerkelijke resultaat van deze studie is dat op mondiaal niveau grotere religieuze diversiteit samengaat met lagere geluksscores, ook wanneer is gecontroleerd voor welvaart of de kwaliteit van de rechtsstaat. Dat is slecht nieuws voor multi-culturalisten die de mooie kanten van diversiteit benadrukken. Kennelijk wegen de nadelen van religieuze diversiteit zwaarder, zoals onder meer door godsdienstoorlogen.

Wanneer we binnen de Westerse context kijken, zijn de resultaten echter anders. Nu hangt religieuze diversiteit juist enigszins *positief* samen met geluk. Dat is goed nieuws voor multi-culturalisten, die ook overwegend in de context van westerse samenlevingen opereren.

Waarom gaat religieuze diversiteit samen met groter geluk in Westerse landen? Eén verklaring kan zijn dat multi-culturaliteit in een stabiele, goed functionerende staat van toegevoegde waarde kan zijn. In die visie gedijen mensen het beste in een pluriforme meerkeuze maatschappij waarin er iets te kiezen valt. Mensen kunnen de verschillende subculturen bovendien ervaren als een verrijking. In dat verband zou het ook kunnen zijn dat een beperkte mate van diversiteit geluksbevorderend werkt, maar dat grote etnische en religieuze tegenstellingen (zoals die in veel niet-westerse landen bestaan) het geluk juist drastisch ondermijnen. Een derde verklaring zou kunnen zijn dat de meest gelukkige landen de meeste migranten trekken en dat migranten vaak een ander geloof aanhangen, zo trok de USA in het begin van de 20^e eeuw veel Katholieke migranten uit Zuid Europa en trok West-Europa aan het eind van die eeuw veel migranten uit Marokko en Turkije. In dit geval is sprake van een schijnverband.

Waarom andere resultaten op landniveau dan op individueel niveau?

Eerder onderzoek op het micro niveau van individuen vond dat gelovige mensen meestal een tikje gelukkiger zijn dan ongelovigen, hoewel dit verband niet universeel is (cf. §1.2). Deze studie is op het macro niveau van landen en vind juist minder geluk in landen waar het aantal gelovigen groter is. Op het eerste gezicht zijn die uitkomsten tegenstrijdig, maar bij nader beschouwing kunnen ze toch samengaan. Voor een individu kan religie een positieve bijdrage leveren aan zijn levensgeluk. Wanneer een maatschappij echter veel religieuze mensen

kent, kan wat goed is voor het individu echter negatief uitpakken voor het collectief. Zeker in een multiculturele samenleving die veel verschillende religies herbergt, kan religie de tegenstellingen tussen verschillende (groepen) mensen aanscherpen. Die spanningen kunnen vooral explosieve vormen aannemen in traditionele samenlevingen waar religie en staat verweven zijn. In moderne samenlevingen lijken de gevaren van religieuze diversiteit minder groot en kan deze wellicht zelfs een meerwaarde inhouden.

4.3 Beleidsimplicaties

We hebben gezien dat de mate van religiositeit een negatieve samenhang vertoont met geluk, niet alleen op mondiaal niveau, maar ook binnen de context van Westerse landen. Wanneer er sprake zou zijn van een causale relatie (wat niet met zekerheid geconcludeerd kan worden op grond van deze studie), dan zou er vanuit een utilitaristisch perspectief gepleit kunnen worden voor een beperking van de godsdienstvrijheid. Dat middel zou echter wel eens erger kunnen zijn dan de kwaal, want vrijheid blijkt juist een belangrijke voorwaarde voor geluk te zijn (Veenhoven 2008). Een minder radicale beleidsaanbeveling zou kunnen zijn om religie niet langer actief te bevorderen. Dat zou kunnen betekenen dat subsidies aan kerken, religieuze instellingen en het religieus onderwijs gestopt zouden moeten worden. Dit zou neerkomen op een uitsterfbeleid waarbij niets gedaan wordt om de spontane teloorgang van religie tegen te gaan. Verder lijkt het belangrijk om religieuze fanatisme actief te bestrijden.

We hebben ook gezien dat sommige religies bevorderlijker zijn voor geluk dan andere. Met name het Protestantisme scoort goed binnen de Westerse context. Vanuit utilitaristisch perspectief zou dat kunnen betekenen dat het Protestantisme een speciale positie zou moeten krijgen. Echter, ook hier zou het middel (het de facto opheffen van de scheiding tussen kerk en staat) weer erger kunnen zijn dan de kwaal. Wel zou de overheid zich kunnen bekommeren om Protestantse waarden, zoals bijvoorbeeld het individualisme en de daarmee samenhangende persoonlijke vrijheden.

In Westerse landen hangt religieuze diversiteit (licht) positief samen met geluk en dat feit strookt niet met de opvatting dat de komst van een Islamitische minderheid de kwaliteit van leven daar heeft verminderd. Mede daarom kan geloof beter geen criterium zijn bij toelating van migranten.

5 Literatuur

- Andrews, F.M., en Whitey, S.B. (1976). *Social Indicators of Well-being*. New York: Plenum.
- Barrow, R. (1991) *Utilitarianism: A contemporary statement*, Edward Elger, UK

- Berg, M.C., en Veenhoven, R. (2010). *Income inequality and happiness in 119 nations. In search for an optimum that does not appear to exist.* In: Bent Greve (ed.) 'Social Policy and Happiness in Europe', Edgar Elgar, 2010 (in press)
- Gallup (2009) Gallup World Poll, <http://www.gallup.com/consulting/worldpoll>
- Guoqing, Z., & Veenhoven, R. (2008). Ancient Chinese philosophical advice. Can it help us to find happiness today? *Journal of Happiness Studies*, 9, 425-443.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in advanced industrial society*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Kaufmann, D., Kraay, A. en Mastruzzi, M. (2008). *Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators, 1996-2007*. World Bank Policy Research Working Paper No. 4654. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1148386>. Data available at: www.govindicators.org
- Lewis, A.C., Maltby, J. & Burkinshaw, S. (2000) *Religion and happiness: Still no association*, *Journal of Beliefs and values*, 21: 223-236
- Stark, R & Bainbridge, W.S. (1996) *Religion, deviance and social control*, Routledge, New York
- Snoep (2006). *Religie en geluk: gaat dat samen?* Master Thesis Erasmus University Rotterdam.
- Veenhoven, R. (2005) *Is life getting better? How long and happy do people live in modern society?* *European Psychologist, special section on 'Human development and Well-being'*, 10, 330-343.
- Veenhoven, R. (2008) *Freedom and happiness: comparison of 126 nations in 2006* paper presented at: Legatum Prosperity Workshop, June 21-22 London, UK
- Veenhoven, R. (2009a). Groter geluk voor een groter aantal. Is dat mogelijke en wenselijk? *Ethiek & Maatschappij, Themanummer Geluk & Politiek*, 12, 25-50.
- Veenhoven, R. (2009b). *How do we assess how happy we are?* In: Dutt, A. K. & Radcliff, B. (eds.) 'Happiness, Economics and Politics: Towards a multi-disciplinary approach', Edward Elgar Publishers, Cheltenham UK, ISBN 978 1 84844 093 7, Chapter 3, page 45-69.
- Veenhoven, R. (2010). *World Database of Happiness*
- Erasmus Universiteit Rotterdam: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>
- Veenhoven, R. (2010a). *Literature on Happiness and Religion*. World Database of Happiness, Bibliography of Happiness, subject code Kd, Erasmus University Rotterdam.
- Veenhoven, R. (2010b). *Findings on Happiness and Religion*. World Database of Happiness, collection of Correlational Findings, Subject code R1, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Veenhoven, R. (2010c). *States of Nations, Data file for the cross national analysis of Happiness*. World Database of Happiness, Erasmus University Rotterdam
- Weber, M. (1958). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*
- New York: Charles Scribner's Sons.
- Wilson, B.R. (1988) *The social functions of religion: a re-appraisal*, *Religion* 18: 199-216
- Witter, R. A., Okun, M. A., Haring-Hidore, M. J., en Stock, W. A. (1985). *Religion and Subjective Well-being in Adulthood: A Quantitative Synthesis Review of Religious Research*, 26, 332-342.

Hoofdstuk 5¹

---

¹ Deze tekst is vrijwel identiek aan de tekst van Berg, M.C. (2010). Death penalty and happiness in states. Was Jeremy Bentham right? *Journal of Social Research & Policy*, 1(1). De enige veranderingen die zijn aangebracht ten opzichte van dat artikel, hebben als doel om een grotere stylistische uniformiteit tussen de verschillende hoofdstukken van dit proefschrift tot stand te brengen. Zo is er bijvoorbeeld een Nederlandse samenvatting toegevoegd.

Death Penalty and Happiness in States

Was Jeremy Bentham right?

Abstract

Jeremy Bentham is best known as the founding father of utilitarianism, a moral philosophy that values ‘happiness’ more than all other goals in life. According to this creed, policies should be directed at ‘the greatest happiness for the greatest number’. Besides formulating this general principle, Bentham wrote about several specific topics including the death penalty, which he passionately opposed. He did so, however, without applying his own utilitarian method.

In this chapter the relationship between death penalty and happiness is studied empirically. Average happiness of citizens is compared in states with and without death penalty. Comparisons are made across 127 nation states in the early 2000s and among 46 federal states within the US over the years 1970-2000. The results show that Bentham, from the perspective of his own ethical philosophy, was too negative about the death penalty. It hardly undermines the happiness of nation states and it does not undermine the happiness of American states at all. If one opposes the death penalty, it should be done for non-utilitarian reasons.

De doodstraf en geluk in staten

Had Jeremy Bentham gelijk?

Samenvatting

Jeremy Bentham staat bekend als de vader van het utilitarisme, een moraalfilosofie die het geluk van mensen centraal stelt. Volgens deze filosofie zou beleid gericht moeten zijn op het ‘grootste geluk voor het grootste aantal’. Behalve het formuleren van dit algemene principe, heeft Bentham over een aantal specifieke onderwerpen geschreven. Zo was hij een fel tegenstander van de doodstraf. Hij onderbouwde zijn weerzin tegen de doodstraf echter niet expliciet met zijn eigen utilitaristische methode. In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen de doodstraf en geluk empirisch onderzocht door 127 natiestaten en 46 Amerikaanse staten met elkaar te vergelijken. De resultaten laten zien dat Bentham, bekeken vanuit zijn eigen utilitarisme, te negatief oordeelde over de doodstraf. Toepassing van de doodstraf lijkt het geluk van staten niet te ondermijnen.

1 Introduction

In the United States, the death penalty is current practice in several states. Member states of the European Union, however, are not allowed to include the death penalty in their penal systems, although surveys show that many citizens would support such a policy. The debate between European voters differs from the consensus among European politicians. The death penalty is considered to be unacceptable by most European policy-makers. Such a consensus did not yet exist in the days of philosopher Jeremy Bentham, a passionate opponent of the death penalty and also known as the founding father of utilitarianism. According to this ethical school, governments should strive for ‘the greatest happiness for the greatest number’ (Bentham, 1789).

Penal law discriminates between different functions of punishment that can broadly be categorized under either absolute or relative theories of punishment (Cliteur, 2005). Retaliation is a good example of a function that fits an absolute theory of punishment. Punishing crimes is ‘intrinsically’ good in such a framework that is advocated by Kant, Hegel and others. Even if the world were to cease to exist the next day, punishing criminals still ought to continue. People from this school of thought oppose relative theories of punishment. In those theories punishment is not a goal in itself, but related to achieving certain goals. The utilitarian philosophy of Jeremy Bentham fits such penal relativism. Punishment inflicts pain to the criminal and can therefore only be justified by claims of greater happiness of the innocent civilians. To simply argue that punishment is necessary for justice or retaliation is unsatisfactory for utilitarians.

The fact that the harm of criminals is valued negatively by utilitarians does not necessarily mean that utilitarianism opposes a penal system. When, for example, a certain penal policy contributes to lower crime rates, the benefits of such a policy might outweigh the harm that such a policy inflicts on the criminals. When we go back to the subject of death penalty, however, Bentham believed that capital punishment brings more harm than good. But what are the relevant argument, according to him?

In his book ‘Rationale of Punishment’ (1775), Bentham mentions four arguments in favor of the death penalty². First, there is the argument of analogy, the idea that a punishment should be related to the committed crime. Under this assumption, capital punishment can be justified when it comes to dealing with murderers. Secondly, Bentham points out that the death penalty is popular. Bentham does not value this argument highly, as he believed that the popularity of capital punishment would decline once civilians were better informed. The third and most relevant argument (according to Bentham) in favor of the death penalty is that

2 Not necessarily utilitarian arguments.

it serves as an example and an effective deterrent. People are made aware that good behavior pays off and that criminal behavior is responded to in the cruelest fashion. Society gets safer as a result and decent civilians benefit from that. The last argument for the death penalty is its effectiveness. A criminal that dies by the hands of a hangman, will never be able again to kill, rape or steal.

Bentham believed that the arguments against the death penalty were superior. Once a criminal is killed, he is no longer capable of repaying society for the damage that he caused. It would make more sense, according to Bentham, to force the criminal to benefit society. It should be noticed, however, that prisons in the eighteenth century were rather cheap and that Bentham had enlightened ideas about reforming prisons into efficient factories. Bentham's second problem with capital punishment is related to his first argument. Nobody benefits from the death of a criminal whereas other types of punishment actually have positive outcomes. When for example a rich criminal is fined, lots of (poor) civilians can get happier with his money (especially since the marginal utility of money is much greater for the poor than for the rich). Similar benefits do not apply to killing such a criminal. A third disadvantage of the death penalty is its identical impact on every single criminal. This type of punishment therefore denies judges the possibility of differentiating between criminals with different backgrounds, personalities, motives and acts. It only gives them a one-fits-all instrument. Finally, the death penalty is irreversible, which is especially relevant as no correctional system is without error.

One might say that Bentham's argumentation is imperfect. Bedau (1983) makes some relevant remarks relating Bentham's view on capital punishment. Instead of repeating Bedau or offering some additional viewpoints, I will restrict myself in this chapter to criticism that *fits Bentham's own utilitarian philosophy*. Utilitarianism is a consequential philosophy. It is aimed to measure all effects (both positive and negative) of a specific policy and to assess its total, combined impact. The question then is whether or not Bentham was right when he claimed that the disadvantages of the death penalty outweigh the advantages. As Bedau already (rightly) pointed out, Bentham did not make an effort to apply his own philosophy or its empirical core to the issue of death penalty. Although Bentham produced a second essay on the topic (1831) that was more empirical³, this second essay could hardly live up to utilitarian standards either. A first problem, not addressed by Bentham in his essays on the death penalty, is the impossibility of generating a complete list of pros and cons. Bentham mentioned four advantages and four disadvantages of capital punishment, but it would not be difficult to come up with more⁴. Secondly, it is unclear how different arguments should be weighed and

---

3 He stated for example that crime rates did not decrease, but rather increased after Napoleons reintroduction of the death penalty.

4 A nice overview is given in 'The Death Penalty: opposing viewpoints' (2006). The book summarizes the viewpoints of both ancient (e.g. John Stuart Mill, Cesare Beccaria) and current authors (e.g. Pat Buchanan, Peter Berger). Additional arguments, not mentioned by Bentham, in favor of the death penalty are that the it

why these weights were chosen. Bentham was more attracted by the downsides of the death penalty. Even within groups of arguments (pro or con) he distinguished between important and less important points. Although he explained his preferences eloquently, his choices lack real mathematical or 'objective' quality. He cannot 'prove' that one argument is more important than the next one, let alone quantify how much more important it is. This means that the objective nature of utilitarianism, one of its appealing aspects, was not satisfactory incorporated in his two essays. Utilitarianism is a plea for having citizens' happiness in mind when making new policies, but in Bentham's death-penalty writings it becomes clear that putting this idea into practice was complicated in his days.

Fortunately, progress has been made since the eighteenth century and the social sciences have developed. Several contemporary scientists are committed to conceptualizing, measuring and studying human happiness. In this field, the standard method is to have respondents indicate their own subjective level of well-being. This self-report method generates reliable and valid results (see Veenhoven (2002) for an elaborate discussion). By measuring happiness using representative samples in different states, we can not only learn how states differ in (average) happiness, but also use statistical tools to determine the causes of (national) happiness.

In this chapter, I compare happiness in present day states with and without death penalty. First I compare across 127 nation states around the world and secondly I compare 47 federal states within the USA.

2 Method

2.1 Strategy: comparing across states

In this chapter the relationship between the death penalty and happiness in both nation states (study 1) and American federal states (study 2) is studied. In both studies, the level of analysis is in accordance with the level of government that is dealing with criminal policy-making.

The analysis is cross-sectional. States are compared at one point in time. A disadvantage of this method is that possible differences in happiness between 'death penalty states' and 'no

---

affirms the sanctity of life (rather than violating it), that it delivers retribution and closure to society and the (family of the) victim, that it is more humane than longlife imprisonment, that it is a relatively cheap form of punishment and that modern technology can minimize the chances of wrongful executions. Additional arguments against the death penalty are that the death penalty is state-sanctioned murder, that the state should not lower itself to the moral standards of criminals and that by enforcing the death penalty states lose the moral highground that is necessary to impose law and order. Moreover, the death penalty might lead to a hard and violent society. People have also argued that death penalty is a too easy way out for the most brutal criminals and that higher conviction rates and/or longlife imprisonment are stronger deterrents than the death penalty.

death penalty states' might be caused by other factors than death penalty policy, e.g. by higher economic development of the latter. This problem can be overcome by 'adjusting' for such 'other factors'.

An alternative approach would seem to compare the same states over time, that is, before and after abolishing the death penalty. Yet third factors may also distort the picture in that approach, e.g. when abolishment goes hand in hand with rising wealth. Moreover, we lack data, since most states abolished the death penalty long before happiness surveys started. Besides, the formal abolishment of the death penalty is often preceded by some years in which the death penalty is no longer (frequently) executed. This makes it hard to establish any possible effect.

2.2 Variables

Dependent variable: happiness

'Happiness' is conceptualized as 'subjective appreciation of life as a whole' in this chapter⁵. This definition assumes that people have an idea about how much they like the life they live. In this definition, happiness is something that people have in mind and consequently it can be measured by asking them. 'Objective' measurements are less appropriate in this case, as outsiders have at best a limited view on what is on the mind of another person.

One could think of many objections against the definition of happiness as 'subjective wellbeing' and against using self-reports to measure it. One could argue for example that people are not aware of their own happiness; that they are not willing to admit their unhappiness to the interviewer; that they are influenced by the weather or other events with short-term impact; that happiness cannot be defined in a universal way; that languages are not comparable as a result of which we cannot be sure that the word 'happy' has the exact same meaning as the French 'heureux' or the German 'glücklich'. Despite of these arguments, there is a growing literature showing strong and meaningful statistical relationships between happiness and numerous different explanatory variables, both between states and within states. Apparently, the impact of the methodological objections should not be overestimated. For a more elaborate discussion on the problems of happiness-research and why this research is valuable nevertheless, see Veenhoven (2002). For the precise questions that were used in these studies to measure happiness, see section 3 and 4.

---

⁵ This is not only the dominant approach within the field of happiness research, but also (equally important in the context of this chapter) very much in line with Jeremy Bentham's definition of happiness as "the sum of pleasures and pains".

Independent variable: death penalty policy

When it comes to capital punishment, states can be categorized in one of the four following groups (Amnesty International, 2008):

1. States with no use of death penalty.
2. States that only use the death penalty in very exceptional cases (e.g. war criminals)
3. States that still have the death penalty in their penal laws, but have not actually sentenced people to death for at least ten years.
4. States that still use the death penalty.

To increase the number of states in each category a recoding was conducted. Categories 1, 2 and 3 were merged into a new category, 'no actual use of death penalty'. Category 4 remains to exist as 'actual use of death penalty'. The dummy variable 'death penalty policy' can have the values 0 (no death penalty) and 1 (death penalty).

Intervening variables

Happiness in states does not only depend on death penalty, but is obviously influenced by many other factors as well. The effect of death penalty policy on happiness should be separated from other factors that influence happiness. When calculating Adjusted Means (as in done in study 1) it is important to 'control' variables that are relevant, that do not overlap completely with death penalty policy itself and that have been measured in a sufficiently large number of states. Two variables were selected for that purpose⁶:

Purchasing power (in dollars) per capita (adjusted for price levels). The data are from the World Bank World Development Indicators 2007 and relate to the year 2005. Purchasing power was selected as an intervening variable because of its strong (positive) relationship to happiness (World Database of Happiness, 2010) and possible relationship to death penalty policy. When, for example, rich states are less likely to have the death penalty in their legal systems, greater happiness scores might be erroneously attributed to rejecting death policy rather than their wealth.

6 No murder rate variable was included in this study. Although this is arguably an important variable, great doubts exist when it comes to the comparability of criminal statistics between nations. Although 'States of Nations' contains a medical registration variable of the number of murders per 100.000 deceased people, this variable does not correlate with national happiness. The validity of this variable must therefore be doubted. Moreover, this statistic is absent in many of the 'death penalty nations'. Using such a variable, would seriously decrease the number of death penalty nations, with all methodological downsides. Moreover, controlling for too great a number of intervening variables would come down to using statistical techniques that were never meant for small sample sizes (or in this case: a small number of nations).

Rule of Law. This index is from World Bank and addresses the year 2006. The Rule of Law Index includes several indicators which measure the extent to which agents have confidence in, and abide by the rules of society, perceptions of the incidence of both violent and non-violent crime, the effectiveness and predictability of the judiciary and the enforceability of contracts (Kaufman, Kraay en Mastruzzi, 2006). The index-scores are transformed to Z-scores that vary between -2.00 (Afghanistan) and +2.03 (Iceland). The Rule of Law was selected as an intervening variable because it explains additional happiness-variance on top of the variance that was already explained by purchasing power. Without including the Rule of Law in the analyses, the results could be distorted. The fact that the Rule of Law and death penalty policy might be statistically related, does not mean that they are causally related. Therefore, their (possible) effects on happiness should be separated.

World Database of Happiness

The data used in this chapter for study 1 are all from the ‘World Database of Happiness’ (Veenhoven, 2010). This database aims to collect all empirical happiness studies, happiness being defined as ‘the subjective appreciation of life as a whole’. Part of the World Database of Happiness is ‘States of Nations’, a data file that contains national happiness scores of all nations that have been studied in the field. Except for information on happiness, ‘States of Nations’ contains much more data on national characteristics. This enables studying the national causes for happiness⁷.

2.3 Statistical analyses

Comparing (unweighted) mean happiness-scores

In study 1, the unadjusted mean happiness scores are calculated for ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’. This is the simplest method available. In the analysis, all states (nations) have identical weights. Although some researchers weigh states according to their population size, we need to realize that a certain *mechanism* is being studied. The fact that some states are bigger and more important than others does not necessarily make them more relevant in terms of the possible mechanism between death penalty and human happiness.

Adjusted Means

Obviously, the method of calculating unadjusted means has its limitations. States differ on numerous dimensions, some economic, others social, cultural, demographic and so on.

---

⁷ States of Nations is available on request for those who take an interest in the field or want to check the results themselves.

Possible differences in happiness between 'death penalty states' and 'no death penalty states' should therefore not necessarily be attributed to this difference in judicial practice. For this reason, a covariance method is used and adjusted mean scores are calculated. The influence of possible differences in 'purchasing power' and 'the rule of law' between the two sets of states is adjusted for. Also second order Adjusted Means (adjusting for both 'purchasing power' and 'the rule of law') are calculated.

Many researchers in this type of research choose multiple regression analysis over a covariance method (calculating adjusted means). Because of the relative complexity of multiple regression analysis, it is often overlooked that this method also has serious methodological limitations and is less sophisticated than is sometimes assumed. A big problem is the dependency between the different predictors, also known as 'multicollinearity'. When multiple regression analysis is used for predictive ends (e.g. predicting work performance from IQ score, school performance and age), multicollinearity is not necessarily a serious a problem. When multivariate regression analysis is used, however, to model reality, to estimate regression coefficients and to draw theoretical conclusions from them, even limited levels of multicollinearity can undermine the value of the results. This is too often overlooked by many researchers. It is true that *all* non-experimental methods (regression analysis, simple and partial correlations *and also the covariance method that is chosen in the current study*) have the same problem (substantial correlations between an infinite number of potential explanatory variables). To calculate adjusted means, it is even required that a regression equation is calculated first. Still, the covariance method that is chosen in this chapter is relatively easy to interpret and can be graphically illustrated. This enables the interpretation of the results in the context of our knowledge on individual states, rather than having one equation in which much information gets lost.

Separate analysis for American States

Because the United States are the only example of the death penalty in the Western world, it deserves its own analysis (study 2). The fact that each individual federal state has its own death penalty policy makes this possible.

We can calculate average happiness scores for each individual state and simply compare 'death penalty states' and 'no death penalty states'. As was mentioned before, doing a t-test and testing for significance makes little methodological sense. The selected 'states' are not a random sample. However, we have random samples within each individual state. For that reason it is possible to calculate an interval of confidence for each state. Using these intervals, we can calculate 'mean intervals of confidence' for both the 'death penalty states' and the 'no death penalty states'. If these intervals do not overlap, we know that the difference in happiness cannot be attributed to the standard errors of the means of the individual states.

Because there are fewer American federal states (and even fewer ‘no death penalty states’) than there are nation states in the world, adjusting for other variables is not methodologically feasible⁸. This is no problem, however, as the different American states are quite homogeneous (in terms of culture, wealth, political climate, etc.) compared with different nation states. In ‘between nation states analyses’, a lot of the happiness-variance between nations that is unrelated to capital punishment disappears in the error-term. This is not the case for a ‘between American states analysis’.

Thurstone Rescaling Method

In study 2 (American federal states), numerical scales are used to measure happiness. A possible disadvantage of numerical scales is the (implicit) assumption of unidistance between different response options. The response option “very happy” is assigned a score of 1, “pretty happy” a score of 2 and “not too happy” a score of 3. However, these numbers are quite arbitrary. It might well be the case, for example, that respondents experience only subtle differences between the connotation of “pretty happy” and “very happy”. If the numerical scores do not reflect the intuitive meanings that respondents assign to verbal labels, this might weaken statistical relationships between the variables that are being studied.

For this reason⁹, the Erasmus University Rotterdam, has revived a method first proposed by Thurstone (Veenhoven, 2009)¹⁰. The idea is to have many different raters assigning numerical numbers on a scale from 0 to 10 to verbal labels. For each verbal label, a mean score is calculated. Using the rescaling scores rather than the ‘unidistance scores’ might produce better results.

No test of significance, no confidence interval

It should be noted that no test of significance can be conducted and that p-values make no sense in this context. The p-value represents the chance of a so-called Type I error (the chance of a statistical effect in the sample, despite the fact that this difference does not exist in the total population). When this chance is small enough (a maximum of 5% is accepted by most researchers), it is assumed that the difference between the studied groups cannot be attributed

---

8 Calculating adjusted means requires that the regression lines for ‘no death penalty states’ and ‘death penalty states’ are more or less parallel. As opposed to study 1, this is not the case for study 2 (due to the limited number of ‘no death penalty (American) states’).

9 There are other advantages of Thurstone Rescaling that are less relevant in the context of this chapter. A big advantage of Rescaling is the possibility to compare responses of different happiness-questions. This can be relevant, for example, when a greater sample size or a greater number of nations is required and no surveys using the same question in all nations exist. Even when the exact same question is used in different nations, there are still possible linguistic problems. As we cannot be completely sure that, for example, ‘happy’ in English has the exact same meaning as ‘heureux’ in French, rescaling can be a solution.

10 http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/scalestudy/scale_fp.htm

to an inadequate sample, but exists in the population as well. In other words: using another sample would very unlikely produce different outcomes. However, in this context the states that are under investigation cannot be treated as a random sample. All states with data on happiness and other relevant variables have been included in the study. Since in this situation it is virtually impossible to make a Type I error, there is no reason for protection against it. So any statement on statistical significance is completely meaningless. For the same reason, calculating confidence intervals based on 'between states variation' is also meaningless¹¹.

3 Study 1: Death penalty policy and happiness in 127 nation states in 2006

3.1 Cases

Information exists about the death penalty policy (yes or no) of every single nation state in the world. Comparable information about the happiness in nation states is limited, however. The recent Gallup World Survey has assessed happiness in 123 states, using an identical question. Additionally we can use data from the World values Survey in four more states. Together this yields 127 cases. Of these states 38 have death penalty and 89 have no death penalty.

Death penalty states are: Afghanistan, Bangladesh, Belarus, Botswana, Burundi, Cameroon, Chad, China, Cuba, Ethiopia, India, Indonesia, Iran, Iraq, Jamaica, Japan, Jordan, Kazakhstan, Kuwait, Lebanon, Malaysia, Nigeria, Pakistan, Philippines, Saudi Arabia, Sierra Leone, Singapore, South-Korea, Tajikistan, Tanzania, Thailand, Trinidad & Tobago, Uganda, United Arab Emirates, United States, Uzbekistan, Vietnam, Zimbabwe.

No death penalty states are: Albania, Algeria, Angola, Argentina, Armenia, Australia, Austria, Azerbaijan, Belgium, Benin, Bolivia, Bosnia, Brazil, Bulgaria, Burkina Faso, Cambodia, Canada, Chile, Colombia, Costa Rica, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Denmark, Dominican Republic, Ecuador, Egypt, El Salvador, Estonia, Finland, France, Georgia, Germany, Ghana, Great Britain, Greece, Haiti, Honduras, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Kenya, Kyrgyzstan, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Macedonia, Madagascar, Malawi, Mali, Malta, Mauritania, Mexico, Moldavia, Montenegro, Morocco, Mozambique, Myanmar, Nepal, the Netherlands, New Zealand, Nicaragua, Niger, Norway, Panama, Paraguay, Peru,

¹¹ It would be possible to calculate confidence intervals based upon 'within state variation', but this requires access to the data of individual respondents. As these data are not yet released, this was not possible. This approach is used, however, in study 2. In this study happiness data from another survey are used.

Poland, Portugal, Romania, Russia, Rwanda, Senegal, Serbia, Slovakia, Slovenia, South-Africa, Spain, Sri Lanka, Sweden, Switzerland, Togo, Turkey, Ukraine, Uruguay, Venezuela, Zambia.

3.2 Measure of happiness

The Gallup World Poll 2007 survey uses the so-called ‘Cantril Ladder’ to measure happiness:

Please imagine a ladder with steps numbered from 0 at the bottom to 10 at the top. Suppose we say that the top of the ladder represents the best possible life for you and the bottom of the ladder represents the worst possible life for you. If the top step is 10 and the bottom step is 0, on which step of the ladder do you feel you personally stand at the present time?”

As noted above, this question has been posed in 123 states. To increase the number of states, I added information on four more states, of which we know the score on the life-satisfaction item in the World Values Survey. Scores on that 1 to 10 scale were transformed to the 0-10 ladder using a regression equation. This technique is described in detail in the introductory text of the ‘Happiness in nations’ part of the World Database of Happiness (section 7/3.2)¹². In this way the following states were added: Algeria, Iceland, Luxembourg and Malta.

3.3 Results

Raw means

The mean happiness scores for ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’ are in Table 1. States without capital punishment are, on average, somewhat happier than states that include the death penalty in their legal systems. As both sets of states are not ‘samples’ of the total amount of ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’, it does not make any sense to test the significance of the difference or to calculate confidence intervals around both mean scores.

Table 1: *Happiness in states with and without death penalty*

Type of state	Number of states	Mean happiness
No death penalty	89	5.58
Death penalty	38	5.05

¹² http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_nat/introtxts/intronat7.pdf

Adjusted means

In order to calculate adjusted mean scores, we first need regression equations that include one or more ‘control’ variables. Equation 1 explains happiness (H) in terms of ‘death penalty policy’ (D) and purchasing power (P). These two independent variables explain 81.1% of the variance of happiness¹³.

$$H = 4.48 - 0.15 D + 0.000085 P^{14} \quad (1)$$

We can see from equation 1 that when the purchasing power per capita increases by 10,000 dollar, this results in an increase of 0.85 point in happiness on a 0-10 scale. More important, however, is the negative regression coefficient of ‘death penalty policy’. When a state uses capital punishment, this undermines happiness with 0.15 point on average.

Equation 2 explains happiness (H) in terms of ‘death penalty policy’ (D) and the rule of law (R). Now, the explained variance is only 67.7%. A more established rule of law contributes positively to societal happiness. Again we see that the death penalty undermines happiness.

$$H = 5.44 - 0.14 D + 0.76 R \quad (2)$$

Although, the rule of law seems to be a less relevant factor in explaining happiness than purchasing power, the combination of both factors might explain happiness better than purchasing power alone. In equation 3, both factors are included in the model as independent variables (besides death penalty policy).

$$H = 4.42 - 0.15 D + 0.000090 P - 0.09 R \quad (3)$$

Again, we see that capital punishment has a negative impact on happiness, whereas purchasing power and a well-established rule of law contribute positively to happiness. The explained variance is 80.4%, which does not exceed the 81.1% of the model with purchasing power and death penalty policy as the only independent variables. Moreover, the regression coefficient of ‘Rule of Law’ in equation 3 is (slightly) negative as opposed to equation 2. This suggests that the impact of ‘Rule of Law’ on happiness is also covered by ‘Purchasing Power’. The ‘Rule of

13 Some researchers use the log of purchasing power rather than purchasing power itself (because of claims of diminishing returns of increasing purchasing power). As this hardly increases the explained variance, all following analyses are done with the (normal) purchasing power.

14 Because the US is one of the few happy and developed states that allows the death penalty (and could therefore be seen as an outlier), a separate regression was calculated without including the US. This hardly influenced the results. The regression was: $H = 4.46 - 0.12 D + 0.000087 P$

Law-variable' is therefore excluded from all further analyses. The Adjusted Means below are therefore calculated from equation 1.

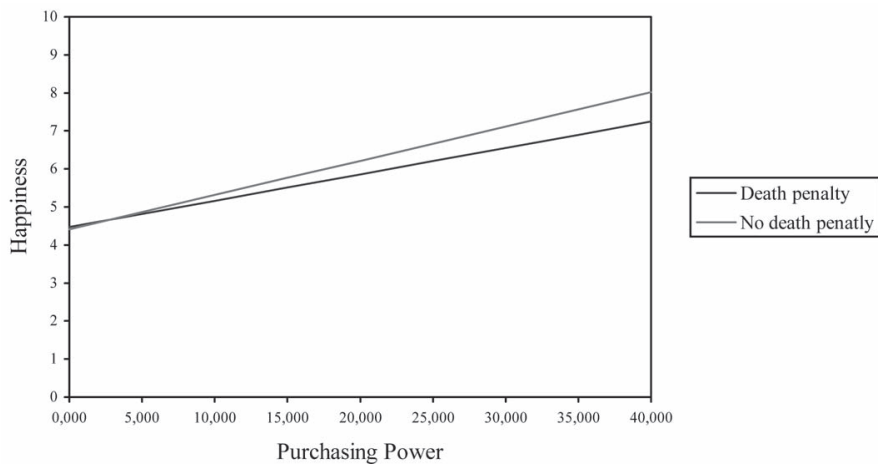
If we want to calculate Adjusted Means and to filter out the effect of purchasing power, we first have to check that purchasing power has the same effect on happiness in 'no death penalty states' as in 'death penalty states'. This can only be studied graphically, by looking at the relationship between happiness and purchasing power in both 'no death penalty states' (equation 4) and 'death penalty states' (equation 5).

$$\text{'No death penalty states': } H = 4.42 + 0.000090 P \quad (4)$$

$$\text{'Death penalty states: } H = 4.47 + 0.000069 P \quad (5)$$

If purchasing power has comparable effects on happiness in 'no death penalty states' and 'death penalty states', the regression lines should be, more or less, parallel. Figure 1 shows that this is the case (although not perfectly so).

Figure 1: *The relationship between purchasing power and happiness in states with and without death penalty*

The average purchasing power of all states in study 1 is 11.014,96 dollars per capita (adjusted for prices). Using equation 1, we can now calculate Adjusted Means. These are reported in Table 2.

Table 2: *Mean happiness scores (adjusted for purchasing power) in states with and without death penalty*

Type of state	Mean happiness (adjusted)
No death penalty	5.42
Death penalty	5.27

Both Unadjusted and Adjusted Means are illustrated in Figure 2.

Figure 2: *Mean and adjusted mean happiness scores for 'death penalty states' and 'no death penalty states'*

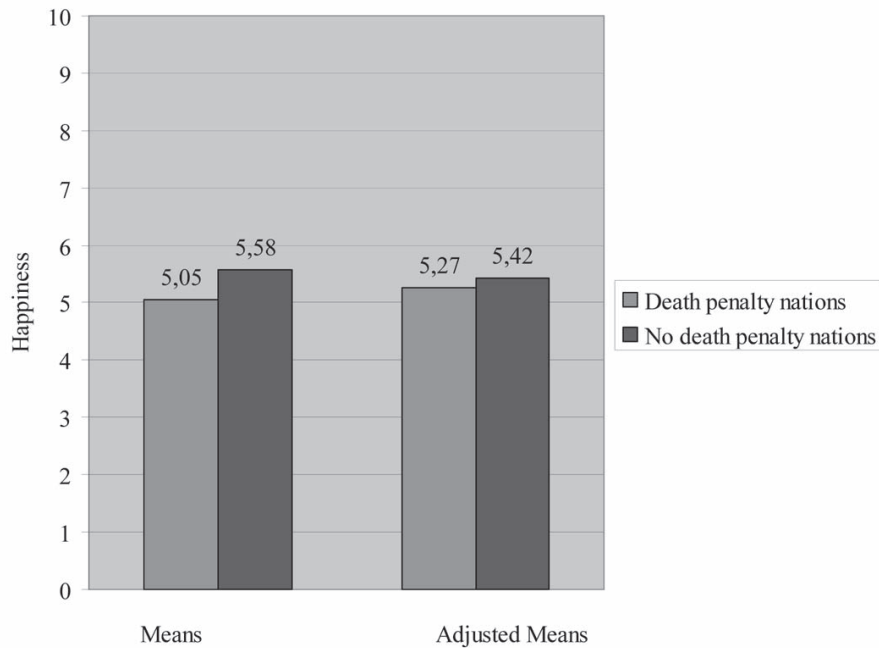

Figure 2 shows that adjusting for purchasing power makes the gap in happiness between 'death penalty states' and 'no death penalty states' smaller. Apparently, capital punishment is more common in poorer states. Therefore, part of the difference in happiness between 'death penalty states' and 'no death penalty states' should be attributed to wealth rather than 'death penalty policy' itself.

We can conclude that the adjusted difference in happiness between ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’ is 0.15 point on a 0-10 scale (1.5%). Abolishing the death penalty is equivalent, in terms of happiness, to an increase in national purchasing power of 1.769 dollar per capita a year ($0.15 / 0.000085$)¹⁵.

Moreover, we can say that with Togo being the unhappiest state in this study (3.2) and Denmark being the happiest (8.0), the *actual range of happiness* in this study is 4.8 points (compared to the *total range of happiness* of 10.0 points). In other words: only 3% of the actual range of happiness in this study ($0.15 / 4.8$) can be ascribed to ‘death penalty policy’.

4 Study 2: Death penalty policy and happiness in 46 American federal states (2000 – 2006)

As was mentioned before, comparing American states has certain benefits over comparing nation states. As American states are relatively homogenous in terms of wealth, cultural climate and political system, possible differences in happiness between ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’ can more easily be attributed to death penalty policy. The data on the happiness of the American federal states come from the General Social Survey (GSS) rather than the Gallup World Poll 2006 that was used in study 1. The data on purchasing power come from the Bureau of Census.

4.1 Cases

No happiness data were available from Nebraska, Nevada, New Hampshire, Rhode Island and Utah. The District of Columbia, however, was added to the 45 remaining states, resulting in 46 units of analysis. There are 32 states with the death penalty and 14 states without the death penalty in study 2.

Death penalty states are: Alabama, Arizona, Arkansas, California, Colorado, Connecticut, Delaware, Florida, Georgia, Idaho, Illinois, Indiana, Kansas, Kentucky, Louisiana, Maryland, Mississippi, Missouri, Montana, New Mexico, North-Carolina, Ohio, Oklahoma, Oregon,

---

¹⁵ One must keep in mind though, that the effects of purchasing power are generally overestimated. An increase of 1.769 dollar per capita a year seems quite attractive, but has only a modest effect (just like abolishing capital punishment) on happiness. Moreover, one should realise that a relatively simple model was (deliberately) chosen for this chapter and that more variables influence happiness scores than were used in the model. Therefore, the 1.769 dollars should be interpreted as a rough indication.

Pennsylvania, South-Carolina, South-Dakota, Tennessee, Texas, Virginia, Washington, Wyoming.

No death penalty states are: Alaska, Hawaii, Iowa, Maine, Massachusetts, Michigan, Minnesota, New Jersey, New York, North-Dakota, Vermont, West-Virginia, Wisconsin, District of Colombia.

4.2 Measure of happiness

In study 2, happiness is conceptualized in the same way as in study 1 ('the subjective appreciation of life as a whole'). In this General Social Survey, happiness is measured with a verbal scale instead of a numerical scale:

Taken all together, how would you say things are these days – would you say that you are very happy, pretty happy or not too happy?

Very happy

Pretty happy

Not too happy

Based on the scores of individual respondents, an average happiness score was calculated for every federal state¹⁶. To increase the number of respondents per American state, different waves (2000, 2002, 2004 en 2006) were pooled and treated as one single wave. Because of the stability of American happiness within this short time span, because of the identical measurement of happiness in all four GSS-waves and because of the invariable 'death penalty policy' in all included states, this can easily be done.

4.3 Results

The mean happiness scores of the 'no death penalty states' and the 'death penalty states' of America are in Table 3. It should be noted that the *lower* the score, the *greater* the happiness.

Table 3: Mean happiness scores in 'death penalty states' and 'no death penalty states'

Type of state	Number of states (N)	Mean happiness score (M)
No death penalty	14	1.77
Death penalty	32	1.81

¹⁶ It should be noted that although the total GSS-sample is representative for the United States as a whole, the respondents per state are not necessarily representative for their respective federal states.

When we look at the happiest ‘state’ (District of Columbia, scoring 1.50) and the unhappiest state (Maryland, scoring 1.96) it is easy to calculate that the actual range of happiness is 0.46. This means that no more than 20% of the actual range of happiness in this study can be ascribed to ‘death penalty policy’ ($0.09 / 0.46$).

As was discussed in the method-section, it makes no sense to test the ‘difference in mean’ between the two sets of states for significance or to calculate confidence intervals based on the variation between the different states. The states are not a random sample of the total number of states. However, within each state we have a random sample of respondents.

For the construction of a 95% confidence interval for the true but unknown happiness effect of the availability of death penalty in a state, one has to bear in mind that any uncertainty in it is completely caused by random errors. In our case, its only source is the within-state variability¹⁷ in each of the 46 states, which is expressed in the relevant standard deviation. Therefore, the standard error of the mean happiness difference between states with and without death penalty ($1.81 - 1.77 = 0.04$ on a three-point scale) can be calculated on that basis and has been found to be 0.023. Hence a 95% confidence interval for the true, but unknown happiness difference between states with and those without death penalty is $[-0.01, +0.09]$. This means that we cannot say whether death penalty increases or decreases the mean happiness in a state as long as a confidence of at least 95% is requested. However, if states without death penalty would be happier on an average, the difference does not exceed 0.09 units on a $[1, 3]$ scale. This is 4.5% of the total range.

The GSS happiness-question has been used in Thurstone Rescaling studies by the Erasmus University Rotterdam. This resulted in the following scores on a 0-10 scale¹⁸:

Very happy:	8.69
Pretty happy:	5.07
Not too happy:	1.38

Using the Thurstone transformation-scores, we find the means (on a 0-10 scale) of Table 4. Besides the advantages of Thurstone transformation that were mentioned in the method-section, these transformed scores enable a comparison with study 1.

¹⁷ This variability was unknown in study 1, as the complete happiness-distributions from the Gallup World Poll 2007 have not yet been released. In this study, however, micro-data of individual respondents are available.

¹⁸ Thurstone Rescaling of the GSS-data leads to a rather pessimistic image of American happiness. The transformed happiness scores of the states vary from 5.15 (Maryland) to 6.86 (District of Colombia). According to the Gallup World Poll 2007, American happiness is 7.2 on a 0-10 scale. In other words: the happiness of the nation state as a whole is substantially greater, using the Gallup World Poll data, than the happiest individual federal state, using the Thurstone transformation of the GSS-data.

Table 4: Mean happiness scores in ‘death penalty states’ and ‘no death penalty states’ after *Thurstone transformation of the data*

Type of state	Number of states	Mean happiness score
No death penalty	14	5.87
Death penalty	32	5.72

The mean happiness difference between ‘no death penalty states’ and ‘death penalty states’ amounts to 0.14 on a [0, 10] scale (1.4%). When we look at the ‘actual range’, we calculate the difference between the unhappiest state (Maryland scoring 5.15) and the happiest state (District of Columbia scoring 6.86). This difference of 1.71 corresponds to 8.2% of the actual range. This is a greater percentage than we saw in study 1.

For the construction of a 95% confidence interval for the true but unknown happiness effect of the availability of death penalty in a state, one has to bear in mind that any uncertainty in it is completely caused by random errors. In our case, its only source is the within-state variability in each of the 46 states, which is expressed in the relevant standard deviation.

Therefore, the standard error of the mean happiness difference between ‘no death penalty states’ and ‘death penalty states’ (0.14) can be calculated on that basis and has been found to be 0.096. Hence a 95% confidence interval for the true, but unknown happiness difference between US-states without and those states with the death penalty is [-0.04 , +0.34]. This means that we cannot say whether death penalty increases or decreases the mean happiness in a US state as long as a confidence of at least 95% is requested. However, if US-states without death penalty would be happier on an average, the difference does not exceed 0.34 units on a [0, 10] scale.

5 Discussion

This study aimed to investigate the effects of abolishing death penalty on the happiness of citizens. The data suggest that capital punishment hardly undermines happiness. Although ‘no death penalty states’ are about half a point (on an eleven point scale) happier than ‘death penalty states’, this difference is mostly spurious. When adjusting for ‘purchasing power’, the difference appears to be modest¹⁹. When comparing American states, the absence of a

¹⁹ One might argue that happiness research generally shows that GDP lowers the contribution of other indicators to average happiness and that we could therefore not have expected a great impact of death penalty policy. The point however is that Bentham did oppose the death penalty passionately and that this cannot be justified from his own utilitarian perspective.

substantial difference is also apparent. The confidence interval of the difference in happiness between 'death penalty states' and 'no death penalty states' contains both positive and negative values.

This perhaps surprising finding might, according to potential critics, be attributed to methodological flaws. On a fundamental level, one could question the value of happiness research as a whole. Although this is not the time or place to elaborate on the pros and cons of happiness research, it should be noted that the research output of similar studies and designs is increasing rapidly and that the validity and reliability of measuring happiness have been convincingly shown (e.g. Veenhoven, 2002; Layard, 2005 for elaborate discussions).

When criticizing this particular study, one could point out that not all nation states and not all American federal states were included in their according analyses. One could argue that other controls could have been conducted. Possible future research might take a longitudinal approach rather than a cross-sectional. Although such follow-ups should be cherished, it does not seem likely that the results will be spectacular. The absence of hardly any effect at all in the current study is too striking to expect drastic changes in the near future. If effects of the death penalty on happiness (positive or negative) could be shown at all some day, these effects are likely marginal compared to the well established effects of national characteristics such as income, democracy, gender equality and the rule of law (Veenhoven, 2002).

One might wonder why the death penalty has so little impact on happiness. One plausible explanation is that the death penalty policy of a state only effects severe criminals, their victims and their respective circles of close ones. For the vast majority of people the death penalty policy is an academic matter rather than actually relevant for their own lives. One might disagree with this explanation by arguing that the death penalty is indicative of certain ethical values that effect society as a whole. One might predict, for example, that although few people actually know death penalty verdicts themselves, they are negatively affected by knowing that executions take place within the borders of their own state. Although this might be the case for some people, other people might consider 'imprisonment for life' to be inhumane. A third category of people might actually get a sense of justice (and happiness) from having certain types of criminals being executed. Although it cannot be concluded from this study that the death penalty does not undermine a single persons happiness, it can be concluded that it has no (positive or negative) effect on society as a whole.

One might argue that in order to evaluate the death penalty policy from an utilitarian perspective, one should focus on the happiness of victims (and their close ones) rather than the happiness of society as a whole. It is far from impossible that such a study would lead to different (and/or more pronounced) results. One might also argue, however, that such an approach contradicts the core of utilitarian philosophy. If policy should be about the "greatest happiness for the greatest number" the happiness of victims is not more relevant than the

happiness of others. To study the happiness of victims also leads to practical problems. Capital punishment will often involve murder, which only enables to measure the happiness of family and loved-ones (indirect victims) rather than the happiness of the direct victims themselves. Moreover, the number of available respondents is negatively affected by restricting the study to (indirect) victims.

That Bentham overestimated the effects of the death penalty on happiness is not that remarkable. People are not always good at estimating the effects of certain policies, life decisions, events and so on (e.g. Gilbert, 2006). For example, people are generally not aware of the fact that parenthood does not increase happiness or that more money hardly contributes to happiness in flourishing societies. Bentham should not be blamed for making a similar misjudgement. He should not be blamed either for the absence of empirical happiness-research in his days. One can wonder, however, if he actually misjudged the effects of the death penalty on happiness (assuming that they were marginal in his days as well). Another way to look at it is that Bentham was in retrospect not a philosophical 'monist' who focussed on happiness alone, but that he was actually a pluralist who stressed the importance of happiness, but (consciously or unconsciously) took into account other factors as well. Although such a pluralist view might seem reasonable and especially attractive in case of the death penalty debate, it makes his utilitarian philosophy substantially sloppier.

6 Conclusion

From a strict utilitarian perspective, one should not advocate the death penalty. To passionately oppose it, however, seems to contradict the results of this study as well. Nation states and American federal states with the death penalty are hardly unhappier than nation states and American federal states without the death penalty. Utilitarian monists should therefore not consider the death penalty to be a very important political topic. This seems to contradict Bentham's pronounced views on the matter. However, one might also argue that utilitarianism does not solve this specific puzzle, and that even utilitarian philosophers are allowed to introduce other criteria (such as perhaps the 'holiness of life') in 'undecided cases'. Perhaps Bentham had such a pluralist view in mind when he opposed the death penalty.

7 References

- Amnesty International (2008). Retrieved april, 17, 2008, from <http://www.amnesty.org/>.
- Bedau, H. A. (1983). Bentham's utilitarian critique of the death penalty. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 74 (3), 1033 – 1065.
- Bentham, J. (1775). *Rationale of Punishment*. London, UK.
- Bentham, J. (1789). *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London, UK.
- Bentham, J. (1831). *Letter to the Citizens of France on Death Punishment*. London, UK.
- Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concern*. Rutgers University Press, New Brunswick, USA.
- Cliteur, P. (2005). *Nederlands recht*. Kluwer, Deventer, Nederland.
- Gilbert (2006). *Stumbling on happiness*. Knopf. New York, USA.
- Kaufman, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2006). *Government Matters V: Aggregate and Individual Government Indicators for 1996-2005*. The World Bank 2006.
- Layard, R. (2005). *Happiness. Lessons from a New Science*. Penguin, New York, USA.
- Veenhoven, R. (2002). Het grootste geluk voor het grootste aantal. Geluk als richtsnoer voor beleid. *Sociale Wetenschappen*, 4, 1-43.
- Veenhoven, R. (2009). *International scale interval study: Improving the comparability of responses to survey questions about happiness*
- in: Valerie Moller & Dennis Huschka (Eds.) 'Quality of life and the millennium challenge: Advances in quality-of-life studies, theory and research', Social Indicators Research Series, 35, 45-58.
- Veenhoven, R. (2010). States of Nations, World Database of Happiness
- Internetsite: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>
- Williams, M.E. (2001). *Opposing viewpoints: the death penalty*. Greenhaven Press.

Conclusies

Uit onderzoek is gebleken dat ‘geluk’ in de zin van levensvoldoening goed meetbaar is en dat gemiddeld geluk ook zinvol kan worden vergeleken tussen landen. Empirisch onderzoek naar geluk in landen heeft laten zien dat verschillende maatschappijkenmerken op betekenisvolle wijze samenhangen met gemiddeld geluk, zoals welvaart, vrouwenemancipatie en goed bestuur. In deze dissertatie is die kennis op een aantal punten aangevuld.

Cross-sectionele analyse van gemiddeld geluk in 150 hedendaagse landen maakt de volgende verbanden zichtbaar:

1. Inkomensongelijkheid hangt niet samen met het geluk in landen. Verrassend genoeg zijn zelfs de armen niet slechter af in landen met een grote inkomensongelijkheid.
2. Moderniteit van de samenleving hangt positief samen met geluk, ondanks het feit dat de modernisering dikwijls onder vuur ligt in het sociologische discours.
3. Sterke religiositeit in de samenleving hangt negatief samen met geluk in rijke landen, terwijl religiositeit in arme landen juist gepaard gaat met iets groter geluk. Er blijkt ook verband met de aard van religie; het gemiddelde geluk is ondermeer hoger in landen waar het Christendom dominant is dan in landen waar de Islam de boventoon voert.
4. Het toepassen van de doodstraf in een land gaat niet gepaard met een lager geluk. Hoewel Jeremy Bentham, de vader van het utilitarisme, een fervent tegenstander was van de doodstraf, lijken er alleen niet-utilitaristische argumenten tegen de doodstraf te bestaan.

Doordat de voorwaarden van een gelukkige samenleving nu empirisch kunnen worden vastgesteld, heeft het theoretische utilitarisme van Jeremy Bentham (1789) zich ontwikkeld tot een praktisch toepasbaar utilitarisme. Dit ‘nieuwe utilitarisme’ kan fungeren als richtsnoer voor beleid.

Samenvatting

Vraag naar kennis over geluk

Er is de laatste jaren een toenemende belangstelling voor ‘geluk’. Individuele burgers willen meer uit hun leven halen en overheden zijn op zoek naar nieuwe manieren om maatschappelijke vooruitgang te meten. Mede daardoor ontwikkelt het wetenschappelijke onderzoek naar geluk zich exponentieel. Er ontstaan nieuwe tijdschriften en organisaties die zich bezighouden met het meten van geluk en het in kaart brengen van de determinanten ervan.

Veel psychologen, economen en sociologen definiëren geluk als de ‘subjectieve, min of meer stabiele, waardering voor het leven als geheel’. Dat geluk als een subjectief fenomeen wordt gedefinieerd lijkt recht te doen aan de voorbeelden van mensen die ogenschijnlijk alles mee hebben (geld, talent, een aantrekkelijk uiterlijk), maar het leven toch niet aankunnen. Anderzijds zijn er voorbeelden van mensen die objectief ‘ongelukkig zouden moeten zijn’, maar dat ongeluk zelf niet ervaren. Een bijkomend voordeel van een subjectief geluksconcept is dat geluk daarmee makkelijker te meten is. Onderzoekers kunnen mensen immers simpelweg vragen hoe zij zich voelen, en de respondenten kunnen daar antwoord op geven, bijvoorbeeld door zichzelf te scoren op een numerieke schaal (0-10). Door representatieve steekproeven te gebruiken, kunnen onderzoekers ook de geluksscores van landen bepalen.

Tegen de hier omschreven ‘self report’ methode om geluk te meten zijn verschillende bezwaren geopperd. Respondenten zouden zelf niet weten hoe gelukkig ze zijn. Ze zouden kunnen liegen over hun geluk. Ze hanteren wellicht verschillende definities van geluk. Geluk zou verschillende betekenissen kunnen hebben in verschillende culturen. En zo zijn er nog vele andere bezwaren denkbaar. Maar al deze bezwaren zijn onverenigbaar met het empirische feit dat geluk sterk en betekenisvol samenhangt met tal van variabelen op micro- en macro-niveau. We zien bijvoorbeeld dat er grote geluksverschillen tussen landen zijn, en dat deze verschillen samenhangen met verschillen in welvaart, democratie, emancipatie en andere factoren.

Het onderzoek naar geluk sluit aan bij de utilitaristische filosofie van Jeremy Bentham (1789). Bentham meende dat het “grootste geluk voor het grootste aantal” centraal zou moeten staan bij het ontwikkelen van beleid. Van het daadwerkelijk meten van geluk was echter nog geen sprake in de tijden van Bentham. Zijn utilitarisme diende derhalve vooral als een theoretische legitimatiegrond. Maar inmiddels kunnen we onderzoeken welke levensomstandigheden de beste voorwaarden creëren voor een gelukkige maatschappij. Dergelijke ‘evidence based’ toepassing van het utilitarisme zouden we het ‘nieuwe utilitarisme’ kunnen noemen.

Insteek van dit proefschrift

Deze dissertatie beperkt zich tot het landenvergelijkende geluksonderzoek. Dit onderzoek heeft de afgelopen decennia diverse determinanten van ‘nationaal geluk’ blootgelegd. Binnen deze onderzoekslijn zijn er echter ook nog enkele onontgonnen onderwerpen en onderwerpen waarover geluksonderzoekers onderling van mening verschillen. In deze dissertatie wordt gekeken of en op welke manier inkomensongelijkheid, modernisering, religie en de doodstraf samenhangen met het geluk in landen.

Data

Voor dit proefschrift is gebruik gemaakt van data die beschikbaar zijn via de ‘World Database of Happiness’ (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>). Deze database is een verzameling van de onderzoeksresultaten over geluk. Onderdeel van de WDOH is de datafile ‘States of Nations’, met daarin de geluksscores en vele andere kenmerken van landen. De voor dit proefschrift gebruikte versie van ‘States of Nations’ bevat vergelijkbare geluksgegevens voor 150 landen en bestrijkt 95% van de wereldbevolking. Door dit grote aantal landen was het mogelijk om een aantal determinanten van geluk opnieuw, en beter dan voorheen, in kaart te brengen.

Resultaten

Inkomensongelijkheid en geluk in landen

De eerste twee hoofdstukken betroffen de relatie tussen inkomensongelijkheid en geluk in landen. Terwijl veel onderzoekers menen dat (grote) inkomensongelijkheid het gemiddeld geluk in landen ondermijnt, komen deze hoofdstukken (op grond van een groter aantal landen dan in eerdere studies werden gebruikt) tot de conclusie dat dat niet het geval is. Wellicht nog verrassender is de bevinding dat ook de ongelijkheid in geluk niet groter is in landen met veel inkomensongelijkheid. Ook is het aantal ongelukkigen er niet groter. Tot slot is het geluk van de armsten er niet lager.

Moderniteit en geluk in landen

Het derde hoofdstuk ging over de relatie tussen modernisering en geluk. In strijd met cultuurrelativistische theorieën of met Westerse cultuurkritiek, werd geconcludeerd dat de

moderne, Westerse maatschappij betere voorwaarden lijkt te bieden voor een gelukkig leven dan traditionele maatschappijtypen.

Religie en geluk in landen

In het vierde hoofdstuk werd de relatie tussen religie en geluk in landen onderzocht. De mate van religiositeit hangt negatief samen met het gemiddelde geluk in landen. Na controle voor welvaart lijkt er echter sprake te zijn van een schijnverband, en in arme landen speelt religie wellicht zelfs een geluksbevorderende rol. Verder is gekeken naar verschillen tussen religies. De Christelijke religies (het Katholicisme en het Protestantisme) leken daarbij beter te scoren dan de Islam en het Boeddhisme, ook wanneer rekening werd gehouden met het verschil in welvaart tussen Christelijke landen, Islamitische landen en Boeddhistische landen. Tot slot werd gekeken naar religieuze diversiteit binnen landen. In arme landen heeft dat negatieve gevolgen, maar in rijke landen is er zelfs sprake van een licht positief effect.

Doodstraf en geluk

In het vijfde en laatste hoofdstuk is gekeken naar de relatie tussen de doodstraf en geluk. Dit onderwerp is gekozen omdat Jeremy Bentham, de vader van het utilitarisme, zelf een overtuigd tegenstander was van de doodstraf. De in dit boek gepresenteerde data wijzen echter uit dat de doodstraf het geluk in staten niet ondermijnt.

Conclusie

Al met al is geluk te definiëren en te meten, en daarmee is het eveneens mogelijk om de voorwaarden voor een gelukkige maatschappij op empirische wijze vast te stellen.

Summary

Demand for knowledge about happiness

Lately, there is a growing interest in ‘happiness’. Individuals are seeking greater fulfillment with their lives, while governments aim to find new ways to measure societal progress. As a result of this growing interest, scientific happiness research has grown exponentially. New journals and organizations emerge that focus on measuring happiness and finding its determinants.

Many psychologists, sociologists and economists define happiness as the ‘subjective, more or less stable, appreciation of life as a whole’. This subjective approach does justice to the existence of privileged people who do not feel well nevertheless. On the other hand, some people should ‘objectively’ be unhappy, but do not have that experience. Because happiness is a subjective concept, it can be measured by simply asking respondents how they feel. These respondents can, for example, use numerical scales (0-10) to indicate their subjective level of happiness. When representative samples are used, it is also possible to calculate ‘national happiness’ scores.

Some critics object to this ‘self report method’. It is argued that respondents do not know their own happiness; that they might lie about it; that they might have different definitions of happiness; and that happiness has a different meaning and connotation in different cultures. However, these (and other) objections are inconsistent with the empirical finding that happiness correlates strongly and meaningfully with numerous (micro and macro) variables. Substantial differences in happiness exist between nations, and these differences can, to a great extent, be explained by factors such as wealth, democracy and gender equality.

Happiness research is closely associated with Jeremy Bentham’s utilitarian philosophy (1789). Bentham argued that policies should be aimed at the “greatest happiness for the greatest number”. In the 18th century, however, happiness was not yet actually measured. Therefore, Bentham’s utilitarianism was mainly theoretical. Nowadays, we can study what the conditions of a happy society really are. We might call such ‘evidence based’ applications of utilitarianism ‘New Utilitarianism’.

Approach of this thesis

This thesis is restricted to comparative happiness research in nations. This research has identified numerous determinants of national happiness over the years. Still, some subjects are a source of disagreement between happiness researchers and other subjects have not yet

been studied at all. This thesis reports several studies that fill these blanks and assess to what extent happiness in nations is related to income inequality, modernity, religion and the death penalty. These studies are reported in five different articles, three of which have been published in scientific journals and two of which are under review. These articles figure as chapters in this thesis.

Data

This thesis draws on data that are available in the ‘World Database of Happiness’ (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>), that is a collection on the scientific research findings on happiness. Part of the World Database of Happiness is the datafile ‘States of Nations’, that lists various attributes of nations, among which average happiness. The version that was used for this thesis contains comparable measures of happiness in 150 contemporary nations and covers about 95% of the world population. This large number of nations made it possible to check some of the findings from earlier studies that used a smaller number of nations.

Results

Income inequality and happiness in nations

The first two chapters deal with the relationship between income inequality and happiness in nations. While many happiness researchers believe that great income inequality undermines national happiness, the current study concludes (based on a greater number of nations) that this is not the case. Maybe even more surprising is the finding that countries with greater income inequality are not more unequal in terms of happiness. Moreover, they do not have more unhappy people. And the poorest citizens are not unhappier in these countries.

Modernity and happiness in nations

The third chapter deals with the relationship between modernity and happiness in nations. It concludes that modern Western society provides better conditions for happiness than traditional, agrarian types of society. This finding contradicts the view that happiness is culturally relative.

Religion and happiness in nations

The fourth chapter discusses the relationship between religion and happiness in nations. The degree of religiousness appears to be negatively associated with happiness. The relationship may be spurious, however. In poor nations, religion might even boost happiness. Also, different religions were compared. The Christian religions (Catholicism and Protestantism) seem to do better in terms of happiness than the Islam and Buddhism, also when differences in wealth are taken into account. Finally, the impact of religious diversity was studied. In poor countries diversity seems to undermine happiness, but in Western nations this is not the case.

Death penalty and happiness

The fifth and last chapter of this thesis deals with the death penalty. The subject was chosen because Jeremy Bentham, the founding father of utilitarianism, passionately opposed the death penalty. The data, however, show that states enforcing the death penalty are not unhappier than states that abolished it.

Conclusion

We can conclude that it is possible to define and measure happiness, and that it is therefore also possible to establish empirically the conditions for a happy society.

Biografie

Maarten Berg werd geboren op 23 augustus 1975 in Leiderdorp. Tussen 1987 en 1993 was hij leerling aan het Stedelijk Gymnasium te Leiden. Na het behalen van zijn diploma studeerde hij Econometrie aan de Universiteit van Amsterdam met als afstudeerrichting 'Operations Research'. Zijn doctoraalscriptie (1999), over reductiemethoden in Steinergrafen met knooppengewichten, werd begeleid door Dr. Cees Duin.

Nog tijdens zijn studie Econometrie (1997) begon hij aan een studie Psychologie. In 2000 volgde hij een onderzoeksstage aan New York University bij Prof. dr. John Bargh en Dr. Katelyn McKenna. In 2001 studeerde hij cum laude af bij Sociale Psychologie. In zijn doctoraalscriptie paste hij (onder begeleiding van Prof. dr. Russell Spears) de 'Social Identity Theory' toe op 'computer mediated communication'.

Na zijn afstuderen had hij een aantal onderwijsbanen bij de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast schreef hij twee populair-wetenschappelijke boeken (waaronder de bestseller 'Pluk het Geluk' (2003), door NRC Handelsblad omschreven als "waarschijnlijk het minst softe en meest zinnige Nederlandse zelfhulpboek ooit"). In 2007 behaalde hij zijn propedeuse examens Rechtsgeleerdheid aan de Universiteit Leiden. Ook werkte hij een aantal jaren als beleidseconoom bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid voor de directie Algemene en Sociaal-Economische Aangelegenheden (ASEA). Deze verschillende activiteiten combineerde hij met het (part-time) werken aan zijn proefschrift aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Aan de vakgroep Sociologie schreef hij, onder begeleiding van Prof. dr. Ruut Veenhoven, verschillende artikelen over determinanten van geluk in landen. Deze artikelen vormden de basis van zijn proefschrift.

Op dit moment werkt hij als postdoc-onderzoeker voor het Amsterdams Instituut voor Arbeids Studies (AIAS). Hij is daar verantwoordelijk voor de experimentele tak van een door Prof. dr. Paul de Beer geleid project naar 'solidariteit'. Daarnaast werkt hij, samen met Drs. Wanda Klein, aan een nieuw populair-wetenschappelijk boek (over 'single vrouwen'). Dit boek zal begin 2011 verschijnen bij uitgeverij Prometheus / Bert Bakker.

Maarten Berg is, behalve in zijn werkzaamheden, geïnteresseerd in voetbal (Ajax), wedstrijd-debatteren, economische theorie (o.a. gedragseconomie, speltheorie en het denken van de 'Oostenrijkse School') en politieke filosofie (m.n. anarcho-kapitalisme, klassiek-liberalisme en conservatisme).

